

60. LETNICA

1954 - 2014

ME

Entresiglo

kulturna
revija

kulturni
most

XLVIII 1-4

M E D D O B J E

Splošno kulturna revija

Entresiglo

Revista de cultura general

Letnik/Año XLVIII.

2 0 1 4

št./Nº 1-4

Izdaja SLOVENSKA KULTURNA AKCIJA - Propietario: Acción Cultural Eslovena

Ramón L. Falcón 4158, (1407) Buenos Aires, Argentina.

Uredništvo/Directores: TONE MIZERIT (urednik),
KATICA CUKJATI, LEV DETELA, urednik za Evropo.

Lektorji: Metka Mizerit in Tone Mizerit

Zunanja oprema: Monika Urbanija Koprivnikar

Oblikovanje in računalniški prelom: Monika Urbanija Koprivnikar

Za podpisane prispevke odgovarjajo avtorji.

Spisi s psevdonimom se objavljajo, če je uredniku znano tudi pravo avtorjevo ime.

Rokopisi se ne vračajo.

Ta zvezek je 195. publikacija Slovenske kulturne akcije, dotiskan 12-2014

Registro Nacional de la Propiedad Intelectual Nº 259299.

Tisk tiskarne / impreso en: Editorial Baraga del Centro Misional Baraga,
Colón 2544, (1826) Remedios de Escalada, Buenos Aires, Argentina.

IZHAJANJE MEDDOBJA DENARNO PODPIRA
URAD ZA SLOVENCE V ZAMEJSTVU IN PO SVETU REPUBLIKE SLOVENIJE.

ZORKO SIMČIČ

ŠEST DESETLETIJ ŽIVLJENJA

Šestdeset let. Za človeka - dandanes - skoraj normalna dolgost življenja. Za organizacijo, katere že samo rojstvo je predstavljalo če že ne čudež vsaj nekaj čudnega, pa dogodek, ki kliče po slavnostnemu jubileju. Že ob samem rojstvu je bilo namreč slišati prerokbe, da se ji bo nit življenja kmalu pretrgala in res je, da se je žal marsikdaj po slovenski diaspori po svetu podobno dogajalo. Vsekakor: za čase, kraje in razmere, v katerih je ta buenosaireška organizacija zaživela, je to bilo nekaj drznega, izjemnega. Toda njeni »botri« so ob pravem trenutku prisluhnili klicu časa, 'upali proti upu', verjeli vase, priklicali Slovensko kulturno akcijo (SKA) v življenje - in v svojem poslanstvu uspeli.

Ko se zjutraj zbudim, mi pogled pogosto zdrsne na najvišjo polico knjižnice, na prvih dvanajst letnikov GLASA Slovenske kulturne akcije, na v rdeče vezana Meddobja, na oba Zbornika SKA.

Kje so že tista leta! 1954 ...

Ni bilo vedno lahko. Ne predsedniku Akcije, ne odbornikom, ne vodjem posameznih odsekov (razredov) ne urednikom revije in knjižnih izdaj, predvsem pa ne 'finančnemu ministru'. Kakor ni bilo lahko tudi vsa desetletja kasneje njihovim naslednikom in sodelavcem v Argentini in po svetu, ko je delovanje prevzela mlajša generacija. SKA je postala eden stebrov diaspore in - kakor se je leta pozneje tolikokrat pisalo v domovini - eden pomembnih virov za »slovenski čudež v Argentini« (T. Kermauner).

Vesel sem, da sem mogel sodelovati pri rojstvu te skoraj neverjetne družbe. Vesel njenih uspehov in kakor lahko zveni čudno - celo nasprotovanj, ki jih je doživljala. Tako kritike iz enih krogov, kakor seveda tudi navdušenje iz drugih, so namreč služile kot lekcije za življenje v resnični demokraciji, pa tudi za spoznanje, da »eno nas druži in veže: Slovenci smo in kristjani« (G. Rožman) ter vztrajnost lahko marsikaj dosežeta.

Danes vem, da se pred 60 leti nismo motili, ko smo verjeli, da ni druge rešitve, kakor povezati kulturne ustvarjalce po vsej diaspori in jih vabiti k »najvišji kakovosti, ki je dosegljiva«. Bili smo različnih starosti, stanov, značajev, a eno nam je bilo jasno: daleč od domovine lahko samo s čim bolj kvalitetnim delom osmislimo svojo priso-

tnost v svetu, opravimo svoje poslanstvo in s tem tudi osebno raste-mo. Izdajanje knjig in revije, literarni večeri, gledališke predstave, koncerti, razstave, večeri s predavanji o umetniških in znanstvenih področjih - je rodilo svoje sadove, katerih nevidne vibracije – sem trdno prepričan - je še danes občutiti.

Hvaležen sem Bogu, da sem tudi še po vrnitvi v Slovenijo mogel o SKA kaj napisati, marsikomu v domovini morda celo omogočil treznejši vpogled na delovanje buenosaireškega dela politične emigracije, predvsem njenega kulturnega ustvarjanja. Ob 40 letnici SKA sem za njen Zbornik prispeval besedilo *Včerajšnji članki* - analizo dotedanjega delovanja - dodal pa še svoj po slovenski samostojnosti ustvarjeni *Pripis* (1994). Tega sem končal z mislijo, da je SKA poznala svoj zlati vek, pa tudi čase suše, da smo pa vsi njeni člani ustvarjali ter da bo to lahko nekoč obdelave vredno gradivo¹. In to niti ne samo za literarne ali umetnostne zgodovinarje. Pa da sem deset let pozneje, ob 50 letnici revije *Meddobje*, katere prvih dvanajst let sem bil sourednik, v Zborniku SKA 1954-2004 lahko prikazal še kakšen manj znan drobec iz življenja revije, pa tudi celotne Kulturne akcije.

Delovanje te naše na tujem spočete organizacije (s svojimi sprava zgolj petimi odseki) je žal še danes mnogim v domovini premalo znano. Ko sem leta 2005 v imenu odbora SKA prejemal iz rok predsednika slovenske države odličje *Zlati red za zasluge*, sem med drugim dejal, da se mnogi sprašujemo, kaj bo o delu SKA v sklopu celotne slovenske ustvarjalnosti - matične, zamejske in zdomske - nekoč pravično presodila zgodovina. Dejal sem, da bo to delovanje, kakor je kdaj že bilo napisano, »lahko sicer drobna, za mnoge še vedno komaj znana in vendar - epopeja«. In da bo ostala v zgodovini našega naroda zaradi kulturnih dosežkov, »pa tudi kot dokaz zvestobe svojim idealom«. SKA da se čuti počaščeno, ker iz rok predsednika samostojne slovenske države sprejema to odličje kot priznanje in da so s to simbolno gesto počaščeni vsi njeni člani, »predvsem petnajstERICA 'očetov' SKA, katerih večina žal že ni več živih.«

Da bi se vsi - in še posebej mlajši rodovi, ki se zavedajo svojih korenin pa tudi poslanstva svojih prednikov - še naprej zavedali, da lahko samo s kvalitetnim ustvarjanjem bogatijo sebe in slovensko celoto. Tega si iz vsega srca želim. Vsem sodelujočim pri SKA pa - prisrčen pozdrav in krepak stisk roke.

1. Gradivo za zgodovinarje, ki bi hoteli razumeti, zakaj se je v nekem trenutku del naroda zatekel v tujino, v diasporo, in zakaj se ta ob vsej grenkobi begunstva in eksila in načrtnega ignoriranja domovine ni zagrenil, ne se 'zabubil kot sviloprejke', niti čutil 'brodolomce', ampak razmišljal in ustvarjal naprej in, čeprav sedeč ob 'babilonskih rekah', vedno vedel, kje je njegov 'Jeruzalem'.

LEV DETELA

MORDA JE BILO POPOLNOMA DRUGAČE SARAJEVO 1914*

Nekje med bosanskimi hribi morda še stoji skromna kamnita hiša z nizko streho, če je ni sto let po dogodkih, ki so popolnoma spremenili svet in ljudi, podrl neprizanesljivi čas. V njej je živel suh mladenič v temni obleki. Reven študent s temnimi mislimi. Na ta način si je gospa Ilić predstavljala anarhista, ki se je med ljudmi namenoma obnašal popolnoma običajno in nevsiljivo, da ne bi izdal svojih daljnosežnih načrtov.

Nekateri pravijo, da je bil načitan in nadarjen, toda oster in nestrpen. V aktovko je skril bombo, si ogrnil dolgo črno pelerino in stopil v dež na cesti. V napetosti usodnega razpoloženja ni pravzaprav videl ničesar. Ne dreves in oblakov, niti deževnih kapljic na grmičevju v parku. V njegovi glavi je kot sikajoč plamen gorela le ena sama misel. Usodna misel na atentat. Nihče od tepcev, ki so stali ob cesti, ga ni opazil. Saj je bil vesel dan. Z udarnimi koračnicami in slovesno godbo: »*Bog ohrani, Bog obvari nam cesarja, Avstrijo...*«. Krasno in trara. Ob udarcih na boben so cesarjevi vojaki korakali navzdol ob reki.

Morda pa je bilo popolnoma drugače. Morda ni deževalo. Morda je bilo sijajno poletno vreme. Kot v pravljici. *Das Kaiserwetter*. V odročni kavarnici ob Miljacki so morda sedeli trije ali štirje mladeniči. Zarotniško tiho so se vznemirjeno pogovarjali in ves čas nestrpno opazovali staro turško – slovansko mesto, ki je onstran rečice še nekoliko zasanjano in zaspano dremalo v mladi dan. Za drevesi in grmovjem nisi mogel videti razen majhne mošeje ničesar. Toda v mladeničih je kljub dopoldanskemu miru pokala razburjenost.

* Uvodni del avtorjevega daljšega proznega teksta o Sarajevu 1914 in prvi svetovni vojni, ki nastaja v dveh samostojnih paralelnih variantah v slovenščini in v nemščini.

»Tu je orožje. Pohiteti moramo. Prekleti Habsburžan je že pri mostu!«

»Kaj? Prestolonaslednik je že prišel? In kje tiči Princip?«

Suhi mladenič je medtem hitel kot v mori dalje. Kdaj naj ukrepa? Zaslišal je močno eksplozijo, nato še hrup in krike. Za trenutek se je ustavil, vendar ni hotel pogledati nazaj. Misel na atentat je spremenila njegovo glavo v velikanski ognjeni zubelj. Napetost je postala neznosna. Z roko je segel pod plašč in otipal ročno granato. Hitro se je z granato v roki sklonil naprej in jo zagnal proti avtomobilu.

Zdaj ni več mogel hiteti dalje. Zemlja se je zatresla pod njegovimi nogami. Stisnilo ga je nekam navzdol. Gorelo je. Neznosno je gorelo. Žgalo ga je globoko v drobu. Vse v ognju. Nepopisno močna bolečina!

Mogoče sploh ni bila bomba, temveč strel iz revolverja. In mrtvi je bil morda sam cesar, morda njegov prestolonaslednik ali pa kak neumni kralj.

Je zdaj pomislil, da mu je uspelo? Da se mu je posrečila usmrtitev tirana? Je bil razočaran? Prazen in utrujen, ker tiran morda ni umrl?

V sekundah usodnega dejanja se je kljub vsemu čutil popolnoma svobodnega. Za kratek trenutek je bil močan in slaven, gospodar sveta. V njem je za bežno sekundo zagorela strast moči. Hotel je biti večji kot vsi drugi. V slavi je želel preživeti vse ostale. Se preko smrti drugih povzpeti v večno življenje.

So ga pozneje pomilostili? Je morda umrl v zaporu, pozabljen in bolan? Nekateri trdijo, da je na stara leta živel popolnoma zapuščen v veliki revščini, tiho, samotno in izgubljeno, staromodno in smešno.

Profesor je radovedno pogledal Heleno.

»Veste, najslabše pri ukvarjanju s temi političnimi primeri je brezskrbnost in ohlapnost. Tudi tako imenovani strokovnjaki prevečkrat uganjajo norčije z žrtvami in storilci. V zgodovinskih dejanjih tiči veliko pasti. Znanost je uboga grešnica. Marsikaj, kar se danes kaže kot resnično, bo morda že jutri problem.«

Iz žepa je potegnil cigareto in jo pomaknil k ustom.

»Kaj ne kadite?« je vprašal nekoliko obotavljajoče, ker ga je študentka oplazila z ostrim pogledom.

»Oprostite prosim. Potem tu sploh ne bomo kadili,« je rekel kratko in odločno.

»Hvala.«

»Hočem vam le povedati, da ne smete od zgodovine preveč pričakovati. Vaš prihod je bil verjetno popolnoma brez smisla. Kako vam naj dopovem, da naš primer dokazuje, da ni mogoče ničesar dokazati.«

»Ja? In?«

»Nesmiselno. Vse je nesmiselno. Ničesar ni mogoče razložiti ali pojasniti in dokazati.«

»Storilca bi vendar morali pravočasno opaziti,« je rekel eden od cesarskih častnikov. »Ampak seveda je zadeva, kot vedno, popolnoma jasna. Ničesar niso opazili in odkrili. Ker nikoli nič ne opazijo. Drugače njegovo cesarsko visočanstvo zdaj ne bi bilo mrtvo.«

»Ja, udari, navali. Krogla za morilca je pripravljena. Rabelj že drži zanko v rokah,« se je zarežal drugi častnik.

»Baraba še ni polnoletna. Ni ga mogoče ubiti.«

»Kaj čvekaš? Zaboga? Ali res ne?«

»Ja, taka so pravna določila. Avstrija je urejena dežela. In amen. Takrat pri zajetju bi ga morali dotolči do smrti.«

»Bomo že našli kakšno možnost. Tak malopridnež nima pravice, da bi živel.«

»Kot sem že povedal, je zdaj prepozno. Barabi ne moremo odrezati glave.«

»Ah, kaj... Ta nas bo zdaj šele prav spoznal!«

»Morda je bilo popolnoma drugače,« si misli študentka v samoti pred hišo, v kateri je baje nekoč živel atentator.

Majhno, polomljeno, grozljivo se ji zazdi vse to po tolikih letih in desetletjih. Po tolikih usodnih pretresih, nevihtah, rumenih zorah, rdečih večerih, narodnoprebudnih navdušenjih, upanjih, strahovih, sanjah o novem boljšem človeku. Vse zaman? Ali pa mogoče vendarle ne? Kdo lahko še zanika dejstvo, da je mladi

anarhist s svojim dejanjem pahnil svet v veliko vojno, ki je spremenila vse in vsakogar?

«Sarajevo? To je vendar svinjarija, uperjena proti ustroju avstro-ogrske monarhije!»

V četrtek, 23. julija 1914 ob šesti uri popoldne izroči cesarsko - kraljevi veleposlanik baron Giesl v Beogradu uradno noto vladi kraljevine Srbije. Ta je ostra, ker brez dlake na jeziku ugotavlja, da je srbska vlada sokriva za zločin v Sarajevu. Avstroogrska nalaga Srbiji težke pogoje, ki jih ta ne more sprejeti.

»Ja, anarhistovo dejanje je bilo v nekem smislu pomembno. Zločin je spremenil svet,« meni Helena pred Principovo rojstno hišo v bosanskem Obljaju.

Toda kamnita hišica sarajevskega atentatorja se ji nenadoma zazdi prazna in uboga. Vse učinkuje naenkrat popolnoma drugače. Hišica zgleda razbito, kot da je pohabljen in zapuščen. Sivorumen in črnorjavo polzi v zimski večer. Celo oblaki so neusmiljeni. Mečejo temne sence na pokrajino. Nekaj čudnega se premika skozi mrzli zrak, žvižga kot bomba skozi poltemo, ogroža hribe in doline.

Študentka začuti, da se svet premika v napačni smeri. Vse se vrti v norem krogu na begu pred samim seboj in se grize v lastni rep ... Zaradi splošne krize je svet končno popolnoma bankrot.

Res je mrzlo. Svetovna zima!

Kaj je res potrebno, da se vsi prehladimo?

Pozimi namreč odpro vsa okna. V odpetih srajcah se sprehajajo v parku, ja, in bosi stopajo po snegu v veliki slabi svet, ki ni široko polje, ki te vodi v svobodo.

In jutri bo zopet vihar. Siv in mrzel bo novi dan.

Po daljšem času Helena spet obišče neprijetnega profesorja. Pove mu, da je odkrila hišo, v kateri je živel Gavrilo Princip.

»Res? Njegovo rojstno hišo?« se profesor začudi. »Me veseli. Vendar morate biti kljub temu previdni. Zelo hitro se lahko zmotimo.«

»Zgodovinska znanost bi rada podala objektivno podobo dogajanja. Pa je to sploh mogoče? Ne. To ni mogoče. V resnici ni možen odgovor, ki bi natančno in objektivno opisal in pojasnil dogodke...«

»Zakaj?«

»Celotna zgodovinska znanost je pravzaprav navadna zmes pripovedk in domnev,« reče profesor brez oklevanja. »Tako imenovana objektivnost ni objektivna ... Zgodovinski dokumenti so velikokrat navadni ponaredki ... Zgodovinske publikacije so napolnjene z lažmi ... Ja, prosim vas, povejte mi, kaj je sploh objektivno?«

Profesor je nekoliko negotov. Mlada ženska ga vznemirja. Zakaj mu skuša ugovarjati?

Pogled mu obvisi na njenih lepih nogah. Kroži po njeni polni postavi z željo, da bi se sprostil, vendar se ne more sprostiti. Zato postane otožen in zamišljen. Preveč lepih žensk je na tem presnetem svetu! Preveč lepote izziva in moti notranji mir, ki je nujno potreben za znanstveno delovanje!

»Vas smem klicati po imenu,« motovili v zadregi z besedami. »Vam smem reči Helena? Saj vam je tako ime. Prav bi bilo, da sva si bolj domača. Najin dosedanji pogovor je tako tog.«

»Z veseljem,« reče mlada ženska ne preveč veselo.

»Recite mi kar Karl«, reče profesor z navdušenim naglasom. »Pozabite, da sem predstojnik univerzitetnega zgodovinskega oddelka doktor Karl Hensel...«

»Kot želite...«

»Recite mi samo Karl – in nič drugega.«

»Ja.«

Po smrti žene pravzaprav ne zna več prav živeti. Zato to hrepenenje po mladih ženskah. Po teh zapeljivih princesah iz Tisoč in ene noči.

Na vse načine poskuša ugajati. Z razgretim obrazom ropota z besedami in stresa iz rokava polresnice o Bogu in svetu. Vendar sploh ni zadovoljen s samim seboj. Sramuje se svoje slabosti.

Helena čuti napetost v profesorjevem vedenju. Poveša pogled, čeprav se trudi, da ne bi pokazala svojega nelagodja.

»Poglejte na primer natančneje zadevo, s katero se ukvarjate, ta atentat na prestolonaslednika, vse je zelo čudno,« reče profesor v

želji, da bi prišel na druge misli. »Kaj sploh vemo o tem dogodku? Kdo je spodbujal k atentatu srbske oziroma bosanske anarhiste, ki veljajo pri Srbih za narodne junake? Kdo je podpiral Gavrilu Principa in oba druga glavna storilca Nedeljka Čabrinovića in Trifka Grabeža? Verjetno res tajna služba srbske vojske pod vodstvom shriljivega polkovnika Apisa. To je bil človek, o katerem so krožile najrazličnejše govorice. Ni se dalo pogledati v njegovo psiho. Leta 1903 je vodil puč proti tedanjemu Avstriji naklonjenemu srbskemu kralju Aleksandru Obrenoviću in sodeloval pri zverinskem umoru kralja in kraljice. V času prve svetovne vojne je baje pripravljaval umor tedanjega srbskega prestolonaslednika in poznejšega jugoslovanskega kralja Aleksandra Karadjordjevića, zaradi česar so ga leta 1917 usmrtili v Solunu. Zelo verjetno je, da je tak tip načrtoval tudi atentat na Franca Ferdinanda.«

Zapre oči. Zazdi se mu, da mlada študentka erotično vznemirjeno sledi njegovim znanstvenim izvajanjem. Zavzdihne. Kako težki so ti odnosi med moškim in žensko!

»Ja, vse v Avstriji je bilo neurejeno...Šibko... Votlo... To sovraštvo med narodi...Politični prepiri na dnevnem redu...Monarhija je bila obsojena na propad... Umorjeni prestolonaslednik ni bil priljubljen. Cesar mu ni bil posebno naklonjen. Imel je namreč zelo težaven značaj. Razburljiv kolerik. In ta njegova bolestna sla po streljanju in ubijanju. Večni lovec. Pomislite na tisoče ubogih živali, ki jih je postrelil... Zelo svojevrsten, čuden, zapovedujoč značaj. Na krovu parnika Cesarica Elizabeta, s katerim je zastavil svojo znamenito svetovno potovanje v Egipt, Indijo in Ameriko, je obžaloval, da mu ni uspelo z ladijskim topom pobiti večje število kitov. Lahko bi rekel, da je bil agresivni ubijalec živali. Slabo nagnjenje, ne posebno koristno za bodočega vladarja mogočnega imperija. Poleg tega je v času velike preнове umetnosti in kulture s svojimi konservativnimi pogledi na najrazličnejše načine kljuboval modernim pojavom in zaviral kulturni razvoj. V primeri z liberalnim, zelo inteligentnim, vendar tragično umrlim sinom Franca Jožefa, kronskim princem Rudolfom, je bil preveč neizobražen... Kulturni ignorant ... Nova umetnost ga sploh ni zanimala ... Bila mu je odvratna... Ampak v njegovo opravičilo kljub vsemu vsaj to... Saj v mladih letih ni vedel, da bo moral prevzeti težko nalogo cesarskega prestolonaslednika. Zato se je moral pozneje po Rudolfovem samomoru na hitro izobraziti tako rekoč v večernih tečajih ... Vendar je bil po

drugi strani zelo discipliniran, delaven, močan pri nujnih odločitvah. Za svoje vojake je imel vedno čas. Po drugi strani je bil pravi družinski človek, ki je nadvse ljubil svojo ženo in otroke. Toda, kar se umetnostni tiče, popoln tepec. Vztrajen nasprotnik modernih pojavov. Moderna umetnost je bila zanj trn v peti. Ga sploh ni zanimala... Zagrizeno se je boril proti slikarju Klimtu. O Plečnikovi dunajski železobetonski cerkvi je nejevoljno menil, da ga spominja na konjski hlev ... Vprašanje je, kako bi tak človek lahko izvedel nujno potrebne državne reforme ... Ampak kdo ve ... Morda bi se kot monarh izkazal. Ni bil nasprotnik Slovanov ... A kaj. Za Avstrijo je od nekdaj značilno, da ostane vse nedokončano ... Gavrilu Princip je pač po svoje izkoristil politično godljo, da bi dokončno podrl trhlo neurejenost države med sabo skreganih prepirajočih se narodov.«

Helena vstane. Nejevoljno pokima z glavo. Ta arogantni čvekač in ženskar, ki izkorišča svoj nadrejeni položaj v popolnoma sebične namene.

»Ja, mogoče imate prav,« reče hladno in odide.

Presneta monarhija!

Stari cesar se slabo počuti. Sedi kot vedno s sklonjeno glavo pri pisalni mizi v Schönbrunnu. Najvišji veličastno okronani apostolski uradnik habsburške veldržave osamljeno sedi v senci dramatičnih dogodkov. Sklanja se nad uradne spise, ki jih mora čim prej natančno pregledati. Je preveč utrujen, da bi politični položaj še enkrat urejeno pretehtal. Preveč uradnega papirja se je nagrmadilo na njegovi pisalni mizi in preveč dogodkov je obremenilo svet. Toda zadeva s Srbijo mora biti nepreklicno in hitro urejena prav tako kot vsi drugi dokumenti, ki se prerivajo tu na mizi. Vse mora biti urejeno preden umre. Vse, čisto vse mora biti urejeno ...

Pravzaprav ne ve, da je že prešibak za vladanje. Ne ve, da bodo odločili verjetno drugi, čeprav je prepričan, da še vedno odloča o vsem, kar odločijo za njegovim hrbtom. Sedi nekje v svoji delovni sobi utrujen, gluh in slep, in ne ve, kako bi se še dalo vojno v zadnjem trenutku preprečiti.

Dan ugasne. Mesec vzide in prekrije mesto in svet s svojo srebrno svetlobo. Pozneje ponoči, ko cesar že spi, se plazijo vlažni oblaki nad cestami, cerkvami in hišami velikega mesta. Cesar sanja, da sredi največje teme boža trdo volkovo glavo. A potem, ko

nenadoma prekrije mesečina veliko streho schönbrunnskega gradu, vidi, da ljubkuje glavo svojega dragega lovskega psa, toda pes je mrtev. Prestrašeno vzdihuje v spanju in sanja, da se je izgubil v gozdu. Sanja, da je na lovu, čeprav ni nikjer ne lovcev in ne divjačine, temveč so okoli njega na vseh straneh samo drevesa, drevesa, drevesa in veter, veter, divji veter ...

V naslednjih mesecih se Helena le s težavo prebija v temne dogodke atentatu sledeče velike vojne, ko izbruhne nova vojna na področju razpadajoče Titove Jugoslavije. Kot strela hudobnih demonov trešči jeza prepirajočih se narodov na Sarajevo.

Medtem, ko skuša napisati diplomsko nalogo, jo ves čas spremlja neprijetni občutek, da se je znašla v neverjetnem stoletju. To je že od začetka za človeka pogubno in uničujoče in smrtno nevarno tudi ob svojem nesrečnem koncu.

Spet so tu dnevi, meseci in leta sovraštva in nestrpnosti med ljudmi. V razmejevanja med narode in njihove voditelje so se vrinile pogubne razpoke. Zdi se, da krvava zgodovina z obema svetovnima vojnama ni nikogar izučila.

Čeprav Srbi, Hrvati in bosanski muslimani podobno kot mogočnejši v letu 1914 in njihovi nasledniki v letu 1939 ves čas poudarjajo, da hočejo mir, je vojna že tu. Vse dneve razsaja ogrožajoče bobnenje vojnih letal nekdanje jugoslovanske ljudske armade, te grozljive megabombe v srbskih rokah. Nek general divja v televizijski oddaji kot Hitler v drugi svetovni vojni, ki je, kot vemo, izbruhnila zaradi nerazrešenih problemov prve svetovne vojne. General vpije, da bo, če ne sprejmejo njegovih pogojev, začel obstreljevati glavne sarajevske mestne predele.

Tudi atentatorjeva kamnita hišica, ki jo je študentka pred dvema letoma odkrila v samotni vasici Obljaj pri Grahovem, bo kmalu porušena. Bosanska prijateljica ji bo v naslednjih dneh povedala, da je ob nočnem napadu hrvaških upornikov zgorela do tal.

Dopoldne lebdijo težki oblaki nad pokrajino. Megle beže čez gozd, mečejo sence na grmovje ob bregu. Zemlja joka, gora stoka v mrazu in vetru, kmalu bo deževalo.

V nevarnem poletju 1914 se pri železniški postaji Pöchlarn v Nižji Avstriji v siju bakel spoštjivo svetijo kovinski gumbi na

uniformah veteranskih združenj, ki pred tiri čakajo na cesarsko kraljevski pogrebni vlak. Zada v gozdovih onkraj velike reke je temno. Živali, ki jih je prestolonaslednik vse življenje divje zasledoval, imajo končno mir. Gozdovi so ponoči skoraj črni. Vasi so pogreznjene v temo.

Je grozljivo tiho. Neznosno soparno. Brez najmanjše sapice. Napetost straši skozi noč. Toda nad hribom se že kopičijo oblaki. Iznenada zapiha topel veter, ki omami in izbriše vsako misel. Vlažen in zatohel vrši čez črna polja v zagrenjeno in nestrpno množico čakajočih pred postajo.

Oddelki garnizije, meščanskih združenj in žalujočih častilcev čakajo že več ur na nočni vlak z Dunaja. Ljudje so nemirni, ker se je vreme poslabšalo. Vsi so nenavadno utrujeni. V glavah čakajočih škripa sopara nenavadne noči. Možgani razdraženo utripajo. Glave množice pred postajo so zaradi čakanja razgrete do onemoglosti. Slaba usoda se noro pozibava v nestrpno razgretih glavah. Zdi se, da se bo čas v naslednji sekundi kruto razpočil kot nekaj dni prej bombe in streli v Sarajevu.

Ravno v trenutku, ko pogrebni vlak končno privozi na postajo v Pöchlarnu, se veter sprevrže v vihar. Nevihta zagospoduje nad vlakom in žalnimi odposlanstvi. Ljudje so v trenutku premočeni do kože skupaj s krstama prestolonaslednika in njegove žene. Dež lije na križe, vence, rože in zastave, se zлива na čakajočo množico.

»Sam dobri Bog je pripravil prestolonasledniku častni pozdrav, ki mu ga je dvor odrekel,« se kislo zareži neki častnik, ko nad postajo divje zagrmí in se trikrat zabliska.

Že nekaj ur prej je tudi na Dunaju vse narobe.

»To vreme ne obeta nič dobrega!«

»Vreme, ja... Kaj je že vreme! Vreme je pri vsem tem še najmanjše zlo ... Veste ... Le kako vam naj povem ... Danes pokopavajo celotno plemstvo naše stare Avstrije,« reče stotnik Rosenberg v somraku pozne ure.

»Ah, kaj blebetate,« reče drugi častnik skoraj jezno. »Naše cesarstvo je večno.«

Rosenbergu je neprijetno. Mrmra nerazumljive stavke.

»Nič ni večno! Vse razpade! To bi vendarle lahko vedeli!«

»Ne! Zdaj bomo vsemu svetu pokazali našo avstrijsko železno pest. Pred srbskimi faloti ne bomo nikoli kapitulirali.«

»Ja, ja ...«

»Manjša vojna ni pravzaprav nič slabega ... Prinese duševni in tehnični vzpon...«

»Res?«

»Dobri postanejo v vojni še boljši in slabi so nenadoma dobri. Vojna očisti. Vojna je pravzaprav, kljub bolečim izgubam, ki jih prinese, moralna dragocenost.«

»Ja, prijazna smrt, predolgo se ne mudi ...«

Svetloba bližnje cestne svetilke se pomeša s črnimi čevlji in temnimi oblekami žalujočih v temne madeže na kamnitih tleh pred velikim poslopjem.

Generaliteta je svečano zbrana na prednji strani dunajskega Južnega kolodvora. Zraven, kot vedno, knez Starhemberg skupaj s približno sto odličniki iz najvišjega plemstva. Vse močno in odločno. Redoljubno. Svečano oblečeno v stara častitljiva oblačila.

Čakaš in gospoduješ. Toda čas brezbrizno beži mimo glav plemenitih mogočnikov, kot da ne spoštuje visokega pogreba.

»Baje cesar ob novici, da so umorili prestolonaslednika, sploh ni rekel niti besedice. Baje je, ko so mu sporočili grozno novico, obstal, kot da ga je zadela strela. Grof Paar mi je rekel, da je samo zaprl oči in molčal ... Cesarsko veličanstvo je prebledelo in premikalo ustnice, kot da moli ... Strašno ...«

»Jaz pa sem slišal, da je cesar rekel: Strašno! Vsemogočni se ne pusti izzivati, je rekel. Višja sila je spet vzpostavila red, ki ga sam nisem mogel uveljaviti...«

»Ne, meni so povedali, da je cesar sprva samo rekel: To je grozno! Ubogi otroci ... In nič drugega ... Ampak kakorkoli že, veličanstvo je bilo najgloblje prizadeto ...«

»Cesarja pa danes ni tu ...«

»Veličanstvo se ne počuti dobro ... Slovesnosti se odvijajo le v najožjem zasebnem prestolonaslednikovem krogu ... Brez vsakega odvečnega blišč ...«

»Ja, saj vemo, da cesar s prestolonaslednikom ni bil posebno zadovoljen ... Saj veste, kako razburljiv značaj je imel Franc

Ferdinand ... In oprostite mi pripombo ... Povrh še tista nečastna poroka z nižjo češko grofico, kar se za bodočega cesarja sploh ne spodobi ...«

»Ja, ja, ampak povem vam, našemu mrtvemu prestolonasledniku nočejo izkazati niti tiste zadnje časti, ki jo priznajo celo najnavadnejšemu vojaku - prostaku... Čeprav se je do zadnjega žrtvoval za svojo armado, ki jo je najgloblje in iz vsega srca ljubil... Ja, taki so zdaj ti časi... Kot kekega psa ga hočejo pokopati... Z nočnim vlakom ga pošiljajo v tista zakotja pri zadnjih vaseh, kjer si lisice voščijo lahko noč...«

»Ja, in vse to samo zaradi te nesrečne grofice Chotek, ki jo je po mnenju cesarskega veličanstva nadvojvoda Franc Ferdinand protipostavno poročil ... Prekršil je hišni habsburški zakon ... Nizko stoječe grofice, pa čeprav je bila njegova največja ljubezen, ne bi smel nikoli poročiti kot bodoči cesar Avstrije ... Po mnenju cesarja Bog te nepravilne poroke ni odobril in dovolil ... In zdaj je Bog v Sarajevu poskrbel za red in ponovno uveljavil stari zakon ...«

»Ah, ja, ja, od kod imate vse to ...Prestolonaslednikove otroke cesar nadvse ljubi ...«

»Otroci, ja ... Otroci so zdaj zares ubogi.«

Ponoči spet neumne sanje. Tema. Svet brez zvezd. Nekje za steno ropot, zmerjanje, grožnje, poki, prevračanje pohištva. Nekaj se premika po revni sobi. V kotu so prižgane tri sveče. Skozi modrikasto meglo sanj poskakujejo velikanske črne sence. Čez majavo mizo se sklanjajo glave mladih sarajevskih atentatorjev. Helena zagleda neposredno pred seboj Principa, Čabrinovića in Grabeža. V spanju jo prešine občutek, da sicer sanja, vendar te sanje sploh niso sanje, temveč neverjetno nerazložljivo srečanje.

Vidi, da je Gavriilo Princip oblečen v sive raztrgane hlače. Takoj mu mora kupiti nove lepe hlače. Mladi blede atentator se ji nena doma zazdi na nek način lep. Rada bi prišla k njemu, vendar se na poševnih tleh spotakne na grdih rumenih kamnih. Na mah jo obda neznosna vlaga, mraz je vedno hujši. Vendar hoče k njemu! K dragemu, junaškemu Gavrilu, ki pa je sploh ne opazi.

V njeni glavi se majejo nore sanje. Ne. V njeni glavi se maje velik svinčnik, ki ga Princip takoj zagrabi in resno reče:« Najprej moramo razčistiti najvažnejše vprašanje!«

V tem trenutku se nad Bosno zasveti rezka mesečina. Nekje lajajo psi.

Anarhisti so še vedno tu. Eden reče zelo glasno: »Zdaj sledi obračun z avstrijsko cesarsko svojatjo! Za večstoletno zatiranje narodov bodo plačali krvavi davek!«

Helena kljub hudim besedam začuti neverjetno bližino mladih moških, ki bodo vsak trenutek dvignili roko proti starodavnemu cesarstvu. Sanje so močne kot resničnost. Speča se nemirno premika v sanjah. Fanatični obrazi anarhistov so se ji nevarno približali. Nočna svetovna zarota je na višku.

Princip in Grabež se plazita z vrečama, v katere sta skrila bombe in revolverje, skozi temo po razritih odročnih bosanskih kolovozih mimo zanemarjenih razpadajočih hiš. Jutro bo modro in mrzlo. Čuti se, da je zarota uperjena proti avstrijskemu nadvojvodi in prestolonasledniku Francu Ferdinandu, ki bo izgubil življenje.

V sarajevskem zaporu Princip nima veliko časa za sanje. Že zelo zgodaj ga privedejo pred preiskovalnega sodnika Lea Pfefferja.

»No, sedi,« nagovori ta bledega suhega storilca s kislim nasmeškom. »Veš, vsi Srbi niso taki kot ti. Vaš metropolit je v pravoslavni sarajevski katedrali včeraj zelo ostro obsodil vaše anarhistične zločine ... Jasno in odločno je zaprosil vseomogočnega Boga, naj vas pogubi, ker je vaš princip uničenje sveta. Uniči jih, ker prezirajo sveti evangelij, je rekel. Je tudi rekel: Ti vseomogočni večni Bog si določil, da knezi, ki se jih hudodelci boje in jih spoštujejo dobri, gospodujejo ljudstvom.«

»Ja, in kaj ima to opraviti z menoj?«

»Se ne zavedaš, da si storil najhujši zločin? Se nič ne bojiš? Se ne bojiš pravične božje kazni?«

»Zakaj bi se bal. Ne verujem v Boga. Bojim se samo krivične človeške družbe.«

»Tako, tako,« reče preiskovalni sodnik. »Ti torej ne veruješ v Boga?«

»To je zares smešno vprašanje, gospod sodnik. Sem ateist. Verujem v ubogo in lačno bosansko ljudstvo. Verujem v Srbijo! Prestolonaslednik Franc Ferdinand je bil sovražnik Slovanov!«

»Kakšna neumnost. Prestolonaslednik je veljal za odrešitelja Slovanov. Vsem slovanskim narodom v Avstriji je hotel ponuditi veličastno bodočnost, trializem, samouresničenje ...«

»Ah, kaj govorite ... Mi v Bosni in Srbiji pričakujemo izboljšanje samo tako, da se osvobodimo habsburškega jarma ...«

Leo Pfeffer se ne počuti dobro. Z odgovori mladega anarhista ni zadovoljen. V nekem smislu se mu mladi človek, ki sedi na stolu pred njim, zasmili. Če bi bila visoka avstrijska politika drugačna, zdaj mogoče ne bi imeli tega problema in bi mogli preprečiti najhujše. Žal je za vse prepozno. Saj se sploh več ne spleča razmišljati, zakaj vse to in kako naprej.

Zapre oči. Molči.

Izkušnja mu govori, da je mladi storilec izgubljen. Odpisan iz družbe. Prej ali slej bo v okoliščinah, ki zdaj prevladujejo, mrtev. Celo njegovih dvestodvanajst kosti bo razpadlo v prah, toda saj ni zdravnik in v resnici sploh ne ve, koliko kosti ima človeško telo in kaj od atentatorjevega okostja se bo v naslednjih desetletjih sploh še ohranilo.

Sodnik je utrujen. Kmalu bo poldne. Odpre okno. Citronček prifrfova v sobo, v kateri poteka zaslišanje. Metulj leze čez omaro, razteza krila, miruje kratko dolgo sekundo.

»Ja, to je prekleto slabo poletje,« zamrmra preiskovalni sodnik kot v spanju in povesi glavo.

Celo pozlačena orla visoko nad vhodnimi vrati v Schönbrunn se skoraj sto let po zlomu cesarstva še vedno svetita v soncu, ko Helena v dunajskih ilustriranih revijah prebira nekdanja poročila o povratku cesarja Franca Jožefa s poletnega oddiha v Bad Ischlu nazaj na Dunaj. Študentka se čudi nekdanjemu naivnemu svetu in nesposobnosti tedanjih oblastnikov, ki niso znali politične krize razrešiti na miren način. Toda ali je zdaj res kaj bolje?

Težko si predstavlja, kako je bilo, ko se je velika kočija približala grajskemu vhodu. Toda ko zapre oči v želji, da bi vse to, kar se je dogajalo, bolje doživela in premislila, se spet takoj znajde sredi nekdanjih dogodkov. Jasno vidi, kako stari cesar prijazno pozdravlja mimoidoče, medtem ko častna straža dvigne puške v pozdrav.

Čutiti je sicer napetost in nevarnost, ki se poleti 1914 bliža cesarstvu kot temna nevihta, toda Franc Jožef je podobno kot skoraj vsi Habsburžani vdan v usodo. Tudi zdaj sredi krize zaupa pri daljnoročnih odločitvah podobno kot umorjeni prestolonaslednik v božjo pomoč. Iz današnjega zornega kota je tako obnašanje težko razumljivo. Toda Franc Jožef neizpodbitno verjame v božjo Previdnost. Njegova monarhija je utemeljena v veri, da je Bog izvolil prav Habsburžane za nalogo, da vladajo mnogim evropskim narodom. On, cesar, je edini vladar na celotnem svetu, ki mu pripada častni in zahtevni naziv apostolsko veličanstvo. Zaveda se, da je zaradi tega naslova svetovljanski brat papeža v Rimu in v vsem popolnoma odvisen od božje milosti in usmiljenja. Toda zdaj mu neprestano govorijo, da njegovi narodi ne hodijo več radi v cerkev. Pravijo mu, da hočejo ustanoviti svoje samostojne narodne države. Stari cesar vsega tega sploh ne razume. Svojemu zvestemu služabniku Ketterlu pove, da niti vrabec ne pade s strehe brez božje volje, kot je zapisano v Svetem pismu. In tako je tudi z njegovim cesarstvom. Njegova usoda je v božjih rokah.

Cesar se ne boji bodočnosti. Bog bo odločil, kaj se bo zgodilo. Skušal je vladati po svojih najboljših močeh, trezno in odgovorno. Živel je za cesarstvo, za svoje narode, za dinastijo, za vero in katoliško cerkev, za ljubezen do svoje posebne in čudno nesrečne soproge Sisi. Skušal je vladati odgovorno in pravično. Ne razume kritikov, ki mu očitajo, da vlada državi brez pravega namena in smisla. Govorijo, da upravlja dvoumen državni stvor z zdolgočasnimi uradniki in nesposobnim vojaštvom. Trdijo, da po vsej veliki Avstriji poka v zidovih državne stavbe, čeprav ves čas opaža prav nasprotno, državno trdnost in vsesplošno zaupanje v vladarske sposobnosti njegove dinastije. Ve, da ga ljudstvo ljubi in brezpogojno podpira. V dolgem življenju, ki mu ga je dobri Bog namenil, je bilo vsega na pretek. Hrepenenje in zaupanje se je prelivalo v bolečino, v razočaranje in praznino, toda kljub vsemu je še vedno trdno prepričan, da celotni svetovni ustroj vodi vsemogočna božja Previdnost in je on le izvajalec tistega, kar počiva v božjih rokah. Bog bo zato odločil, kaj se bo zgodilo z njim in z Avstroogrsko monarhijo. Prav vse na tem svetu je v božjih rokah.

Nenadoma se zazdi, da se svet vrti v napačni smeri. Vsi dogodki, upanja in odločitve krožijo okrog samega sebe, se grizejo kot strupena kača v lastni rep ... Svet doživlja moralni in politični zlom.

Stari cesar odloži uradne papirje. Vstane in se ozre po skrbno urejeni delovni sobi v dunajskem Hofburgu. Zamišljeno pogleda skozi okno, zapazi bliskavico na nebu glavnega in rezidenčnega mesta. Nova nevihta ga preseneti.

»Nič mi ni prihranjeno!«

Nekje daleč, na drugi strani Donave, divje grmi in se bliska.

»To Sarajevo bo še moja smrt,« reče cesar utrujeno, ko se vrne nazaj k večnemu delu pri pisalni mizi.

Kraj zločina Sarajevo. Bosna in Hercegovina 1914. Helena se skloni nad stare časopise, skuša razumeti tisti čas, ki je že zdavnaj odtekel. Zagleda dva avstroogrsko oficirja v skromni bosanski pivnici.

»Čehi, Slovenci in Hrvati verujejo v bodočnost Avstroogrške,« reče polkovnik Jović in ošine z nemirnim pogledom svojega robatega tovariša. »Vendar si želijo lastno upravno avtonomijo ...«

»Bedarija. Kakšno avtonomijo?« ga zavrne stotnik Beck. »Naše veliko cesarstvo potrebuje močno osrednjo vlado. Drugače bo vse razpadlo ...«

»Ne, sploh ne. Slovani so osrednja opora celotne Avstrije ... Brez njih je vsak napor račun brez krčmarja!«

»Ja, kar sanjaj lepo naprej. Vaše bedaste nacionalistične iluzije vas bodo še pogubile!«

Oba častnika blodita z besedami sem in tja v začaranem krogu in se ne moreta umiriti in zediniti. Ta svet je nesrečna nepregledna goščava, rešitve za nastale probleme očitno ni na vidiku.

Z besedami begamo sem in tja, kašljamo, se prenapenjamo, jezimo, toda svet je mogočen, svet je nenavaden, ljudje pa nezanesljivi, politika je gnila, vlade so lene in koruptne.

Polkovnik in stotnik sedita v majhni vaški gostilni. Roke polkovnika Jovića drgetajo, ko pomakne cigareto k ustnicam ali prime skodelico kave. Je zelo razburjen. Sploh ne ve, kako bi svojemu vojaškemu sotovarišu predložil težavnost nastalega položaja.

»Streli so padli,« pove počasi, z utišanim glasom. »In kaj zdaj? Kaj počne Avstrija?«

»Vojska bo naredila kratek proces. Srbijo je potrebno zbrisati s političnega zemljevida ...«

»Ah, pojdi, pojdi ... Igra z ognjem ne bo prinesla ničesar ...«

»Ja, in kaj potem?«

»Nič ... Pustiti vse pri miru ... Piti turško kavo ...Čakati na ugodno vreme.«

Za hribi grmijo predpriprave za napad. Izvidnice brezglavo blodijo skozi goščavo, gozd je velik, gozd je gnil in votel, svet je pokvarjen in len.

Zemlja joka, streli padajo, sivi veter nima usmiljenja z ubogim človeštvom. Vojaki se stiskajo v umazanem živinskem vagonu. Peljejo se poševno v nič. Nihče ne ve, kaj se bo zgodilo. Dežuje. V vagonu je množica rok in nog. Glave in hrbti so nakopičeni kot sardine v konzervi. Nekateri pijano pojejo. Ljudje v uniformah cesarsko – kraljeve vojske so hrana za topove, čeprav se ves čas uradno gobežda o skorajšnji veliki zmagi.

»O ti srečna Avstrija!«

»Je cesar že podpisal vojno napoved?«

»Preklete svinje!«

»Vso pasjo zalego pobiti!«

»Tiho!«

»Sluga pokoren!«

»To presega vse mere!«

»Srbe na vrbe!«

Nekateri pojejo, drugi preklinjajo.

Črni oblaki visijo tik nad hribom. Smrdi po ognju in dinamitu. Večina je vsega sita. Eden od vojakov se pijan božjastno trese na tleh. Stoka in se smeje, kot da bi bil blazen.

Z vlaka se zdi mimobežeča pokrajina v dežju topa in hladna. Kot da je okamenela v grozi prihajajoče vojne. Sreča se je skrila za oblake in mesec. Mrači se. Ničesar ne moreš več videti.

Vlak ropota skozi gozd. Je že skoraj noč.

Gozd vrši. Veter žvižga. Noč je brez zvezd. To je noč s stotinami črnih lukenj, v katere ščijejo garjavi psi.

Dežuje kot za stavo.

Vse, kar živi, je že od vsega začetka pripravljeno za smrt.

MARIJAN EILETZ

PRAVLJICA O MARJETKINEM ČUDEŽU

*Todas las cosas son palabras del
idioma en que Alguien o Algo, noche y día,
escribe esa infinita algarabía
que es la historia del mundo. En su tropel
pasan Cartago y Roma, yo, tu, el
Jorge Luis Borges, Una brújula*

*Vse stvari so v besedah jezika,
kjer Nekdo ali Nekaj, noč in dan,
piše tisti neskončno nori roman,
ki je zgodovina sveta. V isto smer se izmika
Kartagina in Rim, jaz, ti, on
Jorge Luis Borges, Magnetna igla*

Včasih je bilo boljše, včasih je bilo lepše, včasih je bil mir, veselje in spokojnost. Mir in tišina sta vladala nad slovensko zemljo, ljubezen med ljudmi je bila močnejša kot nevoščljivost in sovraštvo. Človek se je čez dan trudil in pehal, za družino, za polje in za hišo, a zvečer, ko je zadovoljno zatisnil oči, se zahvalil Bogu za vse dano, je molil še naprej, delal načrte za naslednji dan in za tedne in mesece. Ni se ustrašil zaprek, vse se je dalo rešiti s poštenim delom, za preživetje v skromnosti in tihi vdanosti v božjo voljo. A v tistih časih se je v Loški dolini in na Cerkniškem polju vse spremenilo. Prišla je vojna, prišla je okupacija. Ljudje so onemeli, v očeh jim je ugasnil ogenj radosti. Zamenjal ga je leden pogled negotovosti in strahu. Niso se mogli privaditi na tuje vojake, ki so se sprva prijetno smehljali, kmalu pa začeli loviti piščance in dekleta ... A za tem se je izmuznil iz božje prisotnosti angel smrti in dahnil svoj strupeni piš, ki je ljudem posušil ljubeznivost in

prijateljstvo in jim vnesel zavist, nezaupanje, sovraštvo. Prihuljeno se je zalezal v srca in prišepetaval le grde stvari, same laži in sumničenja. Naenkrat so se v nočeh pojavili čudni ljudje s puškami in jim govorili o svobodi, o lepši bodočnosti, pa o izdajalcih, ki bodo morali z življenjem plačati svoj greh. Nočni mir so začeli kaliti grozeči streli ta-pum, ta-pum, zjutraj pa so otroci brskali po hosti in njivah za mrliči. Skoraj vsak dan je v okoliških cerkvah zvonil navček in nihče ni vedel, koga bo jutri doletelo. Ljudje so padli v past peklenške zarote, ujeli so se v spletke zlih duhov, ki so jih hipnotizirali kot strupene kače, da se nihče ni upal niti ganiti.

Ali je bilo to res, ali niso bile le sanje, zvita laž, ali pa morda strašljiva pravljica s hudobnimi čarovnicami in demoni? Ali je resničnost to, kar sedajle živimo, kar dan danes trpimo, in s stisnjenimi zobmi in zaprtimi očmi šepetamo in rotimo Boga in njegovo Mater, da nam odvzameta ta križ? ... Tako je premišljevala in stokala Drenškova Marjetka na porodni postelji, tiste hude pomladne dni leta 1944, v domačiji na obronku naselja med Cerknisko in Loško dolino. Stokala je Marjetka in molila, ne toliko zase kakor za dete, ki bi se moralo roditi, a se v njenem telesu nekaj ni prav obrnilo in nihče ji ni mogel povedati, kaj se z njo godi. Groza jo je spreletavala, ko je gledala oba otroka, dvanajstletnega Lojzeka in šestletno Julko, ki bosta ostala sama, ker so ji v glavi rojile temne misli in slutnje, da poroda ne bo preživela. Moža Franceta je izgubila pred dvema mesecema. Skrivaj jih je prišel obiskat iz domobranske posadke na Rakeku, pa so ga odkrili terenci. Ponoči so ga odpeljali kot toliko drugih, zjutraj so ga našli v sosedovi hosti za bregom s prestreljenimi prsi. Takrat je začutila čudno bolečino v svojem telesu, kot bi se nekaj zaustavilo, kot da bi se detece uprlo, ker ne bi maralo živeti v takem svetu.

Njene motne oči so se bale srečanja s pogledi okoli stoječih svojcev in babice, ker se je bala, da ne bo mogla povrniti z optimizmom njihovega pogleda, ki je izražal le negotovost in strah. Zato je begala s pogledom od stene do stene, po starih stenskih razpokah, preko okenskih zaves, ki jih je s tako ljubeznijo sama sešila, preko razpela v kotu s šopkom ovelih poljskih rož, ki jih je nabrala Julka, in se končno ustavila pri treh fotografijah na polici. V sredi je na častnem mestu stala njuna doprsna poročna slika, kjer stojita s Francetom v nežnem objemu, z blaženim smehljajem in tisto lahkotno sproščenostjo, ki zaznamuje najlepše trenutke

v življenju. Motrila je to sliko in se spraševala, le zakaj se je vse njeno življenje tako čez noč sprevrglo v pekel. Njena mladost ni bila najbolj rožnata. Doma je bila z revne kmetije, kjer so se vsi domači, starši in otroci, ubijali v vsakdanjem boju za obstanek. Ni bilo lahko, a bilo je tudi lepo. Hodila je k petju na cerkveni kor in tam je spoznala Franceta, ki tudi ni bil iz bogve kako močne kmetije. Njemu je bilo všeč petje, še bolj pa igranje v cerkniškem prosvetnem domu. Tudi ona ga je spremljala ob nedeljah na vaje in v časih sprejela kakšno manjšo vlogo. Ozrla se je na drugo sliko, kjer je bila skupina igralcev po igri Kralj na Betajnovi. Kako lepi spomini! Med njimi v sredi poleg Franceta ponosno stoji čokati režiser Jože Štern, s hudo namršenim pogledom, pa z veselim nasmehom na ustnicah. S Francetom sta gojila pristrčno prijateljstvo, ki ga ni kalila Šternova odkrita angažiranost pri Sokolu, saj se je France vsakomur približal ravno zaradi svoje široke krščanske drže. Štern je bil neke vrste čudak, ni se poročil, izstopal je tudi kot dober zdravnik in je kljub svoji strogi zadržanosti zaslovel kot velik dobrotnik.

Zdrznila se je Marjetka pri teh spominih in premišljevanjih, ker ni mogla razumeti svoje čudne usode. Ali je to sploh bila usoda ali božja volja? Lažje bi ji bilo prisojati svojo tragiko usodi, ki je hladna in nepredvidljiva, ki nas premetava kakor papirno barčico v potoku, ki se ji ne moremo zoperstaviti, ker je prepuščena divjim zakonom narave...Vendar, si je dejala, je še vedno neka druga sila, božja volja, mnogo močnejša, ki lahko spreminja tokove naše usode, če ne pa nam da moč sprejetja poslednje rešitve na koncu naše življenjske poti. V teh mislih se je Marjetka pomirila in z zaprtimi očmi goreče molila.

Blizu postelje je stala in se nemirno prestopala Trčkova Neža iz Grahovega, edina babica v celem okolišu. Otipavala in božala je porodnico, pa zaskrbljeno gubala čelo in zatiskala oči. Neža je bila izkušena in odgovorna, a je takoj spoznala, da ima Marjetka napačno obrnjenega otročka in ni vedela kaj storiti. Potreben bi bil zdravnik, najbližji je bil dr. Štern iz Cerknice, nevarno daleč v tistih časih. Neža je dobro vedela, da porodnici ne more nič pomagati in da ji je usojenih samo nekaj ur življenja, če se otrok v telesu na obrne. Včasih so takšne porodnice hitro peljali v bolnico, kjer so z operacijo reševali življenja materi in otroku. A danes tukaj to ni mogoče, nihče se je ne bi upal z vozom prepeljati v Cerknico, prenevarno je bilo.

To je vedela tudi Marjetkina mati, ki je kot zamaknjena stala v kotu in nemo zrla v svojo hčer, njeni prsti so se oklepali rožnega venca in ustnice so se neslišno gibale v goreči molitvi. Zraven je na tleh sedela hčerka Julka in zadrževala jok, bratec Lojzek pa je stal pri oknu in srepo zrl na polje, ki se je kopalo v popoldanskem soncu. Polje je bilo suho, neobdelano, saj ni bilo moških, ki bi mu dajali življenje. Odkar sta otroka našla v gozdu truplo svojega očeta, jima je zamrl nasmeh na licih, pogled njunih oči se je izgubljal v daljavo, v iskanju neizrečenih razlag, za katere sta vedela, da sploh ne obstajajo. Oba sta se prehitro postarala.

Moreča tišina, ki je vladala v izbi, je še posebej mučila Nežo, ker je čutila, da bi ona vendar morala rešiti porodnico in otročka, pa tega ni znala. V obupu si je grizla ustnice in težko sopla, oči so ji begale od enega do drugega in se vedno ustavile na Marjetki, kot da bi pri njej iskala rešitve.

-Potrebujemo zdravnika- je skoraj proseče iztisnila iz sebe Neža. Vsi so vedeli, kako nevarno je bilo tiste dni hoditi po cesti izven vasi, še posebno proti Cerknici. Cesta je bila minirala od partizanov in vsepovsod so bile zasede. Le kdo bi si upal skočiti do Cerknice po doktorja Šterna, kaj šele, da bi si doktor upal priti semkaj. Pa še druga huda stvar je bila z doktorjem Šternom. Bil je rdeč. Vsi so vedeli, da hodi stalno naokoli med partizane, da obvezuje in zdravi ranjence. Marjetka je molče premišljevala o njem, o tem nekdanjem moževem prijatelju, s katerim so jih vezali tako lepi spomini. Koliko prijetnih uric so prebili skupaj na Prosvetnem odru. Štern je bil odličen igralec in režiser. France ga je zvesto poslušal in ga na tihem občudoval, ker sam ni imel talenta za režiranje. Štern je bil strog pri vajah, po igri pa se je vedno raznežil in razsipaval s prijateljstvom. A sedaj, sedaj se je vse spremenilo. – Sam hudič nas je razdvojil!- je žalostno premišljevala Marjetka.

-Dajte, napravite vendar nekaj- se je Neža obupano obrnila na staro mater in nato na oba otroka. Nikogar ni bilo, ki bi mogel kaj ukreniti, ki bi si upal najti rešitev. Tišina, polna obupa in nemoči je legla na izbo. Tedaj se zdrzne dvanajstletni Lojzek in stopi pred Nežo:

-Skočil bom s kolesom po zdravnika, takoj bova tukaj.- Vsi so vedeli, koliko ljubezni in korajže, pa kako malo verjetnosti je bilo v teh besedah.

-Lojzek, nikamor ne boš šel. Saj ne prideš skozi zasede, pa še cesta je minirana,- je boleče zašepetala Marjetka. Tudi sama je vedela, da ji preti smrt, če je ne bo zdravnik rešil. Pa saj si tudi doktor Štern ne bi upal priti k meni, si je mislila, ker gotovo pozna vse te nevarnosti. In nazadnje, saj najbrž ne bo hotel priti, ker nas pač pozna in nas gotovo ne mara več. Dobro ve, kako je bilo s Francetom in kako smo danes mi vsi zapisani. Kaj mu mar moje in detetovo življenje, bo pač dveh belih manj. Raje se je skušala vdati v božjo voljo, saj ji ni bilo več do življenja, če se njeno dete ne reši. Le skrb za Julko in Lojzka ji ni dala miru. Bolečine so se večale in pričakovala je najhujše. Najprej bo umrl otroček, potem pa počasi še jaz, si je dejala.

A Lojzek se ni hotel vdati. V hipu se je obrnil k materi in jo stisnil za roko. -Mamica, ne bojte se. S kolesom bom v pol ure v Cerknici, zasede se ne bojim, ker na otroke ne streljajo. Mine pa tudi poznam, saj smo jih pred nekaj dnevi fantje iz vasi vse prešteli. Samo štiri so, tik pred Marofom. Na cesti se pozna, kako so jih zagrebli. S kolesom smuknem vmes, mimo njih. Tudi doktor Štern bo vozil z motorjem za menoj lepo in varno skozi mine. Čez eno uro bova nazaj! - Marjetka je samo zavzdihnila, ker ni imela več moči spregovoriti, ostali pa so vsi onemeli in se vdali v to zadnjo možnost, da se reši dvoje življenj. Neža, ki je bila vajena gledati smrti v oči, se je samo prekrižala in v mislih blagoslovila Lojzka, ki se je zagnal po klancu proti Grahovem.

Doktor Štern ni bil vaje, da se ga moti na domu in je ponavadi dal vsakomur vedeti, da mu to ni všeč. A ko je Lojzek butnil v vhodna vrata in glasno kričal, naj mu odprejo, je bolj radoveden kot nejevoljen pogledal skozi visoko okno.

-Čigav si, poba- ga je domala nahrulil.

-Drenškov sem- je Lojzek skoraj zajeceljal, ker je vedel, da bo zdravnik osupnil, kako si upa tak belček prositi njega za pomoč in se je bal, da ga bo kar nagnal. Zato je prehitel zdravnika in ga malo bolj proseče nagovoril:

-Naša mamica je na porodu, pa je otroček narobe obrnjen. Neža ne more nič napraviti, vas potrebujemo ... prosim.-

Zdravnik Štern je z namršenimi obrvmi nemo strmел v Lojzka, kot bi se hotel prepričati, ali je res ta belogardistični mulec tako

predrzen, da si upa priti v Cerknico in ga prositi za pomoč Drenškovi Marjetki. Dobro jo je poznal, a še bolj njenega moža Franceta, klerikalca in izdajalca, ki ga je pred nedavnim dosegla roka pavice in so borci storili z njim to, kar mu je pripadalo. Odganjal je misli iz preteklosti, ki so ga prijateljsko vezale na Franceta, ker je bila ta preteklost obsojena kot krivična in lažna. A spomini so močnejši kot zavest. Zagledal se je v tiste lepe večere v Prosvetnem društvu, pri ljudskem odru. Več let sta skupaj igrala in se je med njima spletlo kar dobro prijateljstvo, čeprav je bil Štern liberallec, Drenšek pa klerikalec. Kultura ju je družila in ta vez je bila močnejša kot ideološke razlike. Ampak prišla je vojna in okupacija in ta zakleta revolucija. Čez noč se nista več pogledala, med njima se je prelomilo tisto dobro prijateljstvo in nadomestilo ga je absurdno sovraštvo, ločil ju je pohod bratomorne vojne, ki se je začela.

Dolgo je motril Štern mladega Lojzka, ki v svoji nemoči ni utrgal prosečih oči od zdravnika. Strmo sta se gledala in molčala, vsakemu od njiju je divjalo tisoče misli po možganih in se zapletalo skozi srce in spet nazaj v možgane. Štern ni pokazal, kje so se končno njegove misli zataknille, a nenadoma se je zdrznil in zravnal.

-Tako grem!- je kar zagrmel in začel basati v torbo razne inštrumente in pakete z zdravili. V hipu je bil na dvorišču, vžgal motor in zavozil pred Lojzka.

-Gospod doktor, vozili boste za mano, ker dobro vem, kje so mine na cesti!- mu je dejal Lojzek skoraj prijateljsko. Štern je dobro vedel, da je cesta minirana, čeprav ni vedel točno za njihovo lokacijo, niti ga to ni zanimalo. Vendar je sprevidel, da bo mora kar sprejeti fantovo ponudbo.

Tako sta zavila naglo proti Grahovem. Iz oken so škilili ljudje in sklepali vse mogoče stvari, saj je bilo zares čudno, da se je zdravnik Štern dal zapeljati od tega mladega belčka in celo vozil za njim.

A Štern se ni spraševal, kaj ga je pretentalo, da ga je fant spravil na tako nevarno pot. Sploh ni videl v tem nobenega problema, to je spadalo v njegovo notranjost, tako je bil vzgojen, in v tem je bil dosleden. V bolezni in pri ranjenih ni delal razlike med belimi in rdečimi in brezbarvnimi, čeprav so ga eni in drugi radi kritizirali, kadar je šel zdraviti tega ali onega, češ, naj bi ga raje pustil »crkniti«. Ta dan je vozil za Lojzkom in v glavi je imel en sam cilj: rešiti je moral dvoje življenj. Izračunaval je okoliščine in

čas, ki je kritičen za rojstvo otročka, pa je videl, da ta čas nevarno poteka in je očitno absurd, da mora voziti za tem počasnim kolesarjem, ki je sicer pritiskal na vso moč na pedale, da ga je že spravljal v neko živčno razdraženost.

Štern v hipu požene motor in prehitevajoč zakriči:

-Grem naprej, če ne, bo prepozno!-

-Počakajte, gospod doktor, da prideva skozi Marof, ker jaz vem za vse mine!- mu je nazaj kričal Lojze, a Štern ga ni maral slišati. Izledalo je celo tako, kot bi se doktorju zdelo za malo, da mora poslušati tega smrkavca in se ravnati po njegovih napotkih. A vendar, Štern ni bil lahkomiseln, le dobro je presodil med obema možnostma: tvegati dvoje življenj, ki jih lahko on reši, ali tvegati čisto majhno možnost, da zavozi na mine. Tolažil se je, da jih bo gotovo tudi sam opazil. V tej izbiri je bil jasen: njegova sveta dolžnost je bila reševati življenja! Zapodil se je proti Marofu in izginil za ovinkom. Ni slišal Lojzkovih krikov, naj pazi tam blizu Kleškove hiše, malo naprej, tam, kjer so tri breze, tam naj pazi, saj se še kar vidi, kje so zakopane štiri mine ...

Lojzek je podil za Šternom kot še nikoli v življenju v nesmiselni dirki, ker se mu je zdelo, da ga mora na vsak način dohiteti, ko je ozračje nenadoma stresla divja eksplozija.

Lojzek je zatulil od groze in obupa.

Tam, kjer je čas negiben, pa vendar trajen, tam, kjer vid ni pogojen od gledanja, a je vse razvidno, tam, kjer je jasno vse, kar se je zgodilo in kar se bo zgodilo, ali pa se nikoli ni zgodilo in se tudi ne bo nič več zgodilo, tam vlada slutnja poslednje Dimenzije, ki ji je ime Večnost.

Tam nekje, pred vrati Končnega sodišča se je trla množica ljudi, ki so čakali potrpežljivo in zaskrbljeno, da pridejo na vrsto, kjer jim bo Sodnik odredil njih zadnje bivališče. Prav na koncu vrste se pojavi zdravnik Štern, ves zasopel in nemiren. Hropeče se preriva med čakajočimi proti vratom, kjer sta dva lepotca z ožarjenimi obrazi in v blestečih oblačilih klicala čakajoče po imenih. Štern se je zrinil do vratarjev in ju roteče prosil, naj ga pustijo nazaj, da reši umirajočo porodnico, samo to bi rad, potem naj ga pa Sodnik sodi, kot si je zaslužil. Zaman so bile

te njegove prošnje, ljudje okoli njega so se mu posmihali, kaj si vendar misli, ali ne ve, kje je sedaj? A Štern je vztrajal in vedno glasneje rotil vratarja, naj mu vendar dajo to možnost, le za kratek čas, kake pol ure bi rabil, potem se spet vrne sem. Prijazno in mirno sta mu odkimavala oba angela, saj to res ni mogoče. Tedaj pa se zasliši izza vrat močan glas, kot grom zveneč in pretresljiv: - Spremite zdravnika na zemljo, naj opravi, kar je mislil.-

In že sta ga obstopila dva angela in ga odvedla nazaj.

V Drenškovi izbi je bilo že mračno, a vsem so na obrazih gorele oči kot svečke na parah. Med tem je prišel kaplan iz Grahovega in dal Marjetko v sveto olje. Trčkova Neža je skrušeno ždela v kotu in buljila v porodnico, kot bi pričakovala od nje same kako rešitev. Molk, ta strahotni molk nemoči in človeške bede je prekinjala od časa do časa Marjetka z vzdihom, ki so postajali vedno bolj zamolkli. Kaplan je začel moliti rožni venec, komaj slišno, kot bi se bal motiti bolnico, navzoči so mu odgovarjali pritajeno in vzdihujoče, kot se moli ob bolnikih na smrtni postelji.

Ko se je zaslišala iz daljave eksplozija, so vsi zaječali in se spogledali. Nihče ni spregovoril, saj so trdno vedeli, da so to bile mine. Le solze so se začele lesketati na njih obrazih. Kaplan še ni končal zadnje desetke, ko se vrata izbe odpro in se opoteče med nje Lojzek.

-Doktor Štern ... doktor Štern je zavozil na mino ... in ga je razneslo ...- je jokaje iztisnil iz sebe.

Zdelo se je, da je zrak ledenel od molka. Nihče se ni zganil niti kaj vprašal. Vse je bilo jasno. Fant je storil, kar se je namenil, a zgodila se je nesreča. Nihče ni niti dolžil partizanske mine, saj bi se lahko tudi kaj drugega zgodilo, lahko bi motorju počila guma in doktor Štern bi se ravno tako ubil. In končno, možnosti za rešitev so bile tako ali tako majhne. Polaščalo se jih je tisto bridko občutje nemoči, popolna prepuščenost usodi. Nihče si ni upal podvomiti v božjo voljo, čeprav so se jim od obupa trgala srca.

Tedaj se je nenadoma vsem zazdelo, da je izba postala svetlejša, da je še nekdo drugi stopil mednje. Neža, ki v svojem obupu

že več kot uro ni spregovorila, se v trenutku zgane in kot osupla gleda okoli sebe, kot bi hotela razbrati iz obrazov svojcev, kaj se čudnega dogaja. Vstane s stola v kotu, kamor se je bila zatekla, in stopi k porodnici, ki je bila kot v omotici.

-Prižgite luč vendar, prižgite takoj!- skoraj zakriči Neža. Vsi so jo gledali kot okamneli, le Lojzek je urno izvršil njen ukaz. Neže se je polastil čuden mir, zravnila se je in začela z neverjetno sigurnostjo ukazovati.

-Prinesite vodo, vročo vodo, takoj! Pa rjuhe in milo hočem!- Osupli so gledali Nežo in se bali, če se ji ni zmešalo, Z vso naglico si je umivala roke in dajala navodila Lojzku, ki je bil edini zmožen nekaj ukreniti in edini, ki je bil prepričan, da se Neži ni zmešalo, temveč da jo je obsedla neka čarobna moč.

Potem je Neža popolnoma mirna z golo roko posegla v Marjetkino telo in s čudno zbranostjo in gotovostjo počasi začela obračati živo telesce, ki mu muhasta narava ni dovolila, da bi se izmuznil iz matere. Tedaj so vsi v sobi začeli naglas in goreče moliti, kot bi čutili, da Marjetka in Neža potrebujeta pomoč od tam, kjer človek ne more nič storiti. Marjetka je v podzavesti vzdihovala in stokala, Neža pa je začela kričati: -Pritiskaj, Marjeta, pomagaj no, saj ga že imam!

Nekaj trenutkov za tem je Neža že držala v rokah mokro telesce, ki je zakričalo v svet svoj prvi človeški glas. Vsi pričujoči so se zgrnili okrog njiju in jokali od veselja.

-Vidite,- je zmagoslavno vzkliknila Neža, ko je kopala otročka, - Deklica je!-

Nato je Marjetki, ki se je blaženo nasmehnila, položila dete v naročje, a zatem so jo začele popuščati moči. Zgrudila se je na stol in se zgrabila za glavo.

-Ljubi Bog, kako sem lahko to opravila, saj tega nisem znala! Kaj se je zgodilo z mano? - Vsa se je tresla in jokala, da je niso mogli pomiriti.

Kaplan se je poslovil in s sklonjeno glavo stopal proti domu. Vedel je, da je prisostvoval čudežu. Le Lojzek je bil popolnoma miren in kot v omotici šepetal: -Hvala, doktor Štern, hvala vam ...

Štern se je vračal z obema spremljevalcema in se približal velikim vratom, ki so se venomer odpirala in zapirala. Tedaj se zasliši spet tisti gromoviti glas: -Doktor Štern, zmagal si v ljubezni in usmiljenosti, zaslužil si mojo milost! Približaj se!-

Odprla so se na stežaj velika vrata in posijala je velika svetloba, ko je doktor Štern vstopal med dvema angeloma in se ves blesteč bližal končni Luči.

Ljudje so še dolgo pripovedovali to zgodbo, ki so jo nekateri postavljali v strog eksistenčni realizem, drugi pa so ji priznavali nadnaravne primesi, tako, kot se to dogaja v pravljicah. A vsem se je ta zgodba počasi odmaknila proti obronku zgodovine.

Na grahovskem pokopališču je bilo še dolgo časa videti dvoje grobov, popolnoma enakih, drugega ob drugem, s skromnima kamnitima križema. Na enem je stalo zapisano »France Drenšek, naš ljubi oče in mož«, na drugem pa »Dr. Jože Štern, naš ljubi prijatelj«.

Še vedno se v spomladnih dnevih vali topel veter z juga in se poigrava z oblaki in drevesi in travo, pa mrši mehke lase razposajenim otrokom, ki se brezskrbno igrajo na robu Cerkniskega jezera, prav blizu Loške doline, pa odnaša staro žalost in hude spomine, da jih ne bo nikoli več nazaj.

SARA HORVAT

LITERARNI OPUS LOJZETA NOVAKA¹

ZAHVALA

Tega članka ne bi brali, če ne bi bilo moje diplomske naloge, pri kateri so mi pomagali Lojzetovi prijatelji, znanci in družina v Sloveniji in Argentini. Zato na tem mestu iskrena hvala Silviji in Andreju, ki sta mi približala podobo Lojzeta Novaka živo pred očmi ter me spoznala z Novakovo Argentino. Hvala tudi vsem v uredništvu Svobodne Slovenije, saj sem pri njih pred leti iskala prve informacije o Lojzetu Novaku. Hvala tudi vsem ostalim, ki so vsak po svojih najboljših močeh pomagali pri nastanku mojega diplomskega dela: Vinku Rodetu, Marjanu Amonu, Zorku Simčiču, Francu Kuzmiču, Francu Gombocu, Rozini Švent, Heleni Janežič, Francetu Piberniku, Janezu Arnežu, Anici Moder in ostalim.

POVZETEK

V članku bom predstavila življenje in delo Lojzeta Novaka. Rojen v Prekmurju je emigriral v Argentino, kjer je ustvarjal predvsem kratko prozo. S celotnega opusa sem poskušala izluščiti značilnosti Novakovega literarnega ustvarjanja. Od samega začetka raziskovanja v letu 2009 me je vodila želja po boljši prepoznavnosti avtorja v Sloveniji. Obravnavam tudi publicistično dejavnost argentinske diaspore. Izdelala sem Novakovo osebno in objektivno bibliografijo. V zaključku so nakazane možnosti za nadaljnje raziskovanje te tematike.

Ključne besede: Lojze Novak, Slovenci v Argentini, književnost Slovencev v Argentini, kratka proza, bibliografije

1. Prispevek je nastal na podlagi diplomskega dela »Literarni opus in analitična osebna bibliografija Lojzeta Novaka«.

Slika 1: Lojze Novak

»Vselej kadar se bliža maj, postajam nemiren. Mislim na davno minuli maj tam daleč za Muro, na svojo nepozabno mladost, na mater in njene oči, pred katerimi nisem mogel skriti nobene skrivnosti. In na mlado neznanko in na njene sinje modre oči, ki sem jih prve ljubil. Ter na Rudija, njegove matere grob, poleg katerega počiva najina prva, mrtva ljubezen ... In še na sto drobnih spominov iz svoje mladosti.«²

[Handwritten signature]
3

2. Odlomek iz Novakove novele Maj.

3. Novakov lastnoročni podpis.

1. UVOD

Članek poskuša osvetliti dolga leta zasenčeni del slovenske literarne ustvarjalnosti, ki je plod dela Slovencev v Argentini. Večje zanimanje za ta del slovenske književnosti se je v Sloveniji porodilo šele po osamosvojitvi.

Literarno ustvarjanje Lojzeta Novaka sem izbrala zato, ker je v stroki in tudi nasploh v Sloveniji večini še neznano, čeprav je ta literat tudi prispeval svoj delež, kamenček v mozaik, v slovensko književnost. Da je zelo pomemben kamenček v mozaiku, nam pove že dejstvo, da je bil eden prvih članov Slovenske kulturne akcije (SKA), ki je bila ustanovljena leta 1954 v Buenos Airesu in praznuje letos 60. obletnico obstoja. Ta pomemben del slovenske kulture kaže na to, kako barvita, razgibana in lokacijsko razkropljena je slovenska književnost. Na podlagi študija literature in lastnega raziskovanja bi lahko zaključila, da je slovenska zgodovina žalostna in da se je v njej zgodilo mnogo krivic.

Naključno zbiranje Novakovih del in spoznavanje njegovega življenja je potekalo nekje od leta 2006, ko sem vzpostavila prvi stik z Novakovimi potomci. Bolj sistematično pa sem se lotila zbiranja njegovih del februarja 2009, tako v Argentini kot tudi doma v Sloveniji.

V prvem delu članka obravnavam življenje Slovencev v Argentini ter značilnosti njihovega literarnega ustvarjanja, nato se osredotočim na literarne značilnosti Novakovega literarnega opusa.

Bibliografiji sta izdelani na osnovi primarnih dokumentov, ki sem jih sama poiskala z namenom, da bosta bibliografiji zanesljivi in natančni. Novakova bibliografija ni objavljena, v COBIB-u⁴ so samo 4 njegova dela, slovenske knjižnice hranijo zelo malo njegovih del. V bibliografijo sem vključila tudi neobjavljena dela, ki sem jih pridobila iz Novakove zapuščine, iz zapuščine Tineta Debeljaka ter v Narodni in univerzitetni knjižnici (NUK).

Na koncu bodo strnjene vse ugotovitve v zaključku in nakazane smernice za nadaljnje raziskovanje te tematike.

4. Knjižničarska baza s podatki o gradivu v vseh slovenskih knjižnicah, ki je na voljo uporabnikom

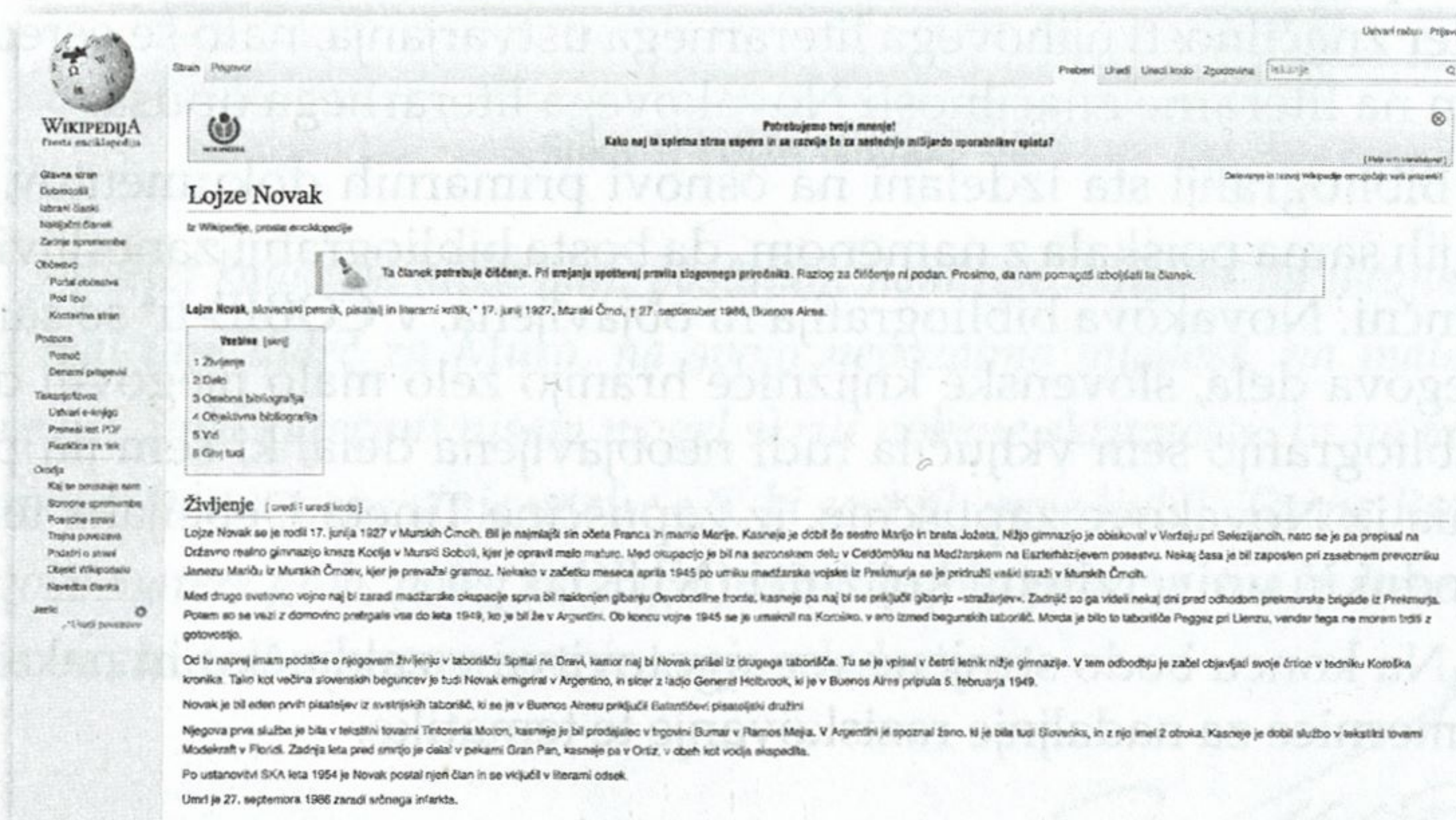
2. PREGLED DOSEDANJIH RAZISKAV

Do danes sta bila izdelana samo dva popisa del Lojzeta Novaka. Rezultati prvega so bili leta 2003 objavljeni v zborniku *Slovenstvo in izseljenstvo v panonskem prostoru*. Avtorica Rozina Švent je bila zaposlena v NUK-u v Zbirki tiskov Slovencev zunaj Republike Slovenije. V članku z naslovom *Lojze Novak in njegov izgoreli čas* je strnila rezultate svojega raziskovanja življenja in dela Lojzeta Novaka ter dodala bibliografijo 30 Novakovih objavljenih del.

Drugi, ki je raziskoval podobno tematiko, je bil Franc Kuzmič iz Pokrajinskega muzeja v Murski Soboti. Ta je bil kot Prekmurec zelo motiviran za raziskovanje te tematike in je aktiviral velik krog ljudi v Sloveniji in v Argentini, da so mu pomagali pri iskanju informacij. Leta 2007 je v *Panonskem letopisu* objavil članek z naslovom *Literarna dejavnost Lojzeta Novaka*, ki prikazuje tematiko na podoben način kot pred njim Rozina Švent, a tokrat z dopolnjeno bibliografijo, ki obsega 32 objavljenih del.

Obe bibliografiji sta nepopolni, ker obsegata približno polovico Novakovih do sedaj znanih del. Za namene tega članka sem pripravila osebno in objektivno bibliografijo, v diplomskem delu pa je dostopna tudi Novakova analitična osebna bibliografija⁵.

Za boljšo prepoznavnost avtorja sem dodala članek o njem na Wikipedijo, ki je dostopen na povezavi http://sl.wikipedia.org/wiki/Lojze_Novak.

Slika 2: Del članka o Novaku v Wikipediji.

ISKANJE GRADIVA

V prvi fazi raziskovanja sem začela zbirati gradivo. Veliko gradiva o Novakovem življenju, ustvarjanju in njegovih literarnih delih sem pridobila iz Argentine, natančneje iz Debeljakove zapuščine, kjer je bilo tudi nekaj del, ki so se ohranila v rokopisu. Eno rokopišno delo mi je posredovala tudi Novakova hči Silvia Maria Novak. Koristne informacije sem dobila tudi od njegovih potomcev ter še živečih vrstnikov, prijateljev in znancev.

Nato sem nadaljevala z iskanjem v NUK-u, v Zbirki tiskov Slovencev zunaj Republike Slovenije. Večkrat sem prelistala izdane številke tednika Koroška kronika, ki je izhajal na avstrijskem Koroškem, glasila gimnazije v taborišču Spittal na Dravi ter revije, ki so izhajale v Argentini (Meddobje, Slovenska Beseda, Slovenska pot, Zbornik Svobodne Slovenije, Svobodna Slovenija, Duhovno življenje) ter iskala nova dela. Pri tem mi je bilo v pomoč tudi Novakovo pismo Tinetu Debeljaku iz leta 1954, kjer je bilo navedenih še nekaj del, ki jih nisem imela in sem jih potem večinoma našla. Ko sem nekega dne našla v Koroški kroniki objavljeno črtico Neža, za katero sem prej predvidevala, da je ostala v rokopisu, sem pridobila še eno koristno informacijo, in sicer je bila črtica objavljena pod psevdonimom France Ravnik. Tako sem začeli iskati še dela pod tem imenom in našla še eno. Tako je moj skupni seštevek objavljenih Novakovih del 53, od tega 47 leposlovnih del in 6 neleposlovnih (kritike, poročila ...). Poleg tega sem v analizo vključila tudi 7 neobjavljenih del, ki so ostala v rokopisih, tako da trenutna zbirka šteje skupno 60 Novakovih del.

3. LITERARNI OPUS LOJZETA NOVAKA

3.1 IZHODIŠČA ZA OBRAVNAVO

Celoten opus bom obravnavala s stališča slovenske književnosti, zato sintagme »izseljenska književnost« ne bom uporabljala, saj naj bi bila izseljenska književnost integralni del slovenske. V devetdesetih letih, ko so začele slovenske založbe množično tiskati literaturo naših izseljencev, se je zanjo pojavilo, zaradi političnih sprememb, večje zanimanje. Avtorji, ki so prej izdajali knjige predvsem v svoji drugi domovini, so se predstavljali Slovencem tudi v antologijah (Zupan Sosič, 2003, str. 10). Tudi France Pibernik pravi, da

je»izraz zdomska književnost / ... / lahko zgolj prehodnega značaja, kot je bil nekaj let v rabi zaradi aktualnosti izraz zamolčana književnost« (Pibernik, 2007, str. 172).

3.2 SLOVENCİ V ARGENTINI

Prvi Slovenci na južnoameriški celini so bili misijonarji, ki so širili vero med Indijanci. Prve skupine izseljencev pa so v te kraje odšle v zadnji četrtini 19. stoletja, saj so takrat južnoameriške države sprejele politiko priseljevanja, da bi kolonizirale še nenaseljene predele. V Argentini so šele leta 1876 v polni meri uresničili ustavna določila iz leta 1853, da so v tej deželi dobrodošli vsi ljudje. V 20. členu beremo, da tujci v državi uživajo enake civilne pravice kot državljani in da lahko po dveh letih neprekinjenega bivanja zaprosijo za državljanstvo (Žitnik Serafin, 1999, str. 9).

Argentinska oblast je pozvala avstro-ogrsko cesarstvo, naj podpirajo kmečke družine, ki bi se hotele naseliti v njihovi državi. Imeli so svoje izseljenske agente, ki so vabili ljudi in jih prepričevali, da bi se priselili v Argentino in tam obdelovali zemljo. Priseljence so usmerjali na obrobje, da bi naselili te predele, ki so bili še neobdelani in redko naseljeni. V Argentini so začeli naseljevati Slovence na severu države, v pokrajini Formosa. Slovenci so takrat tam živeli raztreseno in se niso združevali. Njihovi otroci se večinoma niso naučili slovenščine (Žitnik Serafin, 1999, str. 9).

Po prvi svetovni vojni so začeli Slovenci množično prihajati v Argentino. Med obema vojnama naj bi v Južno Ameriko prispelo okrog 30. 000 Slovencev, od tega čez 20. 000 v Argentino. V Buenos Airesu so se Slovenci množično naselili najprej v kraju La Paternal, kjer so nastala prva društva, časopisi in kulturne skupine. V notranjosti države so se Slovenci naselili še v Córdobi. Začela so nastajati slovenska društva (Žitnik Serafin, 1999, str. 9).

Prva slovenska osnovna šola je bila ustanovljena 14. maja 1933 v kraju Villa Devoto. Kulturno življenje slovenske skupnosti se je odvijalo v številnih društvih, poudarek je bil na ohranjanju slovenščine. Vsa društva so imela pevske zборе, nekatera tudi godbe na pihala, dramske odseke, knjižnico, čitalnico ipd. (Žitnik Serafin, 1999, str. 10).

Izdajali so tudi revije in časopise ter samostojne publikacije. Slovenska tiskana beseda se je prvič pojavila v časopisu *Jadran*, ki ga

je urejal inž. Jekovec. Ob izbruhu druge svetovne vojne je slovenska skupnost v Argentini živela polno in razgibano kulturno in politično življenje. Po napadu na Jugoslavijo so jugoslovanski izseljenci oživili razne odbore, ki so propagirali svoje politično prepričanje. Po končani vojni v domovini so se zavzemali za pravične meje. Perón je nato 25. aprila 1949 razpusil Slovansko zvezo ipd. in tako je sledil desetletni molk (Žitnik Serafin, 1999, str. 15). Po drugi svetovni vojni (po letu 1947) je bil nov val priseljevanja Slovencev v Argentino. Leta 1948 je nastalo Društvo Slovencev (zdaj Zedinjena Slovenija) in Miloš Stare je začel izdajati tednik Svobodna Slovenija, ki še izhaja (Žitnik Serafin, 1999, str. 17).

Prva leta so begunci živeli v zasilnih bivališčih, iskali so si službe in se učili španščine ter se prilagajali novim razmeram. Kmalu so si začeli graditi tudi hiše. Zgradili so Slovensko vas (VillaEslovena) v Lanúsu, Slovensko hišo na Ramón L. Falcón so spremenili v kulturno, versko in politično središče (Žitnik Serafin, 1999, str. 18). Boj za gmotno eksistenco in privajanje na novo jezikovno okolje jim ni odvzelo vseh moči. Bili so politični emigranti, ki so svoja upanja in razočaranja spremenili v voljo do kulturnega dela (Pogačnik, 2001, str. 371).

Danes imajo Slovenci v Argentini velike in uspešne tovarne, restavracije in ostale dejavnosti. Večina se jih vključuje tudi v kulturne ustanove in literarno gibanje (Žitnik Serafin, 1999, str. 18).

3.3 ZNAČILNOSTI SLOVENSKE LITERATURE V ARGENTINI

Slovenska literatura v Argentini je nastajala v posebnih pogojih. Ljudje so na eni strani svoje občutke, stiske, dvome in na drugi prijetne spomine na domovino očitno najlažje izražali skozi besedno umetnost. In ker je znano, da smo Slovenci narod pesnikov in pisateljev, tudi v Argentini ni bilo drugače. V sklopu ostalih dejavnosti, ki so jih Slovenci tam razvili, je nastal pravi »argentinski čudež«.

Zdomska lirika je najbolj natančno izrazila bivanjski položaj, v katerem je današnji slovenski izseljenec. Starejši rod se je znašel v tesnobi in samoti zaradi neizpolnjenih obetov in pričakovanj. Mlajše je zajel tok, ki je vplival tudi na matično literaturo, le da je doživetje sodobne civilizacije pri zdomskih predstavnikih bolj življenjsko verodostojno. Človek se je znašel v velemestu, kjer je bil sredi množice povsem sam (Pogačnik, 2001, str. 390).

Pesništvo argentinskega kulturnega središča je imelo prvobitni inspirativni vzgib v religioznem doživljanju. Razlogi za to so bili poklicne narave (nekaj pesnikov je bilo duhovnikov), mnogo bolj pa je deloval življenjski položaj, v katerem so se znašli izseljenci po letu 1945 (Pogačnik, 2001, str. 391).

Ta samota se druží z zavestjo zdomca, ki je v tem pogledu dvojna. Prva možnost si ustvarja zatočišče v načelu doma in domačnosti. Druga možnost se zaveda prekletstva razseljenca, iz česar pa isti pesnik dela obči eksistencialni problem (Pogačnik, 2001, str. 391).

Številne novele in črtice so se lotevale raznih družbenih tem, ki jih je navrglo življenje političnega razseljenca (Tine Debeljak, Ruda Jurčec, Marijan Marolt, Zorko Simčič, Stanko Kociper, Ludve Potočkar, Karel Mauser, Mirko Javornik, Zdravko Novak, Ludvik Puš in drugi). Redki med njimi so jih zbrali v knjigi (Pogačnik, 2001, str. 394).

Zdomski avtorji namreč niso bili deležni normalnih kritičnih presoj, predvsem pa svojih del niso mogli primerjati s sočasno matično literaturo in so se torej gibali v precej nedefiniranem oziroma zamejenem literarnem prostoru, kar zadeva slovensko besedno ustvarjanje (Pibernik, 1997, str. 174).

Že bežen pregled proznih del našega zdomstva, objavljenih zvečine samo revijalno, nam navrže ugotovitev, da je glede zvrstnosti prevladovala kratka proza, črtice, kratke novele, kratka zgodba. To je samo po sebi razumljivo, saj so zlasti v begunski dobi mogli nastajati le prozni utrinki, vrženi na papir v neugodnih okoliščinah, ko marsikdo ni premogel niti poštenega papirja, prav tako pa so publicistične možnosti same zahtevale kratke zapise in so se le izjemoma odločale za objavljane besedil v nadaljevanju (Pibernik, 1997, str. 177).

3.4 BIOGRAFSKI PODATKI O LOJZETU NOVAKU

Lojze Novak se je rodil 17. junija 1927 v Murskih Črncih. Bil je najmlajši sin očeta Franca in mame Marije (roj. Zemljič). Kasneje je dobil še sestro Marijo (ki še vedno živi) in brata Jožeta.

Iz pisma Franca Gomboca, ki je bil Novakov sošolec, izvem naslednje: »Družina Novak je živela na skromni majhni kmetiji. Oče Franc je bil zelo skrben gospodar. Na koščku zemlje je gojil po troje govedi in druge živali, bil je sezonski delavec, največ pa je pomagal

kmetom v Murških Črncih in tako prehranjeval družino. Mati Marija je gospodinjala doma in skrbela za družino. Bila je zelo razgledana, saj je v svojem času veliko brala in se zanimala za vse pomembne dogodke.« Iz pripovedovanja Novakove sestre Marije pa izvem tudi to, da je njihova mati rada brala Mohorjanke. Ker v družini ni bilo denarja, a je bil Novak zelo nadarjen fant, je nižjo gimnazijo obiskoval v Veržēju pri salezijancih, nato se je pa prepisal na Državno realno gimnazijo kneza Koclja v Murški Soboti, kjer je opravil malo maturo. Med okupacijo je bil na sezonskem delu v Celdömölku na Madžarskem na Eszterházijevem posestvu. Tu je spoznal vso bedo sezonskega človeka, pripovedoval je, da je od zore do mraka delal na širnih poljanah s slabo prehrano in za slabo plačilo. Nekaj časa je bil zaposlen pri zasebnem prevozniku Janezu Mariču iz Murških Črncev, kjer je prevažal gramoz. Nekako v začetku meseca aprila 1945 po umiku madžarske vojske iz Prekmurja se je pridružil vaški straži v Murških Črncih. To ni bila nobena bojna enota, pač pa so mlajši krajanji bili organizirani in oboroženi zato, da so varovali domove izseljenih krajanov, tu pa tam so imeli manjše spopade z Nemci na Muri.

Kot navaja Rozina Švent (2003, str. 447) naj bi bil med drugo svetovno vojno zaradi madžarske okupacije sprva naklonjen gibanju Osvobodilne fronte, kasneje pa naj bi se priključil gibanju »stražarjev«. Njegov prijatelj Franc Gomboc ga je zadnjič videl nekaj dni pred odhodom prekmurske brigade iz Prekmurja. Potem so se njune vezi pretrgale vse do leta 1949, ko je bil že v Argentini. Gomboc navaja, da mu ni znano, v kateri enoti je bil Lojze do 9. septembra 1945, ko je pobegnil, po vsej verjetnosti pa je služil v Korpusu narodne obrambe Jugoslavije (KNOJ-u). Ta grupacija je bila razmeščena po meji in tu je bila edina priložnost za pobeg. Ob koncu vojne 1945 se je umaknil na Koroško, v eno izmed begunskih taborišč. Morda je bilo to taborišče Peggez pri Lienzu, vendar tega ne morem trditi z gotovostjo.

Od tu naprej imam podatke o njegovem taboriščnem življenju, ki mi jih je po spominu zapisal njegov prijatelj iz taborišča Spittal na Dravi, Marjan Amon. Novak naj bi v to taborišče prišel iz nekega drugega taborišča, saj naj bi v prvem taborišču izvedel za slovensko gimnazijo v spittalskem taborišču in tako začel poizvedovati o dovoljenju za preselitev. Prošnja je bila kmalu ugodno rešena in tako je Novak prišel v taborišče Spittal na Dravi. Ker je imel spričevala o svojem dotedanjem izobraževanju, se je lahko vpisal v četrti letnik

nižje gimnazije. Marjan Amon navaja tudi, da Novaku slovenščina ni delala preglavic in da je kmalu bilo opaziti veselje do pisanja. Začel je pisati kratke črtice, v katerih je opisoval svoje življenje in ljudi iz domačega kraja. Živel je zelo skromno. Preživel se je od skupne podpore Humanitarne organizacije Združenih narodov (UNRE) in nato Mednarodne begunske organizacije (IRO). V taborišče je nato začel prihajati tednik Koroška kronika. Novak ga je dobival od prijatelja Marjana Amona. Nekega dne sta skupaj prebrala vabilo urednika, ki je vabil vse bralce, da naj napišejo kaj o svojih doživetjih in domačem okolju in naj črtice pošljejo v uredništvo, kjer jih bojo ocenili in po možnosti tudi objavili v tedniku. Tedaj se je Novak odločil, da bo pisal in poslal svoje črtice na uredništvo. Marjan Amon pravi, da mu je Novak dal tudi kdaj kakšno svojo črtico za prebrati. »Lojzetu se je videlo, da je imel dar za pisanje, ker mu je slovenska beseda živo tekla in prikazovala prizore prekmurske zemlje in njegovih ljudi. Beseda je bila sočna in živahna, pomešana z domačo govorico. « Tako mu je Marjan Amon pomagal, da je Novak poslal svoje prve črtice na uredništvo Koroške kronike. Novak je od takrat vsak trenutek prostega časa izkoristil za pisanje. Ko je Marjan Amon prebiral njegova dela, mu je prigovarjal, ga vzpodbujal in bil je prepričan, da bodo njegova dela objavljena v Koroški kroniki. Čez nekaj časa je bila res objavljena njegova prva črtica. Marjan Amon je prijatelju s ponosom prinesel pokazat izvod z njegovim delom. Kmalu zatem je Novak po pošti dobil tudi svoj prvi honorar. Tako je začel redno pošiljati svoja dela v uredništvo Koroške kronike. Ko je začel Novak hoditi v peti letnik gimnazije, so se začele širiti govorice o razselitvi beguncev v prekomorske države. Kot navaja Rozina Švent (2007, str. 314) naj bi v večini primerov slovenski begunci bili vključeni v mednarodne Transporte, ki jih je financirala IRO. Med temi transporti sta številčno najbolj izstopala dva transporta iz leta 1948 (ladja Steward s 552 begunci in ladja Santa Cruz s 517 begunci), leta 1949 pa ladja Holbrook s 492 begunci. Tako kot večina slovenskih beguncev je tudi Novak emigriral v Argentino, in sicer z ladjo General Holbrook, ki je v Buenos Aires priplula 5. februarja 1949.

Novak je bil eden prvih pisateljev iz avstrijskih taborišč, ki se je v Buenos Airesu priključil Balantičevi pisateljski družini. Ob »Balantičevem živem kresu«, v noči iz 23. na 24. november 1949, je bil »med prijatelji«, ki so se spominjali »šestletnice rojstva« pesnikove nesmrtnosti. (Po spominskem lističu, ki ga podpisujejo po vrstnem redu: Jože Krivec, Novačan Josipina, Ivan Korošec, Bine Magister,

Adolf Škerjanec, dr. Tine Debeljak, Novak Lojze, Zorko Simčič, dr. Anton Novačan.) – (Kremžar, 1993, str. 320).

Njegova prva služba je bila v tekstilni tovarni Tintoreria Moron, kjer se je pridružil skupini Verbic, Kesler, Skoberne; kasneje je bil prodajalec v trgovini Bumar v Ramos Mejia, katere lastnik je zelo cenil Slovence in jim dajal znatne popuste. Tu je spoznal svojo ženo, ko je prišla kupit hladilnik. 2. julija leta 1953 se je z njo poročil v Ciudadeli (ime ji je bilo Kristina Mehle, rojena v Domžalah 25. 10. 1929. , v Argentino prišla 28. 10. 1948) in z njo imel dva otroka (Silvijo Marijo 1956 in Andreja 1960). Kasneje je dobil službo v tekstilni tovarni Modekraft v Floridi. Zadnja leta pred smrtjo je delal v pekarni Gran Pan, kasneje pa v Ortiz, v obeh kot vodja ekspedita. Ljudje so ga imeli radi in so ga imenovali »don Luis«. Najprej sta z ženo kot podnajemnika živela v kraju Villa Luro in potem v Ramos Mejia. Okrog leta 1958 sta kupila zemljo v San Justu in si tam zgradila tudi svojo prvo hišo. Leta 1970 so se preselili v Florido.

Po ustanovitvi SKA leta 1954 je Novak postal njen član in se vključil v literarni odsek. Skupno število članov v vseh odsekih je bilo 159⁶. Ker ga že v prvem letu delovanja SKA srečamo na literarnem večeru SKA, in sicer 13. maja, lahko iz tega tudi sklepamo, da se je vključil že med prvimi. Ponovno ga srečamo na literarnem večeru SKA leta 1956 (16. junija), na katerem je Novak sam bral svoja dela (Švent, 2003, str. 447). Novak je tudi pripomogel, da je slovenska skupnost prišla do popularne radijske oddaje (Urednik, 1993, str. 177).

Novak je prekmalu nehal pisati. Pisanje je bil njegov velik talent, vendar se od tega ni dalo živeti. Zato je moral poprijeti za različna dela, da je lahko preživel svojo družino. Samo predvidevam lahko, da ga je to zelo prizadelo. Za pisanje najbrž tudi ni imel več časa. V osemdesetih in devetdesetih letih 19. stoletja je Argentina zaradi slabe politike tudi zelo povečevala svoj dolg. Finančne težave (devalvacija) so povzročile, da je marsikdo ostal čez noč brez strehe nad glavo. Tudi Novaku in njegovi družini v teh časih ni bilo prizaneseno, zato je stiska, skozi katero je šla družina, najbrž še pripomogla k temu, da Novak po tem ni več pisal.

⁶ 1994, Članstvo SKA. Zbornik Slovenske kulturne akcije 1954–1994, 208–216.

Živel je po različnih delih Buenos Airesa. Prvo hišo je imel s svojo družino v San Justu, nazadnje pa so živeli v Floridi (Provincia Buenos Aires), kjer še danes živita sin in hči. Po besedah njegove hčere Silvije je okrog leta 1965 prvič doživel srčni infarkt. Od takrat naprej bi se moral zelo paziti, vendar se ni držal zdravnikovih navodil. Bil je mnenja, da bo živel toliko časa, kot bo telo vzdržalo. Umrli je 27. septembra 1986 med prevozom v bolnišnico za ponovnim srčnim infarktom.

Njegova hči se spominja, da je bil Novak velik in močan mož. Bil je tako velik, da so mu bile vse postelje prekratke. Ljubil je argentinsko Pampo, saj ga je spominjala na rodno Prekmurje. Pravi tudi, da je zaspal vedno s knjigo v roki. Med zadnjimi knjigami, ki jih je bral, je bila knjiga Tako je govoril Zaratustra.

Večina njegovega literarnega opusa se je ohranila preko objav v številnih argentinskih slovenskih periodičnih publikacijah - Slovenska beseda, Slovenska pot, Meddobje, Duhovno življenje in Zborniki Svobodne Slovenije. Občasno je svoje prispevke pošiljal tudi v Slovensko državo, ki jo je sprva v Chichagu in nato v Torontu izdajal njegov sorojak, Mirko Geratič. To so bila predvsem kratka poročila o kulturnem in političnem dogajanju v Argentini (Švent, 2003, str. 448).

Poleg že objavljenega gradiva se je v Argentini, točneje v zapuščini dr. Tineta Debeljaka, ohranilo še nekaj rokopisov in dve pismi. Ohranile so se tudi njegove naslednje kratke zgodbe: Njegova bol, Vihar, Zgodba o materi, Flegarjeva mati, Silhueta 1957 in Jagned v pampi (Švent, 2003, str. 448).

V pismu dr. Tinetu Debeljaku leta 1954 Novak pravi tako:

»Kar se tiče pisateljstva, doma nisem pisal. Šel sem od doma še zelo mlad. S seboj sem nesel podobo moje zemlje in mojih ljudi izza otroških let. Čut, ki sem ga imel že v osnovni šoli, je prišel do izraza šele v begunstvu. Mati mi je prva zbudila veselje do umetnosti. Mnogo je brala in je znala ceniti umetnost kot tako. Potem sem imel srečo, da sem imel učitelje, ki so znali razumeti in razvijati komaj slutene sposobnosti, če to smem tako imenovati, v svojih učencih in jih vzbujati. Potem je vplival name moj rojstni kraj. Slikovita prekmurska ravan mi je dala prave motive. Seveda so bile moje sanje, ko sem začel obiskovati srednjo šolo, posvetiti se upodabljanju umetnosti.

To je preprečila vojna. Tako sem začel pisati. Imel sem nekaj v sebi. In sem moral povedati. Težko je soditi, kje bi bolje izrazil to, kar čutim, bolje rečeno, kaj je bilo pravzaprav močnejše v meni takrat, ko sem se znašel na razpotju.

Moja prva dela so osebnega značaja in so močno združena z rodno zemljo. To so črtice, ki jih je objavila Koroška kronika: Tam, kjer šume jagnedi, Pismo, Mati, Poslednji, Božič v Prekmurju, Prekmurska jesen, Bog je vstal, Pesem dveh src, Kruh itd.

Po letu 1949 v Argentini sem prva leta posvetil črticam. Motivika je zajeta iz življenja našega človeka v novem okolju, ki pa je tesno združena s preteklostjo, katera povzroča nujne posledice. /.../ Zadnja leta pa sem se posvetil noveli. /.../ Trenutno imam v študiju roman, ki dobro napreduje. Če bo vse po sreči, bo prihodnje leto gotov. V glavnem pa je moja perspektiva za bodočnost ustvariti neoporečno podobo našega človeka tukaj v Ameriki. Prikazati ga tako, kakor čuti in doživlja danes in ne tako kakor je mislil, ko je šel od doma. Seveda v zvezi s preteklostjo, ki nedvomno vpliva na njegovo sedanost in prihodnost, kot njuna posledica nečesa prejšnjega. Kar se tiče pisanja tam izza predvojnih časov tukaj v Ameriki, pisati o tem, kaj je bilo včeraj, je zame delo zgodovine. O tem so že pisali drugi. To je že preteklost, ki je bila in je nikoli več ne bo. Zakaj ne bi pisali to, kar nas obdaja danes, hočem reči o problemih, ki se pojavljajo danes? Čemu bi poskušali vrteti kolo časa nazaj? Piši tako kakor čutiš in doživljaš danes in vse skupaj postavi v okvir, ki obdaja dejanje. Piši sodobno, ker ne moreš biti iskren, če boš pisal o problemih, ki so bili in so ti že oddaljeni, ali o onih, ki še bodo. Kdo pa je bolj poklican, da izoblikuje sedanost, mi ali zanamci? Kakor so o preteklosti pisali drugi in kakor bodo o bodočnosti tudi pisali drugi, tako pišimo mi o sedanosti. Ne povračajmo se v preteklost, ne ponarejajmo starih pisateljev kakor oni iz bodočnosti ne bodo mogli ponarediti naše dobe, ki smo jo doživeli samo mi. Naša naloga je, zvesto hodimo vzporedno z življenjem, spremljamo našega človeka na njegovi poti in pišimo verodostojno to kako in zakaj je živel tako. To je naš davek, ki ga od nas pričakuje naša doba in ga bo terjala zgodovina. «

Slika 3: Novakova domačija v Murskih Črncih

⁷ Slika 4: Od leve proti desni stojijo: Ivan Korošec, Lojze Novak, Tine Debeljak, Adolf Škrjanc, Jože Krivec, Albin Magister, Stanko Kociper, Jože Vomberger, Zorko Simčič, Rakovec.

⁸ Slika 4: Od leve proti desni stojijo: zadaj Jože Vombergar, Jože Krivec, Ivan Korošec, Albin Magister, Janko Mernik, Rudi Bras (v vlogi Glasu je nastopil v Novakovi drami Most svobode leta 1969), Lojze Novak, spredaj Adolf Škrjanc, Jože Rus.

3.5 ZNAČILNOSTI LITERARNEGA USTVARJANJA LOJZETA NOVAKA

Eden izmed prvih, ki se je navdušil nad Novakovim pisanjem, je bil njegov prijatelj iz taborišča Spittal na Dravi, Marjan Amon, ki je zelo rad prebiral njegova dela, in seveda uredništvo Koroške kronike, ki je začelo objavljati njegova dela. Marjan Amon o Novakovem pisanju pravi tako: »Slovenščino je Lojze dobro obvladal in tudi beseda mu je lepo tekla: bila je sočna, čeprav se mu je poznalo malo prekmursko narečje / . . . / Znal je opisovati in govoriti doživeto, tako da ga je bilo prijetno poslušati. Panonski svet in njegovo Prekmurje sta mu bila vedno živa. Pomalem je vedno pisal kratke črtice prekmurskih ljudi in njihovih običajev. To je podajal v lepih slikah in barvah njegovega sočnega jezika.«

8. Pri prepoznavanju oseb na sliki sta mi pomagala Vinko Rode in Albin Magister.

O Novakovem literarnem ustvarjanju je pisal njegov mentor Tine Debeljak: »Izrazito plod taboriščne literarne vzpodbudnosti pa je Prekmurec Lojze Novak, ki ni »obremenjen« z nobeno literarno preteklostjo ne iz predvojnega časa niti medvojnega. Pero mu je začelo pisati šele v koroške taboriščne liste in v Koroško kroniko s spominom na melanholične prekmurske jagnedi itd. , podobno kakor je začel Miško Kranjec. Zato tudi nima v spominu in doživetju ne zmag in ne porazov in ne vojne, temveč mu odpira svoje strani šele življenje v Argentini, kakor ga gleda v svoji okolici: stik s staro prekmursko emigracijo in z novo, kateri pripada sam. In iz tega medsebojnega občevanja se mu odpirajo izrazito tukajšnje in sodobne snovi. Poleg nekaterih slabših stvari je v zborniku Nma v čez izaro podal močno podobo tega sveta, morda doslej najboljše, kateri se približujejo črtici v Meddobju in v pričujočem Zborniku-Koledarju« (Debeljak, 1955, str. 242).

O kakovosti Novakovega pisanja je prepričan tudi France Pi-bernik: »Ne smemo pozabiti, da je tudi v kratki prozi veliko literarnih biserov, ki vzdržijo sleherno kritično presojo. Dovolj je že samo to, če pregledamo Geržiničevo antologijo Dnevi smrtnikov« (Pibernik, 1997, str. 184). Novak je namreč v tej antologiji objavil svoje delo Zgodbe neznanih vojakov.

Literarni opus Lojzeta Novaka v sklopu slovenske književnosti spada v sodobno slovensko književnost, ki se je /.../ v letih 1945–1985 razvijala skozi več faz, v katerih so prevladovala različne smeri; po tem jih tudi lahko razmejimo in označimo.

Janko Kos (Kos, 2000, str. 358) navaja naslednje faze sodobne slovenske književnosti:

- Prvo obdobje je trajalo približno od 1945–1950. Za to obdobje je bila značilna načelna zahteva po nastanku socialističnega realizma v slovenski književnosti. Ta naj bi se zgradil na osnovi predvojnega socialnega realizma, in sicer tako, da naj bi se v njem okrepile prvine socialistične idejnosti, v ozadje pa stopila kritična stran, ki je bila za socialni realizem močno značilna pri Prežihovem Vorancu, Mišku Kranjcu in Cirilu Kosmaču. Vendar je zahteva po socialističnem realizmu ostala predvsem načelo, sama književnost jo je le deloma upoštevala.
- Drugo obdobje se začne po letu 1950, ko je težnja k socialističnemu realizmu prenehala in se je slovstveni razvoj

sprostil ter razmahnil v različne smeri. Nastopilo je obdobje slovstvenega pluralizma; vendar je v petdesetih letih prevladovala še zmeraj smer, ki je izhajala iz predvojnega socialnega realizma.

- Tretje obdobje se začne po letu 1960. Poleg drugih se pojavi nova smer, ki je po oblikovni strani sicer raznovrstna, po vsebini pa povezana predvsem z eksistencializmom. Njena glavna značilnost je ta, da ne vidi v svetu več smisla, vrednot in skladnosti, h kateri naj človek teži. Svet je absurden, tak je tudi človek s svojo dejavnostjo, trpljenjem in upanjem. Zato so glavne teme takšne književnosti absurdnost, odtujenost, strah, doživetje smrti, nič pa tudi svobode ali upora, ki sta seveda tragična, saj se ne moreta do kraja uresničiti. Tukaj se je eksistencializem že močno približal modernizmu. Proti koncu šestdesetih let se je iz te smeri začel razvijati modernizem.
- Po letu 1975 se v sodobni slovenski književnosti začneja počasen preobrat stran od modernizma k postmodernizmu. Njegova glavna značilnost naj bi bila ta, da sicer ohranja mnoge modernistične značilnosti, vendar poskuša njegovo vsega zunanjega osvobodeno, včasih že kar razpuščeno in samovoljno opisovanje zavesti nadomestiti s trdnejšimi oblikami, to pa tako, da iz literarne tradicije jemlje motive, teme in forme, s katerimi lahko gradi trdnejša, estetsko zanimiva ali že kar dražljiva dela.

3.6 LITERARNO VRSTNA DELITEV OPUSA

Novak se je poizkusil v vseh treh literarnih vrstah (lirika, epika, dramatika), vendar je bil najbolj produktiven in suveren v epiki – kratki prozi.

Ohranjen imamo njegov edini sonetni venec, *Pesem tujih cest*, ki ga je posvetil svoji ženi Kristini in v katerem napove svojo smrt pred njeno (kar se je kasneje v resnici tudi zgodilo) ter dve pesmi, ki sta napisani v prostem verzu.

Pri dramatiki bom omenila njegovo edino dramsko besedilo *Most svobode*, ki je bilo tudi že večkrat uprizorjeno v slovenskem domu v Argentini, prvič leta 1969 v Našem domu v San Justu, nazadnje pa kot osrednja točka domobranske proslave v centralni hiši na Ramón Falcónu (v Buenos Airesu) v junijskih dneh 2007.

Epika je bila Novakova največja ljubezen, natančneje kratka proza. V pismu dr. Tinetu Debeljaku iz leta 1954 beremo tudi, da ima v delu roman (Veliki Klenkovec), a je ta roman žal ostal nedokončan, čeprav ga je Novak nameraval končati v prihodnjem letu (1955). Rozina Švent (2003, str. 448) o tem romanu razmišlja takole: »Ali je Novak resnično napisal celoten roman, ali gre morda le za posamezne sestavne dele romana, ki naj bi jih kasneje povezal v roman. Ob sedanjem poznavanju Novakove zapuščine žal na to vprašanje še ne moremo odgovoriti z vso gotovostjo. Po vsebini je to neke vrste vojni roman in se dogaja nekje ob Muri po letu 1941. Okupacija Prekmurja, izgoni Slovencev v koncentracijska taborišča (Sárvár na Madžarskem), streljanje talcev, smrt v taboriščih (predvsem starejših in slabotnih ljudi), opustošeni domovi in polja, ki jih nihče več ne obdeluje ... in to tista širna polja, ki so pred leti dajala zlato pšenico in nasitila na stotine lačnih ust ...«

Znotraj epike govorimo pri Novaku o kratki prozi. Kot sam zapiše, je začel najprej s kratkimi črticami in kasneje nadaljeval z nekoliko daljšimi novelami.

Izraz črtica (tudi skica, pri Cankarju vinjeta) pomeni »beležko« in je takšnega značaja tudi v literaturi. Govorimo o kratki pripovedi, ki pušča videz vtisnosti, hipnega doživetja, zapiska; tako ni čudno, da se je vsaj pri nas razmahnila zlasti za časa nove romantike/moderne in da nam je pojem črtice Cankarjeva kratka proza (Kmecl, 1996, str. 288).

V Kmeclovi mali literarni teoriji (Kmecl, 1996, str. 285) beremo o noveli: »Ena venomer ponavljajočih se definicij za novelo kot kratko ali vsaj srednje dolgo pripoved je, da se vsa pripovedna pozornost v njej zgosti na en sam dogodek – iz njega bralec najpogosteje izve tudi za najnujnejše reči iz preteklosti, hkrati ta dogodek vsebuje dramatičen, usoden preobrat, višek napetosti; vse v noveli je torej močno osredotočeno, dogajalni (notranji) čas je skrčen, kratek, podobno velja za prostor – in še posebej za književne osebe: teh mora biti čim manj, po možnosti kar ena sama.«

3.7 FAZE LITERARNEGA USTVARJANJA LOJZETA NOVAKA

Z objavljanjem svojih del je začel leta 1947 v avstrijskem taborišču Spittal na Dravi. Tega leta je Koroška kronika objavila njegovo prvo črtico. S pisanjem je začel že prej, ne vem kdaj točno, vendar

prav gotovo po letu 1945, ko je odšel od doma, saj kot sam pravi, doma ni pisal. To začetno obdobje traja vse do januarja leta 1949, ko odide v Argentino in ga zaznamuje rodno Prekmurje, na katerega je bil močno navezan. V teh delih se spominja svojih otroških in mladostnih let, posebej pa njegova dela zaznamuje tudi vojna in madžarska okupacija ter tudi življenje begunca. Na poti v Argentino (januarja 1949) napiše tudi črtico z naslovom Neža, ki se je ohranila v rokopisu in jo je namenil Ani Breznikovi. Našli so jo v njeni zapuščini in mi jo je posredoval Vinko Rode. Črtica je bila kasneje tudi objavljena v Koroški kroniki.

Drugo obdobje se začne po prihodu v Argentino, torej februarja 1949. Zaznamuje ga nova dežela in novi ljudje, velemesto in boljše življenje, čeprav se vedno spominja svoje rojstne pokrajine ob Muri, ki jo nenehno tudi vidi v argentinski pampi. Spomini na Prekmurje so lepi, a vendar, ko se spomni na svojo mamo in na dom, ga vedno stisne pri srcu.

3.8 TEME, MOTIVI

Novak je bil vseskozi zvest domovinski tematiki, ki se v nekaterih delih povezuje tudi z vojno (madžarska okupacija Prekmurja, izginjanje ljudi, propad družin zaradi vojne, brezup in popivanje, zmaga pomeni tudi žrtve). Sprva je bilo govora predvsem o Sloveniji oz. natančneje rodnem Prekmurju (hrepenenje po domovini, spomini na domovino, občutek tujosti v taborišču, slovo od domovine in družine, prijazna domovina), kasneje pa vedno več tudi o novi domovini Argentini (neprijazna tujina, izgubljena materina ljubezen, pomen slovenskega jezika v izseljenstvu, jezik in narod, podobnosti s Prekmurjem). Ta tema ga je velikokrat navezala tudi na mater (hrepenenje po materi, žalost tujca, ki je daleč od matere, halucinacija zaradi močne želje, da bi videl mamo, neskončna in nesebična materina ljubezen, izdajstvo materine ljubezni, sinovo kesanje in povratek nazaj k materi, ljubeča mati, odnos sina do matere, prva ljubezen je mati, materina bolečina, mati verjame v sina), redkeje na očeta, ki ni bil tako dober in ljubeč kot mati (pohlep po denarju, zanemarjanje žene, sebičnost, umor berača, smrt žene in otroka, varanje žene, oče alkoholik, brezčuten oče). Novak se posveti tudi ljubezenskim temam (srečna ljubezen, razdor razmerja zaradi razdalje, za srce ni razdalj, večna ljubezen, zlomljeno srce zaradi smrti enega od partnerjev, smrt partnerja pusti posledice) – Pesem

dveh src govori o ljubezni med Klemnom in Stanislavo, ki ju življenje ločuje: »Kakor bi se hotela iztrgati iz nevidnih rok, se je privila k njemu in glasna zaihtela. Klemen je čutil njene solze, ki so mu močile obraz. Dvignil ji je obraz in ji pogledal v oči. In v tistem trenutku je vedel, da za srce ni razdalj ...«

V svojih zgodnjih delih, ki so nastala v avstrijskem taborišču Spittal na Dravi, je Novak opisoval svoje rodno Prekmurje, na katerega je bil zelo navezan (navade in običaji ob žetvi, spomini na praznovanje božiča v Prekmurju, spomini na domovino). V tem obdobju lahko govorimo tudi o vedrejših in veselejših vsebinah, a tudi tu že začne kasneje (in sploh potem v argentinskem obdobju) prevladovati žalostno, melanholično občutenje tujca, ki pogreša svoj dom in svoje ljudi, a upanje na rešitev iz situacije na začetku še ostaja. V tujini vidi tudi ogromno bede in revščine (berači na ulici, dobrotarjev revnih ljudi, ošabnost in sebičnost bogatih, zaznamovanost otrok ob rojstvu). Iz obdobja, ko je bil Novak še doma v Prekmurju in iz taboriščnega obdobja imamo tudi nekaj del, kjer je tema smrti (mati izgubi sina, smrt v taborišču – trpinčenje ljudi, počasno umiranje, smrt matere kot izguba za sina, smrt na lastni zemlji, rešitev tik pred smrtjo, minljivost življenja, smrt majhne deklice, množični poboji) ter trpljenjem (umetnik kot večni iskalec trpi, umetnik je nesrečen, dekle trpi zaradi smrti fanta, trpljenje očeta v izseljenstvu). V kasnejših delih, po prihodu v Argentino, je v svoja dela velikokrat vključeval tudi argentinske navade in posebnosti (mate⁹, asado¹⁰, ombu¹¹ itd.), a vendar je veliko pisal tudi o slovenskem človeku v novem svetu. Nikoli ni pozabil na slovensko mater, ki je trpela in živela z bolečino v srcu ter jokala za svojim sinom v izseljenstvu. Spomini na mater so bili zanj vedno živi. V črtici Maj beremo: »Vselej kadar se bliža maj, postajam nemiren. Mislim na davno minuli maj tam daleč za Muro, na svojo nepozabno mladost, na mater in njene oči, pred katerimi nisem mogel skriti nobene skrivnosti. « Zavedal se je, da vsaka mati išče svojega sina, če ga izgubi, kot izgubljeno ovco. Tudi če umre,

9. Posebno pripravljen argentinski čaj iz zelišča, ki se imenuje yerba. Pije se ga po posebni cevki (bombilli) iz bučke, ki jo imenujejo mate.

10. Na žaru pečeno goveje meso.

11. Drevo, ki raste v Argentini in se zelo razlikuje od slovenskih dreves. Posebna oblika listov in veliko zračnih korenin v spodnjem delu verjetno vzbudi pozornost vsakega obiskovalca Argentine.

mati še vedno verjame v sinovo življenje. Tako je Flisarjeva mati iz novele Izgoreli čas iskala svojega sina tam, kjer ga ni bilo. Čeprav je njen sin že umrl, ga je ona še vedno iskala in verjela, da še živi.

3.9 ZUNANJA ZGRADBA

Novakove novele in črtice, ki predstavljajo najštevilčnejši del njegovega literarnega opusa, so razčlenjene na več odstavkov. Vsak odstavek predstavlja prehod na novo temo ali dogajanje, morda tudi časovno razliko. Edino dramsko delo, *Most svobode*, je razdeljeno na tri dejanja. Vsako dejanje predstavlja samostojno, zaokroženo dogajalno enoto. Znotraj posameznih dejanj je drama razdeljena še na prizore. Nov prizor lahko napove tudi spremembo v sestavu nastopajočih oseb, ponavadi se spremeni tudi snov pogovora. Obe Novakovi pesmi sta napisani v prostem verzu. Členjeni sta na kitice, ki se med seboj razlikujejo po številu in dolžini verzov. Pesem tujih cest je edini sonetni venec v Novakovem opusu. Vsak od petnajstih sonetov je lahko celota zase. Vrh cikla je zadnji, petnajsti sonet, magistrale.

3.10 NOTRANJA ZGRADBA

3.10.1 Literarna oseba

Število literarnih oseb, ki nastopajo v Novakovih delih se razlikuje glede na literarno vrsto. V obeh pesmih je samo en lirski subjekt, ki izpoveduje svoje razpoloženje, kar je značilno za liriko. V črticah in novelah je od dve do devet literarnih oseb, v črticah manj, v novelah več. Glavna je ponavadi ena ali dve literarni osebi, brez katerih dogajanja ne bi moglo biti, ostale so stranske osebe. Tudi odlomki iz romana imajo več literarnih oseb, v drami *Most svobode* pa so prisotne štiri literarne osebe.

Glavne osebe v zgodnjih delih so liki iz Novakovega domačega kraja, kasneje so to pogosto trpeče matere, ki so izgubile svoje sinove v izseljenstvu, matere, ki zelo trpijo in se borijo za otroke brez podpore očeta, ki je pogosto negativne lik, na drugi strani pa slovenski človek, ki se je naselil v argentinski pampi.

Literarne osebe lahko karakteriziramo na različne načine, najpreprostejši način je označitev s krstnim ali rodbinskim imenom, lahko tudi po poklicu ... Tu govorimo o zunanji karakterizaciji.

Literarne osebe, karakterizirane z imeni: po trikrat se pojavijo imena Martin, Tone oziroma Tunek ter Jernej, po dvakrat Jurij, Tomaž, Ivan, Matevž, Matjaž in le po enkrat Franček, Matija, Klemen, Stanislava, Števan, Angela, Merika, Jakob, Jože, Irma, Katarina, Rudi, Peter, Ema, Drejc, Alfonz, Meta, Mica, Johan, Juan, Dolores, Marcos Carlos.

Literarne osebe, karakterizirane s priimki: največkrat pojavljajoči se priimek je Flegar, ki ga zasledimo kar štirikrat, po dvakrat se pojavijo Pintarič, Kolmanko in Serec, po enkrat pa Ružič, Tolminec, Špolar, Brglez, Ropoša, Gaber, Bodanec, Sršen, Kimelj, Košin, Skalar, Koren, Kos, Prelec, Celec, Kosednar, Dobrlič, Hren, Božar, Klančar, Kerec, Černik, Beljung, Hidalgo.

Poleg zgoraj navedenih imamo še literarne osebe, karakterizirane s sorodstvenim razmerjem do drugih oseb (največkrat se pojavi mati, kar osemkrat, žena štirikrat, oče dvakrat, po enkrat brat, sestra, sin) ali s pomočjo drugih lastnosti (zamorec, mlinar, gostilničarka, vojak, dekle, Poljak, zdravnik, Zloba, pesnik, duhovnik, antikrist, glas).

3.10.2 Literarni čas in prostor

V Novakovem literarnem opusu lahko sledimo zgodbam iz predvojnega časa, preko vojne in potem povojnega obdobja. Pogosto se retrospektivno s svojimi spomini vrača v preteklost, v svojo mladost v Prekmurju. Ponekod nam z okvirnimi zgodbami pove, da pripoveduje o dogodku, ki se je zgodil v preteklosti.

Sprva je Novak svoje zgodbe postavljal v domače Prekmurje, kasneje tudi v avstrijsko taborišče. V Argentini ga še vedno spremljajo spomini na domačo zemljo, ampak se kmalu posveti tamkajšnjim tematikam in svoje zgodbe torej postavi v argentinsko okolje, a nikakor ne pozabi na slovenskega človeka v Argentini ter na slovenske matere, ki so ostale v domovini in izgubile svoje sinove.

3.10.3 Pripoved in pripovedovalec, stil

Pripovedovalec je večinoma avktorialni, kar pomeni, da vse ve, obvladuje čas in prostor. Pripoved nam sporoča potek dogajanja. Včasih se mora pripovedovalec, da bi lažje razumeli zgodbo, retrospektivno vračati v preteklost. Za razplet zgodbe mora vsevedni pripovedovalec pogledati kdaj tudi v prihodnost in tako podati

bralcu kompletno informacijo oziroma razkriti usodo določene literarne osebe. V liriki imamo vedno prvoosebnega pripovedovalca.

Novaka umeščamo v sodobno slovensko književnost in ga lahko stilno vidimo nekako v smislu realizma in tudi v smeri, ki izhaja iz predvojnega socialnega realizma.

3.11 VREDNOSTNA OCENA

Večina Novakovih del je napisanih v preprostem slogu, to pomeni, da avtor želi biti razumljiv. Zato uporablja preproste besede in besedne zveze, da bi se s tem približal bralcu. Njegov jezik je vseeno poetičen in speven, za razumevanje nekaterih njegovih del je potrebno poznavanje in razumevanje zgodovine ter tudi filozofije, ki je bila Novaku zelo blizu. Čeprav ni nikoli študiral na fakulteti, je imel izredno zanimanje za filozofijo in je zelo rad bral.

Proces selekcije, ki neko besedilo »povzdiguje« tako, da mu prisoja kvalitete, ki iz njega naredijo mojstrovino, poteka navadno v treh stopnjah kritike – te si tudi časovno sledijo: žurnalistične, esejiistične in literarnozgodovinske. /.../ V kanonizacijo so vpletene institucije književnega komuniciranja, kot so revije, časopisi, založbe, šole, cenzura (Juvan, 1991, str. 127). Kanon kot rezultat selekcije, če ne drugega, skuša odgovoriti na vprašanje, katere knjige bi vzeli na samotni otok. /.../ Akterji te selekcije so pretežno literarni izobraženci (Dovič, 2003, str. 42), pomembno vlogo imajo tudi institucije. Sodba nekega posameznika ali skupine o tem, da je neko delo mojstrovina, nima /.../ nobene prave moči, ki bi omogočila reprodukcijo in razširitev dela prek mnogih generacij (Dovič, 2003, str. 28). Novakovo zadnje delo je bilo v Argentini objavljeno leta 2006, to je kar 20 let po njegovi smrti. To pomeni, da Novak v Argentini ni šel v pozabo. Njegovi kolegi literati iz iste pisateljske družine gojijo do njega veliko spoštovanje in njegova dela ocenjujejo z izbranimi besedami. Tudi veliko drugih izobražencev in ljudi, ki so se oz. se še gibljejo v kulturnih krogih, govori in piše o Novakovem literarnem opusu. V Argentini boste težko srečali človeka, ki se zanima za literaturo in ne pozna Novaka. V Sloveniji je žal drugače. Pa ne samo z Novakom in njegovim opusom. Zgodovina je pustila svoje posledice. Literati v Argentini niso bili deležni normalnih kritičnih presoj kot njihovi sorojaki v domovini. Šele zadnja leta se v Sloveniji poraja zanimanje za ta del slovenske književnosti. In odziv na No-

vakova dela govori o tem, da gre za kakovostna literarna dela. Tako so slovenski literati v Argentini ostali zunaj slovenskega literarnega kanona, čeprav mislim, da glede na kakovost literature si marsikatero delo zasluži biti del našega nacionalnega literarnega kanona. Upam, da bo tudi ta članek spodbudil naše literarne strokovnjake, da bodo imeli zanimanje za Novakov literarni opus in morda bomo lahko v prihodnosti izdali Novakova zbrana dela.

4. PUBLICISTIČNA DEJAVNOST ARGENTINSKE DIASPORE

Argentinska diaspora¹² je skupina slovenskih izseljencev, ki so se izselili v Argentino. V to skupino spada tudi Novak, ki je bil v njenem okviru aktiven na različnih področjih kulturnega in umetniškega ustvarjanja.

Čeprav so prvi slovenski izseljenci prišli v Argentino že leta 1878, so dobili šele leta 1926 svoje prvo glasilo v slovenskem jeziku. Takrat je prišel med njih prvi slovenski duhovnik, svetnik Anton Merkun, ki je začel izdajati slovensko glasilo *Izseljenski glasnik*¹³. Versko življenje se je še okrepilo s prihodom duhovnika Jožeta Kastelica, ki je začel leta 1933 izdajati revijo *Moje versko življenje*, ki se je kasneje preimenovala v *Duhovno življenje* in izhaja še danes (Švent, 1992, str. 58). V prvi fazi je bila publicistična dejavnost torej vezana na versko življenje.

Kasneje je publicistična dejavnost podpirala šolstvo, ki se je razmaknilo s prihodom družinskih članov – predvsem otrok. Takrat se je močno povečala potreba po organiziranju šolstva. Sprva so bili samo nedeljski tečaji slovenščine (1949). Za te potrebe so učitelji začeli izdajati šolski list *Mladina*, ki je na nekaj straneh prinašal učno snov iz slovenščine, verouka, zemljepisa in zgodovine. List so otroci dobivali brezplačno. Leta 1951 preneha izhajati (skupno izšlo 15 št.), nadomesti pa ga knjiga oz. čitanka za mladino *Naša beseda*, ki sta jo sestavila Aleksander Majhen in Martin Mizerit (Švent, 1992, str. 60).

12. SSKJ: »diaspora je narodnostna ali verska skupnost, ki živi raztresena na ozemlju druge narodnosti ali vere«

13. Od leta 1928 se imenuje *Izseljenec*.

Petošolci Slovenskega srednješolskega tečaja ravnatelja Marka Bajuka¹⁴ so izdajali tudi svoj almanah (publikacija nosi skoraj vsako leto drugačen naslov - npr. *Med dvema svetovoma*, *Razpeta jadra*, *Samostojna svobodna Slovenija*, *Slovenija v svetu*). Podružnico tega tečaja so organizirali leta 1966 tudi v Baragovem misijonišču v Lanusu, kjer uporabljajo tudi iste učbenike – to so različna skripta, ki jih izdajajo profesorji, ki tam poučujejo (Švent, 1992, str. 61).

Kasneje je zaživela publicistična dejavnost tudi v okviru političnih društev oz. organizacij. Zveza društev slovenskih protikomunističnih borcev je izdajala glasilo, ki se je sprva imenovalo *Šmartinski vestnik*, od leta 1953 pa samo *Vestnik*. Podobno mu je bilo tudi Združenje slovenskih protikomunistov, ki je nastalo leta 1964. Izdajali so svoje glasilo *Tabor*, ki spada med vodilne publikacije slovenske politične emigracije (SPE) sploh. V okviru tega delovanja je bila zelo pomembna vloga duhovnika Filipa Žaklja, ki je skrbel za izdajanje njihovih publikacij, npr. *Matica mrtvih*, *Odprti grobovi*, *Zbirkadokumenti* itd. (Švent, 1992, str. 62).

Posebno mesto med organizacijami ima SKA, ki je bila ustanovljena leta 1954 v Buenos Airesu. Pobudo zanjo je dal Ladislav Lenček, ki povabi k sodelovanju tudi dr. Tineta Debeljaka, ki je bil vse do svoje smrti (1989) najpomembnejši kulturni delavec SPE. S politiko v tradicionalnem smislu se sicer ne ukvarjajo, toda publikacije, ki jih izdajajo, imajo vendarle tudi politični podton (različni spomini in pričevanja, ki naj bi razjasnili medvojne dogodke). Izdajajo svoje glasilo - mesečnik *Glas SKA*, ki se omejuje predvsem na literarno poročanje, občasno pa priobči tudi kakšne razglase in dokumente (npr. SNO). Nekajkrat letno izdajo tudi literarno revijo *Meddobje*. Razen z izdajanjem knjig in periodike se SKA ukvarja tudi z organiziranjem kulturnih prireditev - razstav, kulturnih in glasbenih večerov (Švent, 1992, str. 63).

Publicistična dejavnost argentinske diaspore je res doživela velik razcvet v prejšnjem stoletju. Njen pogon so bile generacije slovenskih izseljencev, najbolj plodna pa je bila generacija, ki je prišla v Argentino po drugi svetovni vojni. Skozi svoje kulturno življenje in umetniško ustvarjanje so lahko Slovenci pokazali svojo povezanost z matično domovino in kaj čutijo. Kaj se danes dogaja s slovenski-

14. V šolskem letu 1968/69 postane popoln – 5 letnikov.

mi organizacijami in publicistiko v slovenskem jeziku v Argentini, najbolje opiše Rode (2004, str. 47) v svojem članku, ko govori o SKA: »Carabela SKA je res priplula v pristan zlatih obeležij ovenčana z lovorjem zmagovalcev. Naj ostane zasidrana v Bonariji, odkoder je izplula? Naj le sanja o dnevih slave, o viharjih, bitkah in zmagah! A na odprto morje si ne upa več! Plovilo je potrebno obnove, kapetan je utrujen, mornarji vsi v letih; zamenjati bi bilo treba posadko, a ni dobiti moštva. « Prva generacija izseljencev, ki so bili zelo ustvarjalni na kulturnem področju in ki so si prizadevali za ohranjanje slovenskega jezika, kulture ter običajev, počasi izumira. Nekaj jih je še ostalo, a so že precej v letih. Druga generacija izseljencev, ki se je rodila že v Argentini, nima več takih ambicij, prilagodili so se že v argentinsko življenje in njihove navade, nekateri sploh ne znajo več slovenščine. Zato tudi zamirajo slovenske organizacije ter njihova dejavnost in njihova prihodnost ni preveč svetla. To pušča svoj pečat tudi v tamkajšnji publicistiki v slovenskem jeziku, saj je novih publikacij vedno manj, od periodike jih je ostalo pa tudi samo še nekaj.

4.1 BIBLIOGRAFIJA ARGENTINSKE DIASPORE

Če bi se lotili izdelovanja bibliografije argentinske diaspore, bi bil največji problem nepopolna zbirka tega gradiva v NUK-u v Ljubljani, ki edina načrtno zbira in hrani to gradivo. Deloma se da to nadomestiti oz. dopolniti z gradivom, ki ga hrani knjižnica Dušana Černeta v Trstu, nekatere stvari pa so žal za vedno izgubljene. Tu nam lahko pomagajo nekateri ljudje, ki so sodelovali ali še sodelujejo pri izdajanju slovenskih tiskov v Argentini.

Kljub zapletenosti tega področja in nepopolnih zbirk je nekaj dela vseeno opravljenega. Spodaj sta navedeni dve bibliografiji, ki prinašata popis knjig in časopisja do leta 1987 oz. 1990, ter dve bibliografski kazali. Razen spodaj navedenega ne obstaja nobena novejša bibliografija, niti nobena od teh ne prinaša popisa člankov. Na tem področju sta dejavna samo dva avtorja, Rozina Švent in Marjan Pertot.

- Pertot, M. (1987). Bibliografija slovenskega tiska v Argentini: knjige: 1945–1987. Trst: Mladika.
- Pertot, M. (1991). Bibliografija slovenskega tiska v Argentini: časopisje: 1945–1990. Trst: Mladika.

- Švent, R. (1993). Bibliografsko kazalo Duhovnega življenja : I–LX : 1933–1992. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Švent, R. (1994). Bibliografsko kazalo Meddobja: I–XL: 1954–1993. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.

4.2. ZBIRKA TISKOV SLOVENCEV ZUNAJ REPUBLIKE SLOVENIJE

Zbirka tiskov Slovencev zunaj Republike Slovenije je ena izmed posebnih zbirk v NUK-u. Obsega tiske, ki so izhajali med Narodnoosvobodilnim bojem (NOB) in gradivo, ki so ga izdajali Slovenci zunaj svojih meja (emigrantski tisk). Zbirka se nahaja v NUK-u v Ljubljani, ki je bila ustanovljena 24. oktobra 1945. Po 6. členu ustanovne Uredbe o NUK-u v Ljubljani¹⁵ se "NUK-u v Ljubljani pošiljajo tudi take knjige in druge tiskane stvari, katerih razpečavanje je iz katerih koli razlogov prepovedano" (Strgar, 1982, str. 203).

V statutu, ki ga je NUK sprejela leta 1974, beremo v 14. členu naslednje: "Knjižnica zbira in hrani tudi tako knjižnično gradivo, katerega širjenje iz katerega koli razloga ni dovoljeno, sodi pa med gradivo, ki ga je knjižnica dolžna zbirati in hraniti" (Strgar, 1982, str. 203). S tem so si zadali nalogo, da se bodo trudili zbirati to gradivo, saj je dotedanja praksa pokazala, da pošiljanje gradiva s strani izdajateljev ni zanesljivo.

Tudi zakon o knjižničarstvu iz leta 1982 je predpisoval knjižnici, da "zbira in hrani vso knjižnično gradivo, nastalo na območju SR Slovenije, knjižnično gradivo o SR Sloveniji, o Slovencih ter izdaje slovenskih avtorjev v tujini ter drugo knjižnično gradivo iz tujine, natisnjeno v slovenskem jeziku" (Strgar, 1982, str. 203).¹⁶

Zbirka tiskov, ki so jih tako pridobivali v NUK-u, se je sprva nahajala v eni izmed omar v ravnateljevi sobi (od tod ime "direktorjev" = D-fond). Vse do konca sedemdesetih let, ko je skrb za D-fond prevzela Milica Strgar, ne moremo govoriti o redni obdelavi. Ko so

15. Uredba je bila objavljena v Uradnem listu SNOS in NVS, 1945, št. 46.

16. Predlog Zakona o knjižničarstvu, Poročevalec Skupščine SR Slovenije, VIII, št. 9, 10. 5. 1982.

se te knjige začele obdelovati, so jih najprej popisali za potrebe Slovenske bibliografije, nato so počasi obdelovale. Zaradi posebnih internih pravil za obdelavo tega gradiva, ga je lahko obdeloval samo vodja oddelka. Z vsako knjigo je potoval tudi roza listek z datumom prejema in oddaje knjige, na katerem je bila zadnja točka zapisnika naslednja: "Kdor opazi v redni postavitvi literature, ki bi sodila v D-izvode, je dolžan takoj javiti vodji nabavnega oddelka, ki poskrbi, da se izvod prestavi, listki pa poberejo iz javnih katalogov in hranijo med listki za D-izvod." Iz tega lahko sklepamo, da so bili vsi delavci v NUK-u neke vrste cenzorji (Švent, 1997, str. 140).

V osemdesetih letih je postopno prihajalo do bolj normalnih postopkov pri obdelavi in izposoji D-izvodov. Sprva je bil D-fond za uporabo dostopen samo za študijske namene, uporabo pa je dovoljeval ravnatelj knjižnice. Omejitve so bile najprej odpravljene pri leposlovju in pri verskih tiskih. Z aktom o osamosvojitvi Slovenije in s prenehanjem veljavnosti zveznih zakonov o tisku je tudi D-fond postal povsem odprt za vse uporabnike (Švent, 1997, str. 141).

Danes lahko Zbirko tiskov Slovencev zunaj Republike Slovenije najdete v prostorih NUK-a v Ljubljani, in sicer v drugem nadstropju (soba 206). Zbirka je dostopna vsem obiskovalcem.

4.3 PRISOTNOST NOVAKOVIH DEL V SLOVENSKI BIBLIOGRAFIJI

Naloga Slovenske bibliografije je popisati vse tiske, izdane v Sloveniji, in tudi tiste, ki jih Slovenci objavijo zunaj svojih meja (čeprav slaba prisotnost Novakovih del v Slovenski bibliografiji kaže ravno nasprotno). Ker Novak ni izdal nobene monografske publikacije, sem iskala prisotnost njegovih del v slovenski bibliografiji po posameznih serijskih publikacijah, v katerih je objavljaj. Iskanja sem se lotila po posameznih serijskih publikacijah, in sicer sem vključila v iskanje le tiste, ki imajo ISSN, saj je to edini možen način iskanja. Podatke sem preverjala 20. 8. 2009 v Bibliografiji prispevkov v serijskih publikacijah na <http://splet02.izum.si/cobiss/BibSerial.jsp?init=t>. Vključene so bile naslednje serijske publikacije:

- Duhovno življenje
- Meddobje
- Misli
- Slovenska beseda

- Svobodna Slovenija
- Zbornik Svobodne Slovenije

Duhovno življenje je mesečnik, ki je začel izhajati leta 1934 v Buenos Airesu v Argentini in še vedno izhaja. V bibliografiji Duhovnega življenja, kjer je Novak leta 1951 objavil svoje delo *Balada o stotaku*, to delo ni popisano.

Revija *Meddobje* je začela izhajati leta 1954 pri Slovenski kulturni akciji v Buenos Airesu in še vedno izhaja, in sicer četrtno. V njej sem našla 3 zapise pod imenom Lojze Novak, in sicer naslednje¹⁷:

- Izgoreli čas
- Pesem tujih cest : sonetni venec posvečen Kristini moji zvesti spremljevalki
- Most svobode : dramski spev v treh delih : iz arhiva

V reviji *Meddobje* so bila torej objavljena tri Novakova dela, vsa tri po njegovi smrti.

Mesečnik *Misli* je začel izhajati leta 1952 pri slovenskih frančiškanih v Avstraliji in izhaja še danes. V njem je bilo leta 1970 objavljeno delo *Zgodbe neznanih vojakov*, ki je bilo prvič objavljeno leta 1954 v *Meddobju* in nato leta 1960 v antologiji *Dnevi smrtnikov*. V bibliografiji te serijske publikacije sem našla naslednji zapis:

- Novak, L. (1970). *Zgodbe neznanih vojakov: (odlomek iz knjige - Dnevi smrtnikov)*. *Misli*. 19 (6), 162.

V bibliografijah ostalih serijskih publikacij nisem dobila nobenega zapisa z imenom Lojze Novak. Predvidevam, da bibliografije še niso izdelane v celoti in da so se v NUK-u prej posvetili avtorjem z obsežnejšimi opusi.

Tudi *Slovenska beseda* je izhajala mesečno, in sicer od leta 1949 do leta 1958, prav tako v Buenos Airesu. Tudi bibliografija *Slovenske besede* je nepopolna, saj ne najde nobenega Novakovega dela, čeprav jih je tam objavil več.

Tednik *Svobodna Slovenija* je začel izhajati leta 1942 v Ljubljani in ponovno leta 1948 v Buenos Airesu, kjer še vedno izhaja. V tedniku *Svobodna Slovenija* je Novak leta 1949 objavil delo *Bog je vstal*, a ga prav tako ni v bibliografiji.

17. Popolni podatki teh del se nahajajo v analitični osebni bibliografiji Lojzeta Novaka.

Istega leta kot mesečnik *Slovenska beseda*, to je leta 1949, so Slovenci v Buenos Airesu dobili še *Zbornik Svobodne Slovenije*, ki je izhajal letno vse do leta 1975. Naslovi so se spreminjali, in sicer:

- Koledar Svobodne Slovenije (od leta 1949 do leta 1951)
- Koledar-Zbornik Svobodne Slovenije (od leta 1952 do leta 1954)
- Zbornik – Koledar svobodne Slovenije (od leta 1955 do leta 1962)
- Zbornik – Svobodna Slovenija (od leta 1963 do leta 1965)
- Zbornik Svobodne Slovenije (od leta 1966 do leta 1975)

Tudi tukaj je bil Novak izpuščen, čeprav je bil udeležen v tej serijski publikaciji z nekaj svojimi deli.

Pri iskanju nisem upoštevala naslednjih serijskih publikacij, ker nimajo ISSN:

- Koroška kronika (izhajala je v Avstriji od leta 1945 do leta 1950)
- Lepša bodočnost (prav tako je izhajala v Avstriji od leta 1945 do leta 1947)
- Slovenska pot (izhajati je začela v Buenos Airesu leta 1953 in je izhajala občasno)

5. OSEBNA BIBLIOGRAFIJA LOJZETA NOVAKA

Namen te bibliografije je zbrati, urediti in klasificirati vsa objavljena in neobjavljena dela Lojzeta Novaka in s tem pripomoči k boljši prepoznavnosti tega avtorja. Bibliografija je osebna in analitična ter obsega 60 enot, ki so popisane na osnovi primarnih dokumentov, ki sem jih sama poiskala z namenom, da bo bibliografija zanesljiva in natančna. Od tega je 53 objavljenih in 7 neobjavljenih del. Bibliografija je urejena glede na objavljena in neobjavljena dela. Objavljena dela so razdeljena na 47 leposlovnih in 6 neleposlovnih del (literarna kritika, poročilo ipd.). Objavljena dela so urejena kronološko po letnicah, v okviru vsake letnice pa po abecedi naslovov del. Neobjavljena dela so v obliki rokopisov in so urejena po abecedi naslovov del. Iz bibliografije je razvidno, da je največ Novakovih del bilo objavljenih v letih 1947 (8 objav) in 1950 (9 objav), ostala leta pa manj.

5.1 OBJAVLJENA DELA

5.1.1 Leposlovna dela

1. Božič v Prekmurju. – V: Koroška kronika. – Letn. 3, št. 53 (1947), str. 6.
2. Grenki trenutki. – V: Lepša bodočnost. – Letn. 2, št. 11 (1947), str. 215–216.
3. Kruh. – V: Koroška kronika. – Letn. 3, št. 51 (1947), str. 4.
4. Ob žetvi. – V: Koroška kronika. – Letn. 3, št. 36 (1947), str. 3.
5. Pismo. – V: Koroška kronika. – Letn. 3, št. 50 (1947), str. 4.
6. Prekmurska jesen. – V: Koroška kronika. – Letn. 3, št. 47 (1947), str. 4.
7. Prekmursko "gostüvanje". – V: Lepša bodočnost. – Letn. 2, št. 9 – št. 10 (1947), str. 178–180, 207–209.
8. Tam, kjer šumijo jagnjedi. – V: Koroška kronika. – Letn. 3, št. 12 (1947), str. 4.
9. Mati. – V: Koroška kronika. – Letn. 4, št. 14 (1948), str. 4.
10. Na krivi poti. – V: Koroška kronika. – Letn. 4, št. 16 (1948), str. 4.
11. Njegove gosli. – V: Koroška kronika. – Letn. 4, št. 16 (1948), str. 4.
12. Pesem dveh src : iz cikla Po tujih poljih. – V: Koroška kronika. – Letn. 4, št. 45 (1948), str. 4.
13. Bog je vstal. – V: Svobodna Slovenija. – Letn. 7, št. 15 (1949), str. 2.
14. Neža. – V: Koroška kronika. – Letn. 5, št. 24 (1949), str. 4.
15. Čaj. – V: Slovenska beseda. – Letn. 1, št. 6/7 (1950), str. 9–11.
16. Dve silhueti. Talci. Ugasle oči. – V: Slovenska beseda. – Letn. 1, št. 10 (1950), str. 8.
17. Jutro v krvavi rosi : odlomek iz neobjavljenega romana Veliki Klenkovec. – V: Slovenska beseda. – Letn. 1, št. 2 (1950), str. 5–6, št. 3 (1950), str. 5–6.
18. Noč brez zvezd. – V: Koroška kronika. – Letn. 6 (1950), št. 6, str. 4.
19. Pijanec. – V: Slovenska beseda. – Letn. 1, št. 4 (1950), str. 6–7.
20. Umetnikova boleost. – V: Koroška kronika. – Letn. 5, št. 12 (1950), str. 4.
21. Zbogom : iz zbirke Moja pot. – V: Koroška kronika. – Letn. 5, št. 5 (1950), str. 4.
22. Balada o stotaku. – V: Duhovno življenje. – Letn. 19, št. 8 (1951), str. 411–413.
23. Ecce Homo!: odlomek iz neobjavljenega romana. – V: Slovenska beseda. – Letn. 2, št. 1/2 (1951), str. 7–9.
24. Jagned v pampi. – V: Čez izaro: darilo Pisateljske družine France Ba-

- lantič v Buenos Airesu Družbi svetega Mohorja v Celovcu za stoletnico. – (1951), str. 119–127.
25. Beračica. – V: Slovenska beseda. – Letn. 3, št. 1/2 (1952), str. 8.
 26. Maj. – V: Slovenska beseda. – Letn. 3, št. 3/4 (1952), str. 38–39.
 27. Matija Trpin : poklanjam svoji mami. – V: Zbornik Svobodne Slovenije. – (1952), str. 150–156.
 28. Narodni delež Slovenske Krajine. – V: Slovenska pot. – Letn. 1, št. 2 (1953), str. 8–9.
 29. Poslednji obisk : mrtvemu prijatelju Marijanu Koritniku v spomin. – V: Slovenska pot. – Letn. 1, št. 1 (1953), str. 11–12.
 30. Jakob Sršen. – V: Meddobje. – Letn. 1, št. 1/2 (1954), str. 11–14.
 31. Zgodbe neznanih vojakov. – V: Meddobje. – Letn. 1, št. 4 (1954), str. 174–183.
 32. Dež : črtica. – V: Zbornik Svobodne Slovenije. – (1955), str. 108–111.
 33. Sonce nad Vislo. – V: Slovenska beseda. – Letn. 6, št. 9/10 (1955), str. 103–104.
 34. Starec. – V: Slovenska beseda. – Letn. 6, št. 9/10 (1955), str. 106–107.
 35. Očiščenje : novela. – V: Zbornik Svobodne Slovenije. – (1956), str. 169–174.
 36. Utrinki. Payador. Silhueta. Nerazumljiva zgodba. – V: Slovenska beseda. – Letn. 7, št. 1/2 (1956), str. 6–7.
 37. V senci Južnega križa. – V: Zbornik Svobodne Slovenije. – (1957), str. 127–130.
 38. Tomaž Špolar. – V: Zbornik Svobodne Slovenije. – (1958), str. 133–137.
 39. Pampa : odlomek iz romana. – V: Zbornik Svobodne Slovenije. – (1959), str. 133–137.
 40. Curek časa. – V: Zbornik Svobodne Slovenije. – (1960), str. 100–105.
 41. Skrivnost trenutka. – V: Zbornik Svobodne Slovenije. – (1962), str. 114–118.
 42. Slišal sem pesem : ob desetletnici slovenskega šolskega tečaja »France Balantič« v San Justu. – V: Zbornik Svobodne Slovenije. – (1962), str. 99–118.
 43. Pesem. – V: Zbornik Svobodne Slovenije. – (1963), str. 170–172.
 44. Rdeče kamelije : novela. – V: Zbornik Svobodne Slovenije. – (1963), str. 162–172.
 45. Izgoreli čas. – V: Meddobje. – Letn. 26, št. 3/4 (1992), str. 206–261.
 46. Pesem tujih cest : sonetni venec. – V: Meddobje. – Letn. 39, št. 3/4 (2005), str. 170–177.
 47. Most svobode : dramski spev v treh delih : iz arhiva. – V: Meddobje. – Letn. 40, št. 3/4 (2006), str. 175–207.

5. 1. 2 Neleposlovna dela

1. Slovenska dekleta v Argentini. – V: Zbornik Svobodne Slovenije. – (1950), str. 183.
2. Slovenski fantje v Buenos Airesu. – V: Zbornik Svobodne Slovenije. – (1950), str. 182.
3. Mladinska razstava umetniške akademije SKA : poročilo. – V: Slovenska pot. – Letn. 5, št. 1 (1957), str. 11–12.
4. Zorko Simčič – Človek na obeh straneh stene. – V: Slovenska pot. – Letn. 5, št. 4 (1957), str. 55–56.
5. Mirko Kunčič – Gorjančev Pavlek. – V: Slovenska pot. – Letn. 7, št. 1/2 (1959), str. 22–23.
6. Pismo dr. Tinetu Debeljaku. – V: Meddobje. – Letn. 39, št. 1 (2005), str. 168–169.

5. 2 NEOBJAVLJENA DELA

1. [Brez naslova].
2. Flegarjeva mati.
3. Njegova bol.
4. Silhueta 1953.
5. Silhueta 1957.
6. Vihar : novela.
7. Zgodba o materi.

6. OBJEKTIVNA BIBLIOGRAFIJA

Objektivna bibliografija predstavlja dela, ki govorijo o življenju in delu Lojzeta Novaka, še posebej v obdobju njegovega literarnega ustvarjanja. Obsega osem enot, in sicer šest člankov v serijskih publikacijah, en prispevek v zborniku in eno diplomsko delo. Bibliografija je urejena kronološko, in sicer obsega enote, ki so bile objavljene od leta 1955 do leta 2014.

1. Panorama slovenskih leposlovnih ustvarjalcev v emigraciji / Tine Debeljak.
V: Zbornik Svobodne Slovenije. – Letn. 7, št. 1 (1955), str. 228–244.
2. Lojze Novak in njegov Izgoreli čas / Rozina Švent.
V: Sezonstvo in izseljenstvo v slovenskem prostoru: sosodstvo Avstrije, Hrvaške, Madžarske in Slovenije. – 2003, str. 447–457.

3. Nepoznani biser Lojzeta Novaka: iz arhiva / Tone Mizerit.
V: Meddobje. – ISSN Y500-3008. – Letn. 39, št. 3/4 (2005), str. 167–169.
4. Literarna dejavnost Lojzeta Novaka / Franc Kuzmič.
V: Panonski letopis. – 2007, str. 270–273.
5. Pisatelj Lojze Novak / Vinko Rode.
V: Glas Slovenske kulturne akcije. – Letn. 54, št. 1/2 (2009), str. 6.
6. Predstavitev dveh knjig naših članov / Vinko Rode. V: Glas Slovenske kulturne akcije = El Vocero de la Acción Cultural Eslovena ISSN. – Letn. 55, št. 1/2 (2010), str. 2.
7. Literarni opus in analitična osebna bibliografija Lojzeta Novaka: diplomsko delo / Sara Horvat. – Ljubljana : [S. Horvat], 2010. – 88 f.
8. Osebna in objektivna bibliografija Lojzeta Novaka / Sara Horvat in Marija Petek.
V: Knjižnica. – Letn. 56, št. 4 (2012), str. 187–200.

7. ZAKLJUČEK

Namen tega članka je bil predstaviti literarni opus Lojzeta Novaka in njegovo bibliografijo. Zbrala sem 53 objavljenih in 7 neobjavljenih del, tako da imam na koncu skupno zbranih kar 60 del. Pri tem sem odkrila 20 novih objavljenih del, ki niso vključena v nobeno bibliografijo. Predvidevam, da nisem odkrila vseh Novakovih del, ker ne poznam vseh njegovih psevdonimov in ker je težko ugotoviti avtorstvo pri anonimnih člankih.

Novak se je preizkusil v vseh treh literarnih vrstah, a je bil najbolj produktiven in uspešen v kratki prozi. Tu je imel tudi največ izkušenj in zato sem tu dobila njegova najbolj kakovostna dela.

V prvem obdobju pisanja, ko je bil v avstrijskem taborišču Spital na Dravi, je pisal predvsem o življenju svojih ljudi in o spominih na svoj dom ter na mamo. V tem obdobju najdem največ njegovih del z vedrejšo vsebino. Kasneje, ko je emigriral v Argentino, se je ta vedrina v veliki meri prelevila v melanholijo, žalost in razočaranja. Še bolj je pogrešal svoje rodno Prekmurje, kar odsevajo njegova dela, začel je pa tudi pisati o slovenskem človeku v Argentini – kako živi in kaj čuti. Nekaj podobnosti je pa vseeno našel v argentinski pampi, ki ga je spominjala na Prekmurje. Novakov literarni opus je del sodobne slovenske književnosti, stilno pa bi ga lahko umestila v realizem oz. socialni realizem.

Na koncu lahko na eni strani z zbranim gradivom in na drugi strani z dejstvom, da je to gradivo dostopno le v malokateri knjižnici ali kakršnikoli drugi zbirki v Sloveniji, poudarimo, da bi bila za še večjo prepoznavnost avtorja potrebna izdaja zbranega dela, ki si ga glede na kakovost svojih del vsekakor zasluži. K boljši prepoznavnosti prispeva članek o Novaku na Wikipediji, ki sem ga sama objavila. Morda bo ta članek sprožil zanimanje literarnih kritikov, da bodo vzeli pod drobnogled Novakov literarni opus in tako morda lahko pričakujemo v prihodnosti celo Novakovo zbrano delo. Zakaj pa ne?

8. LITERATURA

1. *Bibliografije prispevkov v serijskih publikacijah*. Pridobljeno 20. 8. 2009 s spletne strani: <http://splet02.izum.si/cobiss/BibSerial.jsp?init=t>.
2. Debeljak, T. (1955). Panorama slovenskih leposlovnih ustvarjalcev v emigraciji. *Zbornik Svobodne Slovenije*, 7 (1), 228–244.
3. Dović, M. (2003). Sodobni pogledi na literarni kanon in njegovo družbeno vlogo. *Dialogi*, 39 (1/2), 18–44.
4. Erjavec, M. (2003). Spomini starih za mlade o Prekmurcih in Prekmurju. *Stopinje*, 145–147.
5. Horvat, S. (2010). Literarni opus in analitična osebna bibliografija Lojzeta Novaka. Diplomsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
6. Juvan, M. (1991). Literarni kanon. *Literatura*, 3 (13), 116–135.
7. Kmecl, M. (1996). *Mala literarna teorija*. Ljubljana: Založba M & N.
8. Kos, J. (2000). *Pregled slovenskega slovstva*. Ljubljana: DZS.
9. Kratek spominski zapis. (1993). *Meddobje*, 27 (1–2), 177.
10. Kremžar, M. (1993). Uredništvu revije »Meddobje«. *Meddobje*, 27 (3–4), 320.
11. Kuzmič, F. (2007). Literarna dejavnost Lojzeta Novaka. *Panonski letopis*, 270–273.
12. Paternu, B. (1966). Razvoj in tipologija slovenske književnosti. *Jezik in slovstvo*, 11 (8), 246–252.
13. Pertot, M. (1987). *Bibliografija slovenskega tiska v Argentini: knjige: 1945–1987*. Trst: Mladika.
14. Pertot, M. (1991). *Bibliografija slovenskega tiska v Argentini: časopisje: 1945–1990*. Trst: Mladika.
15. Pibernik, F. (1997). K problematiki slovenskega zdomskega pripovedništva. *Meddobje*, 31 (3–4), 172–185.

16. Pogačnik, J. (2001). *Slovenska književnost 3*. Ljubljana: DZS.
17. Rode, V. (2004). Zlati jubilej SKA. *Zbornik Slovenske kulturne akcije: 50-letnica*, 43–47.
18. Strgar, M. (1982). Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani zbira in hrani tudi tisk s sovražno vsebino. *Knjižnica*, 26 (3–4), 203–206.
19. Švent, R. (1992). *Publicistična dejavnost slovenske emigracije po drugi svetovni vojni*: magistrsko delo. Ljubljana: [R. Švent].
20. Švent, R. (1993). Bibliografsko kazalo Duhovnega življenja : I–LX : 1933–1992. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
21. Švent, R. (1994). Bibliografsko kazalo Meddobja : I–XL : 1954–1993. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.
22. Švent, R. (1997). Prepovedani tiski v Narodni in univerzitetni knjižnici. *Knjižnica*, 41 (1), 137–141.
23. Švent, R. (2003). Lojze Novak in njegov izgoreli čas. *Sezonstvo in izseljenstvo v panonskem prostoru*. 2. del.
24. Švent, R. (2007). *Slovenski begunci v Avstriji: 1945–1950*. Ljubljana: ZRC SAZU.
25. Zupan Sosič, A. (2003). *Zavetje zgodbe*. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura.
26. Žitnik Serafin, J. (1999). *Slovenska izseljenska književnost 3: Južna Amerika*. Ljubljana: ZRC: Rokus.

ANDREJ FINK

**DR. ANDREJ GOSAR,
NJEGOVA DOBA IN MI**

Prispevek je bil napisan prvotno za Simpozij o dr. Gosarju v Logatcu marca 2014. Je razširjena različica besedila, ki bo objavljeno v posebni knjigi v Ljubljani.

UVOD: POVEZAVA Z ARGENTINO

Ker prispevek prihaja iz Argentine, naj kot uvod omenim sledeče osebne spomine in dogodke.

V predmestju Buenos Airesa je okoli leta 1950, kmalu po prihodu Slovencev v Argentino, škof Gregorij Rožman ustanovil slovensko semenišče, ob njem pa tudi Zavod, kot nadaljevanje Jegličevih Škofovih zavodov v Št. Vidu. V tem zavodu sem se pet let vzgajal tudi jaz med leti 1960-65. Tam sem kot mladostnik slišal govoriti in spoznal duhovnika Antona Gosarja. Ker je bila vmes cela generacija (rojen je bil istega leta 1925 kot moja mati), kot mladostnik z njim nisem imel neposrednega stika. Sem ga pa večkrat videl in srečaval, ko je prihajal na duhovno oskrbo, ki mu jo je nudil naš špiritual dr. Filip Žakelj. Ta nam je velikokrat govoril o svetniških potezah tega duhovnika, kar mi je še pred nekaj meseci potrdil prijatelj duhovnik, lanskoletni zlatomašnik msga. dr. Jure Rode, ki je bil tista leta prav tam semeniščnik. Do tukaj spomin iz preteklosti.

Ko sem bil pred nekaj meseci povabljen naj sodelujem na tem Simpoziju in začel iskati bibliografijo, sem tega prijatelja duhovnika vprašal za ostanke semeniščne knjižnice (semenišče je prenehalo leta 1965, Zavod pa okoli leta 1975), kjer bi lahko kaj našel. Ko je prišlo do vzroka, zakaj to iščem, je takoj prišla povezava, za katero jaz do danes nisem vedel: Tisti duhovnik Anton Gosar je bil sin dr. Andreja Gosarja. Duhovnik Anton je o svojem očetu tedanjim bogoslovcem večkrat s ponosom govoril. V semenišču so pa tedaj imeli glavni opus dr. Gosarja, in sicer »Za nov družabni red« (I in II) v izdajah iz let 1933-1935.

Ta povezava je napravila name globok vtis in me je končno nagnila, da sem se bolj temeljito potrudil za pridobivanje bibliografije, kar v tujini ni lahko. Razlog za to je bil v slovenskem pregovoru, ki pravi, da jabolko ne pade daleč od drevesa. Spomin na lik svetniškega duhovnika Antona Gosarja, mi je približal njegovega očeta. Ob intenzivnem branju nekaterih knjig dr. Andreja Gosarja v zadnjih mesecih, ki so prave misli za duhovno rast, se mi prispodoba o jabolku in drevesu zdi še bolj primerna.

Zanimiva je povezava tudi v tem, da je izseljenstvo zaznamovalo tudi družino dr. Gosarja in je eden od njegovih otrok odšel v Argentino, opravil bogoslovne študije v izseljenskem semenišču, vmes bil nekaj časa v noviciatu pri lazaristih v Španiji, leta 1952 pa je bil v argentinskem predmestju Buenos Airesa posvečen v duhovnika, a inkardiniran v ljubljansko nadškofijo. Deloval je kot kaplan in župnik v različnih krajih po Argentini do leta 1971, ko se je leto dni po očetovi smrti vrnil v Slovenijo (Škulj, 2012,43). Tudi ta dejstva so me nagnila k sodelovanju.

1. DR. ANDREJ GOSAR IN NJEGOV ČAS

Dr. Andrej Gosar je bil rojen leta 1887 v kulturno in politično bogati dobi slovenskega prebujenja. Samo leto kasneje je dr. Anton Mahnič začel izdajati »Rimski katolik« in s tem prevetрил zatohlo ozračje, ki ga je povzročilo tkim. slogaštvo. Ko je imel dr. Gosar pet let, je avgusta leta 1892 že zasedal Prvi slovenski katoliški shod, ki je bil uspeh Mahničevega delovanja. Postavil je trdne smernice za nadaljnje delo na vseh področjih izobraževalnega, gospodarskega, socialnega in političnega življenja. Ta shod je bil prava prelomnica, ki je jasno začrtala slovenski katoliški idejni program in dal podlago celotnemu novemu katoliškemu gibanju med Slovenci. Sledila sta mu pred prvo svetovno vojno še Drugi (septembra 1900), Tretji (avgusta 1906) in Četrty leta 1913. Pri Petem, leta 1923, je pa dr. Gosar že sam aktivno sodeloval kot mlad intelektuallec. To dobo imenuje Pernišek »junaško dobo slovenskega katoliškega gibanja. Krog izobražencev, ki so izvedli s prvim katoliškim shodom dokončno ločitev duhov na Slovenskem, je bil razmeroma majhen. Toda I. katoliški shod je s svojo brezkompromisno načelnostjo in svojim jasnim in zavestnim hotenjem vzbudil v slovenskem narodu smotrno katoliško gibanje, ki se je pod vodstvom Krekovega in Šušteršičevega duha oprlo na široke plasti slovenskega vernega ljudstva. Posledi-

ca tega je bila, da je II. Katoliški shod vso svojo pozornost posvetil predvsem podrobnemu socialnemu programu delovnih stanov slovenskega naroda, s čimer je postalo slovensko katoliško gibanje v polnem pomenu besede ljudsko gibanje. Ker je našlo v Kreku moža, ki je s svojim bistrim očesom opazil vsak utrip ljudske duše in vsako socialno potrebo naroda ter znal razgibane mase tudi zbrati in času primerno organizirati, v dr. Šušteršiču pa izredno spretnega političnega voditelja, je v nekaj letih preplavilo vse slovenske dežele ter jih preobrazilo na zunaj in na znotraj« (Pernišek, 1989:66).

Nekateri, nedvomno katolištvu nasprotni ocenjevalci tedanjega časa imenujejo to preobrazbo »krepitev klerikalizma«, a priznavajo »da je tako v osemdesetih letih slovenski tabor kljub vedno močnejšim notranjim trenjem nastopal na zunaj enotno pod konzervativno katoliško etiketo ... Klerikalni tabor se je pri tem vedno bolj organiziral ...«. Veliko važnost posvetijo dr. Antonu Mahničju in njegovemu nastopu v tedanjem javnem prostoru. Kasneje pravijo, da je tako »klerikalna stranka razvijala veliko organizatorsko in propagandno dejavnost na vseh področjih javnega življenja in praktično uresničevala svoj program. Njene organizacije so nagloma rasle, najprej na Kranjskem, po l. 1900 pa tudi po drugih slovenskih deželah« (Zgodovina Slovencev, 1979, 515, 566).

Vse to na kratko omenjam zato, da poudarim dobo in ozračje v katerem je kot otrok rasel dr. Andrej Gosar in se kot mladostnik formiral in izobraževal na klasični gimnaziji v Ljubljani preden je šel na Dunajsko univerzo študirat pravo. Po končani osnovni šoli je imel dve leti za življenje bogate izkušnje kot čevljarški vajenec. Iz današnjega gledišča in brez podrobnih podatkov, a iz logične analize njegovega življenjepisa (Kratka biografija na koncu njegove Sodobne socialne etike, Rokus, Ljubljana, 1994), se mi zdita ti dve leti nadvse važni za njegovo poznejše razumevanje splošne socialne problematike. Da se tedaj uči čevljarstva verjetno pomeni, da v skromni čevljarški družini ni bilo veliko sredstev, da bi ga poslali študirat v Ljubljano. Verjetno se je tedaj v mladi glavi utrjevala misel, da bo vse življenje čevljar, ne glede na želje po višji izobrazbi, ki so se (tudi ne vem kako) kljub vsemu uresničile. Ti dve leti sta pa pomenili tudi to, da je šel na gimnazijo dve leti starejši in je bila vsa njegova srednješolska in vseučiliška formacija premaknjena. Bil je vedno dve leti starejši, s tem pa tudi za svoj čas zrelejši.

Na Dunaju je študiral pravo, a v tistih (in tudi poznejših) časih je bil ta študij izhodišče za mnoga druga zanimanja. »Po osnov-

ni izobrazbi je bil pravnik, toda njegovo najljubše področje so bile družbene vede« (Gosar, 2011, kratek življenjepis na strani 101). Ob študiju prava, ki samo po sebi na zunaj urejuje družbeno življenje, je gotovo v njem zorela globlja misel o iskanju pravičnejših temeljev družbene ureditve, ki jo je seveda postavljaj na krščansko podlago. Ni mi znana snov njegove doktorske disertacije, a običajno je tako, da kandidat izbere snov, ki mu najbolj leži in ga zanima. Iz gornjega podatka, lahko sklepam, da je izbral vprašanje iz družbenih ved in ga uspešno branil leta 1916. Preselitev iz tedaj provincialne Slovenije in dolgoletno življenje v vlemestu in tedaj glavnem mestu večstoletnega avstrijskega cesarstva, mu je dalo širši pogled na svetovno družbeno problematiko.

Po doktoratu je moral na fronto, kar mu je bilo verjetno do tedaj zaradi študija pa tudi zaradi starosti prizaneseno (Na fronto so najprej šli mlajši letniki in šele kasneje so bili klicani starejši). Prav letos se bomo spominjali stoletnice začetka te Velike vojne, kot jo običajno še vedno imenujejo. Kot vojak avstro-ogrske monarhije je bil na vzhodni fronti, na Karpatih. Z vseučiliško in doktorsko izobrazbo in pri skoraj tridesetih letih starosti, je verjetno kritično gledal na svetovne vojne dogodke, v katere je bil tako neposredno vpleten. Imel je veliko snovi za razmišljanje. Ni mu moglo biti tuje splošno stanje razpadajoče monarhije, v njej pa politično prebujajočega se slovenskega naroda, ki je do tedaj prehodil nekaj poti, čeprav je prihodnost bila še nejasna in zavita v mreno. Konec vojne, razpad monarhije, vrnitev domov, nov zemljevid Evrope in vključitev Slovenije v novo državo SHS so bili izzivi za mladega intelektualca, ki se je takoj vključil v politično in socialno življenje na Slovenskem.

2. ZGODOVINSKE IN POLITIČNE RAZMERE V SLOVENSKEM NARODU V DOBI PRVE JUGOSLAVIJE

V dvajsetletju med 1918 do 1941 je bilo v tedanji jugoslovanski Sloveniji zelo pestro. Večstoletna avstroogrška monarhija »se nam je zrušila«. Bili smo navajeni nanjo, v dobrem in v slabem. Kulturno in svetovnonazorsko je bil to nek svet, ki nam je bil naraven, v katerem pa kot narod politično nismo bili prav nič zadovoljni. Neprestano smo zahtevali in se bojevali za pravice, za katere smo bili stoletja prikrajšani. V tem smo počasi uspevali. Ob koncu (16. oktobra 1918) je novi mladi cesar Karel I bil pripravljen celo na to koncesijo, da naj »po volji svojih narodov Avstrija postane zvezna država«, v kateri

naj vsak narod »sestavlja svojo državnost«. Toda »bilo je prepozno« (Korošec). Razpad monarhije in vključitev v drugo politično telo pa za nas ni bila najbolj posrečena poteza usode, ki nas je prizadela in ki smo si jo tudi sami delno ukrojili. Iz enega svetovnonazorskega sveta smo padli v drugega in iz srednjeevropskega naroda smo hočeš nočeš postali in postajali skoraj do včeraj bolj balkanski. Do tedaj se tudi še nismo utrdili v svojih načrtih in našli primernih osebnosti, ki bi znale prekrmariti prehodno dobo. Matija Škerbec je do osebnosti, ki so to prehodno dobo vodile, zelo oster. Ni to primeren prostor niti trenutek, da bi o tem razglabljali, vendar si lahko s tem razložimo marsikaj kar se je potem zgodilo (Škerbec, 1956). »Slovenci smo stopili v novo skupno državo s Srbi brez zapisanih zagotovil o svojih narodnih pravicah. Zedinjenje je bilo uresničeno tako hitro, da ni bilo za zagotovitev teh pravic ne časa ne priložnosti, pri slovenskih liberalcih pa tudi volje ne« (Kos, 22). V takojšnji dobi dveh desetletij do druge svetovne vojne smo bili tako potegnjeni, potopljeni in zatopljeni v novo stvarnost, z vsemi zaskrbljenostmi, ki nam jih je ta nalagala, da niti ni bilo časa za trezno presojo nastale situacije. Bili so sicer poskusi samosvojesti (Slovenska deklaracija - »Punktacije«), vendar zaradi notranje in tudi zunanje politične okoliščine niso prišli do praktične definicije, še manj do uresničitve. O tej dobi nam je zgodovinar France Dolinar zapustil nekaj nadvse jasnih zapisov (Dolinar, 1990). V medvojni dobi in drugi komunistični Jugoslaviji so skrbi seveda bile povsem druge. A prav v dobi po 1945, ko je v domovini bilo nemogoče svobodno razmišljati o prvi Jugoslaviji, je v emigraciji Dolinar v omenjeni knjigi (Izboru esejev, razprav, člankov) napisal nekaj izredno bistrih in pronicljivih zaznav (predvsem v eseju Slovenci v Prvi Jugoslaviji ...). Zelo je kritičen do naše navzočnosti v prvi Jugoslaviji. Umrl je leta 1983 in je ves čas svojega plodovitega in zelo natančnega in zahtevnega pisanja poudarjal potrebo po slovenski državi, ki naj bi bila naravni nasledek procesa, ki se je začel z Zedinjeno Slovenijo in prej.

Kot pravi Kos »kljub vsem dejstvom in razočaranju nad novo državo (Jugoslavijo) Slovenci le-te nismo razbijali. Z njo smo končno dosegli vsaj nekaj«, in našteva še sončne strani: Prenehanje pomemčevalnega pritiska na Štajerskem, večja povezanost slovenskega ozemlja, slovensko šolstvo, Ljubljanska univerza, ki je začela dajati domače slovenske strokovnjake, v gospodarstvu nastanek manjših, pa tudi nekaj večjih slovenskih obratov in kapitalskih družb (Kos, 25).

V tej dobi se je dr. Gosar popolnoma posvetil delu za katerega se je usposobil in z vnemo deloval na političnem in idejnem področju, kjer je mogel in kakor je mogel v razmerah, ki so mu bile takrat v novi državi dane. Vse njegovo aktivno politično delovanje je bilo v okviru tedanje Slovenske ljudske stranke. Leta 1920 je bil član odbora za socialo pri Deželni vladi za Slovenijo. Leta 1920 je bil izvoljen za poslanca SLS v Ustavodajno skupščino. Leta 1925 je bil ponovno izvoljen za poslanca v beograjski parlament. V letih 1927 in 1928 je bil dvakrat socialni minister v jugoslovanski vladi. Med letoma 1929 in 1935 ter pozneje 1938 je zastopal Jugoslavijo v socialnem odboru Društva narodov v Ženevi. Od leta 1929 pa do 1958 je bil profesor, do 1944 pa tudi prodekan in dekan na Tehniški fakulteti Ljubljanske univerze. Med vso to dejavnostjo je intenzivno pisal in objavljajal. Omenjena Biografija govori o 250 člankih in razpravah, nadvse bogata je njegova knjižna produkcija, ki obsega kakih petnajst zajetnih knjig in knjižic.

3. TEDANJE RAZMERE V SVETU

Mednarodnopolitično je dvajsetletje med obema vojnama bilo nov ali vsaj zelo drugačen svet. Troje cesarstev je bilo razdejanih. S tem je bila sproščena energija, ki se je nabirala v devetnajstem stoletju pod Sveto alianso, Evropskim koncertom, absolutizmom, narodnostnim načelom, itd. Mnogi narodi, ne vsi, so se osvobodili stoletnih absolutističnih nadoblasti. Nekateri so to zamenjali z nekoliko izboljšanim stanjem, večina pa ni bila zadovoljna z postavitvijo meja, kar je postalo kmalu vir novih konfliktov. Po koncu prve svetovne vojne ustanovljeno Društvo narodov še daleč ni prineslo tistih sadov, ki si jih je nedajal predlagatelj ameriški predsednik Woodrow Wilson v svojih 14. točkah. Ustanovitev prve mednarodne organizacije, ki naj bi skrbela in jamčila mednarodni mir in varnost pod principom kolektivne varnosti, je trčila ob zid realne politike, ravnotežja sil in zavezništev. Principa, ki izhajata iz teh dveh stvarnosti pa nista združljiva. Poleg tega odločujoče sile in velesile iz različnih razlogov niso vstopile vanjo ali pa so pozneje iz nje izstopile (ZDA, Sovjetska zveza, Nemčija, Japonska). Pa še tiste, ki so vstopile, kot npr. Italija, je niso jemale resno (Sankcije zaradi agresije nad Abesinijo). Podpis pogodbe v Locarnu leta 1925 in poznejše pridružitve leta 1926, so povzročile le kratkotrajen in varljiv občutek varnosti, ki se je samo nekaj let kasneje razblinil.

V tem kontekstu ni čudno, da so se notranjepolitični procesi v Prvi Jugoslaviji razvijali popolnoma samovoljno in brez zunanje-političnih »usmerjevalcev«, ki bi »nakazovali« nujnost notranjega obnašanja zaradi zunanjih posledic. Tudi v drugih novonastalih državah je prevladovalo tipično Hobbesovo naravno stanje in vsak je iskal svoje interese, ne meneč se za posledice, ki bi jih tako ravnanje lahko povzročilo (in jih tudi je) na mednarodni areni (Duroselle, 1993; Kissinger, 1995: 236).

Ideološko pa ta svet ni bil prav nič nov, saj so vse ideje silnice prihajale iz prejšnjega stoletja. Takoj po padcu Napoleona in ob vzpostavitvi nove monarhične legitimnosti v Evropi, je nastopilo novo vrenje med nekaterimi že obtoječimi idejami in svetovnimi nazori, ki so se v teku desetletij v stoletju razvile in postale resnične podtalne sile, ki jih ni bilo mogoče kontrolirati. Liberalizem, Socializmi, konzervativne sile, nacionalne težnje (ki so se včasih razvile v kvazi-ideologije), pozitivizem, ... vse to je oblikovalo devetnajsto stoletje, ki se je kot tako pomaknilo v dvajseto, do izbruha Velike vojne leta 1914. Do tedaj so bile ideologije navzoče pretežno, čeprav ne izključno, na idejnem področju, kljub mnogim vstajam in uporom znotraj imperijev, v dvajsetem stoletju so pa bruhnile na dan z vso silovitostjo tudi z materialnim nasiljem in mednarodno razsežnostjo, predvsem v obliki znanih treh totalitarizmov, ki so, vsak po svoje, pa vsi trije skupaj, bistveno spremenili svet. Po koncu Prve vojne je vzplamtelo in povzročilo splošno nestabilnost, ki je trajala do pred dveh desetletij.

Upoštevajoč vse te razmere v svetu ne pozabimo na teorijo nemškega zgodovinarja Ernsta Nolte-ja, da sta obe Svetovni vojni dejansko ena sama, z dvajsetletnim vmesnim premirjem, in da je med grozotami boljševizma in nacionalsocializma direktna povezava, kar potrjujejo tudi drugi, najmanj pričakovani misleci (Nolte, 1995).

V tem dvajsetletnem premirju najdemo dr. Gosarja najbolj aktivnega in najbolj plodovitega v razmišljanju, pisanju in dejanju.

4. GOSARJEV POKLIC

Pri dr. Gosarju lahko govorimo o njegovem poklicu, v smislu poklicanosti, ki jo je čutil za reševanje družbenega problema v Sloveniji. Kot rečeno, so bile družbene vede njegovo najljubše področje.

Življenjski pogoji slovenskega kmeta in delavca po Prvi vojni niso bili zavirljivi. Že pred vojno je pa združništvo, po zaslugi katoliškega gibanja močno pripomoglo, da so se sicer slabe in včasih neznosne življenjske razmere za slovenskega kmeta in pozneje delavca v drugi polovici in ob koncu devetnajstega stoletja bistveno izboljšale. Še do leta 1912 beremo o napredkih pri ustanavljanju zadrug in hranilnic. Fran Erjavec pravi da je »katoliška delavska organizacija, ki je v 90 ih letih usmerila celokupno slovensko katoliško gibanje v krščanski socializem, dala s tem demokratično in moderno socialno obeležje ter silno pospešila organizatorično delavnost. V početku te dobe je stopila sicer precej v ozadje, toda zadnja leta pred vojno, ko je osredotočila svoje sile na stanovsko in strokovno organizacijo, se je začela vnovič širiti. Bila je krepka opora delavstvu v njegovem boju proti izkoriščanju po tujih kapitalistih; razen tega je pa začela tudi v obmejnih deželah paralelizirati narodnostno jako škodljiv vpliv socialne demokracije« (Erjavec, 1928: 322). Kos pravi ob tem, da si je katoliški politični tabor »prizadeval tudi za porajajoči se delavski razred: delavcem je pribojeval zvišanje plač, krajši delovni urnik, varnost delovnih razmer, bolezensko in starostno zavarovanje, zanj je ustanavljal delavska društva, iz katerih je nastala pozneje Jugoslovanska strokovna zveza (JSZ, 1907)« (Kos, 60). O tem najdemo veliko tudi pri Škerbcu (Pregled novodobnega...) in drugih, tudi svetovnonazorsko nasprotnih avtorjih. Zadruge in hranilnice so, kolikor so mogle, pomagale tudi v težkih letih med vojno.

Velika vojna je pustila svoje velike posledice. Poleg političnih je treba upoštevati gospodarsko in socialno zamenjavo države, gospodarskih pogojev, gospodarskih pretokov dobrin, ki so od tedaj šle bolj na jug, tudi spremembo državne kulture, ki se je takrat iz klasično srednjeevropske začela spreminjati pod vplivom »južnjaškega elementa«. Šele sedaj, po osamosvojitvi, se začnemo počasi zavedati kaj vse je to pomenilo za več kot pol stoletja. Skratka, pogoji sožitja so bili takrat spremenjeni. Težke socialne razmere pa niso izginile.

Že sam seznam dr. Gosarjevih knjižnih izdaj, ki ga najdemo v prej omenjeni biografiji, nam kronološko točno govori o bogati knjižni produkciji v dveh desetletjih. V njej se kaže vsa njegova skrb in prizadevanje za reševanje te problematike v težkih povojnih časih. Zanimiv je podnaslov njegovega velikega opusa »Za nov družabni red«, kjer pravi da je to »Sistem krščanskega socialnega aktivizma«. Dr. Gosar hoče biti ves čas teoretik in praktik. Ves čas polaga trdne

idejne temelje, ki so pa »strogo realistični« »in ne more biti nikakršnega dvoma o tem, da so tudi v resnici mogoči in izvedljivi« (Gosar, 1994:189). Zanj, kot krščanskega socialca, je nebrzdan kapitalizem nered v gospodarstvu, ki razjeda kmečki stan in delavstvo v njunem jedru. V zadnji knjigi »Sodobna socialna etika«, ki je bila napisana že med leti 1945 in 1950, v predgovoru med drugim pravi: »... Zaradi tega je spis namenjen v prvi vrsti tistim izobražencem, ki so zaradi svojega poklica in socialnega položaja dolžni v teh rečeh drugim kazati pot in jih navajati k pravilnemu mišljenju in ravnanju ... da bi si najprej sami pri sebi ustvarili v teh vprašanjih zares jasno in pravilno sodbo. Potem jim ne bo težko najti pota in načine ...« (Gosar, Predgovor, 17). Ker je bila ta knjiga pisana sicer že med vojno, a dopolnjena na skrivaj in k sreči ohranjena v post revolucionarni in komunistični Sloveniji, moramo pri piscu občudovati njegov optimizem in upanje, da bo kdaj res možno najti »pota in načine« za »pravilno mišljenje in ravnanje«. Njemu to v življenju ni bilo dano. Za izobražence, »ki so dolžni v teh rečeh drugim kazati pot«, sta pa njegovo delo in misel še vedno aktualna.

Njegovo izhodišče pri vsem razmišljanju, utemeljevanju in iskanju rešitev je bila krščanska socialna misel. Ob tako bogati produkciji mi tukaj ni mogoče, pa tudi nima smisla, da bi se posvetil globlji analizi njegovih spisov. To so že naredili in bodo še naredili drugi. Za spoznavanje dr. Gosarjevega dela je dovolj prebrati nekaj njegovih glavnih del, druge pa prelistati, pa se takoj začuti »*bonus odor*« njegove misli. Naj se mi ne očita površnosti, če rečem, da je to razvidno že samo ob branju knjižice »Božje kraljestvo na zemlji«. Morda je to zgoščena sinteza njegove krščanske socialne misli, ki jo je pa v več kot petnajstih knjigah široko in globoko razvil.

5. KRŠČANSKI SOCIALIZEM

Gosarjev namen je vsklajanje krščanstva s socialnimi idejami. Tu so njegovi poskusi včasih zaradi velike vneme nekoliko zašli, a ne zaradi nepoštenosti, temveč, nasprotno, zaradi najboljše volje, da bi pravičnost udejanjil tudi politično, to je, v javnosti. Eden izmed izrazov, ki je v njegovi dobi zelo motil je prav »Krščanski socializem«. Izraz je bil med leti 20 in 30 zelo v rabi. Tako npr. v prejšnjem citatu Frana Erjavca, ko zoperstavlja »krščanski socializem« s »škodljivo ... socialno demokracijo«. S prvim izrazom je bil tedaj mišljen krščanski socialni nauk. Že Janez Ev. Krek je bil napisal knjigo z

naslovom »Socializem«. Dr. Gosar je leta 1923 napisal knjigo z naslovom »Za krščanski socializem«. Tudi drugi avtorji iz tega časa so uporabljali ta izraz. Tako npr. Ruda Jurčec v svoji knjigi »Krek«, ki je izšla v Ljubljani leta 1935, še takrat, ko je bilo to že razčiščeno, nekako nemoteno v celi knjigi uporablja ta izraz za vso krščansko socialno gibanje, ki je imelo v Kreku enega najbolj vidnih slovenskih delavcev. V tej snovi je v zvezi z dr. Gosarjem treba biti pazljiv na leta, saj je samo v desetih letih pri njem očitna neka evolucija. Škerbec pravi v svojem »Pregledu«, ko govori o Petem slovenskem katoliškem shodu iz leta 1923, da se je »na tem katoliškem shodu že pojavil idejni razdor med slovenskimi katoličani samimi, ki je bil posledica vojnih razmer ter infiltracije marksizma v katoliške vrste. Značilne so bile burne debate pri socialnem odseku med pripravami za katoliški shod, kjer sta prišla na dan s svojimi predlogi dr. Andrej Gosar in dr. Angelik Tominec, proti katerim sta morala nastopiti dr. Aleš Ušeničnik in dr. Josip Ujčič« (Škerbec, 1956:94). Škerbec je pazljiv v svojih besedah in kljub omembi infiltracije marksizma, ne pripisuje dr. Gosarju nikakršnih niti najmanj kvazimarksističnih idej in namenov. Ivan Ahčin zanimivo piše, da »so krščansko socialistične ideje bile na Slovensko presajene iz nemških dežel po I. svetovni vojni. Glasniki so bili frančiškan dr. Angelik Tominec OFM, prof. dr. Andrej Gosar (ki se je kasneje odmaknil), Franc Terseglav in nekateri strokovničarji pri Jugoslovanski strokovni zvezi s tednikom 'Delavska Pravica' (1928-1941), ki so se zavzemali za sodelovanje z marksisti v ljudski fronti« (Ahčin, 1958: 275). Za nas je важен vrinjen dodatek med oklepaji »ki se je kasneje odmaknil«. Ahčin tudi navaja, da je izraz »krščanski socializem« imel že stoletno tradicijo. Lacordaire je že govoril o krščanskem socializmu, češ da spoštuje vero, družino in zasebno lastnino, teži pa za tem, da bi izboljšal s kolikor mogoče obsežnim združenjem materialni in nravni položaj večine ljudi. Tudi škofa Kettelerja so imenovali »očeta krščanskega socializma«. Toda ko si je socialna demokracija osvojila besedo »socializem« (Marx sprva ni hotel tega izraza, ker je bil komunist) za svoje težnje po splošni socializaciji gospodarstva z izrazito sovražnostjo do krščanstva, so se začeli krščanski sociologi odvracati od besede »krščanski socializem«. Papež Leon XIII. je v okrožnici »Graves de communi«, leta 1901, to odobril, češ, ker so si nasprotniki osvojili to ime za svoje naziranje, ki ga kristjani ne morejo sprejeti, so se izrazi »krščanski socialisti«, »etični socialisti« in podobni opustili, zlasti še ker se z besedami rade prenašajo tudi zmote. Kljub

temu so po I. svetovni vojni, skoraj dvajset let kasneje, nekateri spet začeli uporabljati te izraze (Ahčin, 276). Ahčin še dodaja (leta 1958), »da vsekakor še manjka točen izraz za krščanski socialni sistem kot sintezo zahtev, ki slede iz človekove individualnosti in socialnosti, ki nas postavlja ne toliko med kapitalizem in socializem kot proti obema« (Ahčin, 277).

Okrožnica papeža Pija XI. *Quadragesimo anno*, iz leta 1931, izrecno postavlja nauk v točki 121: »V izrazu krščanski socializem je protislovje: Nihče ne more biti pravi katoličan in pravi socialist«. Kratka biografija v Wikipediji pravi, da je dr. Gosar do te okrožnice zavzel negativno stališče. Kos pravi, da je »okrožnico med drugimi branil največji tedanji slovenski katoliški filozof dr. Aleš Ušeničnik, ne posebno glasno jo je odklanjal tedaj priznani sociolog dr. Andrej Gosar, hrupno pa jo je odklonil frančiškan dr. Angelik Tominec, ki je imel velik idejni vpliv na JSZ« (Kos, 66). Vendar v Gosarjevem Predgovoru v njegovem delu »Za nov družabni red«, iz leta 1933, beremo sledeče: »Zlasti se okrožnica *Quadragesimo anno* odlikuje po tem, da je prav najvažnejša socialna vprašanja naše dobe zajela na povsem sodoben način. Razčistila je in razpršila mnogo nejasnosti in dvomov, ki so prej mučili čisto ravno najboljše kristjane. Pa tudi sicer je postavila sodobno socialno vprašanje v mnogih važnih točkah v novo luč. Položila je povsem realne in praktično porabne temelje za učinkovito in na vsej črti krščanskemu duhu ustrezajočo reformo moderne družbe« (Gosar, 1933:11). Ta največja in najpomembnejša njegova knjiga je izšla samo dve leti kasneje po izidu Okrožnice, tako da je dr. Gosar, če jo je začetno kritično ocenjeval, ob treznejšem in poštenem premisleku, kmalu uravnotežil svoj pogled nanjo.

Ob prej omenjenem nasprotstvu med dr. Gosarjem in dr. Ušeničnikom pred Petim katoliškim shodom leta 1923 (Škerbec), je pa nujno omeniti tudi sledeče: Oba sta bila drug do drugega nadvse spoštljiva in krščansko ljubezniva. Ko je izšel prvi del Gosarjevega »Za nov družabni red« leta 1933, pravi avtor na koncu predgovora, da mu je ravno okrožnica *Quadragesimo anno* »dala poguma, da sem se tembolj potrudil, da bi v teh novih okolnostih dal svojim mislim tako obliko, da bi lahko združile v skupnem in vztrajnem delu za krščansko reformo sodobne družbe vse trezne, pa zares iskrene prijatelje najbolj tlačanih delovnih slojev. Pri tem mi je pomagal zlasti univ. prof. dr. Aleš Ušeničnik, ki je bil tako ljubezniv, da je delo

v rokopisu prečital ter me je poleg različnih drobnih opazk posebej opozoril tudi na nekatera taka mesta, ki bi utegnila dati povod za nesporazumljenje in nepotrebna nasprotovanja. Z njegovo pomočjo, upam, se je posrečilo tudi v takih, nekoliko kočljivih primerih izraziti prave misli tako, da ne bodo izzvale neosnovanih pomislekov in ugovorov. Zato sem msgr. dr. Ušeničniku za njegovo blagohotno pomoč iskreno hvaležen ter se mu na tem mestu zanj še posebej zahvaljujem» (Gosar, 18). Ušeničnik pa v »Izbranih spisih«, v opombi na strani 293 pravi: »V 'Času' XXV, 1931, 371, sem opomnil, da je pri nas dr. Gosar po vojni zopet uvedel že opuščeni izraz 'krščanski socializem'. Opomba ni bila srečna, ker je dr. Gosar uvedel sicer to besedo, a ji je dal drug pomen. To sem potem pojasnil v 'Času', XXVI, 1932/33, 158, da se dr. Gosarju ne bi godila krivica. Ker je pa tudi sam uvidel, da ta beseda poslej ni več primerna, jo je v svojem delu 'Za nov družabni red' opustil in krščanski socialni sistem označil kot 'sistem krščanskega socialnega aktivizma'« (Ušeničnik, 1940:293). S tem je menda jasno, da med tema velikima možema ni bilo bistvenih in nepremostljivih razlik, ki bi opravičevale njuno postavljanje na radikalno nasprotna si bregova. Bila sta toliko tolerantna, široka, odprta in krščanska, da naravne razlike, ki se normalno pojavljajo posebno med visoko mislečimi ljudmi, niso mogle zamajati prepričanja, da sta si med seboj lojalna božja delavca, ki sporazumno delata na isti njivi.

Končno naj bo pa ob omembi krščanskega socializma, ki je v tistem dvajsetletju tako buril duhove povedano tudi, da med »pravimi« krščanskimi socialisti iz skupine Edvarda Kocbeka in med dr. Gosarjem ni niti slučajno najmanjše možne povezave. Duhovne podlage iz katere je vse življenje izhajal dr. Gosar, pri najboljši volji ne najdemo pri Kocbeku, celo kljub mnogim omembam Križa in pesniškem talentu. Naravnost pretresljiv je Kocbekov znan avtoportret v njegovi Tovarišiji (stran 111), ko o sebi govori kot o »osliču z bistrimi očmi in skrivnostnim križem na hrbtu«. Boris Kidrič, po Kocbeku prav tam imenovani »plemeniti žrebec, ki ga je narava spustila v zgodovino«, ki je pretental njega (Kocbeka), kljub njegovi domnevni bistrosti, pa ni mogel pretentati duhovno in politično solidnega dr. Gosarja, ko ga je 1941 leta snubil za vstop v OF. A o tem več kasneje. Naj bo tukaj samo na kratko povedano, da kot kristjani Kocbeku in njegovi duši želimo, da bi mu bil sicer neskončno milostljivi Bog tudi njemu milostljiv. Preveč škode je slovenskemu narodu naredil vsaj od Premišljevanja o Španiji pa do svoje smrti.

6. TRENJA V KATOLIŠKEM TABORU V 30-IH LETIH.

Tako kot pri vseh evropskih narodih v tem dvajsetletju, so bili tedaj tudi v Sloveniji trije miselni krogi, katerih vpliv je bil bistveno navzoč tudi med okupacijo, vojno in revolucijo: Katoliški, liberalni in socialistični. Kos daje tem taborom važnost po odstotkih: »Katoliški tabor je združeval kakih 65% ljudi, liberalni 25%, socialistični pa 5 do 6%. Nekaj odstotkov Slovencev je bilo neopredeljenih« (Kos, 56). Leta 1937 je bila ustanovljena KPS (KPJ že prej leta 1920), z znanim radikalnim in revolucionarnim programom. Čeprav so med njimi in socialisti različnih njans bili včasih tudi najhujši spori, so se velikokrat komunisti taktično posluževali izraza »socializem«, (kakor so se potem vsa desetletja Mrzle vojne). Komunistična stranka je bila prepovedana, socialistična pa ne. Prej toliko omenjeni krščanski socializem je s svojim imenom pomagal k nejasnosti, ko so maksisti z njim šarili in povzročali zmedo tudi v katoliškem taboru.

Če sledimo gornjim številkam je očitno, da liberalci in socialisti v tedanji slovenski javnosti niso bili relevantni. Katoliški tabor je pa bil dominanten in zato se je vse kar je bilo pomembnega, dogajalo v njegovem okrilju. Zato je jasno, da si je torej vsako prevratniško gibanje moralo vzeti njega za tarčo. To se je tudi zgodilo. Retrospektiva teh dogodkov nam govori s besedami kot so »kriza«, »spori«, »nesoglasja«, »prelom«, in vse to v ustanovah in gibanjih izrazilo katoliške linije. Marksistično prevratništvo se je znalo uspešno infiltrirati vanje in izrabljajoč tudi človeške šibkosti počasi, včasih pa hitro, pronicalo v pore in špranje sicer dokaj trdne idejne zgradbe. V ta sklop spada že vse prej omenjeno: socialna problematika, krščanski socializem, po letu 1930 pa vse okoli okrožnice *Quadragesimo anno*, križarstvo, kriza v akademskem Orlu, kriza pri Domu in svetu, kriza v delavskih organizacijah, delitve v akademskih društvih oz. klubih, itd.

V tej dobi spet najdemo dr. Gosarja kot predavatelja na Prvem Bohinjskem tednu, avgusta leta 1937, kakor tudi na Drugem, leta 1939. Ob tem bom citiral enega od tedanjih predavateljev, prof. Franceta Vodnika. Citat je iz leta 1979 in ga najdemo v Zborniku Draga 79, izdanega leta 1980, ko je on, kot eden od predavateljev iz Bohinja predaval v Dragi štirideset let kasneje in v popolnoma drugačnih okoliščinah. Leta 1939 v Sloveniji še ni bilo totalitarne oblasti, čeprav tudi ni bilo prave demokracije. Vodnikovo govorjenje leta 1979 je torej bilo pogojeno od komunistične oblasti pod katero je

v Sloveniji živel in je zato njegova izvajanja treba jemati pazljivo. Vodnik v svojem predavanju leta 1979 v Dragi med drugim pravi sledeče: »Delitev in nasprotje med dvema nepomirljivima taboroma je vznemirjalo mnoge od starejših ljudi, ki so si zato prizadevali za pomiritev in spravo, ali kakor je zapisal Finžgar 'za pametno paralelno katoliško delo na kulturnem prizadevanju'. To so bili predvsem ljudje, ki so izhajali neposredno iz Krekovega katoliškega socialnega gibanja in njegove bogate prosvetne dejavnosti pred vojno in po vojni, npr. Finžgar, Koblar, Gosar in drugi, ki so bili naklonjeni tako križarjem kakor tudi krščanskim socialistom. Prav dr. Gosar, ki je že več let vodil narodno-gospodarski krožek v akademskem klubu 'Zarja', si je prizadeval za možnost strpnega sožitja. To svoje stališče je (Gosar) poudaril že kot predsednik katoliškega starešinstva v svojem poročilu za leto 1933, kjer je med drugim zapisal: 'Z ozkosrčnim odklanjanjem vsake kritike in vsakršne nove misli ali težnje mladih, zlasti s pretiranim poudarjanjem različnih resničnih ali namišljenih avtoritet, pa bi nujno odbili ravno tiste, ki bi lahko postali kvas in seme novega, zdravega razvoja v naših vrstah'« (Vodnik, 1980). Ponavljam, da tako govori Vodnik leta 1979, torej že po daleč končanem revolucionarnem procesu v katerega lahko vključimo oba Bohinska tedna iz leta 1937 in 1939. O »naklonjenosti« dr. Gosarja krščanskemu socializmu leta 1939, je bilo že govora. O naklonjenosti križarstvu kot posebnem in svojevrstnem gibanju nisem zasledil ničesar, vendar bi resno dvomil v to naklonjenost. Vodnikov citat Gosarja iz leta 1933, uporabljen za leto 1939, se mi ne zdi pošten, ker je Gosar prav v tistih šestih letih napravil oz. doživel evolucijo. Vodnik iz Gosarja leta 1979 pač citira, kar mu tedaj prija.

Zadeva »pretiranega poudarjanja resničnih ali namišljenih avtoritet« je spet nekaj relativnega. To so klasični očitki tistih let, ko je bilo treba rušiti vsako avtoriteto, resnično ali domnevno (Prunk, 2007:75). Ni treba posebej poudarjati, da je zdrava in legitimna avtoriteta v vsaki družbi nujno potrebna in da je to izhodiščni princip. V tistih letih je v Sloveniji taka avtoriteta obstojala, ne glede na težave, ki so delno bile že omenjene in na nekatera pretiravanja. (Naj tukaj omenim eno od teh, ki sem ga slišal iz ustnega izročila. V tistih letih naj bi eden izmed starešin SLS na nekem sestanku dejal: »Če vam stranka postavi za vodstvo metlo, je treba ubogati metlo!«. Očitno je bila to, milo rečeno nespametna izjava, če ne celo zelo neumna. Razumeti pa je treba, da je bila izrečena v dobi, ko so bile vse avtoritete pod rušilnim ognjem). Vse je bila kritika, ki je služila kot (pred)

revolucionarno orodje, ko je bilo treba rovariti in rušiti prav avtoritete in ideje, pa seveda posamezne ljudi, ki so jih nosile, od Mahniča naprej. Kar ni tem kritičnim gibanjem prijalo, je bilo tedaj in je tudi danes označeno vsaj kot nestrpno, »fašistoidno«, če ne direktno fašistično (Vodnik, 1979; Prunk, 2007). Ko je avtoriteta na tleh in je družba obglavljena, jo z največjo lahkoto prevzame revolucionarna faktična oblast. Takrat pa, (to se je pri nas zgodilo po revoluciji leta 1945, ko je komunistična »avtoriteta« postala absolutna, totalitarna), je definitivno konec vseh mogočih kritik in debat. Popolnoma pa verjamem, da si je dr. Gosar ves čas prizadeval »za možnost strpnega sožitja«, ker je bil to njegov »*naturel*« v vsem njegovem zasebnem in javnem delovanju. Naj mi bo oproščeno, če tukaj uporabim ljudski izraz »poštimaštvo«, kot razpoloženje po katerem je na vsak način treba združevati olje in vodo, dobro in slabo, resnico in laž, samo da ni prepira. Naj bo takoj povedano, da dr. Gosar takemu gledanju nikoli ni zapadel.

7. SREDINSTVO

Tu pa trčimo na izraz in nastrojenje, ki je lahko zelo neprijetno, pač odvisno od tega kako ga razlagamo. Gre za »sredinstvo«. Prej omenjena kratka biografija v Wikipediji pravi: »Zadnja leta pred drugo svetovno vojno je bil zaradi nekakšne sredinske krščansko-demokratske usmerjenosti politično osamljen ...« »Leta 1941 se je tudi razšel z SLS. Jeseni 1941 pa je s somišljeniki začel nastopati pod imenom Združeni Slovenci; veljali so za sredino«. Tudi drugod se najde zanj ta oznaka. Osebnost sem se še pred kratkim (seveda v tujini) pogovarjal s starejšimi ljudmi, ki so tiste čase doživljali in so tudi oni pripovedovali, da so tedaj slišali omembe v smislu dr. Gosarjevega sredinstva.

Izraz sredina lahko obravnavamo naravno, filozofsko, ideološko ali politično. Lahko bi ga obravnavali tudi psihološko-karakterološko in celo moralno. Ob prvem vidiku ni težav, saj se vsakodnevno srečujemo z njim in z njim operiramo. Težave nastopijo, ko izraz jemljemo ideološko. Naj tukaj spet takoj izrazim svoje mnenje, da dr. Gosar ideološko na noben način ne more biti postavljen med sredince. To preveč jasno izhaja iz vsega njegovega pisanja. Bil je ves čas radikalen katoličan, ki se je celo življenje trudil, v osebni življenju, kakor v javnem kot politik, da bi katoliška načela čimbolj uveljavil v družbi. To je pa točka ob kateri vedno nastopijo težave. Tu

bi tudi lahko razlikovali med načelnim in nenačelnim sredinstvom. Spet: dr. Gosar je bil premočrten človek in je bil daleč od nenačelnega sredinstva, kjer je vse dobro, pač odvisno kako se ti izplača. Bil je daleč od svetopisemske mlačnosti in njene obsodbe (»Ker nisi ne vroč ne mrzel te bom izpljunil«). Tudi karakterološko ni bil nikakršen neodločnež. Pri dr. Gosarju se lahko ustavimo le ob političnem sredinstvu, pa še to samo za določeno zgodovinsko dobo.

Ob tem najdemo dva zanimiva odstavka v knjigi Lučke Kralj Jerman, ki se prilegata naši snovi. Prvi je splošne narave: »Obstajala je vse od leta 1870 tradicija nemškega *Zentruma*, ... in po tej tradiciji so vse evropske krščansko-demokratske stranke do danes veljale na splošno za 'sredinske'« (Kralj Jerman, 2008:161). To velja tudi danes, ko se stranke tega idejnega predznaka nujno morajo izražati in delovati zmerno, išoč klasično »zlato sredino«, daleč od skrajnosti. To pa seveda ne pomeni, da po potrebah političnih okoliščin in nujnosti ne sežejo včasih po radikalnejših ukrepih, enkrat bolj na eno, drugič bolj na drugo stran. To se je dogajalo in takšna je bila situacija v Sloveniji med vojno in revolucijo.

Drugi odstavek gre pa bolj v živec naše preteklosti. »Izraz 'sredina' se je v novem pomenu udomačil med vojno. Označeval naj bi nekakšno sredinsko linijo med revolucijo na eni strani in protirevolucijo na drugi. Toda tudi v tem pomenu utegne biti izraz zavajajoč. Najbolj znana medvojna 'sredina', in sicer 'ljubljska sredina', katere najvidnejša predstavnika sta bila dr. Andrej Gosar in prof. Jakob Šolar, je bila sredina, vendar trdno v okviru protirevolucionarnega gibanja in je sodelovala tudi v Slovenski Zavezi«. Tu avtorica dostavi, po mojem mnenju, zelo važno opombo ob vznožju strani: »Značilno je da Gosar in Šolar svoje skupine nista imenovala 'sredina', ampak 'Združeni Slovenci'. Ti so v okviru Slovenske Zaveze zagovarjali samostojen boj proti okupatorju, niso pa odobraval domobranstva. Jeseni 1944 sta Gosar in Šolar sodelovala pri prizadevanjih za rešitev položaja domobrancev, a sta bila razkrita: skupaj z drugimi sta morala v taborišče Dachau. Jakoba Šolarja je komunistična oblast po vojni obsodila na več let zapora«. Tu je konec opombe in avtorica nadaljuje: »Izraz 'sredina' je najti tudi pri oznakah raznih bolj ali manj protikomunističnih skupin, ki so pa delovale zunaj katoliškega tabora in delno tudi v opoziciji do domobranstva (npr. skupine okrog Janka Mačkovška, raznih angleških obveščevalnih služb, Nagodetove skupine, itd.). Nekateri od teh 'sredinskih' predstavnikov so prišli po vojni pred sodišče in bili ustreljeni (npr. Na-

gode) ... Povsem neustrezen je izraz 'sredina' za Edvarda Kocbeka in njegove krščanske socialiste, saj so bili od vsega začetka odločno pri OF« (Kralj Jerman, 2008:161).

Gosarjevo sredinstvo lahko torej umestimo na dvoje področij: Eno, idejno-socialno, ki sta mu botrovala želja in volja do uresničitve katoliškega socialnega programa in iskanje strpnega sožitja. Drugo področje je bilo bolj časovno vezano na dogodke med vojno in revolucijo.

8. ČAS VOJNE IN REVOLUCIJE

To, drugo področje, se je končno kazalo v konkretnjši obliki. Znano je srečanje, dejansko Kidričev obisk pri Gosarju, ko ga je snubil in nagovarjal, naj gre z njimi v OF. To kaže, da se je komunistom zelo šlo, da bi pridobili prav njega. Gosar je pa odločno odklonil vsako kolaboracijo z OF, ker je vedel, da jo vodijo komunisti, ki delajo le za revolucijo. Ta odločen odklon je bil izražen tudi potem, ko ga je Kidrič grozilno vprašal, če mu je jasno, kdo bo v državljanski vojni zmagal. Gosar je ponovil: »Vem, da boste zmagali vi. Toda kljub temu ne morem z vami, ne danes in ne bom mogel takrat«. Kidrič je videl, da je razgovora konec. Pred odhodom je še rekel: »Prav, a posledice pripišite sebi«. (Povzemam iz Nove Slovenske Zaveze, st. 81, ker nimam na vpogled Simčičeve knjige o Gosarju). Kmalu po vojni, ko je med leti 1945 in 1950, na skrivaj pisal svojo »Sodobno socialno etiko«, v sklepnem 2. poglavju, ob kolektivizmu pravi: »Tak kolektivizem npr. kakor ga uvajajo razni komunistični režimi, je v jedru protinaraven in zato tudi nujno nasilen. Ker ga ljudje na splošno odklanjajo, se mora naslanjati predvsem na zunanje prisilne predpise in ukrepe. Za uveljavljanje teh pa je posebno dandanes potreben silen aparat vodečih, izvršujočih in nadzorujočih organov ... Zato je (v komunističnem redu) samovoljno in nasilno utesnjevanje in okrnjevanje najosnovnejših človekovih pravic vsakdanji pojav. Še hujše pa je, da se v tem sestavu tudi potem, ko so že davno zatrli in iztrebili vse stare nasprotnike, noče in ne more posrečiti, da bi vsaj v nekaterih zadevah popustili in dali ljudem več svoboščin in pravic. V Rusiji npr. je komunizem v veljavi že več kakor tri desetletja, zadnji ostanki nekdanje vladajoče plasti so že davno iztrebljeni, pa kljub temu ne najdejo poti, da bi režim bistveno omilili. Kaj drugega tudi ni mogoče. Celotna zasnova in izvedba komunističnega družbenega reda je, kakor vemo, povsem umetna in prisilna« (Gosar,

1994:194). To je pisal, ko je to prisilo, zatrtje in iztrebljenje nasprotnikov že doživel in doživljal, tudi na lastni koži. Torej, leta 1941 z OF, ne!

Kaj pa s protirevolucionarnimi strujami? Tu je spekter relativno širok. Bistven podatek je v tem, da se je pod sovražno okupacijo revolucija na Slovenskem, kakor drugod, udejanjala vojaško, se pravi, z orožjem. Pred izbruhom vojne se je revolucija pripravljala idejno in se je prevratništvo delno že izvajalo na področju ustanov, organizacij in nekaterih tedanjih medijev. Po 6. aprilu 1941 je pa začelo govoriti orožje. Temu pa lahko, če hočeš biti uspešen, zoperstaviš samo orožje. Na protirevolucionarni strani je bil dejansko to glavni problem. Najprej, kako se zoperstaviti trem okupatorjem, potem pa, kako se zoperstaviti komunistični revoluciji na pohodu v najtežjem slovenskem trenutku. Razna politično-vojaška gibanja in združenja so nastajala kot odpor proti enim in drugim. Na hitro rečeno, nobeno od teh gibanj ni imelo vidnega in konkretnega uspeha. Okupatorjeva predvsem nemška relativna premoč je bila prevelika, komunistična revolucija je bila pa s svojimi skrajno in brezmejno brezobzirnimi dejanji taktično v ofenzivi.

Najbolj na udaru je bilo ljudstvo na podeželju. Ne glede na znane umore v Ljubljani (Natlačen, Ehlich, Kikelj, ...), je ljudstvo na deželi trpelo neprestane teroristične napade komunističnih partizanov. Nekaj časa so mučenja, umore in požige trpeli, potem je pa nastopila naravna misel na samoobrambo. Najprej so se ljudje obrnili na politične instance (prej omenjena gibanja in združenja, izhajajoča iz prejšnjih političnih strank in skupin), češ, »napravite nekaj, vi, ki ste legitimni«. Ti so se sicer potrudili, vendar je takoj nastopil omenjeni problem: Kako oz. s čim? Kot rečeno, orožju ne moreš zoperstaviti zgolj idej, najsij bodo najboljše, niti samo organizacije. Dobiti moraš konkretna sredstva, a kje?

Mihajlovič se je na Jugu organiziral v odporniško gibanje proti okupatorjem. V začetku je imel sredstva (orožje in municijo) še od prej. Ko so mu začeli primanjkovati, so ga začeli zalagati Britanci. Ko pa je kmalu nastopilo Titovo komunistično partizanstvo, namišljena protiokupatorska sila, so Britanci svojo pomoč preusmerili k njemu. Mihajlovič je ostal brez sredstev in zato končno propadel.

Slovensko ljudstvo na podeželju, ki je bilo tedaj pretežno del Slovenije in prebivalstva, niti orožja za elementarni silobran ni imelo. Ko te nekdo krivično in protipravno napada primeš za karkoli,

da se napada ubraniš. Zato ni čudno, da se je obrnilo na okupacijsko silo, mislim tukaj pretežno in v prvi vrsti italijansko v tkim. Ljubljanski pokrajini, naj poskrbi za red in minimalne pogoje za življenje v tako že težkih razmerah okupacije in vojne, kar je po mednarodnem pravu bila njena dolžnost. Italijani, ki sami tega niso znali, mogli ali hoteli, so našli rešitev in privolili v organizacijo »Vaških straž« in so le-te minimalno oborožili. Minimalno zato, ker so se stalno bali, da bi se te ne obrnile proti okupatorju. Tako se je začelo in v tem je jedro vsega. Vojni dogodki na frontah in predvsem ob kapitulaciji Italije, so potem pripeljali do popolne nemške zasedbe cele Slovenije in ustanovitve Domobranstva, ki je bilo nadaljevanje Vaških straž in sestavljeno iz istega socialnega podeželskega in delno mestnega elementa, kot izrecno protirevolucionarna sila. Vsi, predvsem povojni vzdevki, ki smo jih od tedaj vajeni slišati na njen račun, ne morejo spremeniti dejstva, da so bile tako Vaške straže kot Domobranstvo nekaj eminentno ljudskega in samoobrambnega.

Slovenski politiki, predvsem iz vrst SLS so bili pa ob tem v težavah. Široka podeželska baza stranke, z župani na čelu, je bila domobranska, vodstvo je pa videlo težave in zato bilo negativno nastrojeno predvsem do Domobranstva. Niso bili samo dr. Gosar in njegovi sodelavci tisti, ki »niso odobraval Domobranstva«, kot pravi Kralj Jermanova. Tudi v biografiji na koncu Sodobne socialne etike beremo, da od 1941-1944 Gosar »vodi lastno politično skupino, ki zunaj bele garde (Vaških straž, op. pisca) in Domobranstva pripravlja odpor zoper okupatorja« (Gosar, 1994: 199). Tudi vodstvo SLS ni odobraval Domobranstva. Še v emigraciji sem poznal medvojne politike iz vrst SLS, ki ves čas, tudi v emigraciji, in po vsem kar se je z domobranci zgodilo v Rogu, Teharjah in drugod niso bili naklonjeni Domobranstvu. Tu spominjam na gornji citat Kralj Jermanove, da sta »jeseni 1944 Gosar in Šolar sodelovala pri prizadevanjih za rešitev položaja domobrancev, a sta bila razkrita ...«. To spet kaže na plemenitost dr. Gosarja. Vedel je, da imajo preprosti in delavni ljudje na podeželju, za katere se je celo življenje prizadeval, v jedru prav in jih je hotel rešiti iz zunanjega formalnega okvira v katerem so bili. Dejansko je bil v precepu ves slovenski narod in dr. Gosar v njem, ko se je bilo treba bojevati proti dvema sovražnikoma hkrati. Na nek način tisto situacijo ponazorujejo znani Kuharjevi govori iz Londona (Griesser-Pečar, 2004, 233, 319, 330), katerih skrženo sintezo izražam danes s svojimi besedami: »Pojdite skupaj s partizani proti okupatorju! Drugače se vam bo slabo pisalo«. Zdrava kmečka

pamet je pa tedaj (tudi v moji formulaciji) rekla: »S tistim, ki me pod pretvezo boja proti okupatorju muči, ubija, mi krade in požiga, ter pripravlja po zmagi totalitarni sistem, z njim naj grem skupaj?«. To zdravo pamet pa že leta 1941 najdemo tudi pri intelektualcu in politiku dr. Gosarju, ko je Kidriču dejal da ne gre z njimi »ne danes, ne takrat, (ko boste zmagali)«.

Prav tu se moramo ustaviti tudi v tem Gosarjevem iskanju idealne poti med brutalnostjo okupatorjev in perfidnostjo komunistične revolucije na pohodu. O tem bo menda govoril drug prispevek na Simpoziju. Med vojno je dr. Gosar navezal stike s krogi okoli jugoslovanske vojske v ilegali. Kaj to pomeni z vidika poznejših dogodkov in usode Mihajlovića in njegovih? Mihajlović se ni na noben način povezal z okupacijskimi silami, pa je bil kljub temu obsojen narodnega izdajstva in kolaboracije in ustreljen. V kakšni luči bi ostal in kakšna bi bila usoda dr. Gosarja po zmagi revolucije v Sloveniji, če bi bil še bolj povezan z Mihajlovićevo vojsko v ilegali? Ne pozabimo na znano dejstvo (o katerem govori tudi omenjeni citat iz Kralj Jermanove), da je bil po vojni Gosarjev ožji sodelavec prof. Jakob Šolar več let, od 1952 do 1956 zaprt v komunističnih zaporih, kljub temu da je bil »sredinec«. Sedem let po končani vojni je bil na znanem in montiranem Šolar-Fabijanovem procesu obtožen »izdajalskega dela med vojno« in obsojen na deset let zapor, ki so mu ga kasneje zmanjšali na polovico. Naj mi ne bo v zameri, če se vprašam, ali nista morda ravno nemška aretacija in Dachau, od koder se je vrnil junija 1945, rešila dr. Gosarja povojnih komunističnih zaporov? Prof. Šolarja nista mogla rešiti, ker je končno bil duhovnik in če ravno ni bil pristaš kake zelo konzervativne predvojne linije, je bil član Cerkve, ki je bila vedno označena kot »klerofašizem«, med tem ko dr. Gosar za povojno vlado na zunaj ni bil tako zelo sovražen oz. je bil bolj sprejemljiv, vsaj toliko, da ga je Kidrič svoj čas hotel imeti med svojimi, in bi zato njegov morebitni zapor bil za »novo oblast« teže opravičljiv? Saj so mu verjetno tudi zato delno pustili do upokojitve njegovo katedro na Tehniški fakulteti.

In ob tem novo in končno vprašanje: Ali je tedaj, ob komunističnem terorju, bilo bolje biti »politično korekten« kot bi dejali danes, ali uspešen? Izbira naj bi tekla med idealnimi rešitvami, ki jih očitno nikoli ni in jih tudi tedaj ni bilo, in realnimi možnostmi. Slovensko ljudstvo v Domobranstvu je bila v odporu proti trdi stvarnosti revolucije ena možnost, ki je bila tedaj edina notranje uspešna, saj je kmalu začela neutralizirati komunistični teror po Sloveniji. Le

zaradi zunanjepolitičnih faktorjev se je ob koncu vojne vse izteklo drugače. Druge možnosti protirevolucije, ki so jih poskusili drugi, med njimi tudi dr. Gosar in njegova skupina, so bile na videz bližje idealnosti, a se žal tudi one niso uresničile in se je tudi njim vse izteklo drugače. Zato bom še enkrat poudaril zanimiv zgoraj citirani podatek (Kralj Jermanove), da sta dr. Gosar in prof. Šolar sodelovala pri prizadevanjih za rešitev položaja domobrancev. Kot da bi hotela združevati sile enih in drugih, v bistvu istih. Toda tako eni kot drugi, tako »politično korektni«, kot uspešni, so po vojni doživeli isto ali vsaj zelo podobno usodo v rokah komunistične poveljne oblasti.

Poveljna usoda dr. Gosarja nam to potrjuje, četudi načelno ni imel opravka z Domobranstvom. Biografija v njegovi knjižici »Božje kraljestvo na zemlji« pravi, da so mu po vojni sicer do upokojitve leta 1958 (milostno?) pustili predavati na Tehniški fakulteti Ljubljanske univerze, kjer je predaval že od leta 1929, a so mu vzeli pravo, ekonomijo in sociologijo in »mu dovolili predavati le zemljiško knjigo in rudarsko pravo« (Gosar, 2011, 101), torej, povsem irelevantne snovi. Druga biografija dodaja, da »mu je bilo javno delovanje, zlasti publiciranje po vojni povsem onemogočeno. Pred hišnimi preiskavami skriva svoja po vojni napisana dela« (Gosar, 1994:199). Za komunistično oblast dr. Gosar ni bil prav nič »sredinec«, temveč je bil njen nasprotnik. Ves čas ga je kot takega ocenjevala in dojemala, ga kontrolirala in uničevala. Zadnjih 25 let svojega življenja, ko je bil intelektualno v svoji najboljši formi, je moral biti tiho. Menim, da je bilo to za intelektualca in aktivnega politika njegove kategorije nekrvavo mučeništvo, s katerim se je pridruževal mnogim tisočim mučencev, ki so tedaj že ležali razkropljeni po slovenski zemlji. Vsi skupaj so izprosili, da je danes v Sloveniji svobodnejše ozračje. Oni so to izprosili s svojo žrtvijo in so svoj del že opravili. Če pa danes še ni tako kot si želimo in menimo da mora biti, je na nas, da to dosežemo.

Ob tem pisanju se ne morem znebiti občutka oz. utrjene misli, da ob spominu, razglabljanju in brskanju po življenju dr. Gosarja, dejansko ne moremo mimo zadnjih stotih let slovenske zgodovine. Danes nujno potrebujemo politikov kot je bil dr. Gosar. Kot če bi bile danes napisane za današnji čas se berejo besede, ki jih je napisal med vojno in revolucijo pred enainosedemdesetimi leti: »Zares odločilno je, da mora vse naše delo za obnovo družbe izhajati iz globoke zavesti, da opravljamo s tem le svojo dolžnost ljubezni do Boga in bližnjega. Ta dolžnost je dandanes tako nujna in tako velika, da govori

Jacques Maritain v tej zvezi kar o 'novem stilu svetništva', ki naj bi se kazalo predvsem v 'svetosti in posvečenju svetnega življenja'. Preprosto se to pravi: Naš čas zahteva, da se katoličani z veliko vnemo in s svetniškim ognjem vržemo v vsakdanje, svetno življenje ter ga skušamo preobraziti v duhu božje resničnosti, pravičnosti, ljubezni in dobrote, da bo iz njega izginila sleherna laž in goljufija, sleherna krivica in vsakršno nasilje. Samo s takim, zares nesebičnim, iz gole ljubezni do Boga in bližnjega prerojenim delom za nov red v družbi bomo uspešno pripravili tla božjemu kraljestvu med nami« (Gosar, Eden je Gospod, 1943, str.168). Tu se njegovo vabilo k »novem stilu svetništva« v svetnem življenju, srečuje s svetniškimi potezami njegovega sina emigranta duhovnika.

Bog daj, da bi znali slediti temu navodilu in vabilu. S tem bomo nadaljevali Gosarjevo delo in morda napravili korak naprej v izboljšanju vsestranskih življenjskih pogojev v naši domovini danes!

BIBLIOGRAFIJA

- Ahčin, Ivan, Socialna ekonomija, Založila Družabna pravda, Buenos Aires, 1958.
- Dolinar, France, Slovenska katoliška obzorja, Slovenska kulturna akcija, Buenos Aires, 1990.
- Duroselle, Jean-Baptiste, Historire diplomatique de 1919 a nos jours, Editions Dalloz, Paris, 1993.
- Erjavec, Fran, Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem, Prosvetna zveza, Ljubljana, 1928.
- Gosar, Andrej, Božje kraljestvo na zemlji, Novi svet, Ljubljana, 2011, kratek življenjepisa na strani 101.
- Gosar, Andrej, Sodobna socialna etika, Predgovor, Ljubljana, Rokus, 1994.
- Gosar, Andrej, Razprave o družbi in družabnem življenju, Jugoslovanska tiskarna v Ljubljani, 1932.
- Gosar, Andrej, Za nov družabni red, I. in II. del, Družba Sv. Mohorja v Celju, 1933.
- Gosar, Andrej, Eden je Gospod, Nova založba v Ljubljani, 1943.
- Griesser-Pečar, Tamara, Razdvojeni narod. Slovenija 1941-1945. Mladinska knjiga, Ljubljana.
- Jurčec, Ruda, Krek, Založba Hram, Ljubljana, 1935.

- Kissinger, Henry, Diplomacy, 1994, uporabljam španski prevod La Diplomacia, Fondo de Cultura Economica, Mexico, 1995.
- Kos, Stane, Stalinistična revolucija na Slovenskem, Slovenci v prvi Jugoslaviji, Samozaložba, Rim, 1984, 22.
- Kralj Jerman, Lučka, Janko Kralj, utišani in pozabljeni slovenski politik, 1898-1944, Družina, Ljubljana, 2008.
- Nolte, Ernst, Lehrstück oder Tragödie?, 1991, uporabljam španski prevod z naslovom Después del comunismo, Ed. Ariel, Barcelona, 1995.
- Nova Slovenska Zaveza, Št. 81.
- Pernišek, Zgodovina slovenskega Orla, Slovenska kulturna akcija, Buenos Aires, 1989, 66.
- Prunk, Janko, Ločitev duhov med intelektualci v 30-ih letih, v Kultura in politika, Inštitut Jožeta Pučnika, Ljubljana, 2007, str. 75.
- Škerbec, Matija, Pregled novodobnega slovenskega katoliškega gibanja, Samozaložba, Cleveland, Ohio, USA, 1956
- Škulj, Edo: Slovenski duhovniki v Argentini, Škocijan pri Turjaku, 2012, 43.
- Ušeničnik, Aleš, Izbrani spisi, V. zvezek, Založila Jugoslovanska knjigarna, Ljubljana, 1940.
- Zgodovina Slovencev, Cankarjeva založba, Ljubljana, 1979, 515, 566.

MARTIN SUŠNIK

PEDAGOGIKA SRCA KOMARJEVI NAUKI O VZGOJI

VZGOJA IN SEDANJOST

»Časi so se spremenili«, to misel najdemo v sedanjosti dokaj razširjeno. Res je, da je pri tem neke vrste pleonazem, saj se časi vedno spreminjajo; čas in spremembe sta dve neločljivi realnosti. Kar pa morda označuje »naš čas« je, po eni strani, vodilna vloga, ki jo imajo spremembe v sodobni kulturi in, istočasno, močna zavest o teh spremembah, ki so nad vsem očitne. Neprestane spremembe se kažejo kot bistvena značilnost postmodernega življenja, v taki meri da se posebno ceni novost, preobrazba, premičnost in hitrost, medtem ko stalnost, umirjenost, vztrajnost in stabilnost zvenijo po zastajanju in kdor se zanje odloči je mnogokrat označen kot »zaostal v času«.

Ta zavest in vrednotenje sprememb povzročata dokaj razmišljanj na vzgojnem področju, bodisi v konkretnih situacijah učenja ali v krogih v katerih se teorizira o vzgojnih zadevah. O spremembah, ki jih sodobnost zahteva pri učenju, nastajajo vprašanja. »Mnogokrat se sliši, da Moramo prilagoditi šolstvo današnjim časom«, in to je do neke mere resnično. Vzgoja, ki bi bila zasnovana na apriorizmih in s konkretno realnostjo nepovezanih abstrakcijah, bi ne imela pomembnega smisla in bi bila gotovo nezmožna doseči svoj cilj: rast konkretnega in realnega človeka. Naša doba brez dvoma nudi mnogo možnosti in novosti (predvsem na tehnološkem področju, v zvezi s stiki in dostopom do informacije), ki jih ne kaže prezirati in jih lahko uspešno izkoristimo. Vendar moramo biti previdni. Vzgoja ne sme teči in hlatasti za novostmi zaradi novosti same, ne se prilagajati vsakič hitrejšim spremembam zaradi spremembe same. Ker gre ravno za vzgojo, ki meri k rasti in izpopolnjevanju človeka (ne samo kot delavca, kot znanstvenika, kot tehnika, temveč - in predvsem - kot človeka) ima neizogibno poslanstvo, da kritično pregleda in oceni značilnosti dobe v kateri opravlja svojo nalogo. V tem smislu, ni treba le aktualizirati vzgojo, temveč tudi vzgajati aktualnost; ne

gre le za spremembe pri vzgoji na podlagi današnjih »zahtev«, temveč tudi za spremembe današnjih časov na podlagi zahtev pristne in verodostojne vzgoje, ki skrbi za človeka.

Navadni opazovalec sodobne kulture brž opazi, da ta, tako kot nam nudi nove možnosti in olajšave, ki bi davnim učiteljem bile nepredstavljive, nastavlja tudi težave in ovire za vzgojo (nekateri so že stare, druge pa kaže, da pripadajo ravno sodobnosti). Z lahkoto najdemo in slišimo cel seznam pritožb h katerim se pogosto zatekamo vzgojitelji: pomanjkanje zanimanja s strani učencev, rastoče težave za razumevanje, dolgočasje, odsotnost navdušenja in smisla dolžnosti, raztresenost, kriza vrednot, in lista se nadaljuje ... Nekateri celo tožijo, da je vzrok teh težav prav v sodobnih napredkih (»kako bodo učenci sploh kaj razumeli, če so ves dan tiki-tiki z mobilnim telefonom?«, »kaj bi brali, če sedijo ves popoldan pred računalnikom?«) in tako hrepenijo po preteklih časih, v katerih niso bile možnosti za raztresanje tako pri roki, ali pa se niso učenci s toliko lahkoto obračali nanje zaradi nekega smisla dolžnosti, ki je bil zasnovan na avtoriteti, o kateri se ni nihče drznil dvomiti.

Spremembe nas vabijo, da premislimo zadevo. Vendar premislimo jih ne samo zato, da najdemo »nove« rešitve, ki bi se strinjale z veljavno modo, temveč da se vrnemo v bistvo, da globoko prodremo v stvar in z očiščenim pogledom bistva vzgoje zmoremo najti odgovore (ki ni nujno, da so vedno »neznani«, ampak so lahko včasih vedno isti in vedno novi odgovori) za današnjo problematiko. V tem smislu se vračamo na nauk Milana Komarja o »pedagogiki srca«.¹

SRCE, SREDIŠČE OSEBE

Beseda »srce« zahteva nekaj pojasnil. Čeprav se v popularni rabi nanaša predvsem na čustvovanje brez povezanosti s spoznanjem ali pa celo v nasprotju z njim (»srce« kot nekaj ki nasprotuje »razumu«),

1. *“Paedagogia cordis”* je naslov tečaja, ki ga je dr. Komar vodil v osemdesetih letih v Sagrado Corazón v Almagro (Buenos Aires). Vsebina tega tečaja je prišla do mene po dobroti dr. Hectorja Delbosca, kateremu izrekam hvaležnost. Tukajšnji Komarjevi citati so pa vzeti iz raznih njegovih del in tečajev. Večina od njih jih je izdala skupina Komarjevih učencev, združenih v *Fundación Emilio Komar*, ki izdaja pod imenom *Editorial Sabiduría Cristiana*.

ni ta smisel s katerim Komar uporablja besedo. Dejstvo, da se »srce« v splošni uporabi nanaša na čustvenost, ki je tuja ali nezdružljiva z razumskostjo, ima svoj vzrok v vplivu romanticizma, ki je nastal kot reakcija modernemu racionalizmu. Ta je malikoval razum in zaničeval čustvenost. Zato je romantična reakcija istočasno nasprotovanje in podreditev, saj sta prav tako racionalizem kot romanticizem postavila spoznanje in čustva v nasprotje. V Komarjevem nauku pa ima »srce« drugačen smisel, ki je dejansko predhoden v času in bolj pristen. Gre za smisel, ki ga najdemo tudi v Svetem pismu in s katerim so ga uporabljali klasični avtorji krščanstva, predvsem med patristiko, prav tako kot Pascal že v moderni dobi. Beseda »srce« se tu ne nanaša samo na čustva, temveč na jedro osebnega bitja, na globoko notranjost,² na intimni center razmišljanja in osebne iniciative,³ na sedež prvotnih namenov in globoke afektivnosti⁴ ter na kraj temeljnih izbir, ki obvežejo osebo v celoti.⁵ Gre za to kar je Frančišek Saleški imenoval »ostra konica duše«, kjer je možno globoko spoznanje, globoko čustvovanje ter globoko hotenje in ljubezen. »Pri Pascalu srce pomeni nekaj celotnega. Pascalovo srce je srce sv. Bernarda, srce sv. Avgušтина, ki je velik teolog in filozof srca: to Avguštinovo srce je tudi srce Sv. pisma (...) Srce pomeni jedro osebnosti, center pobude, najintimnejše. Ni samo sedež čustev, temveč sedež osebne iniciative, svobode in osebnega življenja.«⁶

Aristotel pravi, da vse kar se prejme je prejeto po načinu prejemnika. Zato le iz globine lastne notranjosti – le iz lastnega srca – lahko prodremo v notranjost stvari. Ni mogoče priti v sredino drugega, ne intelektualno ne čustveno, če ne izhajamo iz lastne sredine in se ne odpremo v lastni globini srečanju, ki lahko le tako postane tudi globoko. »V zbranosti lahko sprejmemo druge realnosti, druge vrednote, druga bitja, itd. in obstoja strog odnos med zbranostjo (recogimiento) in sprejemom (acogimiento). (...) Pogoji, da lahko sprejem drugega je v tem, da sem sam v svojem. To je začetna točka: vsako

2. *Orden y Misterio*, Fraternitas/emecé, Buenos Aires, 1996, str. 154

3. Ibid, p. 39

4. *Curso de Metafísica*, Ed. Sabiduría Cristiana, Buenos Aires, 2008, II. del, str. 69 in 113

5. *Orden y Misterio*, str. 38 in 130

6. *Orden y Misterio*, str. 38 in 130

sprejemanje drugega je mogoče le v središču zbranosti. Če nisem nikjer, če nisem zbran v sebi, ne morem sprejeti drugega.«⁷ Istočasno pa velja, da je vsaka zbranost, vsaka prisotnost samemu sebi odprtje drugemu; živeti v odprtju do tistega, ki je prisoten, z vsem kar ta je; biti res prisoten samemu sebi in tistemu, s katerim nastane srečanje.

Srce torej ne izključuje inteligence, temveč jo vsebuje. V spoznavnem smislu, je *srce* sedež intelektualne intuicije. Ne gre za pamet v vlogi diskurzivnega računanja, za katero je klasična filozofija uporabljala besedo *ratio* (razum, po grško *diánoia*, po nemško *Vernunft*), marveč za *intellectus* (intelekt, po grško *nous*, po nemško *Verstand*), to se pravi za intelektualno zmožnost videnja, ki razume smisel stvari, ki prodre v notranjost realnosti, ki nam je dana.⁸ Kakor pravi Edith Stein, osebni »jaz« je v intimnosti duše »v najboljši poziciji, da doume smisel vsega dogajanja, na neposreden način in z največjo odprtostjo, ki mu omogoča meriti zahteve, ki mu grejo naproti, njen smisel in njena seganja.«⁹ Čeprav je človeku lastno spoznavanje potom razuma (*ratio*), to ne pomeni, da ni zanj možnosti spoznanja potom intelekta (*intellectus*), ki je hierarhično višji, kajti vsako premišljevanje z razumom prihaja iz nekega gledanja z intelektom in se tudi novemu intelektualnemu videnju nameri.¹⁰ Komar pravi, da je to celo »zahteva človeške narave, ki ji je bila dana inteligenca in ima zato neuničljiv poklic do globokega razumevanja«,¹¹ ki je možno po »branju« v notranjosti stvari (*intus-legere*). Racionalistično mišljenje, ki zanika intelekt, ne more misliti na »srce« kot organ globine. Raci-

7. *Curso de Metafísica*, II. del, str. 154 in 166

8. Glej *Orden y Misterio*, str. 21, 34; *Curso de Metafísica*, III. del, str. 14-21. Tudi J. PIEPER, *El Ocio y la Vida Intelectual*, Rialp, Madrid, 1998, str. 21 in naslednje. Zanimivo soupadanje s temi idejami najdemo v avtorju, ki ne spada krščanskemu navdihu: E. FROMM *¿Tener o Ser?* Fondo de Cultura Económica, Argentina, 2006, str. 53-55 in 145, *Psicoanálisis de la sociedad contemporánea*, Fondo de Cultura Económica, México D.F., 1962, str. 61-63, 145-147

9. *Orden y Misterio*, str. 38 in 130

10. *Curso de Metafísica*, III. del, str. 15. O razvrednotenju srca v rasvetljensko-racionalističnem mišljenju glej *Orden y Misterio*, str. 38 in naslednje.

11. *Ibid.*, str. 129

onalist sicer spozna v inteligenci le diskurziven in računski razum. Srce pa ima svoje razloge, ki jih razum ne razume, kot pravi Pascal.¹² To ne pomeni, da bi bilo srce slepo ali ne-racionalno, kar se včasih misli pod vplivom omenjenega romanticizma, temveč da so njegovi razlogi globoki, a da jih *ratio* ne razume, nima dostopa do njih, ima jih pa *intellectus*, t.s.p. srce.

Iz čustvenega vidika, govoriti o »srcu« pomeni govoriti tudi o globokem čutenju. Intimno srečanje z drugim omogoča, da odkrijemo njegovo notranjo vrednost, njegovo dobroto (ne v moralnem smislu, temveč v ontološkem). Odkritje teh vrednosti, oz. vrednot, pa prekinemo našo brezbržnost (izraz Lavell-a, ki ga je pogosto uporabljal Komar¹³), nudi osebi vedno prenovljeno energijo, ker mu hrani spodbudo in mu življenje polni s smislom. Tako se odpre pot plodnosti, ki je možna le kot sad intimnega srečanja. »Če iz srca odkrijemo pristen smisel stvari, bomo od tod tudi izkusili / doživeli vrednote, to se pravi, privlačno dobroto stvari. In ker človeška volja ne mika sama sebe, temveč jo mika dobro (Sv. Tomaž, *De divinis nominibus*, 439), srcu, ki je odprto realnosti, ne bo manjkalo energije v zvezi z voljo in čustvenostjo: zato je srce sedež krepkega življenja.«¹⁴ Kadar pa čustvenost ne doseže globokega srečanja z realnostjo, ker stanuje človek na površini svojega jaz-a in gre od tam ven v svet, tudi odnos z realnostjo postane površen; površnost pa ne gane, ne spodbuja, ne navduši, temveč povzroča brezbržnost, dolgčas in dosledni beg in raztresenost, (ki v začaranem krogu, še bolj ovirata možnost globokega srečanja). Kadar se čustvenost ne zanima za dobroto, ki obstaja v notranjosti bitij in se spremeni v imanentno čustvenost, ki išče v osebi sami edini vir emocij in čustev, postane prej ali slej prisiljena, nenaravna in izčrpajoča. Čustvenost srca je torej v intimnem stiku z intelektom. Ljubezen potrebuje spoznanje, kajti »brez resnice ni pristne ljubezni. Kdor ljubi, išče resnično dobro za tistega, ki ljubi, ne pa nekaj kar bi mu bilo tuje. Zato je pristna ljubezen, čista in resnicoljubna ljubezen, ki pravilno razloči kaj je za ljubljeno osebo dobro in kaj ni.«¹⁵ Istočasno se pa tudi spoznanje okrepi z

12. B. PASCAL, *Misli*, 277. Glej *Orden y Misterio*, str.130

13. *Orden y Misterio*, str. 149

14. *Orden y Misterio*, str. 38 in 130

15. *Orden y Misterio*, str. 38 in 130

ljubeznijo: »želimo si boljše spoznati kar ljubimo, in ko ga boljše spoznamo, ga lahko tudi bolj ljubimo.«¹⁶ »Srce je spoznanje, ki čuti ali čustvo, ki jasno vidi« pravi Komar.¹⁷

»Srce« je tudi sedež osebnih temeljnih izbir; oseba, ki izkusi vrednote je poklicana, da jim odgovori s svojimi odločitvami in deli. Vrednote lahko pretresejo le tistega, ki biva v centru svoje notranjosti, da ta odgovori s svojo celotno osebnostjo. V teh globokih odločitvah, ki jih oseba napravi v svoji globoki intimnosti - v srcu - pa ravno stanuje svoboda. Le kdor biva v svoji notranjosti je lahko resnično sam sebi svoj, saj kot pravi Edith Stein »osebni 'jaz' je v intimnosti svoje duše res kot doma. Če tu prebiva, ima na razpolago vse svoje moči in jih lahko svobodno uporablja.«¹⁸ Če pa človek ne biva v svojem centru, v svojem srcu, ne more biti središče lastnih iniciativ, izgubi sigurnost in postane tako bolj izpostavljen zunanji manipulaciji, bodisi očitni ali zahrbtni, ki jo propaganda ali splošno mnenje poskušata na njem.¹⁹

Ti trije vidiki srca - spoznanje, čustvenost in svoboda - so torej tesno povezani. Samo kdor z intelektom doseže globoko spoznanje, lahko odkrije tudi vrednote oz. dobroto stvari in se poveže z njimi z jasnim in polnosmiselnim čustvovanjem.

»Realnost vzbudi intelektualno zanimanje a istočasno spodbuja tudi našo ljubezen. Zato končno ljubimo stvari, ki smo jih globoko spoznali in dobro spoznamo stvari, ki jih resnično ljubimo, kajti ljubezen zahteva luč in luč, ljubezen. Gre za isto korenino, kajti bit, kar obstaja, vključuje v sebi dej po katerem je in vpliva na našo afektivnost, tako da jo gane in spodbuja ljubezen, istočasno pa vpliva na naše spoznanje, tako da ga razsvetli. Korenina je ista, isti je pa tudi cilj, kateremu meri, kajti vse kar se nudi spoznanju, se nudi tudi afektivnosti.«²⁰

16. *Orden y Misterio*, str. 38 in 130

17. *Curso de Metafísica*, II. del, str. 69

18. E. STEIN, Op. cit. Komar uči, da je beseda »svoboda« sestavljena iz dveh korenov: »svoj« in »bod«, ki ga najademo tudi v besedi »gos-pod«. Kdor je svoboden, ima moč nad seboj, je sam svoj gospod. Glej. *Pot iz mrtvila*, Slovenska kulturna akcija, Buenos Aires, 1965, str. 61

19. Glej *La verdad como vigencia y dinamismo*, Ed. Sabiduría Cristiana, Buenos Aires, 2000, str. 27-29

20. *La Vitalidad Intelectual*, str. 49

Tako kot se resnica (smisel) in dobrota (vrednote) ujemata z bitjem, tako se tudi um (spoznanje) in volja (čustvenost) ujemata s srcem, kjer izkusimo smisel in vrednote. To je v zvezi s svobodo, kajti globoka odprtost realnosti je možna le v osebi, ki je lastnica same sebe. To samoposestvo (svoboda) pa istočasno najde pot za lastno širitev le v globokem stiku z realnostjo. »Ne moremo najti rasti brez stika z realnostjo. (...) Brez prisotnosti drugega in brez udeležanja v drugem ni možne rasti. To nastavi zahtevo po notranjosti in globini.«²¹ Saj svoboda ne sloni na popolni neodvisnosti, ki bi navsezadnje zahtevala pretrganje vseh vezi in zaprtost vase, temveč na oživljaljoči odvisnosti, ki jo doživlja kdor resnično ljubi in se iskreno odpre možnosti srečanja, ki obogati.²² To srečanje se zgodi ravno v srcu, kjer je zagotovljena človeška svoboda in kjer lahko ta tudi raste in se okrepi:

»Obstoja svoboda, ki je globlja, in nastane, ko se nekdo vedno bolj ujema s samim seboj. Ta je notranja svoboda, ki nastane s pravilno uporabo svobodne volje (*libre albedrío*), kajti z odločitvami ne izbiramo samo to ali ono vrednoto; če je izbira dobra, če izbiramo nam ustrezno vrednoto, izberemo s tem tudi sami sebe. Z odločitvijo sami sebe potrjujemo in utrdimo našo resnično bit. Ta privolitev bitju v nas je svoboda. (...) V kolikor najdemo več smisla v stvareh, najdemo tudi več smisla v notranjosti in tako je možna večja notranja svoboda.«²³

S površnimi odnosi se godi pa nasprotno: oslabijo svobodo, kajti odločitve niso v takih slučajih popolne in se ne predamo s popolnostjo neki stvari, kar pomeni da se delno predamo nečemu drugemu, torej se sami s seboj ne strinjamo popolnoma.²⁴

21. *Curso de Metafísica*, II. del, str. 112

22. Glej G. THIBON, *Retour au réel*, Lyon, Editions Universitaire, Les Presses de Belgique, 1946, str. 140-143. »Za človeka ne obstoja popolna neodvisnost (končno bitje, ki bi ne bilo odvisen od nečesa bi bilo bitje izključeno od vsega, t.s.p., izključeno od obstajanja). Obstoja pa mrtva odvisnost ki tlači in živa odvisnost ki razširi. Prva je služinčad, druga je svoboda.«

23. *Curso de Metafísica*, II. del, str. 165-166

94. 24. Ibid.

VZGAJATI SRCE

Če je srce jedro osebe, katerakoli vzgoja, ki se ne zadovoljuje s treniranjem površnega obnašanja ali posameznih zmožnosti, katerakoli resnična osebna vzgoja (družinska, šolska, civilna, intelektualna, moralna, verska...) mora biti vzgoja srca. Taka vzgoja ne izključuje zunanjosti, ampak meri predvsem v notranjost in lahko tudi tako zunanjost boljše spremeni.

Iz intelektualnega vidika, na podlagi tega kar smo že omenili, se vzgoja ne sme omejevati na oblikovanje razuma (*ratio*), temveč mora vzgajati intelekt (*intellectus*), t.s.p. sposobnost motrenja, kontemplativnega gledanja in občudovanja stvari. Važnost, ki je bila dana razumu nad intelektom, je povzročila škodljive posledice za naravo in človeka samega, ker je naletela na premoč »inštrumentalnega razuma«; spoznanje je postalo tako le sredstvo za uporabo realnosti, tako da je realnost sama postala le sredstvo in človek je bil celo ponižan na nivo orodja. Poleg teh praktičnih posledic (ki so, paradokсно, sad premoči prakse nad teorijo, oz. kontemplacijo), je tudi spoznanje samo bilo poškodovano, ker je bilo omejeno na utilitarno spoznanje. Utilitaren pogled je vedno pristranski, ker v realnosti vidi le to kar je uporabno. Ni odprt pogled, temveč pogled nekoga, ki ne zmore pozabiti lastnih kapric in presegati željo po obvladanju.²⁵ Resnično odprto gledanje je nesebično, medtem ko utilitarno koristoljubno gledanje pa ovira umsko hranjenje z bitjem in njegovim redom. Ni zmožen odkrivati logosa realnosti, zato želi natisniti umeten red, ki je znak zakulisne praznine, ker umeten red, ki ni utemeljen na naravnem redu pomeni zanikanje naravnega reda. Ta praznina, to zanikanje danega reda, pa osebe vleče v zavesten ali nezavesten dolgočas. Kadar učenec naleti na praznino je razumljivo, da se dolgočasi in da išče izhod v begu in raztresenju. Tega občutka praznine se ne moremo izogibati, če nam stvari ne govorijo v srce. Kadar pa predmeti omogočajo in pripomorejo k gledanju smisla realnosti in začudenju pred njo, tam se rodi navdušenje in spoznanje postane okusno (modrost - *sapientia* - je ravno okusno znanje - *sapida scientia*).²⁶

25. Glej *Modernidad y Postmodernidad*, str. 38, *La Vitalidad Intelectual*, str. 54 in naslednje.

26. Glej *La Vitalidad Intelectual*, str. 41-49

Na moralnem področju (v šolski vzgoji to vključuje zadeve v zvezi z disciplino) je resnična vzgoja tudi vzgoja srca. Moralno vzgajati ni samo brzdati, kar ni pravilno in tudi ne samo dresirati sprejemljivo formalno vedenje. To povzroči upornišтво in nered, ali pa podložen umeten red brez spontanosti. Vzgoja srca pa išče, da je oseba zmožna odkriti vrednote iz jedra lastne notranjosti, po sličnosti Sokratove majevtike, namesto da bi bile vsiljene od zunaj. V takem slučaju se godi poslušnost dobremu in utelešenje vrednot, ki jih oseba izkusi v svoji sredini. Temu pa sledi urejena spontanost, potom katere presežemo domnevno (vendar neresnično) nasprotje med svobodo in ubogljivostjo.²⁷ Oseba, katere srce je ganjeno ob izkušnji vrednot, čuti naravno nagnjenost k obvezi in kompromisu s temi vrednotami; takrat je svobodno ubogljiv in živi to ubogljivost kot osvoboditev. Življenje iz srca, torej, ni samo najtrdnjši način za obrambo svobode, gotovosti in psihične enote, temveč tudi pogoj za uspešno uporabo te svobode, ki v plodnem dialogu z realnostjo doseže svoj cilj: pravilno izbiro in urejeno ljubezen.²⁸

Vzgoja srca okrepi tudi socialno življenje. Katerokoli civilno poučevanje je šibko, če ne pride do srca ali pa se ne zanima zanj. Če je družbena vzgoja omejena na seznam civilnih pravil, bo država in kar je z njo v zvezi pojmovano kot nekaj anonimnega, tujega, ker ne seže do notranjih vlaken državljana. Kadar pa meri v srce, socialna vzgoja omogoča, da državljan v svoji notranjosti odkrije pripadnost domovini in narodu, kar poživi njegovo obvezo in vzbudi smisel za odgovornost. »Država smo mi« je trdil Romano Guardini,²⁹ a to lahko globoko spoznamo in živimo, če nosimo domovino res v srcu, brez demagoških sentimentalizmov, marveč v smislu v katerem ga tukaj uporabljamo. Živeti v srcu in iz srca ter tako okrepiti posamezno življenje ne pomeni, da merimo k individualizmu in pozabimo na družbo. Nasprotno je družbeno življenje lahko res močno, kjer je močno tudi življenje posameznikov, kajti družba je vedno družba oseb. Kjer je osebno življenje šibko, oslabi tudi družbeno življenje,

27. Zadeva urejene spontanosti je v zvezi z naukom kreposti, ki ga tukaj ne moremo razviti. Glej *La Vitalidad Intelectual*, str. 34-40.

28. Glej *La Vitalidad Intelectual*, str. 47

29. R. GUARDINI, *Cartas sobre autoformación*, Lumen, Buenos Aires, 1997, str. 139-165

ki ima le v osebnem vir svoje moči. Kjer se posameznik raztopi v celoto in izgubi svojo individualnost, se družba počasi usmerja k svoji agonični smrti. »Kjer je vse 'družbeno', tam ni družbe. Strašna izkušnja masifikacije nas to jasno uči. V masifikaciji je bila družbenost popeljana do take skrajnosti, da je to povzročilo smrt družbe.«³⁰

Končno je pa očitno, da mora tudi vsaka verska vzgoja biti vzgoja srca. Verouk nujno potrebuje globine, poglobitev človeka v središče njegove notranjosti, kjer pride v stik s Stvarnikom in kjer je možno resnično osebno srečanje z Njim. Poleg tega, ima pa tudi vsaka vzgoja srca svojevrsten religiozni značaj. Ne v smislu, da bi morali izrabiti katerokoli priložnost, da vtisnemo teološke nauke, temveč v smislu, da vsaka vzgoja srca odpre oči stvarstvu in pospešuje motrenje in občudovanje Božjega dela. Vsak korak v globini nas približa k Stvarniku, med tem ko pa površnost vleče k ateizaciji.

COR AD COR LOQUITUR³¹

Vzgojitelj, ki ne sega v srce, ni vzgojitelj, bi rekel Komar. Morebiti je trener vedenja, ki se zadovoljuje z zunanjim učinkovanjem. Ali zapeljivec, ki učence ne pridobi za resnico, pravičnost in lepoto, temveč zase in s tem napihne svoje samospoštovanje. Ali je pa zgolj informator, brezosebni prenosnik podatkov, posel ki kaže, da se za učitelje bliža h koncu zaradi poenostavljenja dostopa skoraj vsej potrebni (in tudi nepotrebni) informaciji, ki jo omogočajo tehnološke novosti.

Zato pa, kdor želi res priti v srce, mora izhajati iz srca. Propaganda, indoktrinacija, manipulacija, ne sežejo do globine osebe, zato pridejo prej ali slej do zloma, čeprav se včasih veselijo s kratkotrajnimi uspehi. Samo srce govori srcu, samo iz srca se lahko pride v srce. Zato je vzgojitelj poklican, da živi iz srca in se ne da svoji nalogi z vsem srcem. Izkušnja v razredih nam to dan za dnem potrjuje. Le z globokim notranjim življenjem je mogoče priti v notranjost drugega, le z lastno kontemplacijo lahko spodbujamo kontemplativni pogled učencev, le če smo sami navdušeni lahko navdušimo poslušalce, le z lastnim kompromisom zmoremo vzbuditi kompromis ostalih in

30. *Orden y Misterio*, str. 38 in 130

31. »Srce govori srcu«, kardinalsko geslo J. H. Newman-a (1801-1890)

le če sami utelesimo vrednote lahko dosežemo, da bodo te vrednote privlačne za druge in jih bodo hoteli tudi oni utelesiti in živeti.³²

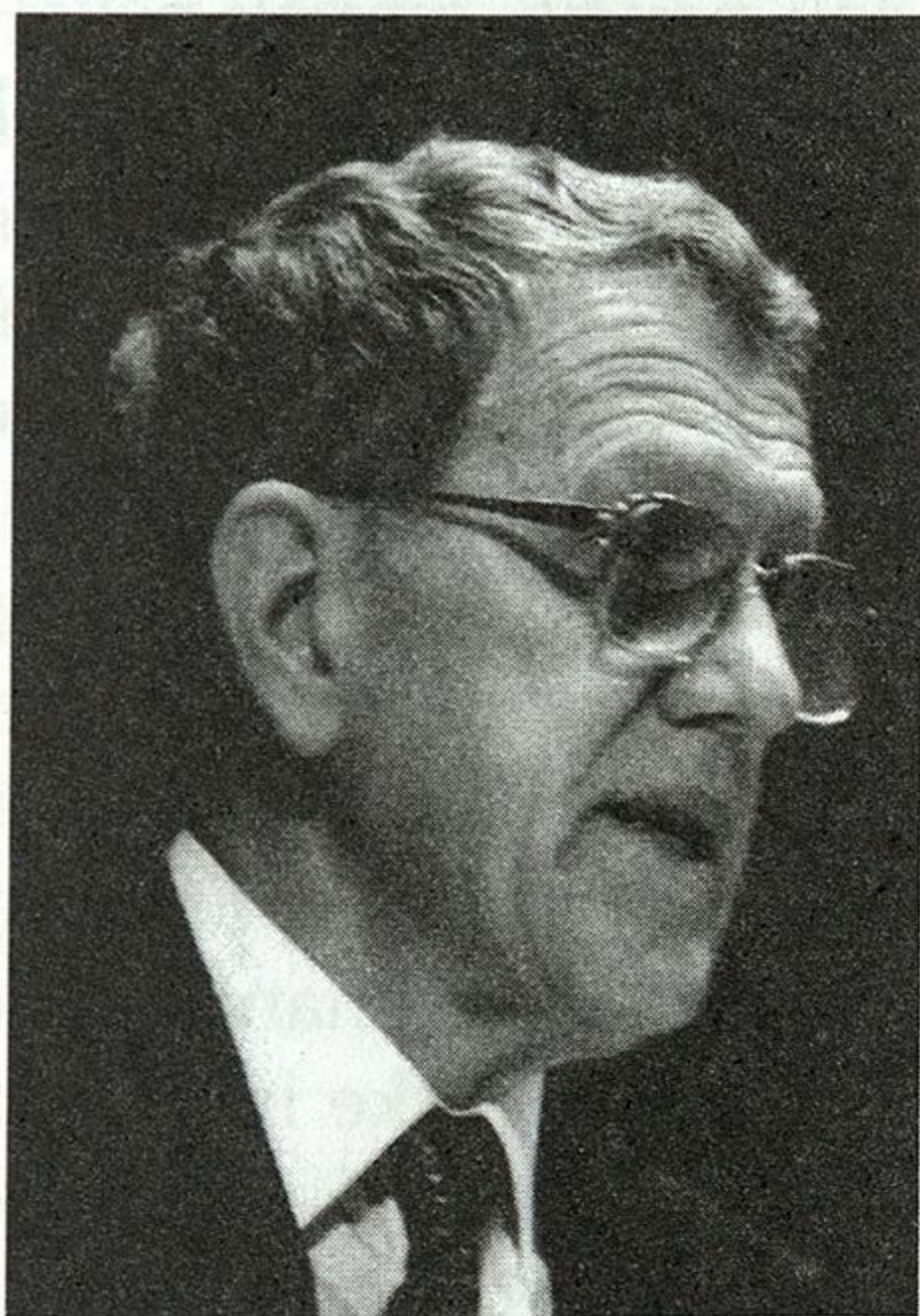
Res je, da ni enostavno in da bo na poti mnogo ovir in težav: osebnih, družbenih, kulturnih, časovnih, ustanovnih... Vendar ne gre za neuresničljivo utopijo. Komar pravi, da učitelju, ki prenaša učencu globok smisel tega kar uči, ne bodo manjkale moči, da vodi učenca k resnici in dobroti, ker te moči najde ravno v tem globokem smislu. »To delo je previsoko, da bi bilo enostavno in dosegljivo z lahkimi sredstvi. Veliko energije je treba, a ta energija je; ne manjka tistemu, ki jo išče, kjer jo je treba iskati.«³³

32. Glej *Orden y Misterio*, str. 149-161

33. *Orden y Misterio*, str. 31

KATICA CUKJATI

ARH. MARIJAN EILETZ

G. arh. , rodili ste se 8. aprila 1926 v Slovenj Gradcu. Leta 1933 ste se z družino preselili v Maribor. Kakšni so vaši spomini na otroška in mlada leta?

Pri meni, menda kot pri vsakomur, se spomini iz daljnih otroških let vedno osredotočijo na najlepša in najprijetnejša doživetja, vendar se spomini izza več kot 80. let zavijajo v skoraj magično perspektivo. Tako je z mojim otroštvom v Slovenj Gradcu, tem majhnem mestecu z močno slovensko zgodovino. Podobe, ki se vrstijo pred očmi kot slike v filmu, skačejo iz dogodkov na dogodke. Najdlje mi sega spomin na moje drugo leto, ko sem imel menda kar pet zaporednih hudih bolezni, začetih z oslovskim kašljem, pljučnico, vnetjem rebrne mreže itd. Zdravnik se je že poslovil in opravičil naši mami, da se ne da več napraviti, vročina se je dvigala do skrajni meje in so me zavijali v mokre rjuhe, česar se spominjam. A naša ljuba mamica je zaupala še v eno čudežno zdravilo, pomoč Brezjanske Matere Božje, ki

jo je uslišala. Potem se spominjam, kako smo čakali in končno zagledali znameniti »Zeppelin« Von Spee, ki se je počasi dostojanstveno premikal med dvema daljnima gorama. Potem mi skočijo spomini na prva leta osnovne šole. Takrat smo še nosili seboj tisto črno kamnito tablico in nekake kamnite palčice, s katerimi smo škripajoče pisali prve črke in besede. Vem, da sem se bal iti v prvi razred, ker sem mislil, da bi že moral znati pisati, kot sem vsak dan gledal svojega starejšega brata, ki je seveda gladko bral in pisal. Pa so me starši pomirili in prepričali, da me bodo to že v šoli naučili, ampak nekaj sem pa že znal. Res sem doživel svoj prvi uspeh, ko sem učitelju začel kazati svoje črke in me je pred vsem razredom pohvalil in mi čestital. Potem so me starši jemali s seboj na izlete na Uršljo goro ali Pohorje, med čudovitimi podobami planinskih lepot skozi jutranje meglice. Tudi imam lepe spomine na obrede v tamkajšnji cerkvi, za božične ali velikonočne praznike, pa na telovadne sokolske nastope, ker orlovski so bili takrat prepovedani.

Ko sem hodil v prvi razred smo se preselili v Maribor, kamor je bil prestavljen oče na malce višjo stopnjo. Stanovali smo na Strossmayerjevi ulici, v takrat znani »banovinski palači«, kjer sem takoj dobil nove prijateljčke in sošolce, kot so bili kasneje znani etnolog Angelos Baš, Pavli Loebel-Laric, sin češkega tekstilnega tovarnarja, ki sedaj živi v New Yorku in ohranja še vedno pisne stike, Roman Kralj, ki živi v Mariboru, pa Bojan Škofič, ki je bil kasneje pod Nemci mobiliziran in je izginil na ruski fronti, kot mi je to povedal po vojni njegov starejši brat Milko v Rimu. Njega sem slučajno srečal v neki družbi, malo preden se je poročil z Gino Lollobrigido.

Na Maribor me veže tisočero lepih spominov in doživetij, posebno v okrepitvi narodne zavesti, vse do začetka vojne in nemške okupacije. Doživljali smo Slomška in Maistra, kot otroci smo čutili, da pomagamo graditi v Mariboru slovensko bodočnost, kljub stalnem pritisku nemštva, ki ni hotelo pozabiti izgube svojega »marburgerstva«. V šolah in v društvih smo rastli kulturno in versko, preko gledališča, kamor sem redno zahajal, pa odkrivali mistiko in kar strastno gradnjo slovenske zavesti. A bližala se je pošast nacističnega maščevanja nad Slovenci. Aprila 1941 se je prevalila na nas ta pošast in nas udarila z vsem sovraštvom in krutostjo, kot je zagrmel Hitler ob obisku Maribora kmalu po okupaciji. »Napravite mi to deželo spet

nemško!« Tedaj se je prekinilo moje otroštvo in v trenutku sem bil kot petnajstletnik prisiljen postati odrasel in bodoči vojak za narodno osvoboditev. A kako smo se motili. Bližala se nam je še druga pošast, ki smo jo deloma že opazali med nekaterimi sošolci, to je bila komunistična revolucija, načrtovana in vodena iz moskovske Kominterne.

Dva ali tri tedne po okupaciji se je naša družina umaknila v Ljubljano, ker smo bili obveščeni, da bodo očeta naslednji dan prišli iskat gestapovci in bi bil verjetno poslan v Dachau. Tako smo se znašli v naši prestolnici, kjer smo morali kot begunci na novo začeti kolikor toliko redno življenje. Oče je dobil delo in otroci smo nadaljevali svoje šolanje na ljubljanskih gimnazijah. Kmalu sem se vživel v ta novi svet, dobil vrsto prijateljev in dobrotnikov, ki so nam priskočili na pomoč. Priznati pa moram, da mnogi Ljubljančani niso čutili tiste nemške prisile in nas nekako niso razumeli, čeprav so oni tudi bili okupirani od fašistične Italije, ki pa takrat še ni hotela pokazati pravih krempljev. Torej v Ljubljani, razen pomanjkanja živil, ni bilo čutiti vsaj v začetku takega pritiska na Slovence.

Arh. Marijan Eiletz, ko ste bili stari komaj 16 let ste se sredi vojne vihre in revolucije pridružili najprej Slovenski legiji potem pa vstopili v Slovensko domobranstvo. S kasnimi čustvi in skrbmi ste doživljali te usodne dni slovenske zgodovine in tragike?

Počasi se je fašistični pritisk večal in naše politično vodstvo je kmalu ustanovilo svoje ilegalne oborožene organizacije, to so bile tri legije, Slovenska, Narodna in Sokolska legija. Komunisti niso bili pripravljeni sodelovati z nami. Oni so zahtevali, da se vsak oborožen odpor proti okupatorju podredi partizanskemu vodstvu, to je komunistični partiji. Tega pogoja seveda naše vodstvo ni sprejelo. Na žalost so se jim pa podredili Krščanski socialisti in še nekaj manjših skupin. Medtem so komunisti začeli s prvo fazo svoje načrtovane revolucije, katere glavna naloga je bila uničiti vse potencialne nasprotnike, z njihovimi družinami vred. Potem, ko je bilo pomorjenih že preko tisoč nedolžnih žrtev v mestu in po deželi (saj se še nihče ni boril proti njim), so bili prisiljeni zahtevati od laške oblasti, da jih brani pred morilci, ali pa vsaj, da jim dovoli, da se po vaseh oborožijo. Tako so nastale »vaške straže«. To so jim končno delno dovo-

lili. Z njimi se je začel prvi odpor proti bratomorni revoluciji. V jeseni, 8. septembra 1943, se v Italiji izvrši državni udar, ki vrže fašistično vlado. Nova oblast pa stopi na stran zaveznikov. Italijanska vojska se čez noč začne umikati iz »Ljubljanske province« in povzroči politično in vojaško praznino v temu strateškemu koščku Evrope, kar je bilo za Nemce hud izziv. To smo začutili tudi v naših organizacijah in predvideli nemško okupacijo tega dela Slovenije. Po kratkem preudarku se dober del Slovenske legije odloči, da se umakne na teren in tako sem se znašel kot sedemnajstletnik s puško v roki kot vojak četniškega odreda jugoslovanske vojske. Pomikali smo se proti Dolenjski in se zatekli na grad Turjak, kje bi naj bilo zbirališče vseh demokratičnih legij. Na gradu sem bil le nekaj ur, ker se naši poveljniki niso zedinili za skupno poveljstvo, kar pa meni takrat ni bilo jasno. Naš odred Slovenske legije se je pomaknil na nasprotni hrib v vas Zapotok. Tam je bil že zbran ves bataljon slovenskih četnikov, kot smo se takrat poimenovali, to se pravi, borcev pod okriljem jugoslovanske vojske, ki je priznavala vodstvo Narodnega odbora za Slovenijo. Na žalost se borci, ki so ostali na Turjaku, pod vodstvom skupine iz kluba Straža, niso pokoravali Narodnemu odboru in vztrajali na gradu, ki naj bi bil zanje nepremagljiva trdnjava. Žal so se zmotili in to napako krvavo plačali, kot je vse zapisano v zgodovini. Mi smo nekaj dni ostali na Zapotoku in nato v sosednji vasici Četež, prav nasproti Turjaku, kamor je bila naša desetina poslana kot patrulja zaščitnica. Naslednji dan se je začel partizanski napad na Turjak. S skrbjo smo gledali, kako so ga obstreljevali s sodelovanjem italijanske topniške baterije, ki je začela počasi rušiti zidovje in streho. Isti večer so partizani tudi obkolili vas Četež in smo doživeli prvi spopad, kjer so se partizani umaknili. Tisti dan in naslednjo noč sem doživel svoj ognjeni krst v našem boju. Takoj za tem nas je poročnik Habič, naš komandir, poklical in ukazal hiter umik proti vasi Zapotok. Noč je bila črna, brez mesečine, da smo se spotikali in padali po tleh. Ko pridemo v Zapotok, ni bilo tam nikogar več in smo nadaljevali naš nočni tek po cesti v dolino, proti Želimljam in čez kake pol ure dosegli Cerkvenikov bataljon. Proti jutru, še v poltemi se ustavimo na začetku vasi Želimlje in posedemo ob cesti. Takrat se vsuje na nas cela ploha rafalov iz strojnic in pušk partizanskih brigad, ki so se zbrale tam v zasedi, strateško dobro premišljene in izurjene v

gverilski vojni. K sreči smo imeli zelo malo izgub, ker so naši borci tudi hitro odgovorili. Tisto jutro mi bo ostalo vse življenje v spominu, ker sem skoraj padel v roke partizanom med obstreljevanjem z mitraljezom in eksplozijam ročnih granat iz cerkvenega stolpa. Končno sem se rešil preko gozdička in potokov, in nato ves utrujen prišel na Ižanski grad. Tam sem našel nekaj prijateljev, s katerimi smo se med borbo zgubili. Najbolj vesel sem bil Ivana Arnška in z njim nato nadaljeval pot v spremstvu skupine četnikov. Dejali so, da moramo iti proti Rakeku in proti Istri, kjer so se menda izkrkali Zavezniki. Vendar nama dvema to ni zvenelo preveč verjetno in sva se odločila, da se vrneva v Ljubljano, ki sva jo opažala v daljavi. Ko sva šla proti Ižanski cesti, sta se nama približala dva partizanska terenca, oborožena s pištolami. Ko sva se jim izmuznila z izmišljenimi zgodbami nas preseneti po Ižanski cesti druga skupna četnikov, med katerimi je bilo nekaj prijateljev, kot Marjan Snoj in komandir Krištof. Z njimi smo nadaljevali pohod proti Ljubljani. Ker nisem hotel iti do bloka, ki so ga stražili nemški vojaki, zato sem na svoje odšel ob žični zapreki in našel luknjo, skozi katero sem se splazil in nato prišel do Rakovnika, kjer sem stopil na tramvaj do ljubljanskega centra. Kmalu sem prišel spet v Bežigrad, kjer so me že čakali prestrašeni starši in prijatelji.

Medtem se je ustanovilo Slovensko domobranstvo, s precejšnjim nezaupanjem Nemcev in z gotovimi pomisleki tudi z naše strani. Jaz sem se po daljšem premišljevanju in presojanju vseh možnosti v tistem zapletenem času in spričo rastočega boljsevidističnega nasilja odločil za pristop k Slovenskemu domobranstvu, kljub tveganem in z grenkobo sprejetim orožjem okupatorja, kar pa ni vključevalo nobene politične kolaboracije. Šlo je za samoobrambo, ki so nam jo vsilili komunisti. Postal sem domobranec v začetku leta 1944 in bil kmalu dodeljen topniški bateriji na ljubljanskem gradu. Tam sem bil vse do maja leta 1945 in doživel nešteto hudih pa tudi lepih preizkušenj, katere sem popisal v svoji knjigi spominov. Malce grenak je bil naš odhod ob koncu vojne, ko smo se umaknili na Koroško, ker smo bili prepričani, da nas bodo Angleži prijazno sprejeli, pa smo se spet zmotili. Po nekaj tednih so nas Angleži s prevaro, da nas peljejo v Italijo v druga taborišča, začeli odvažati na razne železniške postaje, kjer so domobrance v hipu obkolili partizani in zaprli v živinske vagone, od koder so jih odvažali na zbiral-

ne centre Teharje in Šentvid, kot živino preden jo odpeljejo v klavnico. Jaz sem spet doživel čudežno rešitev, ko je naša mati dohitela naš transport in naju z mlajšim bratom skoraj potegnila z voza. Po nekaj dneh smo se zatekli v tirolski Lienz in Abfaltersbach.

V Avstriji ste se naselili v begunskem taborišču v Lienzu, kjer ste tudi opravili veliko maturo leta 1945. Po tem ste se preselili v Rim, kjer ste položili maturitetne izpite na državni gimnaziji. Ko ste z družino leta 1947 emigrirali v Argentino, kakšne misli so vas obdajale?

Med tem so Angleži preselili vso našo civilno skupnost v neko staro nemško taborišče, kjer so Slovenci takoj pokazali svojo živlavost in voljo do življenja in rasti. V nekaj dneh so začele funkcionirati šole, pevski zbori, versko življenje in kulturne prireditve. Tudi jaz sem stopil spet v gimnazijo, ki jo je vestno in odgovorno organiziral ravnatelj Bajuk. Tam sem končal osmo leto in napravil tudi maturitetne izpite. Bližala se je jesen in naši starši so se odločili, da odidemo v Italijo, z milejšo klimo. Odpravili smo se ponoči preko zasneženih tirolskih hribov in se zatekli v taborišče Senigallia, od koder sem ohranil lepe spomine. Starši so mi priporočali, naj začnem čim prej študirati na univerzi in tako sva se kmalu z očetom podala v Rim, kjer pa nisem dosegel vpisa na univerzo, ker mi niso priznali tistega spričevala iz Lienza. Nato sem dobil delo pri angleški vojski, ki je imela svoje parkirišče za kamione in avtobuse tik pred ruševinami slovitih »Terme di Caracalla« in so vzeli v službo predvsem »jugoslavs« kot najbolj zanesljive stražnike tega taborišča. Kmalu sem po priporočilu našega zvestega kulturnega pobudnika dr. Tine-
ta Debeljaka, ki je imel dobre zveze s Poljaki, ki so dosegli na neki rimski državni gimnaziji možnost študija za »preseljene osebe«. Takrat jih je bila Italija polna. Prijavil sem se za izpite še z štirimi drugimi Slovenci. Kupil sem kopico knjig in po nekaj tednih intenzivnega študija (v italijanščini) približno obdelal vso snov. Zanimiv je bil ta izpit, ki se je vršil pred komisijo okoli deseterice profesorjev (kolikor je pač bilo predmetov na srednji šoli) sedečih eden poleg drugega in študentje smo se morali premikati s stola na stol in odgovarjati na postavljena vprašanja. Skoraj nisem mogel verjeti, da mi bo šlo tako dobro.

Naslednje dni smo slovenski maturantje povabili na neke vrste »valetu« v obliki zakuske v slovenski pisarni na Via dei Colli našega dr. Debeljaka in še nekatere prijatelje.

Leta 1947 smo se začeli odpravljati za emigracijo v Argentino, kamor smo prišli v prvih mesecih naslednjega leta. Ni bilo lahko popisati vseh občutij slovenskih beguncev, ki smo se v hipu spremenili iz emigrantov v imigrante. Tudi negotovost, kako bo v tej tako priporočeni deželi Argentini, kjer smo vedeli, da je blagostanje, čeprav ji vlada neki general, Juan Peron, ki so nam ga mnogi opisovali kot prikrita fašista. No, pa kljub temu v Argentini v prvih letih Peronovega režima še ni bilo videti pre-hude diktature, ki smo jo doživljali nekoč v domovini od italijanskih fašistov.

Že v novi stvarnosti ste leta 1949 napravili dodatne izpite za nostrifikacijo mature ter se naslednje leto vpisali na fakulteto za arhitekturo. Vedno sem občudovala tiste osebe vaše generacije, ki so se po tako tragičnih dogodkih in v tako težkih novih razmerah, odločili za univerzitetne študije. Kje ste črpali moč in veselje pri pripravljanju tako zahtevnega poklica? Ali ste med študijem tudi hodili v službo?

Nujnost študiranja na univerzi so mi vlili moji starši ko smo še živeli v Evropi, takoj po naselitvi v Argentini pa so mi pomagali vztrajati pri iskanju možnosti vpisa na univerzo. Po nedeljskih mašah na Belgranu v prvih mesecih smo se spoznali med seboj nekateri od mladih priseljencev, ki smo imeli podobne težave. Bilo nas je nekaj čez deset fantov in nekaj deklet in smo po stari tradiciji takoj ustanovili društvo, ki je pričelo iskati možnosti priznanja maturitetnih ali srednješolskih spričeval, obenem pa se dobivali ob koncih tedna na skupnih izletih ali prireditvah. Jaz sem imel srečo, da se mi je takoj odprla možnost za »nostrifikacijo« mature, ker je Argentina imela pogodbo z Italijo, da je priznala njihova spričevala in je bilo treba opraviti sedem izpitov na Colegio Nacional de Buenos Aires iz španskega jezika, argentinske zgodovine in »instrucción cívica«. V teku enega leta sem vzporedno z delom v službi opravil vse te izpite in se takoj vpisal na fakulteto arhitekture, ki sem jo že leta nosil v srcu. Kmalu za menoj so prihajali tudi drugi slovenski kolegi, ki so prav podobno našli možnost nostrifikacije in smo začeli

vsak svojo pot navkreber, med delom in nočnim študiranjem. Zagrizel sem se v arhitekturo, in tako z veseljem prenašal ta na videz lahek, v resnici pa v časovni meri menda najbolj zahteven študij, ker je bilo treba izrisovati projekte, kar mi je vzelo večkrat tudi cele noči, včasih pa je ostalo le nekaj ur počitka. Pa smo preživeli in dosegli diplomo.

**Kot arhitekt ste se ukvarjali z raznimi projekti: slovenski Domo-
vi, Slovensko hišo, Cerkev Marije Pomagaj, Rožmanov dom, pet
cerkva, industrijske, trgovske, kulturno družabne objekte in vrsto
privatnih stanovanjskih stavb. Kot arhitektu- umetniku, kateri
objekti so vam najbolj ležali pri srcu?**

Od vseh svojih projektov prav gotovo nosim pri srcu tistih pet cerkva. Med temi postavljam na prvo mesto slovensko cerkev na Ramon L. Falconu, takoj za njo pa župnijsko cerkev v okoliškem kraju Villa Bosch, kjer sem lahko postavil 50 metrov dolg hiperbolični paraboloid. Slovenska cerkev pa mi je dala možnost, zahvaliti se moram seveda msgr. Oreharju, ki mi je dal vso svobodo pri arhitektonskem ustvarjanju, da sem se nekako približal ideji spominu na vojne žrtve, in sva s pomočjo arh. Jureta Vombergarja sooblikovala na tisti dolgi steni na levi strani cerkve našo vojno viхро in s sodelovanjem umetnice Bare Remec postavila nad simbolizacijo te vihre skupino apokaliptičnih angelov. Manjkala mi je še simbolična razlaga, za kar sem takoj dobil sodelovanje našega vrhunskega kulturnika dr. Tine-
ta Debeljaka, ki je sestavil za spominsko ploščo tisti skoraj Prešernovski napis: *»Glejte jih: Duše slovenskih žrtev vojne, revolucije, prisilnih vrnitev, izgnanstva! Spomni se nas! Vpijo iz onostranstva, za mrtve ne bodi mrtev: moli za pokojne!«* Dodal bi samo to, da je lani ob obisku skupine novinarjev v Argentino, naš rojak iz Kopra Tino Mamič objavil v internetu pod naslovom »Arhitektura sprave« zapis s fotografijami Slovenske hiše in pravi, da je prav v tej cerkvi, pod Debeljakovim tekstom na spominski steni, pokazana želja po spravi in da v Sloveniji *»...še vedno ni spomenika vsem slovenskim žrtvam druge svetovne vojne, ne glede na barvo uniforme, pa tak spomenik najdemo v 12 tisoč kilometrov oddaljenem Buenos Airesu«*.

Že kot študent ste začeli sodelovati v slovenski skupnosti pri raznih društvih. S kakšnim razpoloženjem ste sprejeli vabilo Nikolaja Jeločnika za ustvarjalnega člana gledališkega odseka?

Tako je bilo v tisti dobi v slovenski skupnosti, kjer je prekipevala ljubezen in skrb za slovensko kulturo, sla po življenju in svobodi, ki so ju v Sloveniji ogrožali komunisti. Imeli smo nešteto prireditev in vedno množico sodelavcev. Kaj kmalu me je že kot študenta arhitekture povabil naš neumorni režiser Niko Jeločnik. Jaz sem prav v tistem času obiskoval na fakulteti prostovoljni tečaj za gledališko scenografijo, ki jo je vodil znani scenograf iz teatra Colón. To me je spodbudilo, da sem mogel tudi v slovenski skupnosti sodelovati v tej stroki. Obenem moram priznati, da me je vlekelo to delovanje, ker sem se na vajah srečaval s svojo simpatijo, mojo bodočo ženko, ki je odigrala precej vlog. Nikolaj me je pa kar kmalu tudi pritegnil k Slovenski kulturni akciji kot ustvarjalnega člana gledališkega odseka.

Leta 1969 vas je Ladislav Lenček povabil v odbor SKA. Razvijali ste vsestransko in kvalitetno dejavnost kot scenograf, oblikovalec knjig in revij, s članki, predavanji in pri organiziranju različnih kulturnih prireditev. Morda je bilo to obdobje zlata doba pri SKA. Katere osebnosti izmed članov naše organizacije so se najbolj vtišile v vaš spomin ter vam bile za zgled pri kulturni dejavnosti?

Vsa leta sem delal nekako v ozadju, ker se skoraj nisem upal približati takratnim vodilnim glavam. Spoznaval sem jih in se učil pri osebnostih kot Ruda Jurčec, Milan Komar, Zorko Simčič, Tine Debeljak, Alojzij Geržinič, Vinko Brumen, Mirko Gogala in mnogo drugih. Iz daljnih dežel so prihajali glasovi kulturnikov, ki jih je združevala Slovenska kulturna akcija, kot na primer pesnik Vladimir Kos, iz Evrope pa Lev Detela in mnogi drugi. Nikdar ni bilo v moji glavi, da bi prišel v odbor. Lepega dne me je pa naš pobudnik, neumorni lazarist Lado Lenček povabil in skoraj prisilil, da sprejemem mesto podpredsednika. Po dolgem prerekanju sem končno sprejel to mesto, ker me je Lado Lenček prepričal, da sta moja neodvisnost in pomirjevalni značaj zelo potrebna v tej organizaciji za ohranjanje ravnotežja v časih, ko so se začenjale pojavljati razne centrifugalne težnje. Sprejel sem to funkcijo v prepričanju, da bo to mesto pravi »sine cura« in bom lahko samo poslušal in počival. Na občnem zboru 22. marca 1969, kjer sem bil določen za zapisnikarja, se je razvila stroga debata o spremembah našega pravilnika, to je »konstitucije« SKA. Pojavili sta se dve skupini, ki sta imeli različne poglede. Eno je vodil predsednik Ruda Jurčec, drugo pa Nikolaj Jeločnik in Lado Lenček s skupino, v katero sem kot član gledališkega

odseka spadal tudi jaz. Jurčeva skupina je želela vključiti v prvem členu odločno protikomunistični značaj SKA. Problem je bil v glavnem v tem, ker so v Jeločnikovi skupini odločili, da je treba predsedniku Jurčecu odvzeti uredništvo lista Glas SKA, kar mu je bilo zagotovljeno v naslednjih členih, kjer je razvijal svojo predvsem politično težnjo o slovenski samostojnosti in nasprotovanju krogom našega Narodnega odbora. Tudi mnogi drugi člani SKA so se zgražali nad Jurčevim ne preveč demokratičnim obnašanjem, kot mi je nekoč tarnal Zorko Simčič. Po eni strani sem bil tudi od nekdanj pristaš ideje o slovenski samostojnosti, pa vendar se mi tiste Jurčeve ideje niso zdele primerne, ker so se po navadi naslanjale na stike s hrvaškimi politiki »ustaškega« gibanja. Mimogrede naj povem, da je Jurčec pripovedoval, da je bila njegova mati iz družine Broz in v direktnem sorodstvu z Josipom Brozom Titom.

No, da se vrnem na tisti naš občni zbor. Razvila se je huda debata in končno so se odločili za glasovanje o 1. členu pravilnika. Tam je postalo očitno, da je Lenček z Jeločnikom dobro organiziral svoje somišljenike, v glavnem z večjim številom pooblastil članov gledališkega odseka in tako pri glasovanju zmagal s svojo postavko. Takoj po izidu se je Jurčec dvignil in ves nervozen izjavil, da zapušča občni zbor, ni pa odstopal od društva. Sledila mu je vsa skupina somišljenikov. Po njihovem odhodu je občni zbor izvolil nov odbor s predsednikom Tinetom Debeljakom, za podpredsednika pa so izvolili mene, ter vrsto drugih kulturnikov. Vse to je natanko zapisano v raznih številkah Glasa in Meddobja.

SKA je delovala krepko naprej in po raznih občnih zboreh menjavala svoje vodstvo. Leta 1979 je izglasovala za predsednika Lada Lenčka in v tajništvu Nikolaja Jeločnika. Leta 1984 nadaljuje kot predsednik Lado Lenček, na podpredsedniško mesto pa je stopila Katica Cukjati. Tajništvo je prevzel Andrej Rot. Leta 1988 prevzame predsedništvo Andrej Rot, tajništvo pa Tone Brulc. Leta 1992, po odhodu Andreja Rota v Slovenijo, predsedništvo pade name. Leta 1994 sem ponovno izvoljen za predsednika, za podpredsednika pa Katica Cukjati in Jure Rode. V tajništvu so sodelovali Tine Debeljak ml., Vinko Rode in Milena Ahčin.

G. arh. Marijan Eiletz, kako ste doživeli 40-letnico plodovitega življenja SKA v Cankarjevem domu? Ali ste prišli do zaključka,

da je naša organizacija dosegla svoje cilje, izpolnila svoje poslanstvo? In kakšen je bil odziv slovenskih kulturnikov v Sloveniji na ta dogodek?

Najprej moram omeniti, da smo pri nas izdali obširen zbornik za ta jubilej. Naša obletnica je bila zame kot predsednik SKA hud izziv. Domovina je bila osvobodjena in želeli smo praznovati ta jubilej v naši prestolnici. Ideja je rodila sadove in s pomočjo mnogih sodelavcev smo prenesli uradno proslavitev 40. letnice v osrčje Ljubljane. V Cankarjevem domu je bila vrsta prireditev, predavanj, razstav in končno vrhovno praznovanje v Cankarjevi dvorani z uradnimi predstavniki takratnega političnega in kulturnega življenja v domovini. Lahko si mirno priznamo, da je SKA dosegla velik uspeh in priznanje demokratičnih Slovencev. Takrat sem začutil, da se je naša organizacija približala svojemu cilju in dobila v domovini priznanje po tolikih letih zamolčanja in sovražnih napadov od pripadnikov komunistične diktature.

Po vašem temperamentu ste oseba miru, strpnosti, dialoga, razumevanja skratka kristjan in demokrat; ali ste navezali prijateljske stike s slovenskimi izobraženci, umetniki in kulturniki v Sloveniji, saj ste velikokrat potovali v domovino in gojili tovrstne stike?

Ob vsakem svojem potovanju v domovino sem izrabil čas in prilike za stike s slovenskimi kulturniki. Naj imenujem nekaj teh: pisatelji Drago Jančar, Alojz Rebula z ženo Zoro Tavčar, Zorko Simčič, Jože Snoj, kulturni delavci Rozina Švent, Boris Mlakar, Andrej Capuder, Niko Grafenauer, Alenka Puhar, Helga Glušič, literarni kritik Matevž Kos z ženo Ženjo Leiler, umetnostni zgodovinar Peter Krečič, pesnik Tone Kuntner, verska dostojanstvenika Alojzij Šuštar in Franc Rode, slikarka Veselka Šorli Puc, slikar in literat Marijan Tršar, pa vrsta drugih osebnosti in institucij, posebno na Ministrstvu za kulturo, kot Rudi Šeligo. Povsod sem bil lepo sprejet in izmenjali smo mnoge misli in načrte tudi za našo kulturno akcijo.

Od leta 1994 ste bili deset let predsednik SKA, kako bi ocenili to obdobje naše organizacije? Ali je bilo obdobje velikih sprememb? Ali so nastali novi izzivi?

Ne bi mogel reči, da sem uvajal kake važne spremembe. Sproti so smo s pomočjo sodelavcev reševali nove izzive in nove projekte. Pazil sem pa vedno, da se ne oddaljimo od naših bistvenih in od nekdanj začetnih smernic, od naše neodvisnosti do političnih ali drugih forumov. Našo barko je bilo treba voditi tudi med viharji, obenem pa se paziti, da na nasedemo osladnim glasovom, da uporabim metaforo iz starogrške mitologije med Scilo in Karibdo, ki so prihajali s prijateljskimi gestami in povabilom na vsa mogoča sodelovanja z dobro kamufliranimi aparatčiki, ki smo jih sproti odkrivali. Doživljali smo pa včasih kakšne kritike in nerazumljive očitke. Po eni strani me je nek prijatelj dolžil, da sem privedel kulturno akcijo v sfero naše »uradne« politike. To je bila neznosna izmišljotina nekega našega bivšega sodelavca. Po drugi strani pa sem bil obdolžen od drugega prijatelja za popuščanje pred pritiski od strani režimskih agentov in, da smo našo barko pripeljali v nevarne vode. To se je kmalu izkazalo za neresnično in smo dobili končno od vseh prijateljev priznanje in potrditev.

Glede izzivov bi lahko omenil izdanje Zbornika za 50. obletnico SKA. Nato tudi uresničitev zbornika o epopeji slovenskih gornikov, o katerem je sanjal prijatelj Vojko Arko. Na njegovi smrtni postelji sem mu obljubil, da bom skušal to vrzel izpolniti in tako sem storil. S pomočjo mnogih sodelavcev smo izdali ta zbornik pod naslovom » *V kraljestvu kondorjev in neviht.*« Potem bi omenil sodelovanje ob simpoziju *Mesec evropske kulture* v Ljubljani, kamor so povabili tudi našo SKA. S pomočjo neutrudljive Zalke Arnšek in drugih prijateljev smo z razstavami v frančiškanskem samostanu in raznih predavanjih dosegli kar zadovoljiv uspeh. Omenil bi morda tudi organiziranje Gledališke šole v Buenos Airesu s sodelovanjem znanega kulturnika iz Slovenije Toneta Kuntnerja. Tečaj se je zaključil s predstavo igre *Županova Micka* slovenskega klasika Linharta. V to obdobje spada tudi že prej omenjena proslava 40. letnice SKA v Ljubljani. Brez dvoma pa je treba omeniti lepo število kulturnih prireditev v Slovenski hiši, likovnih razstav organiziranih od neumorne Andrejke Dolinar, glasbenih večerov, kjer so izstopali koncerti naših vrhunskih Bernarde in Marka Finka, pa večeri s filozofsko in drugo tematiko. Vse to je popisano v naših Zbornikih ob 40 in 50-letnici SKA.

Ne morem pa se izogniti naporov za dosego Plečnikove razstave v Buenos Airesu. Že pred časom, ne spominjam se datuma,

je prijateljica Irene Mislej prinesla idejo, da bi bilo zelo primerno, da bi Argentina spoznala našega velikana, arhitekta Jožeta Plečnika. Ob nekem svojem obisku je imela predavanje v galeriji CAYC, ki jo je vodil umetnostni zgodovinar Jorge Glusberg, s katerim sem že imel nekaj stikov in kasneje razvil gotovo prijateljstvo. Takrat je Irene s pomočjo dobro izbranih diapozitivov prikazala Plečnikove umetniške stvaritve. Po njenem predavanju, ko sva se pogovarjala, je pristopil k nama Glusberg in dejal: »Jaz hočem imeti Plečnika v Buenos Airesu!« Te besede so se mi zapičile v glavo in sem se odločil, da bom skušal to uresničiti. Vemo, da je prav Plečnik tisti slovenski kulturnik, ki je najbolj poznan v tujini. Naš Prešeren je gotovo na lestvici slovenske kulture na višji stopnji, a ga v inozemstvu (razen morda v nekaterih slovanskih deželah) ne poznajo. To, da nas ne poznajo, se je v zadnjem času precej spremenilo, ko se je pojavil v odličnih prevodih v francoščino in druge jezike naš veliki mojster Drago Jančar.

No, da se vrnem k Plečniku, naj povem, da sem ob raznih svojih obiskih v domovini govoril z arh. Prelovškom in umetnostnim zgodovinarjem Petrom Krečičem, ravnateljem Arhitekturnega muzeja v Ljubljani, odličnima poznavalcema in ne vedno enako mislečima »Plečnikovcema«. Od Krečiča sem dobil konkretno ponudbo, da nam lahko pošlje v Buenos Aires kompletno zbirko panojev z grafično dokumentacijo Plečnikovega opusa, ki mi jo je tudi pokazal. Ko sem se vrnil v Buenos Aires, sem takoj stopil do Glusberga in mu povedal o tej ponudbi. On mi je zagotovil, da bo vso to dokumentacijo odpeljal, takoj ko jo izložijo v našem pristanišču, v Museo Nacional de Bellas Artes in pripravil razkošno razstavo. Prav takrat sta se pojavila pri nas tudi slovenski minister za kulturo Pelhan v spremstvu Jenšterla in njima sem razložil svoj načrt, ker sta tudi oba želela, da se ta razstava uresniči in bi oba sodelovala pri tem projektu. Predlagal sem jima, kot sem se že prej domenil z Glusbergom, da se dobimo naslednje dni pri njem in se dogovorimo o vseh detajlih. Oba sta mi zagotovila, da me bosta obvestila za dan in uro sestanka in čakal sem na to povabilo. Po nekaj dneh pa izvem, da sta oba gospoda že odpotovala. Kakšna škoda, sem dejal in takoj klical Glusberga, da se mu opravičim. Kakšno pa je bilo moje presenečenje, ko mi Glusberg reče: »Saj sta bila že oba tukaj, na sestanku in sta mi dala svoja zagotovila, da bosta vse pripravila za razstavo.« Ves presenečen sem mu rekel, da sta mi

obljubila da me obvestita o tem sestanku, pa mi reče: »Očividno sta te izigrala«. Pogoltnil sem to ponižanje in si dejal, da končno ni važno, kdo bi organiziral razstavo, le, da se ta zgodovinska razstava uresniči in bom mirno čakal, da bosta ta dva gospoda izpolnila svojo obljubo. A o tej stvari ni bilo več ne duha ne sluha. To je bila zame ena grenka izkušnja, da se je med Slovenci po prestani revoluciji marsikaj izpridilo na področju kulture. Morda bi še mogel omeniti svoj doprinos k opisu Engelmanove zgodbe o njegovem enkratnem pobegu iz zaporov OZNE, ki je izšla v treh opisih v Meddobju med leti 2007, 2008 in 2009, ob šestdesetletnici njegove dramatične in srhljive epopeje, ki predstavlja pravo temo za filmski dokumentarec, kot si je Engelman želel, a v Sloveniji do sedaj ni bilo za to stvar denarja in tudi vprašani režiserji niso imeli časa.

Pri Slovenskem katoliškem akademskem starešinstvu (SKAS) ste bili več let odbornik, med leti 1982 in 1988 pa njegov predsednik. Zakaj mislite, da tej ustanovi ni uspelo dočakati daljno obdobje organizacijskega življenja?

Še kot visokošolec sem obiskoval sestanke te nekoč znamenite organizacije. Spominjam se pogovorov med dr. Komarjem in Božidarjem Finkom in vrsto zanimivih predavanj. Po diplomi sem postal njen član, kot tudi nekaj drugih kolegov. Starejša garnitura vodstva, med katere je spadal tudi moj oče, je polagoma omagala in prepustila nam mlajšim, da nadaljujemo z njenim vodstvom. Končno smo se znašli trije kolegi, ki smo prevzeli neke vrste »triumvirat«, ki naj vodi SKAS naprej. Vsi trije smo bili zelo zaposelni s svojim delom, pa tudi naš sistem trojnega vodstva ni uspeval in ta organizacija ni dala pravega rezultata. Lepega dne me pokliče oče in me kar strogo postavi pred vprašanje, zakaj smo se tako ohladili in je na ta način SKAS začelo hirati. Povabil sem na razgovor člane trojke in jim predložil rešitev, ki je obstajala v tem, da skličemo občni zbor vseh članov in se tam izvoli nov odbor. To sta sprejela in uresničili smo tisti občni zbor, na katerem sem bil predlagan za predsednika. To mesto sem sprejel in se spet začel ukvarjati z novim delom. Postavil sem malce visoke cilje, ki so segali vse do osebnih stikov s predlogi političnemu vodstvu slovenske skupnosti. Pregledoval sem te dni v mapi zapisnike sej odbora, ki jih je vestno zapisovala tajnica Milena Ahčin. Prirejali smo

ankete med članstvom, večkrat na leto družabna srečanja z večerjo v Slovenski hiši, ki so imela dober odmev med članstvom. Povabili smo tudi predavatelje in goste iz drugih dežel, na primer prof. Helgo Glušič, dr. Jožeta Bernika, škofa msgr. Piriha, dr. Franca Rodeta, dr. Zdešarja, nadškofa dr. Alojzija Šuštarja, škofa dr. Jenka, koroška kulturna predstavnik g. Zerzerja in Vospernika, msgr. Zdravka Revna, dr. Arneža in gospo, itd. Precej opravkov smo imeli pod vodstvom prof. Tineta Vivoda tudi s pripravami za slovensko uradno priznano srednjo šolo. Ta akcija, ki je odlično uspevala od strani tukajšnjih odgovornih oblasti in smo dobili tudi od našega msgr. Oreharja v Slovenski hiši na razpolago šolske prostore, je končno propadla, ko je tukajšnje ministrstvo prosilo za izjavo jugoslovanske »Titovske« ambasade, ki je odobritev zavrnila.

Kljub težavam in nekaterim kritikam sem dobival precej podpore od mlajših članov, zato sem se zagnal z vso vnemo in lahko rečem, da smo dosegli kar nekaj uspehov. Organiziral sem predavanja v Slovenski hiši in tudi ciklus predavanj našega filozofa Milana Komarja. Ker sem spoznal, da je prejemal kot profesor na Katoliški univerzi razmeroma majhno plačo, sem čutil dolžnost, da ga naš tečaj honorira z majhnimi prispevki vseh slušateljev. Ta tečaj je uspeval dobrih deset let, dokler ga Komarjeva bolezen ni prekinila.

Ali ste pričakovali, da bo Slovenija postala samostojna? Kako pa gledate na sedanji položaj v Sloveniji?

Slovensko samostojnost in odcepitev od Jugoslavije sem sprejel kot osebno prepričanje že prva leta po vojni. Leta 1991 se je začel organizirati v vseh deželah med svobodnimi in demokratičnimi emigranti Svetovni Slovenski Kongres. V Buenos Airesu smo v sklopu Medorganizacijskega sveta izbrali skupino desetih delegatov, ki naj bi argentinsko delegacijo predstavljala v Ljubljani pod vodstvom Tineta Vivoda, kjer bi se ta kongres uradno ustoličil. Bil sem izvoljen kot član te delegacije in odpotovali smo v Slovenijo, ki se je prav takrat pripravljala, da uradno razglasi svojo samostojnost in se loči od Jugoslavije. Nekaj dni po začetku kongresa se je iztekel rok in je slovenska samostojnost je bila uradno razglašena, a se je jugo-komunistična oblast uprla tej odločitvi in začela izvajati vojaško invazijo. Slovenija sploh ni imela svoje vojaške sile, obstajale so samo manjše in skro-

mno oborožene skupine Slovenske teritorialne obrambe (STO), a ostajal je slovenski ponos in volja po svobodi. Po približno desetih dneh in po dobro zamišljenih in zvitih strateških potezah vodstva STO in nekaterih politikov, med katerimi je izstopal Janez Janša, se je ta jugoslovanska invazija sramotno končala. Smrtnih žrtev je bilo nekaj preko deset. Nikoli ne bom pozabil slovesnosti oklica naše samostojnosti, ko smo na trgu pred parlamentom gledali na razširjenih ekranih, kako se počasi iz enega droga spušča jugoslovanska zastava z rdečo zvezdo in na drugem sočasno dviga slovenska, neomadeževana, ob zvokih Univerzitetnega zbora, ki je odpel najprej Prešernovo Zdravljico kot himno nove Slovenije, nato pa tisti Beethovnov odlomek iz devete simfonije, ki je bil že uradno namenjen kot evropska himna. In za tem nagovori nekaterih političnih voditeljev in ponosne, čeprav skromne parade naših hrabrih članov STO, med aplavzi in vzkliki ljudstva. Pa dobro pripravljen televizijski prenos peko helikopterjev z vrha Triglava, kjer je skupina gornikov zasadila na vrhu gore ogromno slovensko zastavo. Našega vzhičenja in do solz privedenega navdušenja ni bilo konca in kraja. Nato se je še dolgo v noč nadaljevalo to praznovanje po središču Ljubljane in drugih mestih, ki so prisostvovali po televizijskih prenosih.

In danes, po skoraj četrt stoletja uresničitve svobode, smo priče trdoživega vztrajanja precejšnjega dela naroda pri krepitvi slovenske zavzetosti, po drugi strani pa marsikatega razočaranja zaradi jastrebov iz vrst mlajše generacije partijcev, ki so pod masko »privatizacije« izvedli svojo »privatizacijo«, kot je to imenoval znani slovenski književnik. Dogaja se čuden proces, podoben tistim v drugih ex-komunističnih državah, ki so spet v rokah starih garnitur postkomunističnih gospodarstvenikov in finančnikov. Spominjam se včasih, kako nas je na tako možnost pripravljala naš filozof Komar, ki je govoril o prihodnosti po padcu komunizma.

Ko govorimo o demokratični samostojni Sloveniji, ne moremo mimo pojma sprave. Vedno ste imeli prodoren in stvaren pogled na zgodovinske in družbene dogodke. Ali mislite, da je sprava sploh mogoča?

Po vseh mojih literarnih spisih, člankih in predavanjih izstopata najprej obsodba zločinov, kjerkoli so bili izvršeni, takoj nato

pa potreba sprave. O tej temi se je ogromno pisalo, med izseljenci in tudi v domovini. Ne bom obnavljal vseh argumentov in predlogov, dejal bi samo, da kljub nekaterim pesimistom, ki govorijo, da sprava sploh ni mogoča, jaz trdim in upam, da je sprava mogoča, čeprav bo pot do nje v megli in po trnjevih stezah. Pisal sem tudi ponekod o svoji ideji o spomeniku ali bolje rečeno pomniku. Skiciral sem svoje projekte o tistem »pomniku sprave« sredi Tivolskega parka, kjer bi noč in dan gorela plamenica, ki bi nas Slovence spominjala in tudi opominjala, da naj ne bo nikdar več med nami sovraštva in bratomorne vojne. Kot prvi korak se mi zdi potreben globok in resen študij zgodovine, ki bo gradil na dognanih dogodkih in ne na osebnih spominih. Potrebna bo ogromna energija dobre volje, ljubezni, prave krščanske ljubezni, tudi kesanja ter odpuščanja, in končno izbris besede sovražnik iz našega narodnega leksikona. Ne morem pozabiti lepe poezije Toneta Ferenca, na začetku svoje obširne knjige »Dies irae« ».....*Za njih bom molil, ki so nekoč bili rdeči, beli, plavi in vsak v svojo svobodo zroč, izginili v gorja poplavi. Naj lux perpetua zdaj sveti vsem, ki v brezni in grobovih spiyo, in requiem aeternam njim kostem, kjerkoli še ležijo.*«

Arh. Marijan Eiletz, pred leti ste objavili pod naslovom *Moje domobranstvo in pregnanstvo* knjigo o vaših spominih na življenje v Sloveniji do časov odhoda v Argentino. Ali je sestava mozaika vaših doživetij v tako bolečih časih zahtevala čas premislekov, dozorevanja, odmaknjenosti v času? Zakaj ste občutili potrebo po tem pričevanju, saj so vse ostale vaše stvaritve proznega literarnega značaja?

Med leti 1997 in 2005 sem objavil v Meddobju in Mladiki šest črtic literarnega značaja. Vedno sem čutil v sebi težnjo po pisanju, lahko bi rekel strast, ki sem jo končno izrazil v svoji prvi knjigi. Ta knjiga je postala kot sad notranjih teženj po objavi svojih doživetij in občutkov, predvsem pa iskanja resnice. Vsakdo, ki je doživljal tiste zgodovinske dogodke, ima svoj osebni spomin in zaključke, ki se marsikdaj ne strinjajo z zaključki nekaterih prijateljev, kaj šele ostalih na drugem bregu. Premišljeval in pretehtaval sem vsebino tega spisa več let in priznam, da sem poslušal nasvete svojih prijateljev, ki so mi marsikaj svetovali, ker sem želel biti čim bolj objektivno, pa tudi kritično po svojem kriteriju.

Zanimivo je bilo to, da je knjiga dosegla precejšnjo odobritev v izseljenstvu, kljub nekaterim kritičnim glasovom, ki pa so prišli do mene bolj po ovinkih. V domovini pa sem doživel nepričakovano odobritev in pozitivne ocene od mnogih ljudi, ki so imeli do komunizma odklonilno stališče. Seveda, iz »levega« brega ni bilo nobenih odmevov, kot je bila norma partijske politike.

Ko se ozirate na vašo prehojeno življenjsko pot, ali mislite, da je Bog bil zelo radodaren z vami? Ali so ostali neizpolnjeni nekateri načrti, želje, pričakovanja? Vem, da imate še kar nekaj načrtov za bodočnost. Ali jih smemo poznati?

Vsak dan se zahvaljujem Bogu in Brezmadežni, da so me skozi vse življenje iz vseh vrtincev reševali in podpirali. Ne morem soditi o darovih, ki sem jih bil deležen, o tem bo sodil On. Priznati moram, da ni skoparil z darovi do mene, ne vem pa, če sem jih vse pravilno porabil. Kar se tiče mojih načrtov za bodočnost pa ne vem, če smem pri svojih letih in spričo zdravstvenih težav še kaj pričakovati. Omenim samo, da imam napisan tekst za neke vrste roman, ki je že v rokah izdajateljev v domovini, če se jim bo zdelo da je vreden izdaje.

Arh. Marijan Eiletz, ob vašem tako bogatem javnem življenju, je bilo kar težko izbrati omejeno število vprašanj. Ali bi želeli še kaj dodati?

Dodal bi samo zahvalne besede vsem prijateljem, ki so me spremljali in podpirali na življenjski poti, predvsem pa svoji ženki Pavči Mačkovi, s katero že 57 let deliva zakonsko ljubezen in težave družinskega življenja, pa svojim trem otrokom Tjašu, Janiki in Damjanu z družinami in sedmimi vnuki, od katerih sem prejemal vso ljubezen in razumevanje in smo tako ohranjali in še ohranjamo družinsko zavezanost in srečo.

LEV DETELA

OBSEŽNA ŠTIRIJEZIČNA ANTOLOGIJSKA IZDAJA PESMI MILENE MERLAK DETELA

Nedavno je pri zagrebški založbi Naklada Lara izšla obširna pesniška zbirka na Dunaju leta 2006 umrle slovenske pesnice Milene Merlak Detela. V štirijezični hrvaško - slovensko - nemško - angleški knjigi z naslovom *Pepel v očeh / Pepeo u očima / Asche in den Augen / Ashes in the Eyes* je objavljen reprezentativen izbor iz avtoričine zadnje pesniške knjige *Svet svitanja*, ki je izšla leta 1997 pri Mohorjevi založbi v Celovcu. Pesmi priznane slovenske pesnice in prozaistke je v hrvaščino prevedla Ksenija Premur, nemške prevode je še skupaj s pokojno avtorico pripravila Hilde Bergner, medtem ko so angleški prevodi delo na Dunaju živečega ameriško - avstrijskega avtorja in prevajalca Herberta Kuhnerja.

Pesmi Milene Merlak Detela, ki je večji del življenja preživela na Dunaju in poleg poglobitnega ustvarjalnega doprinosa k slovenski literaturi pisala tudi v nemščini, se odlikujejo po izvirni in mnogovrstni motiviki. V zbirki *Pepel v očeh* je objavljenih dvaintrideset pesniških enot iz različnih avtoričinih ustvarjalnih obdobj. V prvem delu izbora se po večini nahajajo zgodnejše pesmi, med katerimi naj omenimo tekste *Smrt mesečnice*, *Jok doline* in *Starinska hiša*, ki jih lahko beremo kot simbolične psihograme pesničinega notranjega življenja, njenih iskanj, hrepenenj in razočaranj. Prva stalnica njene lirike je, kot je ugotovila literarna kritika, izjemen posluš za sočloveka, vpetega v čas in prostor, v katerem mu je dano živeti. Pesnica zastavlja ves čas sebi in bralcu osnovni vprašanje: Kdo sem? Kam grem?

Tako ni čudno, da je poezija Milene Merlak Detela vedno znova vtkana v kontekst človekovo stvarnost presegajoče kozmologije bivanja. To avtorica nakaže s pomočjo različnih izvirnih prispodob, ki se prelivajo v širokem liričnem toku med prvinami, ki so povezane s spomini na lastno otroštvo in mladost ter narodno tradicijo, in med izrazito modernimi eksperimentalnimi izzivi, oblikovanimi s psihoanalitičnimi zarisi razpetosti med mračno osamljenostjo, zaposta-

vljenostjo zavrženih in pozabljenih ter krčevitim občutkom iskanja osvobajajoče svetlobe in osrečujoče metafizične lepote.

Pesimistični podton mnogih pesmi, med drugim tudi naslovne pesmi *Pepel v očeh*, je v drugem predelu zbirke izraziteje postavljen v konkretnejši javni in socialno - zgodovinski prostor, o čemer pričajo že naslovi nekaterih v zadnjem ustvarjalnem obdobju nastalih tekstov (*Iz biografije, Tajga, Noč z Emilijo Dickinson, Jack London*). Značilno je, da so tudi ti teksti pogovori s sočlovekom in literarnim sotovarišem. Na prepričljiv način razkrivajo pesničino notranjo senzibilnost, pri čemer pridejo do izraza najznačilnejši odtenki njenih notranjih stanj.

Pesniški svet Milene Merlak Detela je samosvoj pojav v sodobni slovenski književnosti. Negativne človeške in družbene pojave premaguje s samosvojo ironijo. Iz njenih pesmi utripa in se širi vizija novega, boljšega, humanega sveta.

V kratki spremni besedi, ki je v knjigi objavljena v štirih jezikih, je prevajalka tekstov v nemščino dr. Hilde Bergner med drugim zapisala: »Veliki in spoznavno odločilni pojavi v pesništvu Milene Merlak Detela so pokrajina in kozmos v domači notranji Sloveniji – Notranjski. V bližini je Kras, tudi presihajoče Cerkniško jezero, ki se ob menjavi letnih časov pojavi ali pa usahne, skrivnosti gozda, obzorja nad polji, neoviran pogled proti soncu in zvezdam ... Protisvet divja v vojni med brati v času nemške okupacije... Poroka z Levom Detelo in emigracija para v Avstrijo pomeni odhod k novim ... spoznanjem... V modernem času izginja osnovno, svetloba, zrak in prostor, medtem ko se sekundarne ugodnosti prerivajo do prenasičenosti ...«

Pri zagrebški založbi Naklada Lara je v zadnjih letih v izbranih hrvaških prevodih Ksenije Premur izšla že vrsta pesniških zbirk slovenskih avtorjev iz Slovenije in zamejstva. Med drugim so lani in predlani izdali v hrvaških prevodih štiri pesniške zbirke Leva Detele *Svetloba na škrlatni obali, Zvezde zanke, Grške pesmi* in *Nočni koncert s Trdoglavom in z Marjeto* - ter nazadnje ob koncu lanskega leta še štirijezično slovensko - hrvaško - nemško - angleško antologijo avtorjeve lirike in kratke proze *Strah in sanje*.

Izdajo štirijezične pesniške zbirke Milene Merlak Detela, ki obsega 170 strani, je podprlo Avstrijsko zvezno ministrstvo za pouk, umetnost in kulturo na Dunaju. Knjigo je opremil Ivan Mišak in natisnila tiskarna Digitalni tisak Glasila v Petrinji.

MILENA MERLAK DETELA

Pesnica, pisateljica, esejistka in prevajalka Milena Merlak Detela se je rodila leta 1935 v Ljubljani. Po gimnazijski maturi je v letih 1955-1960 študirala primerjalno književnost in psihologijo na filozofski fakulteti univerze v Ljubljani. Avgusta 1960 se je s pisateljem Levom Detelo iz političnih razlogov preselila na Dunaj, kjer sta se istega leta poročila. Čeprav se je morala kot mati treh otrok posvečati družini, je kontinuirano pisala in objavila več pesniških in proznih del v slovenskem jeziku in v nemščini. Leta 1979 je prejela za literarne tekste, ki jih je napisala v nemščini in za prevajalsko in posredniško delo znano avstrijsko literarno nagrado Theodorja Körnerja. V Trstu je leta 1964 objavila svoj pesniški prvenec *Sodba od spodaj* in pri založbi Mladika leta 1976 pesniško zbirko *Zimzelene luči*. Sodelovala je v revijah *Mladika* in *Most* in objavljala literarne prispevke v *Radu Trst A*. Na literarnih natečajih revije *Mladika* je prejela več nagrad. Umrla je leta 2006 na Dunaju.

no pisala in objavila več pesniških in proznih del v slovenskem jeziku in v nemščini. Leta 1979 je prejela za literarne tekste, ki jih je napisala v nemščini in za prevajalsko in posredniško delo znano avstrijsko literarno nagrado Theodorja Körnerja. V Trstu je leta 1964 objavila svoj pesniški prvenec *Sodba od spodaj* in pri založbi Mladika leta 1976 pesniško zbirko *Zimzelene luči*. Sodelovala je v revijah *Mladika* in *Most* in objavljala literarne prispevke v *Radu Trst A*. Na literarnih natečajih revije *Mladika* je prejela več nagrad. Umrla je leta 2006 na Dunaju.

Knjižne izdaje:

Sodba od spodaj. Pesmi. Trst 1964 (likovna oprema Boris Podrecca).

Beseda brez besede. Pesmi. London 1968 (likovna oprema Boris Podrecca).

Skrivnost drevesa. Proza. London 1969 (likovna oprema Boris Podrecca).

Zimzelene luči. Pesmi. Trst (založba Mladika) 1976.

Die zehnte Tochter (Desetnica). Pesmi. Dunaj 1985 (v nemščini).

Kaj je povedala noč / Was die Nacht erzählt / What the Night Reveals (skupaj z Levom Detelo). Trijezična izdaja pesmi. Celovec 1985.

Die Farbe des Schnees (Barva snega). Pesmi in proza. Dunaj 1996 (v nemščini).

Svet svitanja. Pesmi in lirična proza (1955 – 1993). Celovec 1997.

Pepel v očeh / Pepeo u očima / Asche in den Augen / Ashes in the Eyes. Pesmi. Zagreb 2014.

VINKO RODE

ALOJZ REBULA, 90-LETNIK

Ob 90- letnici avtorja »Zvonov Nilandije«, je prav da mu povemo, da ima tudi v slovenski diaspori zveste bralce - in mu seveda čestitamo za tako obilno življenjsko žetev. Še in še dobivamo v roke, leto za letom, nova dela. »Njegova bibliografija je obširna; vsebuje pesmi, črtice, novele, dnevnike, radijske igre, eseje, romane, dramska besedila in potopise. Je tudi prevajalec antičnih tekstov in svetega pisma«. (iz Wikipedije)

Pisatelja Rebulo sem odkril, če se prav spomnim, v Celovškem zvonu, predvsem v Dnevnikih, in potem ko se je Zvon preselil v Ljubljano. Takoj me je osvojil, skoraj zasvojil s širino in globino svoje misli. Tudi s svojim slogom! Očarali so me njegovi potopisi: *Vrt bogov*, *Oblaki Michigana*, pa ko je obiskal Grčijo. Pozneje sem se lotil romana *V Sibilinem vetru*. Ugotovil sem, da je to naporno branje. Predpostavlja poznanje posebno antike. Nato so si sledila dela, kar sem pač dobil v roke: *Jutri čez Jordan*, *Maranatha*, *Nokturno za Primorsko* (nagrajenka), *Ob babilonski reki*, in še. Prav posebno me je nagovorila *Zvonovi Nilandije* (nekakšna Summa slovenske zgodovinske drame). Že bolj blizu v spominu so *Skrivnost kostanjevega gozda*, *Četverorečje* ter *Pred poslednjim dnevom*. In zadnja knjiga, ki vsebuje dva romana:

Divji golob in o zadevi Informbiroja (leta 1948). Ta mi končno pojasni, zakaj je Rebula tako težko presegel mit NOB. Kocbekovci so bili prepričani, da je komunizem potreben korektiv za katoliško Cerkev.

Rebula je bil zelo zaverovan v Kocbeka, celo prevedel ga je v italijanščino (*Listino*). Sprašujem se, če mu ni bilo kdaj tega žal, posebno potem, ko je sam Kocbek priznal, da sta deli *Tovarišija* in *Listina* pisani zgolj v umetniškem ključu, ne v zgodovinskem. (Jaz bi dodal: pa tudi v agitpropovskem ključu.)

Tudi eseje sem bral, pa se komaj kaj spomnim. V svojih delih pretresa Rebula človeško usodo na splošno - in posebno dramo slovenskega naroda ob prehodu v tretje tisočletje. Pa usodo Primorske pod fašistično Italijo.

Včasih ob branju kaj zapišem. Recimo tole ob *Kostanjevem gozdu*: »Tu je povsem apologet, prav kot v *CREDU*. Udbaša je spreobrnil, dokazuje božje bivanje, suče se (službeno) okrog cerkvenih ljudi. Arno kot bogoiskatelj je on sam. V tem oziru je zanimiva njegova pot do verovanja: Nekaj - Nekdo - Bog - Kristus, po etapah.«

O *Četverorečju* tole: »Prispodoba, bolje paradigma naše revolucije, saj je le-ta strogo posnemala francosko, obogatili pa so se naši še z boljševiki in s špansko državljansko vojno. A bistvene metode so že iz francoske: teror, žrtve, strahovlada, arbitrarnost, prezir vseh ustaljenih izročil. In Norbert - (spet lik naivneža Kocbeka?), konča pod giljotino. Resnični Kocbek je tudi končal žalostno. Vest mu ni dala miru, zvodniku cele generacije razumnikov in idealistov. Zmešalo se mu je.

Rebula ga je upodobil že v *Krilniku* (v *Zvonovih*). Tam mu je spregledal najhujše grehe: ni podpisal dolomitske izjave, potem je bil dosleden disident, da je bil trn v peti režimu.

»Četverorečje je sen o raju na zemlji, utopija, ki se utopi v krvi.« V tem delu si zastavi kot nalogo dokazati božanskost Kristusa na primerih svetopisemskih besedil, takih, ki da jih ni mogel izreči noben človek.

V Pred poslednjim dnevom se odloči za presenetljiv Kristusov prihod, torej še ne kot sodnik, ampak incognito, kot On. Zanimivo je tu, da hierarhično Cerkev pusti v ozadju, preseli jo v Aleksandrijo. Razodene se v glavnem ženam: one so odslej njegove pričevalke.

Rebula je kristjan, ki se bojuje s svojimi dvomi vse do danes; tako on. Če jih ne bi imel, ne bi tako vztrajno iskal nove argumente,

ki naj bi prepričali sodobne ljudi o resničnosti razodetja Boga-Človeka.

Stavil si je tudi filozofsko vprašanje o tem: namreč če nista ta dva pojma izključujoča se, da ne rečem, protislovna. Ker končno bitje kot je človek, ne more zaobjeti neskončnega. Da se stvarnik galaksij, osončij, planetov, (vse v bilijonih), strne v »sad, Marija, Tvojega telesa?«. Razumsko torej ne doumemo te možnosti, a preskok je možen preko ljubezni. Ker ljubezen ni logična ali nelogična, ampak je milost. Tako Rebula.

SKA mu namenja visoko priznanje kot apologetu, kot cerkvenemu učitelju, kot humanistu zasidranem v antiki in v evangeliju, kot plodnemu in žlahtnemu gojitelju klene slovenske besede.

Za življenjsko in za leposlovno pričevanje - mu vzklika: ad centum annos.

60

JUBILEJ

1954 - 2014

LEV DETELA

DUHOVNI POTENCIAL SKA OB NJENI ŠESTDESETLETNICI

V uveljavljenih mednarodnih kulturnih krogih je svoje dni veljalo dobrodušno načelo, ki je zaslužnim kulturnim ustanovam podeljevalo posebno priznanje zaradi njihovega idealističnega delovanja v najtežjih okoliščinah. Ob posebnih jubilejih kulturnih in literarnih revij in različnih umetniških in znanstvenih združenj so govorili o dvojnem življenju duhovnega sveta in dosežkom teh prizadevanj dodeljevali na simbolični ravni zahvalni popust. To tem bolj velja za dosežke iz verskih, rasnih in političnih razlogov preganjanih, ki so izvrženi iz tradicionalnega domovinskega konteksta v novih deželah ne le ohranjali, temveč celo krepili in razvijali dediščino, ki so jo prinesli v svet. Iz te perspektive se šestdeseta obletnica Slovenske kulturne akcije razpre na poseben način. Čeprav ne velja pretiravati, je šestdeset let tista častitljiva doba, ki je niti ni treba podvojiti bona fide v hvalnico brezbrežnega truda za slovensko umetnost in kulturo v kontekstu razburkanega globalnega sveta, da zaslutimo večdesetletni potencial tega presenetljivega kulturnega delovanja.

Spominjam se lastnih literarnih začetkov na Dunaju in prvih stikov s Slovensko kulturno akcijo in njeno literarno revijo Meddobje v zdaj že davnih šestdesetih letih prejšnjega stoletja. Prva leta bivanja v tujini so zame in za mojo zdaj že pokojno ženo Mileno Merlak potekala v iskanju tistih oblik duhovnega življenja, ki bi se naj ločile od komunistično nedemokratskega enoumja v tedanji Jugoslaviji in Sloveniji.

Preko Meddobja, katerega nabava in branje je bilo v Sloveniji pod kaznijo prepovedano, sem v šestdesetih letih prejšnjega stoletja spoznal drugo stran slovenske stvarnosti in zgodovine. Slovenski ustvarjalni zagon je bil tedaj v Argentini in drugod po svetu na višku.

Z rahlo nostalgijo se spominjam prvih stikov s slovenskimi leposlovnimi knjigami iz Argentine, ki so bile zame veliko odkrivanje nekega drugačnega, v Sloveniji takrat pozabljenega in potlačenega duhovnega sveta in njegovih protagonistov. Zorko Simčič z romanom *Človek na obeh straneh stene* o notranje razdvojenem slovenskem beguncu, razpetem med tujino in nekdanjo domovino, in Ruda Jurčec z nenavadno, mistično poduhovljeno zgodbo slovenske tragedije 20. stoletja *Ljubljanski triptih* nedvomno pomenita samosvoj estetski literarni vrh v kontekstu tedanje celotne slovenske književne ustvarjalnosti. Za takrat mladega slovenskega prišleka ni bila nič manj zanimiva tudi lirika Karla Vladimirja Truhlarja, Vladimirja Kosa ali Franceta Papeža, s katero se je seznanjal iz natisov v reviji *Meddobje* in drugih publikacijah.

Skozi soočenja s slovenskim zdomskim literarnim svetom sem tudi sam rasel v samostojno literarno življenje. Slovenska kulturna akcija je med tem doživljala spremembe, vzpone in tudi krize, vendar je znala težave vedno znova preseči s trdno ustvarjalno voljo in požrtvovalnim idealističnim delom. Minevala so leta in desetletja in glavna slovenska kulturna ustanova v Argentini in njene knjižne izdaje ter revija *Meddobje* so pluli skozi spreminjajoča se obdobja in vztrajno prepluli čez ves svet mozaično razpete prostore, iz katerih so se zvesto oglašali njeni sodelavci.. Mnogi njeni zaslužni pisatelji so morali za vedno odložiti pero, rušili so se važni podporni stebri, toda vedno znova je iz razpok in goličave pognalo novo zelenje in se širilo v kljubovalno rast. Danes prihaja prirast tudi iz vrst mlajših, že v novi domovini rojenih generacij, ki pa niso pozabile na slovensko narodno izročilo in tradicije svojih prednikov.

Dejstvo je, da je Slovenska kulturna akcija po dolгих desetletjih njenega obstoja tudi v današnjih okoliščinah koristna in potrebna. Potrebna in aktualna je celo v vseslovenskem kontekstu v obdobju zdaj vsaj formalno demokratične samostojne slovenske države. V slovensko kulturno stvarnost vnaša izkušnje pišočih posameznikov iz Argentine in drugih področij širnega sveta. Opozarja na velikokrat premalo upoštevani etični kodeks spoštovanja človekovega dostojanstva in duhovne svobode. Polni nas z željo po preseganju samovšečne povprečnosti in zamejenosti in nagovarja slovensko javnost, naj vidneje upošteva duhovna, ekonomska in politična dogajanja pri Slovencih v svetu in tvorno podpira raznolikost slovenskega svetovnega kulturnega utripa.

VLADIMIR KOS

SONET ŠE ZMERAJ MLADEMU MEDU

Veš, Med, da zdaj si Obelisk Slovencev?

Bajé Ti letos šestdeset je let,

z ozirom na število grobnih vencev ...

A Ti si mlad, ker z duhom si prežet.

Še zdaj Te rad imam, Misijonár sem;

kot tak v Slovenijo odhajam pet.

A tvoji so me obdolžili farse,

nevrednega, da Tvoj bi bil poet.

Poslej po svoje smo nadaljevali -

Slovenci ljubimo ustvarjanja.

Čestitam Ti, Slovencev obelisk!

In celi SKA velja čestitke vrisk:

pomešan s staro pesmijo morjã,

ki se japonsko klanja pravi skali.

ANDREJ ROT

SVETOVVLJANSTVO SKA

Slovenska kulturna akcija je nastala kot inovativen odsev razmer. Njena vključitev je bila zemljepisno razprostranjena, njeno hotenje pa je bilo povezano s slovensko kulturo in v prid človeškim vrednotam. Razmere v svetu so danes po šestdesetih letih njene ustanovitve in šestih desetletjih delovanja temeljito drugačne. Medtem ko pišem te vrstice, od nekaj sto metrov daleč že stotič slišim skandiranje pred ljubljanskim sodiščem. Vesel sem te manifestacije, ki v času ustanovitve SKA ni bila mogoča. A se hkrati zavedam, da demokracija sama po sebi še ne izpolnjuje dovolj pogojev za življenje, ki si ga želim. Predvsem vem, da primanjkuje pozitivnega razpoloženja v družbah, ki jih poznam, tako v Sloveniji kot drugod po Evropi in Ameriki.

A naj se vrnem k SKA. Pogosto smo slišali govoriti o emigraciji s poudarkom o težki poti, brezupnih razmerah, ranjenosti in krivicah. O vsem tem je bilo že veliko povedanega in napisanega. A pogled na diasporo je lahko tudi drugačen. Po šestih desetletjih nisem prvi, ki vidi v dejstvu slovenske emigracije po drugi svetovni vojni tudi priložnost. In prav SKA je nastala kot možnost ne le za uveljavljanje slovenstva po svetu, ampak soočenja Slovencev s širokim svetom. SKA je paradigma, primer združenja izobražencev, ki je poskusilo premakniti slovensko kulturo iz okvira provincialnosti in tradicionalnosti v širšo kulturno in slovensko zavest. Zaradi eksila je SKA obdržala tesno povezanost z izvorno kulturo, a hkrati preverila vsako njeno postavko s številnimi drugimi človeškimi izrazi. Zvest slovenske kulture se je odprla v uresničevanje del občečloveških in najglobljih prizadevanj.

Ena izmed značilnosti SKA je bila, da stav njej prevladovali široka, svetovna razgledanost in velika uglajenost. Danes težko najdemo ustanovo, ki bi imela take ambicije in sposobnosti, kot jih je več desetletij uspešno negovala SKA. Kot ustanova, ki je nastala na

pobudo političnih emigrantov, se ni zaprla v svoj mali svet; presegla je skušnjave po varni getoizaciji. Njeni člani so zavestno poskušali obvladati svet, v katerem so živeli, in to svojo izkušnjo izražali in jo z ustvarjanjem posredovali. Tako v besedni umetnosti, v likovni, glasbeni, v misli, itn.

Tudi drugi narodi so doživeli podobne epopeje v 20. stoletju. Naj omenim samo poljski Inštitut za literaturo, ki je nastal potem, ko so se njegovi ustanovitelji odločili, da se ne bodo vrnili na Poljsko. Inštitut je postal glavni izdajatelj poljske literature in politične misli. Desetletja je izdajal književna dela, ki niso mogla iziti na Poljskem. Med temi so bili avtorji, kot so Czesław Miłosz, Witold Gombrowicz, Zbigniew Herbert. Inštitut je začel izdajati mesečnik *Kultura* in njen glavni urednik Jerzy Giedroyc je postavil idejno platformo za intelektualne debate in v poljščini izdajal tudi tuje avtorje.

Ideali, ki sta si jih zastavila Tine Debeljak in Ruda Jurčec, niso bili nič manj ambiciozni. Bila sta opazna predstavnika intelektualne elite, združevala sta številne intelektualce in uresničevala različne pobude. Omenil sem ta dva, a bilo jih je veliko. Ladislav Lenček je bil motor organizacije, Nikolaj Jeločnik si je prizadeval za popolnost na vseh področjih, Zorko Simčič je bil nemiren duh, ki je s svojimi pričakovanji segal v domovino, zamejstvo in številne države po svetu. To so bili organizatorji in ustvarjalci, ki so spodbujali, navduševali, podpirali in pomagali uresničevati delo umetnikov. Brez SKA bi težko poznali imenitno ustvarjanje Bare Remec, Marjance Savinšek in Teda Kramolca. Brez SKA bi antropologinja Branka Sušnik najbrž popolnoma izgubila stik s slovenskim svetom; za Vladimirja Kosa je SKA pomenila skoraj edino vez s slovenskim ustvarjanjem. France Gorše je bil ves čas navzoč pri SKA. Pri SKA sta se začela uveljavljati France Papež in Ivan Bukovec, večina današnjih priznanih pevcev je imela svoj prvi samostojni nastop prav pri SKA.

Še daleč od današnjega globaliziranega sveta je bila SKA neverjetno ambiciozna. Poskušala je zajeti ves slovenski svet. Ne glede na razdalje, skromne materialne razmere, nesoglasja, spore in druge težave ji je uspelo družiti člane po vseh celinah. V nekaj desetletjih so ti člani ustvarili svoja stališča, poglede, načine izražanja, ki so se oblikovali v različnih kulturnih okoljih. Po šestdesetih letih SKA lahko imenuje približno dvesto članov: umetnikov, pisateljev, znanstvenikov in strokovnjakov z različnih kulturnih področij, ki so posejani po skoraj vsem svetu, so istega prepričanja in se družijo za dosego istih ciljev, še vedno delujejo v odsekih po vzoru Slo-

venske akademije znanosti in umetnosti: filozofskem, literarnem, likovnem, znanstvenem, zgodovinskem, gledališkem, teološkem, glasbenem in odseku za družbene vede.

SKA v svoje vrste ni uspelo pritegniti nekaterih ustvarjalcev, na primer Zorana Mušiča, bili pa so tudi taki, ki so ji obrnili hrbet, češ da niso emigranti. A SKA ni bila samo emigrantska ustanova, saj so nekateri njeni člani živeli v zamejstvu in tudi v domovini.

Čeprav SKA ni nastala z namenom, da bi bila večna, so njeni ideali in njena organiziranost še vedno aktualni. O njeni prihodnosti so imeli ljudje različna stališča; tako tudi danes. Že leta 1956 je dr. Tine Debeljak realistično zapisal v *Meddobju*, da bo »bodočnost naše emigracijske književnosti kratkotrajna: dokler bo živel sedanjí pišoči rod, morda od sedanjih dvajsetletnikov nazaj«. Ruda Jurčec je bil optimist: »Dokler bodo Slovenci živeli, delali in trpeli po svetu, mora SKA nadaljevati svoje delo. Vzgajanje v tem delu, pridobivanje in nadaljevanje tega poslanstva, samo tako lahko v prihodnje živi republika duhov.« Kritičen, a hkrati optimist je bil dr. Rajko Ložar, dr. Jože Velikonja kot poznavalec emigracij je ves čas poudarjal potrebo po prilagajanju razmeram v svetu. Kakor koli že, veliko je bilo članov in nečlanov SKA, ki so v njej videli prihodnost, sodelovali z njo in navduševali organizatorje.

Po toliko letih je SKA v precepu, ali nadaljevati v tem čudežu zavesti, kljubovanja, pogosto donkihotovskega boja z mlini na veter. Ali ne. Večkrat smo slišali: če se odloči, da bo nadaljevala, bo lahko živela, le če bo ustvarjalna. Morala se bo upirati vsem, ki nagonsko sovražijo ustvarjalnost in samosvojost, ali v literaturi, umetnosti ali v stilu. Potrebuje priganjače, kot je bil Ladislav Lenček, ali zane-senjake, kakršni so bili Tine Debeljak, Ruda Jurčec, Rafko Vodeb, Vladimir Kos, Lev Detela. In številne, ki znajo povezovati ljudi po svetu, kakor so to desetletja delali Nikolaj Jeločnik, Zorko Simčič in omenjeni Debeljak, Jurčec, Lenček. Kajti ustvarjalnost ni zamrla. Negujejo jo pesniki in slikarji v Buenos Airesu, Torontu, New Yorku, Parizu in v številnih drugih mestih. Morala bo preseči tudi svojo lastno začetno strukturo, kajti vključi lahko ustvarjalce, ki doslej niso imeli prostora v njej, inovatorje na področju humanitarnosti, ekologije, prav tako pisatelje, ki pišejo v drugih jezikih, znanstvenike, ki se zavedajo svojih korenin itn.

Nekoč se je razpravljalo o sedežu organizacije. Danes to ne more biti več vprašanje. Obstajajo fantastične, nekoč nepredstav-

ljive možnosti - edino pomembno je družiti ustvarjalce v duhu, ki ga je imela v temelju SKA, potrebno je le nekaj zanesenjakov, ki bodo še bolj vključili Leva Detela z Dunaja, Toneta Jemca »podrezali« iz Penetanguishena, angažirali nemir Gregorja Papeža iz Pilarja, povabili Neia Žužka v Curitibo, našli fizika Mika Tratnika in številne druge ustvarjalce v Kanadi, Združenih državah, Argentini in še kje drugje.

Seveda ni naključje, da sem ob začetku omenil, kako od daleč slišim skandiranje, vsekakor civilizirano in kultivirano manifestiranje. Tudi SKA ima to nalogo, da se sprašuje, kako v nadaljevanju razvijati skupno dobro, potrebno povezanost in upoštevati različnost. Takoj ko iskreno odpremo debato o vlogi družbe, o pomenu umetnosti, o vprašanju slovenskih vsebin, se bodo odprle možnosti delovanja, pojavili se bodo zanesenjaki in misleci in tudi zarisale se bodo konkretne rešitve. In kot je bilo povedano na prvem umetniškem večeru SKA: *»Ta služba bo terjala velikih naporov, majhna skupina nas bo, komaj zadostna za ogromno nalogo, toda kdor je enkrat stopil v tempelj kulture in umetnosti s pravim poslanstvom in talentom, ta ve, kolikšno je breme, ki mu mora biti kos, ker ve, da tega poslanstva in talentov ne more in ne sme zatajiti.«*

FRANCE PAPEŽ

SLOVENSKO ZDOMSKO PESNIŠTVO*

Pesništvo, ki ga predstavljamo v tej Antologiji, ima svoj čas zorenja za seboj - nad tri desetletja. V takem obdobju se more razviti poetična dejavnost do razsežnosti, ki ne izpričuje samo neko večjo ali manjšo popolnost v besedni, metrični, metaforični in sploh poetični ustarjalnosti posameznika, ampak se more oblikovati umetniško izrazna perspektiva cele generacije ali širše skupine. Ta zbirka je dokument; a bolj kot dokument nekega literarnozgodovinskega obdobja, ki bi zraslo iz svojih književnih zakonitosti in določenih časovnih mej - posamezne avtorje različnih generacij ne veže skupna slovstvena in estetsko idejna usmerjenost - je zbirka dokument zdomske pesniške ustvarjalnosti ob človeški in narodnostni zavzetosti številnih pesnikov v času njihovega prehoda iz revolucije in razselitve po svetu. Tudi je s to antologijo nakazana kontinuiteta in povezanost s predvojnimi dominsvetovskim tokom, ki je usodno poniknil v vojnem in povojnem času ter ga zdaj - med drugimi, starejšimi in novejšimi - odkrivamo v novi podobi, presnovitvi in nasledstvu. Obenem pa je takšna zbirka umetniški predmet - podobna je vazi, v kateri so nameščene rože in zelenje v estetski obliki in ureditvi, diskretno, barvno harmonično; v nji se razodene intimno humano, k izvira iz naše lastne prečiščene duhovne bitnosti.

Pričujoča antologija je pesniški dokument razpetosti slovenskega zdomstva med svetom in domovino, med tradicijo in svetovljanstvom. Razpetost, ki je bila v začetku telesna in duševna razklanost in nemalokrat ranjenost, prežeta z domotožjem, a se je v desetletjih spremenila v umetniško prizadetost in v globlji pogled na življenje in čas. Poezija je dosegla notranji ritem in nek zdomski navdih, idejnovsebinsko razvitost in umetniško raven, ki vzdrži estetsko presojo. In to je, kar upravičuje našo zbirko.

* Uvodna študija h knjigi Antologija slovenskega zdomskega pesništva, - Slovenska kulturna akcija, Buenos Aires, 1980 - str. 5 -13.

Zdomsko pesništvo je izraz človeka, ki je bil postavljen iz domačega sveta v zunanji, najprej tuji, nato veliki svet. Iz majhne stoletne skrivnosti v opoldansko odprtost in svetovljanstvo svetá. Ta predstavitev je osnovno doživetje, ki je na dnu vsake pesmi in ki je napravilo v vsakem pesniku bitne zaseke, obenem pa je z leti postalo vir pristnega literarnega in umetniškega navdiha. Zdomska pesem je zrasla iz konkretnih življenjskih doživetij, nato pa iz teh zorela globlje bivansko - torej ni umišljena, ni narejena. Zbirka je dokument globljega odziva tega »biti-z-doma«, ki ga ni mogoče primerjati s prejšnjimi ali iz daljnimi izselitvami in iskanji zaposlitve v tujini. Zdomstvo, ki je rodilo to zbirko, je edinstveno doživetje in more dati ustvarjalcu vrsto motivov za izvirno poetično in umetniško delo. More biti - bi dejal - spodbudno tako za gospodarsko, kakor tudi za ustvarjalno delo. Kmalu po prihodu so začeli zdomski ljudje normalno življenje - čez teden trdo delo, v nedeljah premislek in počitek. Sem in tja se je oglasila poskočna posvetna pesem. In so minevala leta, zgradili so si domove, nakupili vse, kar so imeli za potrebno, in še mnogo več. Pri vsem tem pa domovine niso pozabili in tako je zorela zdomska pesem, ki pomeni izpopolnjeno ljubezen in pristnejše življenje nazaj in naprej. V nji se kaže stvarno doživeta in sprejeta usodnost tega, kar je zraslo iz naših izhodov, prehodov, čakanj, hrepenenj, vselitev in vživetij. In lahko rečem, da bolj kot v katerikoli sodobni pesmi stopi v tej zdomski pred nas pristni človek, izpričan in dokumentiran, in da prihaja do izraza tisti kulturni in literarni pojav, ki mu rečemo zdomsko pesništvo.

Tudi pri tej antologiji in kot so delali avtorji pri podobnih sestavah - navajam samo Bogdana Popoviča Antologijo novije srbske lirike - se je naš izbor držal predvsem estetskih norm: lepota značilnosti in izraznosti, pristnega čustvovanja, oblikovne skladnosti, idealnosti. Iz kulturnozgodovinskega vidika bi bila zanimiva tudi drugačna predstavitev naše pesniške ustvarjalnosti, a vrednost antologije je na splošno v tem, da nudi estetsko polna dela. Seveda so se merila za to zbirko prilagodila času in okolnostim, pa tudi zelo razpetemu loku estetske literarne doseženosti posameznih avtorjev. Popovičevo strogo merilo »v dobri pesmi mora biti vsak verz dober«, ki je podobno Emersonovi zahtevi, da mora biti pesem zgrajena iz verzov, ki so vsak zase pesem, ni bilo mogoče obdržati vedno na strogi ravni. Tudi zahteva jasnosti se je v polstoletju prilagodila T. S. Eliotovi trditvi, da je mogoče (dobro) pesem prej čutiti kot razumeti. Urednika sta izbrala tisto, kar sta imela za najboljše pri kakem

pesniku. Pri tem sta doživljala trpko spoznanje, kako se pri strogi merilnosti, ki jo zahteva dobra antologija, toliko napisanega zdrobi in razpade v nič. Dostikrat je bilo tako, da sta morala vzeti pesmi, ki so jih njihovi avtorji imeli za manj važne, ali bolje – nista mogla uvrstiti v knjigo avtorjevih stvaritev, ki so jih avtorji postavljali na vidna mesta svojih zbirk in jim dajali prednosti, misleč, da so njihova najboljša dela. Zato naša antologija ne nudi povprečnih podob in tudi ne popolnih podob pesnikov in njihovega dela. Popolna naj bi bila samo celotna podoba zdomskega pesništva, zbranega po omenjenih kriterijih. Naj že v tem uvodnem odstavku omenim – za orientacijo in da bi videl pesmi v njihovem širšem kontekstu - štiri glavna področja: 1) Umetnik (pesnik) in njegova ustvarjalna dejavnost; 2) Produkt: umetniške dejavnosti, se pravi, umetnina ali pesem; 3) Uživanje umetnine in estetsko vrednotenje (kritika); 4) estetska in umetniška kultura, ki prepaja življenje in dobo.

Raba verza - kot je določil že Aristotel v Poetiki - še ni poezija, čeprav drži, da je vsaka pesem najprej artistična manifestacija jezika, virtuoznost besede in oblike. Bistvo poezije je zavestno, enkratno, notranje občuteno in doživeto izražanje pesnika o duhovni podobi sveta in resnice pesnikove duše. Za zdonsko pesništvo, zbrano v tej antologiji, bi dejal, da se po izrazu, obliki in občutju razrašča v dve smeri: vrača se v tradicionalna pesniška merila, verz povezuje v določene kitice, sem in tja je dosežen sonet, podobe so jasne, čustvo in smisel oblikovana harmonično. Po drugi strani pa je predvsem pesniška dejavnost srednje in mlajše generacije usmerjena v prost verz brez enakomernih stopic in v večplastnosti doživljanja, kjer je ritem pogojem po notranji poanti. Ob teh določitvah je olajšana periodizacijska in generacijska razmejitev zbranih avtorjev, ki obsega široko obdobje od dvajsetih do današnjih, osemdesetih let.

Z **Antonom Novačanom** (1887-1951), nekdanjim literarnim nacionalistom, sega najstarejša, sprednja vrsta zdonskih pesnikov skoraj v Moderno. Tu je tudi **Stanko Majcen** (1888-1970), ki je svoje pesmi - od katerih je mnogo idejnovsebinsko zdonske - objavil pri Slovenski kulturni akciji, Buenos Aires, leta 1963. Življenjskost teh dveh ustvarjalcev, nekoč tako moderno napeta, se je izlila v zadnji dobi v bitno trpek ekspresionizem. Pesniška ustvarjalnot med obema vojnoma izhaja iz zapletenih družbenih in književnih procesov, ki so bili usmerjeni v iskanje izraznih in estetskih nasledkov Moderne. In to iskanje, ki je šlo tolikokrat po poteh nezamenljive samosvojnosti - tako sorodne ekspresionizmu - je vidno tudi v zdonskem delu obeh sprednjih predstavnikov te antologije.

V drugo skupino spadajo štirje sodobniki ekspresionizma: mladinski pesnik in pisatelj **Mirko Kunčič** (1899); literarni zgodovinar in pesnik epsko lirične razsežnosti **Tine Debeljak** (1903); **Vinko Žitnik** (1903) in **Štefan Tonkli** (1908). Značilna oznaka za to skupino je poduhovljenost in idilični realizem. S knjižnim delovanjem so se uveljavili že pred vojno; njihove korenine so v tridesetih letih. V njih je himničnost, privid smrti, baladna objektivnost in tudi smisel za socialno problematiko. Vidno je vračanje k predvojni novoromantični ali zmerno ekspresionistični tradiciji.

S skoraj desetletnim generacijskim razponom so zastopani nekdanji dominsvetovci: **Vladimir Truhlar** (1912-1978), **Vinko Beličič** (1913), **Jože Cukale** (1915), **Jože Krivec** (1916), **Karel Rakovec** (1917), **Karel Mauser** (1918-1977), **Milan Komar** (1921), **Stanko Janežič** (1921), **Zorko Simčič** (1921) in **Božidar Kramolc** (1922). Samo trije pesniki ne-dominsvetovci so v tej skupini: **Franc Sodja** (1914), **Dimitrij Jeruc** (1916) in **Milan Pavlovčič** (1917).

Oblikovano je pri teh avtorjih, katerih korenine segajo predvsem v okupacijski čas, vidno teženje v določene kitice, v sonet, obenem pa tudi že v oblike modernega pesništva, kot jih je uvajal Župančič in so jih razvijali pesniki dvajsetih in tridesetih let. Vsebinke in motivno je vodilna domačijska romantika v okviru idealistične nove stvarnosti, ki dopušča pri nekaterih poudarjeno razumsko simboliko (Truhlar, Rakovec, Komar).

Pravtako številna kot dominsvetovska je »taboriščna« skupina pesnikov; tako jih imenujem, a jih opredelim predvsem generacijsko, kajti po taboriščih so bili tudi Kunčič, Debeljak, Krivec, Mauser in drugi. Pesniki te skupine so povečini začeli ustvarjati v povojnih begunskih taboriščih in so objavili svoja dela v razmnoženih časopisih, revijah in zbirkah. Njihova pesem je prva, ki je v koreninah spočeta v zdomstvu; prežeta je z njega stiskami in vrednotami, a v sebi nosi že klice prečiščenja, njen obraz nagiba k refleksiji in precenitvi zdomskega položaja. Taboriščniki so: **Mirko Šušteršič (Valiant)** (1920), **Erik Kovačič** (1921), **Milena Šoukal** (1922), **Rafko Vodeb** (1922), **Adolf Škrjanec** (1923), **Marijan Jakopič** (1923-1978), **France Papež** (1924), **Vladimir Kos** (1924), **Bazilij Valentin** (1924), **Bran-ko Rozman** (1925), **Majda Uršič Volovšek** (1926), **Albin Magister** (1926), **Vinko Rode** (1932).

Že po letu 1945 so šli v zdomstvu trije mlajši: **Humbert Pribac** (1933), **Milena Merlak-Detela** (1936) in **Lev Detela** (1939). Tej sku-

pini bi dejal »povojni disidenti«; tu nekako bi postavil pesnico Nevo Rudolf (1934).

Valentin Debeljak ml. (1936) je prišel v zdomstvo nekaj let po koncu vojne, sestavlja z dvema mlajšima - **Andrej Rot** (1953) in **Pavel Fajdiga** (1954) - skupino, ki jo poimenujem, po njihovi razmnoženi reviji, »druga vrsta«. Ti in še nekateri od mladih so našli ali še iščejo svoj izraz med sodobnimi oblikami svetovnega pesništva. Na splošno je pri večini mladih v zadnjih dveh skupinah dikcija kontrolirana in kot taka bolj ali manj komunikativna.

Literarnozgodovinsko je v zdomskem pesništvu mogoče opazovati sovpadanje dveh vidnejših tokov: novoromantičnega in ekspresionističnega. Jasno je, da ni mogoče govoriti o kakih inačicah predvojnega duhovnega ali socialnega ekspresionizma. Zdomsko pesništvo - kot rečeno - ne ustvarja neko teoretsko zaokroženo obdobje, njegove korenine segajo v dvajseta in trideseta leta, starejša generacija ima v sebi Župančiča, Cankarja, Vodnika, nekaj mlajših Balantiča in tudi Kocbeka. Povsod je vidna idealistična nova stvarnost. Taboriščniki, katerih pogled je morda najbolj samostojen, iščejo nove poti, nova področja duhovnosti; njihova pot drži predvsem proč od romantike, proč od domotožjea, potrnosti in deklarirane poduhovljenosti. Tako morejo po eni strani zaslediti impresionistične in novoromantične prvine z različnimi odtenki ekspresionizma in z vrsto poskusov najti zadostitev v akademskem verzifikatorstvu, po drugi strani - večinoma pri taboriščnikih in najmlajših - pa odklon od enega in drugega ter napotitev v individualno krčenje poti v moderni zarasti.

Pravzaprav se tokovi in ideje stikajo v življenju v individualnem novem podoživljanju. Zdomske avtorje ne veže enotna slovstvena in estetska usmerjenost, zbrati in uokviriti pa jih je mogoče po skupni zdomski angažiranosti. Lahko bi tudi rekli, da nek individualni realizem povezuje vse in da se poetična izpoved in pripoved skoraj vedno obrneta v realnost preteklosti in sedanjosti, se pravi, v realnost preživete revolucije in zapustitve domovine ter v realnost vživljanja v zdomstvo. Po drugi strani pa je pri mnogih pesnikih nek idilični in domačijsko romantični ton dopolnilo za izgubljeno domovino. In še pri drugih se iz burnih zgodovinskih pretokov in stikališč s tujimi literaturami javlja nov, individualni način tehnike in bitno

izraznega stila. Vsekakor so verzi, ki družijo pesnike, zbrane iz različnih generacij in slovstvenih pogledov v celoto slovenskega zdomskega pesništva, globoke, tradicijske in osebno čustveno pogojene.

Če bi kritik od zunaj - iz domovine ali drugje - imel kdaj to poezijo za preživelo in za nove rodove nezanimivo, naj ve, da je zdomstvo ena od velikih stvarnosti slovenstva, ki ima svoje korenine v zgodovini, in da je poezija, ki je tu zbrana, poleg svoje estetske in poetične vrednosti tudi dokument dobe, ki je važna za slovensko kulturno in literarno žitje. Imamo generacijo pesnikov, ki so stopili v zdomsko dobo bolj ali manj zgrajeni in jih je pretresel izhod iz domovine, ozirajo se nazaj, v njih je odmev literarne preteklosti. Srednja in mlajša generacija sta našli svoj izraz v povojnih letih, v času taboriščnih negotovosti in ob vživljanju v novo obdobje in okolje. Ti se razgledujejo po svetu in iščejo v globlje sprejetje nove domovine.

Pogoj dobrega pisanja je vedno bil in bo - kot pravi Horac - umna previdnost, ta pa izhaja najprej iz tradicije; kot v naravi: novo raste iz starega, staro se z novim osvežuje in bogati. A zdomski umetnik je ustvarjal dostikrat v najtežjih okoliščinah, v taboriščnih barakah, pri zasilno zbitih mizah, na morskem obrežju, v negotovosti - o, Monigo, Servigliano, Senigallija! - zato je njegov stil ne samo podoba in izraz tradicije, ampak tudi izraz osebnega in življenjsko prizadetega.

Pojem poezije se razteza od epske do lirske izraznosti, od zavesti sveta do zavesti samega sebe, od poustvarjanja zunanjega do izpovedovanja pesnikove duše. Pojem poezija je mnogo smeren in večznačen. Poleg izpovedovanja in pripovedovanja se poezija še igra, premišlja, uči, prikazuje. V lirski pesmi govori prvotno pesnik sam sebi; njegova beseda je dokument enkratne, individualne zavesti in čustveno razpoloženjske resnice. Časovna perspektiva lirske poezije je trenutek, ki je božanski del časa. Epika, nasprotno, pripoveduje širšemu krogu ljudi, njena zavestnost je zgodovinska in postavljena v človeški, raztezajoči se čas.

Jasno je, da zdomska poezija ne more biti samo lirčna, čeprav so lirično romantične prvine izrazite in je osebno doživljanje hrepenenja, razočaranja, upanja, veselja in ljubezni znak sloga mnogih strani te knjige. Doživetja zdomskega pesnika so širša in zdomska poezija, ima v sebi nemalo epskih snovi. Škoda, da nimamo dobrih vojnih pesmi, kot jih imajo na primer Poljaki. Za našo poezijo bi dejal, da je na poti in biti na poti pomeni uresničevati se v neznan-

skih spominih, poslušati stare besede in odkrivati daljne nove, pa se ne nagledati neba; vstajati sredi noči kakor mesečnik, hraniti se iz klitja prečudnih darov, ki jih daje nemir duha. Izbira predmeta za poezijo v času, ki naglo mineva in odnaša vse staro, je težko vprašanje, a zdomski pesnik ima poleg velikih sodobnih tem - razkroja zahodnega sveta, univerzalizem, podzavest, propad starih mitov in verovanj, teror potrošništva in razkošja – še svojo neizčrpano temo: ljubezen do slovenske zemlje in slovenstva. In ima prednost, da so njegova doživetja realna, ne imaginativno iznajdena in skonstruirana. Zdomsko življenje je močnejša ljubezen do zemlje, dejal bi globlje dihanje, silnejše pričakovanje, umiranje. Človekova eksistenca se zaostri, čas se zbere v nekake vozle, ki jih ni mogoče razvozlati. Pri vsem tem pa v zdomski pesmi ne zasledimo znakov odtujenosti; ni občutka razvrednotenja, vrženosti v prazno in nesmiselno, znamenje tolike sodobne umetnosti in poetične dejavnosti, ki si prav zaradi tega lasti neko višjo zavestnost in modernost.

Poezija v svojem bistvu in v najvišjem pomenu je meditacija - intuitivna meditacija - o človeku. Pesem nastane iz umetniške odkritosrčnosti, ki vidi, začuti in izpove globlje predele človeškosti: ljubezen, mistiko greha in odrešenja, zanos radoživega obstajanja, bivanjsko tesnobo, neznane metafizične perspektive. Za zdomsko pesništvo - in razume se, da najprej v njegovem liričnem intimizmu - je značilno, da se manj odpira erotičnim navdihom in, kot rečeno, bolj neki drugi ljubezni, otožni skrbi, ki bi jo izrazil z besedami Prešerna: »čast Slovenš'ne cele ...«. Plamen ljubezni, skrbi in privezanosti na slovenstvo je razvejan v vseh zvrsteh in je na dnu vseh razsežnosti te poezije. Ta plamen je nad tradicionalno krščansko identiteto, nad raznihanostjo ob doživetjih iz revolucije, nad nezadoščenostjo sredi pozitivizma zahodnega sveta. In ko se človek vpraša, kaj so ti pesniki dosegli in odkrili, kakšen je njihov pomen v slovenski literaturi, je odgovor skoraj nujno tale: odkrili so vrednost usodnosti biti-zdoma, ki je v taki ali drugačni obliki stoletja stara; svoj pomen so dosegli s tem, da so hoteli ostati povezani s slovenskim človeškim bogastvom v času, ko vdira vsepovsod univerzalizen ne-človeškega. In vedeti moramo, da biti-zdoma ni isto kot ne-imeti-doma. Zdomski pesnik ima še vedno svoj dom tam.

Kakšen je odnos tega pesnika do zemljá nove domovine in do sveta? Vsekakor to ni odnos bolestnega domotožja Cankarjevih izseljencev in zdomcev. Zdomski pesnik ne poje »iz tujine«; Ameriko na primer čuti drugače, kot so jo čutili prejšnji valovi izseljencev. Tujino sprejme kot danost, v kateri se ne izgublja, ampak jo dejan-

sko presnavlja in si jo usvaja v novo domovino. To pa zato, ker je v njem dovolj snovi in vrednot slovenstva in ker ima v sebi humano in moralno moč, ki kljubuje surovemu tujemu svetu. Ima v sebi dejavno in posvečujočo zgodovino, besedo, vero; ima zdomsko družbo, ustvaril si je dom, ki mu je košček domovine.

In kjerkoli je nastajala slovenska zdomska pesem, v kateremkoli oddaljenem kraju tega ali onega kontinenta, je nekako posvetila tisti kraj: poveljna taborišča v Italiji in Avstriji, pot preko morij, ravnine Buenos Airesa, severnoameriške prerije in vele mesta, kanadske, avstralske in japonske dalje. Tako je pesniku v zdomstvu na tolikih krajih in v tolikih dneh polno odtisov slovenskega duha in to je, kar mu daje moč, da vzdrži. Tako nas slovenska ustvarjalnost ohranja in poživlja. Za nas pomeni literatura mnogo več, kot pomeni ljudem, med katerimi živimo, ali tudi kot pomeni našim ljudem v domovini. Odnos zdomca do slovenske besede je realno bivanjsko pogojen; mora biti dejavno živ, drugače je človek takoj postavljen v nevarnost odtujitve in slovenskega neobstoja. Slovenska beseda in pesem proti pasivnosti, proti apatiji, proti potrošništvu in enostranskemu, materialnemu bogatenju.

Kaj pomeni zdomska pesem tu in zdaj? Vemo, da govori čustvu in razumu ter da govori poetično družbeno - ta poezija je v svojem bistvu krik po svobodi, bratstvu in ljubezni in v njej je nekaj slovensko koreninskega in ohranjujočega; tudi je nekaj tistega, kar je poezija njim, ki prvičkrat beró Prešernovo Zdravljico - simbol slovenske besede, humanizma in odpora proti mračnjaštvu.

Nobena poezija ni velika samo po osebnih pesnikovih čustvih in doživetjih. Pristna poetična emocija je esenca tistega, kar se je zbralo v pesniku širše narodovega, globlje zemeljskega - kar se je skristaliziralo v njem iz preteklosti in zdanjosti. To je globlja človeška angažiranost v literaturi. Med zdomsko poezijo in poveljno poezijo v domovini je prav v tem neka emotivna razdalja: zdomstvo je občutje, ki dodaja slovenstvu Cankarja, Župančiča, Ketteja, Murna, Kosovela in drugih novo ranjenost, samotno, hrepenenje in slutnje transcendence.

Ta antologija sklepa tridesetletno ustvarjalno dobo slovenskih pesnikov v zdomstvu velikega sveta. Njihova ustvarjalna moč je v tej žetvi izpričana v osebni in širši emociji, in dokler se bodo zavedali svojega slovensko živega zdomskega stanja, bodo zanimivi in pristni. Pravtako lahko tudi rečemo: **dokler se bo slovenski človek v svetu zavedal moči in bogastva svoje besede, bo obstal.**

DAMJAN AHLIN

I *

*Za besedami
ostaneva le ti in jaz
in ta most krasnih podob,
besede kakor valovi, ki sva jih zgradila,
da nas bodo za trenutek
družile
in naj vzamejo naše duše
rahlo samotne ...*

II

*Za besedami
ostanemo nagi,
ostanejo naša življenja
kakor v pogovoru nemih,
naši nežni občutki,
naše skrite treme,
ki kakor luči iščejo zaplete
in sramežljive zaželenne sanje ...*

* Iz knjige *Palabras de dos continentes / Besede dveh celin*, Damjan Ahlin, str. 15, Buenos Aires, 2014

VINKO BELIČIČ

GLUHI ŠUMOT BOROV*

*Gluhi šumot borov ko padanje daljnih vodá
pelin se maje vzdolž ograd.
Skozi moje srce veje pomlad
... že dolgo ni v njem več domá.*

*Šli so kot ptice, ko vstane vihar,
v jato ne zberejo se več nikdar.
Onkraj meja, morij, dežel, na koncu svetá
kaplja za kapljo gre iz srca.*

*Tu pa so bori in Nanos tam zad,
tam doli furlanske lagune –*

*... mrtva pomlad,
razglašene strune.*

* Iz Antologije

JOŽE CUKALE

BILO JE LANI

*Snega prav rahla odeja
očetov je grob pogrnila
že spet
in vseh mojih trideset let
izgnanstva.*

*In preden odšel sem na vzhod
čez morje, v puščave neznane,
nisem ugledal pomladi
in jablane, ki se razcvela je
davi.*

*Zakaj bi nje beli cvet
vsipal se v temne rane,
ki jih čas noben
ne ozdravi?*

ANGELCA CUKJATI

SODOBNOST

Čas upanja v pločevinki.

*Kupovanje na kartico,
na stroške hipotekiranega življenja.*

*Jastreb trgovske borze
se hrani z devizami in vrednostmi papirji.
Spremenil je svojo prehrano.*

Človek pa ostane lačen.

*Zadušena duša osiromaši
na stroške polnega trebuha.*

*Prosti čas ...?
Časa nimajo za lastne želje.*

*Nekdaj ... kadar bo čas za ljubezen.
Prodajali bodo samo besede.*

DR. TINE DEBELJAK

PINIJA V POMPEJI

*Razvaline odkopanega mesta,
tisočletna vpepelišča.*

*Mrtva cesta,
gluha od nekdanjega vrišča.*

*Za pobeglimi koraki,
zavitimi v tunike,
se opletajo slaki,
strmé perunike.*

*Slednja hiša - grob odprt
s trupli v lavi.*

*Smrt
prah po slavi.*

*Zrak trepeče
kot spomin,
zidovi sreče -
kup razvalin.*

*Na najvišji vzpetini -
pinija otožna,
kot žena v bolečini,
narékavica pobožna
z melanholičnim velom:*

O, nisi mi tujka!

*Nad Domovine pepelom
moja - vrba žalujka ...*

TINE DEBELJAK ml.

SKLENJEN KROG

Južni križ
se je nagnil v ocean,
v asfaltni klepsidri
se je Srebrna reka ovila v večer.

Zemlja se je skrčila
v vesoljsko žogo,
poldnevi so se zapletli
v klobko poti,
ki se odvija na sever.

Doma so ostale
hrepeneče ustnice pod evkaliptom,
pečat objema
me čaka v jutru.
Žoga se je obrnila.
Od doma. V dom.
Doma.

Potoki žuboreči,
gozdovi šelesteči,
srebrna Kasiopeja.
Kondor je razprostrl
levo perut
in me varuje.
Orel je razpel
desno krilo
in me varuje.

Prostor in čas
sta eno.
Jaz in ti
sva eno.
Brv časa
čez ekvator
poje v harmoniji
pampe in belih gora.

VLADIMIR KOS

ČISTA MARIJA*

*Videl sem tvoje deviške oči.
Na molu si stala, Marija.
Mornarji so vlekli za dolge vrvi,
v vodi plesale so zlate luči.
Bilo je opoldne, Marija.*

*Ladja odprla je belkasto dlan –
za Buenos Aires, za Pablo, za Rio.
Na vrhu v ograji je stal kapitan,
dolgo je pela sirena v pristan –
Potem so odpluli z Marijo.*

*Videl sem Tvoje otroške oči,
v daljavo široko razprte.
Galebi so švignili v modre poti,
morje je butnilo v žejne peči,
za ladjo so spele se črte.*

TED KRAMOLC

SPOMIN*

*V brezbarvni oblak,
V jesensko nebo
Je urno krilo
galeba
črte zarisalo.*

*Stojim:
Utrinek?
Misel?
Spomin.*

MEDDOBJE*

*Sivi so dnevi –
v srcu – strah.
Jutri,
oj, jutri
bo sonce,
bo čas*

* Iz Antologije

JOŽE KRIVEC

POLETJE*

*Grozdeki drobni s trsja visijo,
skrito se muzajo z nežnih mladik.
Jagode z dneva se v dan debelijo,
v vrstah po dolgem in v vrstah navpik.*

*Sonce se vozi v zlati kočiji,
v grozdje nataka zemlje moči.
Gorice napihnjene so v bogatiji,
polahko v njih žilicah sreča zori.*

*V toplih nočeh rodijo se črički,
v šole bežijo tenorji in bas,
plašljivo odmevajo glaski po grički,
prezgodaj je še, ni še njih čas!*

MIRKO KUNČIČ

DED SE POSLAVLJA*

*Pod rodno streho lastovka
se vsako leto vrne,
a mene tuja zemljica
za vekomaj zagrne.*

*Ne bo nad grobom milo pel
mi zvon domače fare,
ne bodo pošumevale
žalujke vrbe stare.*

*Iz nageljna slovenskega
mi šopek naredite
in vsako leto na ta dan
na grob ga položite.*

*Polonca ti, Polončica
si solzo z lic obriši,
na križ nagrobni v tih spomin
takole mi zapiši:*

*Tu sredi pampe žalostne
naš dedek dotrpel je,
do zadnjega, do zadnjega
po domu hrepenel je ...*

* Iz Antologije

LOJZE LAVRIČ

POLJUB V SLOVO

Oranžni sončni zaton
je zlatil
zadnje ure popoldneva.
Predmestna okna
so odsevala
žarke zvezde,
kristalni čaši v kavarni
pa zatajeni blesk
tvojega pogleda.
Bila si preponosna,
da bi priznala resnico
ter užaljena vstala
in odšla.
Nisi želela,
da bi te pospremil.
Kar nekaj časa sem sedel
preveč osupel,
da bi utegnil kaj storiti.
Končno sem poiskal
rdečilo za ustnice
na kristalu tvoje čaše
in te poljubil v slovo.
Gospa pri sosednji mizi
me je nežno pogledala
in potočila solzo,
ki je jaz nisem mogel,
ker je zledenela
ostala zabodena
v mojem srcu.

ALBIN MAGISTER

IZ KAMPA*

*Na drvečem splavu smo brez droga,
ki bi rešil nas ...*

*Morda v ris začaranega kroga
nas je treščil čas?*

*Kje je vsemogočna božja roka,
ki bi zdaj otrokom pomagala?*

*Vse molči, trpi, le noč globoka
s strahom mi je pomodрила lica:
žila kmalu bo v sencih zastala
kot na nebu upanja Danica.-*

*Zdaj za nas prav res ni več novosti,
od neugnanih želj že vsi bolni smo,
včasih morda kdo dobi še pismo,
kjer dekle skrivaj pod znamko piše:
bukev zeleni že v naši hosti,
razpustila se je v cvet ozara -
pa še komaj solzo si obriše
in z roko zamahne: Ah, prevara!
Tukaj tudi sonce bolj žari,
kot se ranjenemu srcu zdi.*

*Duša kot predrta je kapnica,
ki v poletju suhem je brez vode,
rad bi iz korca se napil svobode
pa mi ne pusti rjaveča žica.
Zdavnaj že umrl bi od žeje
in med blede prah poniknil v suši,
da skrivnost prostosti ni brez meje,
da Neskončnega ne imel bi v duši.
Pustil sem telo - le naj se posti,
ustom sem približal vrč svetosti.*

* Iz Antologije

STANKO MAJCEN

KOČEVSKI ROG

2.

*Ko bi vedela, kje je ta griček,
ko bi le znala, kaj mi zvoni,
ko pa je gluho jelenje rogovje,
volk tuli v noč in medved molči.
Ko bi ti vedela, kje je ta griček ...
vem le, da zvezda nad njim stoji,
vem le, da Mati božja brezjanska
Jezuščka nad njim drži.*

3.

*In zopet pomlad -
kaj nisem pomladi preklela?
Trdó se preživlja osat,
o, trnje jaz sem živela!*

*In kaj mi hočeš pomlad?
Na svetlo se zbira družina,
lej, oče, hči, mati in brat,
a jaz - brez edinega sina.*

*Razcvetela se jablan bo rožna,
razsipala breskev svoj cvet,
objeta bo misel pobožna
vsa srca, vse duše, ves svet.*

*A jaz jo kolnem, pomlad,
vso črno jo vidim in grozno
In kamenje srka svoj sok osat
in, če že cveté, cveté prepozno.*

KAREL MAUSER

MOLITEV*

*Ne vem, Gospod,
da bi se ti kdaj zahvalil za spomin
in za milost predstav.
Zdaj premišljam:
Kako samotni bi bil,
ko bi se ne mogel vračati v preteklost,
v otroška leta in v prvo zrelost.
In kako brez sanj bi bil,
ko bi ne mogel gledati dni v bodočnosti.
Morda bodo drugačni, ko postanejo sedanjost,
toda mrtvo čakanje bi ne barvalo upov,
ki so skriti v zarji vsakega dneva.
Zdaj lahko preteklost in bodočnost
sprelivam med dlanmi svojih rok
kakor otroci, ki presipavajo pesek.
Sreča je v tem in milost.*

* Iz Antologije

MILENA MERLAK

DEVIN

*Kraljevsko špičasta pečina,
na kateri je premalo prostora za kraljevino,
preveč za samomorilca,
dovolj za muzej moči in slave,
razvalne zmage in strto obrambo,
za žaro uporniškega pepela.*

*Sumljivo špičasta pečina na meji,
nad širokim sotočjem dveh rek,
nad jeklenosivimi izvidniškimi čolni
in ribiči v tujih uniformah,
ki niso na lovu za ribami.*

*Velika kolesa rečnih ladij
meljejo mednarodno vodo; zastave;
žive linije otroškega vozička na bregu,
široko odprta vrata hotela,
ki se nasilno naslanja na deviški Devin*

Čisto blizu nevidna minska polja ...

AGUSTIN MOJICA

PANORAMI

I

*veter
pada
v kosih in
mi odpira okno*

*jesen
pada
popolnoma
na trgu postaje*

*zelo blizu je krčma
v kateri pišem
sedaj*

II

*zadnja možnost zvezde
zadnji trik:
da ugasne in postane zenica
črne noči*

III

*sleči zrak
vzeti mu vse sledi
da sem bila ali da sva bila*

*če bi vedela kako
se roditi ne da bi se rodila
hoditi ne da bi hodila
živeti ne da bi živila
svet bi bil ostal nedotakljiv
manj umazan od vseh
manj ranjen od vas vseh
manj krvaveč od mene*

LOJZE NOVAK

PAMPA

Prišel je nenapovedan.

Pozdravil me je kakor odsoten.

Ko mi je podal desnico, sem čutil, da se mu je roka tresla.

V besedah mu je ležala čudna teža.

Glas mu je bil zamolkel, in rekel bi plašen.

Pogled mu je bil kakor pregrnjen s kopreno ...

Skozi veliko okno se je počasi plazil mrak.

Tiho in neslišno ...

V pampi so večeri čudoviti.

V trepetajočem požaru svetlobe ugaša dan.

Dan sonca in svetle luči umira, počasi, počasi, in potem hitro ...

Nenadoma.

Tako pade zavesa pri zadnjem dejanju ...

Pa to ni gledališče.

To je življenje.

To je vsakdanje dogajanje ...

To so drobna življenja, ki nikoli ne bodo izšla v svetovnem časopisju.

To je pretakanje drobnih dogodkov.

Neznatnih, komaj spočetih, v strahu in trpljenju in v tihem upanju.

Mrak je napolnil prostor.

Nad pampo je ugasnilo sonce.

Senca Južnega križa je padla čez pokrajino.

Senca ombuja je padla v molk večera.

In pampa, široka, trepetajoča v dalje, je onemela.

156 *Rad imam pampo.*

Ljubim njeno svobodo.

Ljubim njene sence in njeno luč.

Njeno širino in njeno lepoto ...

Nehote jo primerjam z ravnino ob Muri ...

Zakaj?

Svobodna je ...

Svobodna ...

Tako svobodna, da lahko pojem in baham v jeziku moje matere.

Se ti zdi čudno?

Ne verjameš?

Poglej!

Pel sem materi in pel sem o zemlji ...

Pel zamejski pevec, o trpljenju sem našem ...

Pel sem o našem človeku, o naših ljudeh ...

Pel sem in pesem poslal sem v žalostni Korotan iz daljnega juga.

Nikoli mi niso trgali besed.

FRANCE PAPEŽ

HIŠA*

*Ob dvajsetletnici
Slovenske kulturne akcije*

*Iz kamna ognja in lesa so gradili
hišo gledajoč proti soncu
trezni delavci v predhodnem svetu
merili so v spoznanju in prepričanju
žrtvovali čas in zemljo
ugotavljali trdnost zidov in strehe
a vedno začenjali z besedo
merili v nad izkustvenem spoznanju z namenom,
da bi imeli za svoja premišljevanja dom
hrbtišče za svoje ustvarjalne pobude
kajti ko se je zidalo so imeli v mislih
besede podobe križa in znamenja
igre in speve za stare in nove ideje.*

*Ko je bila hiša postavljena
so se ob večerih zbirali utrujeni
in sedali okrog mize
v ugodju in varnosti globljega duha
živečega v tujih zemljah in razpetega
v srčnem in miselnem sporočilu slovenstva
razvijali so z ognjeno strastjo spoznanja
in podobe o stvareh o nebu in času
in v hiši je bila ljubezen in prizadetost
proti odtujenju in smrti
globoka usmerjenost naprej in nazaj
v besedo lepote in misli
zato se zbirali v svojem domu.*

In ko je nato nekaj delavcev odšlo
z nasmehom na ustih in rožo na prsih
in so drugi ustvarili nove domove
je ostala hiša polna imen in pričevanj
bila je iz najtršega kamna
in vklesane besede so bile neizbrisne
domačnost je ostala po koteh
v strehi so se zbirali ptiči
v hiši je bilo dovolj bogastva
po stenah živi sledovi duha
neodstranljiva znamenja ustvarjalnosti
na podstrešju knjige in zlato
zanje ki so ostali in zanje ki pridejo.

GREGOR PAPEŽ
(Prevedel Branko Rebozov)

BEŽNA SONCA

*Bežna sonca zrušena na sence sten.
Vsaka cesta teče kakor reka,
da si poišče obzorje. Tukaj se
začne jug: zemlja, ki je astronavt
v luninem močvirju.
Od tukaj se zvezde odrežejo,
krikov molk dneva se je spravil sem
in nebo in zemlja nista ločena.
To nebo, ki se ne dviga,
izgnano od istega neba,
kot bi padlo v metafiziko
andskih večerov
in bi za vedno ostalo ujeto
v svoji lastni deželi.
Komaj to razpotje
med odprtimi nočnimi vrati
in utrujen zemljevid zvezd.*

ERIKA LIDIJA POGLAJEN
(Prevedel Branko Rebozov)

LIKER IZ VRTNIC

*Sončen žarek se v sobo prikrade,
zarja se barva s smaragdom in zlatom,
-vstopi neopazno in sanje ukrade -.*

*Kitice in nageljni hranijo blodnje.
Z načrti in cilji pijanosti se opaja
Brez vsake krinke – čista kot voda,
Ki toči se čašo, ali bron, ki nastaja - .*

*Ne siv, moj cilj bodi modrikasto živ!
Naj iz prsti mojih rok lilija zraste,
Če bi kdaj puščica odprla v njih rano
In bi namesto mandlja vzklik trd osat.*

*Na cesti asfaltni kjerkoli le kamenje
In pozdrav redkih ljudi, ljudi redek pozdrav.*

*V starih prašnih sandalah nosi me smer
In iščem na vsakem koraku vrtnic liker.*

*Manjka pero mi, ki žalost okrajša,
Korenine ojači in trdoto zmanjša.*

*Manjka črnila mi, ki uporabljga vila,
Kjer manjka lovorja, kjer meča ost je ranila.*

HUMBERT PRIBAC

ZLATE NITKE*

Mimo okna je šel privid
nekdanjih senc;
slišal sem glas goloba
izpod zarjavele gorne
in za hip
se je izgubil moj smeh
v napuščih streh,
med strohnelimi gredami,
kjer je čas spletel
pajčevino pozabe
in jo razpel
od stene do stene.

Le včasih zabredejo otroci –
misli v ta svet zlatih nitk
in vse nosi v sebi vablјivost
nekdanjih let
polnih svetlobe,
ki je lila v snopih
skozi kopreno
skedenjskih lin.

* Iz knjige »Bronasti tolkač«, Humbert Pribac, Izdal Slovenski klub v Melbournu kot prvo slovensko knjigo v Avstraliji, 1962, str. 15.

KAREL RAKOVEC

GIUNTO E GIA IL CORSO DE LA VITA MIA*

*Življenje tek sem dokončal. S težavo
sem v majavem čolnu pripeljal tovor
v skupni pristan, kamor dajat odgovor
grem za blago, če slabo ali pravo.*

*Domišljija mi je bila svetišče,
umetnost sem postavil za malika.
Zabloda je bila, zdaj vem, velika
kot vse, kar človek sebi v škodo išče.*

*Načrtov in snovanj vesela leta,
čemu? Skoraj dvojna smrt zamenja.
Ubežim drugi, ko me prva ujame?*

*Duši že ni do čopiča in dleta,
zazrta je v Ljubezen, ki razpenja
roke na križu, da nas vse objame.*

* Iz knjige »Posneti soneti« - Karel Rakovec, SKA, Buenos Aires, 1987, str. 25

TONE RODE

GOLOBJE*

*Na vogalu golobje,
v temnem lokalu gospodje,
kava kadi v kolobarjih vodikov oksid.
Pena na robu nastane.
Krhelj za krhljem odpade:
obrate odtrganih ur mečem v zid.*

*Na vogalu bodice,
veže, premreže žice,
veter pometa za rdečo kuliso noči.
Kradem steklene besede.
Prste, lišajaste krede,
vojem s svilenimi nitmi črnili.*

*Na vogalu golobje,
v temnem lokalu gospodje:
še črno dno iz skodelice posrkam z očmi.
Golobom noč najde žlebove.
Gospodom postelje grobove.
Mene povede pod oder odžvižgat temi.*

VINKO RODE

DOLINA LA PUNILLA*

*Kot nekdanj veter boža
bele šope trav;
lesketajo se v zlatu
kot zoreča polja.*

*Sonce žari v teh gorah,
v teh oblakih
kot nekdanj.*

*A oko je drugo,
začudenje srca je novo,
nenasitno.*

*Zemlja je neizčrpna,
nepremagljiva v svoji volji
do življenja.*

*Pred tisoč leti
je na tem kamnitem stolu
sedel drug človek,
zrl v dolino.
Srce so mu gibale iste misli
kot jih meni šepeta
ta žarni poldan.*

*Mar nisem v njem,
ni v meni on
skrivnostno?*

*Utrip novega sveta
nekje globoko
bije v mojem srcu,
sozvok je v misli.*

* Iz knjige »Nekje je stvarnost prozorna«, Vinko Rode, SKA, Bs. As., 1987

ANDREJ ROT

OAZA*

Veter raznaša vonj
po odprti zemlji
iz nje dehti obraz
življenja.

Starec spremlja
lahno hojo črede.
Konj se poganja v skok,
pes riše krog ovčadi.

Rad bi bil kot starec
iz pampe,
rad bi imel njegovega konja
v jutrih,
ko potok odnaša boli.

Dim z ognjišča
ogreva divjino hriba:
kebrači, talas ...

Koruzišče zori
ob belo barvanih hišah,
k njemu poseda ob večerih.

Rad bi bil kot starec
iz pampe,
ki ob zori
reže obzorja
pod splašenimi golobi,
škrjančki,
med rosno deteljo
in rožičevci,
v biserovine polnem ozračju,
s svobodno bližino neba,
s svojim konjem
in razdaljami.

* Iz Antologije

BRANKO ROZMAN

VEČERI V MAJU*

*Večeri v maju utkani so v sivino,
resje diši v tihi hosti,
Zastrti cveti skrivajo skrivnosti.
Mrak s težko roko je pokril dolino.*

*Tam daleč za gorami mala koča
med brezami posluša šum v kotanjah.
Skrivnostna zemlja se odpre ko v sanjah:
po njej se vije rdeča kri deroča.*

*Balado poje veter v črne veje:
povest o mladcih močnih, čvrstih hrastih,
o boju, kroglah, krvi, o pošastih,
golči lobanja. Veter veje, veje.*

*Udarec zvona se je zlil med koče.
Sam mir. Vsi listi se zapro na roži.
A zemlja ne utihne. Strta toži.
Noč vsako vroče joče ... joče ... joče ...*

* Iz Antologije

NEVA RUDOLF

JESEN V AVSTRALIJI

Čutim jo. V zlatu valov se ustavlja,
tiho prepevanje čričkov jo kliče -
glej, in vsa polna je noč že.
Mesec pomika za nizke se griče.

Če bi nasula v naročje ti breskev
in bi pod latnik na paštnu se skrila -
o, ali bi prišel tiho do mene,
ali bi z grozdi si žejo utešila?

Čutim na vekah žarke drhteče
in iščem, kjer v soncu trtje žari.
Pa ni ciklam in ne brinja, ne skal.
In tebe, moj dragi, tu ni.

FRANC SODJA

KAKTUS

*Od kdaj živi, kdo to naj ve?
Cvetovi redkokdaj vzbrste,
v zelenih listih siv nadah
se lepi kot stoletni prah.*

*Na videz mrtev je in spi,
v resnici snuje, vre, kipi;
a kadar listi zacveto,
lepote sito ni oko.*

*Ti rad bi venomer cvetel
in svet naj bi nad tem strmel?
A vedi: za izreden cvet
je treba včasih mnogo let.*

MILENA ŠOUKAL

MRTVO DREVO*

*V rokah komaj še drži
ostanke zapuščenega gnezda,
v gole veje se odbija
zven šumotnih trav,
v strtih piščalih si veter
ne otepa strasti:
mrtvo drevo ne šumi.*

*Pomlad mu ne prinaša sanj,
zenica se ne skrči
ob vdoru sonca v planjavo;
v neznanost sence ne sprejema
utrujenih popotnikov.*

*Le kadar pred prihodom mraka
Z ugaslim smehom v sebi zbira
odsev sijajnega zatona,
iz mrtvih vej se ptica oglasi,
ki z vrha še višino meri
v majhnosti življenja pod seboj.*

ŠTEFAN TONKLI

ŽIVLJENJE*

*Življenje moje je razbita čaša,
z nasilno jezo vržena ob tla,
življenje moje – ogenj, ki ugaša,
vse bolj zagrinjata ga mrak, tema.*

*Vi greste mimo, kakor teče reka
ob kamnu, bregu in ob vrbovju,
in slika debela in obraz človeka
prikažeta se, izginita v nje dnu.*

*Vi greste mimo ... Jelk in smrek molčanje
mrtvo se ulega mi ob rob srca,
ki shrani zase muke, trepetanje -
netivo žgoče za plamen gorja.*

*Življenje moje ubito je zrcalo,
glasbilo strto brez akordov, strun,
poslej bo mrtvo, večno bo molčalo,
ko kamen, potopljen v globok tolmun.*

* Iz Antologije

DOLORES TRSEGLAV

TUJE MESTO*

*Po tvojih cestah, tuje mesto, hodim
plašno, kot da bi s trnjem bile krite,
a zdi se mi, da bom usoda mnogim,
ko mi prisveti žarek zvezde skrite.*

*Neviden cilj slede koraki moji,
zaman se stezajo roke po meni,
da bi, ko me teže prihodnji boji,
s tolažbo me slepili izgubljeni.*

*Ob moji cesti glad in mraz grozita,
bogastvo tam prižiga ognje svoje,
a moja pot samotna je in tiha.*

*Korak, čeprav je plah, nikdar ne niha.
Saj vem, da krvaveče noge moje,
Gospod, pripeljal boš na vrhe svoje.*

KAREL VLADIMIR TRUHLAR

SRCE V VEČERU

*Le sam veš,
kako si zaživel
iz žarkega popoldneva
nad bleščavo reke.*

*Tvoja motna zelenina,
tvoji sivomodri pasovi
in čisti ognji*

*zdaj dobrotno
stopajo vame
in mi presevajo
ugasle bolečine
še vedno čakajočega
srca.*

*Ko mu spokojno
dosežejo dno,
se zazrcalijo v brezbrežju
Boga.*

RAFKO VODEB

SIBILA IZ KUME*

I

*Staro sonce, meženo,
visi nad srebrnim morjem
in bel oblak razpira belo dlan
nad potopljenimi otoki.*

*Tu sem ostal,
na suhem brodolomec,
pod južnim sijem.
Med prsti stiskam
prgišče rožmarina
in s hodnim jadrom si zakrivam
krvavo ranjene oči:*

*Še to meženo staro sonce
Je preveč,
za nas,
Sibila iz Kume!*

MAJDA VOLOVŠEK

PESMI

II.

Ujela sem v mrežo besed
tvoj davni otroški nasmeh.
Shranila sem ga
v popotno torbo
med minimalne kalorije DP,
med potne liste
za državljanke,
med uvele liste
španskega bezga
in cvetočih kostanjev
nekdanjih pomladi.

III.

Ne išči me nocoj,
Veronike,
po križevem potu semaforjev.
Poslednji list
sem iztrgala
iz koledarja tvojih žalosti.
V deževnih večerih
so ceste labirint
in trgi so začarani krogi.
Ne išči me nocoj,
Veronike,
v tem prečudnem mestu,
kjer dežuje
slan dež.

VINKO ŽITNIK

DOMOV

*Domov, o bratje in sestré, po zdravje,
domov v nebeško varstvo, v božji mir,
domov na delo, žuljev trdni tir,
domov v kleti in kašče, hleve kravje,
domov na njive in gozdov goščavje,
domov v ponosnih naših gor okvir,
domov, kjer naših sil vre večni vir,
domov, domov v prostost in zmagoslavje.
Domov, v družini naše gorski krog,
domov k živini; volu, konju, žrebcu,
domov v dobrane naše in naš log,
domov k motiki, kosi, plugu, cepcu,
domov, kjer znova posadi nas Bog
za našo mizo k polni skledi, k hlebcu.*

Ob 60-letnici naše Slovenske kulturne akcije, je umestno in razsveseljivo, da v tej jubilejni številki Meddobja objavimo nekatere sestavke proze, ki so izšli izpod peresa naših ustvarjalnih članov v tej literarni zvrsti skozi šestdesetletij. Nekateri izmed njih so tudi uspešno iztopali na področju pesniškega ustvarjanja.

Mislimo, da nam kratek odlomek iz prvih strani knjige *Zapisi iz zdomstva* Franceta Papeža zrcali pomen in značilnost slovenskih zdomskih pisateljev.

»Ob Srebrni reki se dan hodá proti severozahodu širi mesto B – mesto luči, vode in zraka. Vertikalne železobetonske strukture se v polkrogih stopnjujejo iz gostega središča ob reki proti zunanjim predelom mnogih predmestij. Ceste prepletajo to ogromno kamnito in ciglasto telo kot pajčevina, v katero so ujeti milijoni ljudi. Po zidovih je videti sem in tja simbole sonca, ki ima v teh krajih skoraj metafizično moč in je večje kot v zgornjem svetu. Na prisončnih bregovih se v pesku in med kaktusi grejejo morske želve, pričakujoč novih stoletij, v preriji in pampi se samozavestno zibljejo dva do tri metre visoke koprive s svojimi lilastimi cvetovi, po katerih se spreletavajo veliki kačji pastriji in ose.

Poletni dan je. Hodim ob reki med nizkim drevjem in kamenjem, ki se beli na soncu, kakor okostja davnih živali, ki se odraža v ne preveliki oddaljenosti na zamegljenem obzorju.

Svet, v katerega je postavljeno zdomstvo, je le zunanja in fizična sestava; v njej se širijo krogi in vijejo rovi naše notranje pretresenosti in duhovnega očiščenja. Tu smo postavljeni na pot, ki

vodi preko celinskih razsežnosti v predele drugega življenja. Smo v tujem, zunanjem svetu, obenem pa v svojem najbolj intimnem in domačem. Gotovo pa beseda zdomstvo ne izraža povsem tiste usodnosti in transcendentne postavljenosti v nov svet, iz katerega ni povratka. Zdomstvo je svet skrivnostne prihodnosti, odtrganosti od osnovnega narodnega, a je tudi svet notranje presvetljenosti in bitnega očiščenja.

Ti zapisi so nastali kot odziv doživetij v tem svetu, v času mnogih let, in kot odsev celotnosti zdomskega občutja, ki ne more izbri-
sati iz sebe onega sveta.

Popisati in odkriti stvari, ki so se zgodile, ko smo zapuščali tisti svet, verjetno ne bo mogel nihče v vsej epski širini in človeški globini. Tisoči zdomcev, ki sta jih spočeli vojna in revolucija, so razsejani po teh zunanjih in spodnjih krogih sveta; najdeš jih na obalah severnih jezer, v mestih na vzhodu in v puščavah na zahodu, ob reki in v pragozdu, na neskončnih ravninah pampe. Vsak ima svojo zgodovino, razmaknjeno v globine temne preteklosti. A v njih je vtisnjen kot zadnji in najusodnejši dogodek – odhod. Odhod od praznine in bolečine, padec med listavce in kamen; odhod kot zadnja skrivnost, razkropljenost v nov svet.«

VOJKO ARKO

CERRO SHAIHUEQUE*

Rjavo zeleni poltovornjak, ki mu pravimo v Južni Ameriki kamioneta, je zdrknil preko železniške proge in brzel po tlakovani cesti navzdol proti jezeru. Široka modra gladina je odbijala žarke pletnega sonca, ki je v opoldanski pripeki ogrevalo zadnje ostanke steppe med obdelanimi vrtovi. Jože je mirno vodil avto in prisluškoval mojemu razgovoru z gostom iz Evrope. Stari gospod, v resnici, zdaj že malo rabljeni duhovniški obleki, je govoril o svojem delu v Rimu, kjer je usmerjal izseljence preko oceana v Kanado, Združene države, Argentino ali Avstralijo. Sam sem se prizadeval, da se izkažem kot turistični vodič, in skozi okno sem kazal in opisoval pokrajinske značilnosti, vredne omembe in razlage. Nismo se prav zavedli, že so ostale za nami opustošene proge starega letališča, kjer je nekoč obdeloval zemljo in pasel krave in ovce eden prvih naseljencev v teh krajih Jože Tauschek. Njegovo narodnost so argentinski matičarji po ameriški navadi označili kot avstrijsko, saj ob prehodu prejšnjega v sedanje stoletje je stara avstro-ogrska monarhija še obstajala. Vendar je Emilio Frey, ki je moža in njegovo družino poznal in se tudi s koloni po nemško pomenil, vedel povedati, da je bil Tauschek po rodu iz Bohmen, torej Čeh. Po nekaj letih trdega dela v teh krajih, je Tauschek utonil, ko je vodil vojake preko deročega Limaya, njegova družina pa se je vrnila v čilsko mesto Valdivia, od koder so se pred leti odpravili v nepoznane predele na naši strani Kordiljer. Povprečnega evropskega kmeta so vabila v nove zemlje obsežna zemljišča, ki so jih ameriške vlade širokosrčno ponujale tistim, ki bi se hoteli v teh obrobnihi krajih naseliti. V Evropi je kmet razpolagal s skromnimi sredstvi, zemlje pa je manjkalo. V Patagoniji je manjkalo vsega, zemlje pa je bilo dovolj in preveč.

* Iz *Cerro Shaihueque*, Vojko Arko, SKA, Buenos Aires, 1987- str. 50-56)

Kamioneta je naglo puščala kilometre za seboj. Polzela je preko Bredstrupove estancije. Visoke vrste topolov zakrivajo jedro posestva, nasadi, ki jih plodi reka Ñirihuau, se širijo na vse strani. Ko se je Danec naselil na tej pampi, so ga smatrali bariloški prebivalci za prismojenega. Pa je znal pregovoriti skopo patagonsko zemljo in podarila mu je zavidljivo blagostanje.

»Veste, ko sem poročal naše ljudi, ki niso imeli nobenih papirjev, sem opravil vse poroke v Vatikanu. Tako smo se izognili italijanskim civilnim sodiščem«, pripoveduje duhovnik.

Zmede po drugi svetovni vojni so včasih ovirale najenostavnejše in najbolj človeške zadeve. Ljudje so se morali znajti in se prekopati preko na videz nesmiselnih, a jako resnih ovir.

»Ali ste imeli opravka s sivimi?« vprašam.

»Da, precej takih smo spravili v Ameriko«.

Spominjam se ljudi, ki so jih titovci zahtevali od zavezniških oblasti. Morali so živeti pod tujim imenom in potovanje čez ocean so jim omogočili napačni dokumenti, ki jih je skrpucala Bog zna katera birokracija ob sodelovanju poštenih ljudi, ki so sicer kršili črko zakona, a opravljali človekoljubno delo.

Že brzimo preko modernega betonskega mostu.

Nekako tukaj se utonil Tauschek, tukaj so nekaj tisoč let Indijanci plavali čez Limay in potem, ko so dobili od belega človeka konja, prečili reko s pomočjo živali. Tu nekje so preko hitre in deroče vode prodirali vojaki, ko so leta 1881 prvič dospeli do Nahuel Huapija in razvili državno zastavo na gori Carmen de Villegas. Eden teh nepoznanih, pogumnih in trdih fantov je utonil v reki, pa je dobil prvi grob belega človeka ob velikem jezeru. Ko se je vojska umaknila, so Indijanci strgali zastavo in prekucnili drog, izkopali mrliča in ga vrgli v hrano zverjadi. Seveda vsa jeza in vse ogorčenje nista nič pomagala. Čez dve leti je vojska znova primahala po dolini Limaya in za vedno ostala ob Nahuel Huapiju.

Kilometri ostajajo za nami. Suha stepna trava pokriva peščeno zemljo, gole skale silijo izpod grušča in kipijo v obzorje. Ob reki se vrstijo hiše, nasadi, estancije. Naglo požira avto položno vzpetino, potem brzi navzdol k ovinkom Amfiteatra, kjer se reka stisne med bregove in kjer je geolog Bailley Willis načrtoval prvi veliki jez na

kordiljerski reki. Takrat je divjala v Evropi prva svetovna vojna in zamisel industrijskega mesta je odgovarjala sodobnim severnoameriškim idejam. Dopolnjevala je privid kmečkih naselij, estancij, vasi in mest, o katerih so sanjali častniki odprave v puščavo. Ti so koncem stoletja jahali proti velikemu jezeru v nasprotni smeri, kot pa teče naš avto, in ugibali, kje vse naj bi se naselili delovni koloni. Pa je resnično razvil deželo pod Andi šele turizem, ta najmodernejša delavnost, ki sicer nič ne proizvaja, a je vendar dobičkonosna.

Prešli smo estancijo »La Lonja«, kjer je desetletja pasla ovce Dolly Frey in kjer zdaj gospodari njena hčerka Susana. Ob cesti, v senci košatega patagonskega in evropskega drevja se skriva ljubko, prijazno pokopališče. Pod smrekami in cipresami počiva pionir Emilio Frey, ki povezuje indijansko preteklost in moderno dobo. Frey se je rodil v poljedelskem kraju Baradero na reki Paraná. Tam je preživel otroško dobo, potem pa ga je oče, švicarski izseljenec, poslal v Švico študirat. Postal je geometer in konec leta 1895 je prišel kot mlad fant z odpravo naravoslovnega muzeja na Nahuel Huapi. Raziskovalci so postavili svoje šotore nekako tam, kjer stoji danes bariloška Narodna Banka. Znanstveno skupino je poslal v patagonsko Kordiljero Pančo Moreno, nekdanji ujetnik vladarja Jablan, in stari Šajueke je še životaril v Tecki. Na kraju sedanjih Bariloč še ni stala nobena zgradba in odprava muzeja je čez poletje delala na področjih severno od sedanjega Bolsona. Ko se je februarja 1896 vrnila k Nahuel Huapiju, je našla prvo bajtico. Postavil jo je čilski Nemec Carlos Wiederhold. In ko je leta 1964 Frey pri dvaindevetdesetih letih preminul, je v bariloškem mestu bučalo moderno življenje. Železnice in letala so stresala turiste v edinstveni kordiljerski kot. Tudi slovenska bariloška planinska saga je praktično že izzvenela.

Blizu Freyevega ima svoj grob zdravnik Pepe Iglesias, tovariš slovenskih planincev, ki je postal žrtev letalske nesreče. Vneti andinist, doma iz velemesta, je prav tako kot šumski bratje izbral Bariloče za svoj dom zaradi gora in planinstva.

»Gremo v Villa Llanquin pogledat?«

Avto je zavrl ob velikem, nerodnem splavu, ki se je nebogljen valjal na obrežju Limaya. Nov viseči most se vzpenja čez hitre, zelene valove in ponuja pešcem, da jih popelje v poljedelsko in pastirsko naselje onstran reke. Jože je zavozil doli s ceste in postavil kamione-

to blizu avtomobila cestne uprave, ki je Bog zna zakaj stal ob mostu. Lezli smo iz avta, gost iz Evrope je kljub svoji priletnosti rad pristal, da si ogleda na pol indijansko naselje, ne preveč oddaljeno od rastočega evropskega mesta.

Ob mostu je stalo čedno, mlado dekle v zlikanih kavbojskih hlačah in čisti novi bluzi. Ustavila me je, ko sem hotel mimo nje po leseni brvi.

»Kaj me ne poznate več?«

Res sem se komaj spominjal, saj sva se srečala samo enkrat, ko sem spremljal slikarko Baro Remec na obisk Llanquina.

»A, Marta, saj res – prav za tebe imam nekaj malenkosti, ki ti jih pošilja Bara«

Deklič nemudoma prevzame vodstvo družbice in nas spremlja preko reke.

»Kako spravljate tovore čez Limay?«

»Konj lahko preči po brvi. Nekateri uporabljajo tudi samokolnice.«

Na drugi strani zadenemo na prašno zemljo, malo v skladu z zelenim bregom Limaya. Preko neurejenega, od konjskih kopit stepanega trga, omejenega, na vseh straneh z drevjem in nasadi, nas vodi dekle k mali hišici, skriti pod sadnim drevjem in stisnjeni med plotove in ograje. Nekaj umazanih otrok nam priteče naproti.

»Oče dela na novem jezu Piedra del Àguila, mama pa je šla v Bariloče«, pripoveduje Marta, ko ji izročam zavitek stare obleke za številno družino.

»Veste, jaz imam zdaj tudi punčko«, se pohvali osemnajstletni deklíč, ki seveda ni poročena in oskrbuje bratce in sestrice, kot pač najbolje zna. Gledam v njen pravilni obraz in ne najdem indijanskih potez. Bara mi je pravila, da je Martin oče Španec, mati pa kreolka z obilno primesjo indijanske krvi. Kolikor na hitro ugotovim, se je na posestvu nekaj primitivne evropske kulture pridružilo domači zaničnosti in brezbržnosti. Kot po navadi, številna družina in revščina zavirata vsak napredek v sodobnem smislu.

Poslovimo se in se napotimo po poljski poti med nasade proti posestvu čilskega Nemca, ki se je pred desetletji naselil v tem kraju in tudi poročil domačinko. Zemlja je kaj zadovoljivo obdelana, drevje čuvano in oskrbovano. Mož je lansko leto umrl, potem ko se je leta dolgo boril za svoje posestvo in za svoj kraj. Izkoriščal je

zemljo, pasel ovce, čuval govedo, gojil čebele, postavil prvi splav na reko, gradil čolne in vozil z njimi svoje pridelke po brzicah Limaya in Río Negra do Viedme in Atlantika. Oglasimo se v hišo, ki vsaj na zunaj zgleda precej zdelana in preživela, pozdravimo domače ženske in si ogledamo zadnji domislek starega Nemca, lepo naravno ribogojnico v izkopanih tolmunih, ki jim dovaja in odvaja vodo reka sama. Pred dvema letoma je ena izmed tistih zadnjih patagonskih neviht razbesnela hudournik v vzhodnih gorah, pa je zdaj komaj vidni potoček narasel v divji veletok in poplaval ribogojnico. Neurje je odneslo nekaj deset tisoč malih ribic v Limay. A je stari mož še pred smrtjo obnovil svojo gojilnico in otroci zdaj pridno prodajajo sveže ribe bariloškim restavracijam.

Za povratek nam pokažejo stezo ob bregu reke. Klatimo se po poljih, med sadnim drevjem in vrtovi, gledamo skozi žične ograje, obidemo to in ono revno hišico ter se vrnemo do steptane zemlje ob mostu. A preden spet zdrsimo po tlakovani cesti, hočemo pogledati še k družini, ki je dala ime naselju. Obrnemo se proti jugovzhodu, po skromni stezi in poljski poti, kjer komaj zadenemo na kakega človeka. Dolina se rahlo odpre, peščena rebra onstran Limaya se pnejo nad cesto, a tukaj, na naši strani so se za prvimi klanci vzpetine pomaknile v daljavo. Oziram se proti severu in že zapazim nad skalovjem in kopastimi rjavimi slemenimi vitek stolp, ki naznanja Začarano dolino. Na zahodni strani čepijo na odročnem, a značilnem vrhu temno-sive skale, ki sem jih nekoč plezal z otroki bariloškega andinskega kluba. To je Cerro Chenque in zadnja beseda pomeni indijanski grob.

Steza se vije med travniki blizu vrb. Reka polzi neslišno po svoji strugi. Nekje daleč se sprehajajo bariloški ribiči s svojimi trnki, ribiškimi škatlami in nahrbtniki. Predaleč so, da bi mogli ugotoviti, če so imeli dober lov in če so srečno potegnili iz vode kak lep primerek postrvi ali sulca - ribe, ki jih je zaplodil v teh vodah Narodni Park.

Llanquini so si v zadnjih letih zgradili novo hišo. Potreba jih je k temu prisilila. Lesene kolibe sčasoma strohnijo in zgnijejo, pa mora tudi Indijanec postati podjeten. Korakamo mimo rejenih krav in umazanih ovac in srečamo oba stara gospodarja. Nekaj pozdravov in vljudnih besed. Oba sta oblečena v delavno, zanemarjeno obleko, vendar je gospodinja čedno počesana. Tam zadaj pokuka skozi vrata izredno prikupno oblečena mlada damica, pa ne vem, če je domača ali le na obisku. Gospodar toži čez bariloške cene, pohvali zadnji

dež in povpraša po Bari. Gospodinja izroči pozdrave in obljubi, da bo ob priliki pokazala listine svojih staršev. Vedno vztraja, da je bil njen oče indijanski poglavar in Argentinec in da so se starši naselili v kraju, ko so mu dali ime, s predelov okrog mesteca San Martín de los Andes. Llanquin naj bi pomenilo v jeziku mapuche drag kamen. A sosedje trdijo, da so Llanquini prišli iz Čil, da pomeni beseda Llanquin smeti, odpadki in da je stari Llanquin dobil na Bog zna kakšen način v dobi predsednika Yrigoyena naslov »cacique«. Ko sem kasneje doma poiskal besedo Llanquin v slovarju araukanskega jezika, sem se prepričal, da imata vsaj v tem pogledu prav stara dva, ne njuni malce zlobni sosedje.

»Ali ste uredili zemljiške prepise?«

Seveda, to je težavno. Treba je čas in letanja po uradih. Pisma in vloge so huda nadloga za analfabete. Že druga generacija živi brezbrizno na državni zemlji in se ne potrudi, da uredi sitne papirje, čeprav ima vso pravico na posestvu.

Predstavimo evropskega gosta, ki ne govori špansko, a se nekoliko izvleče z italijanskim jezikom in prijaznostjo. Rokujemo se, obljubimo, da se še oglasimo in se vrnemo mimo ovac, krav in konj na travnike in na obrežje Limaya.

FRANK BUKVIČ

SVAKA*

(...)

Steve Malavašič se je rodil kot vsi krajinski kmečki otroci pod vlado Franca Jožefa in zatirani po narodnostno nestrpnih Madžarih, med kravo in volom, a zaradi tega še ni postal prerok ali celo odrešenik človeštva, temveč brez šol odrastel v nerazgledanega in omejenega človeka, polnega domišljavosti in oboževanja posvetnih reči. Zato je bil zatrdno prepričan, da se je doma svet prenehal vrteti tisti dan, ko je on zapustil domovino. Zanj se je kolo zgodovine v Krajini ustavilo tisti trenutek, ko je odšel v Ameriko. Od takrat naprej se je razvijala in napredovala samo Amerika, življenje na Muri pa je okamnelo, kot se to često zgodi v pravljicah. Zato je domneval, da je njegov svak Škaf prav takšen tepec, kakršen je bil on, ko je pred dvema generacijami prišel v Pensilvanijo, in zato mu je stavljaj razna bedasta in smešna vprašanja: če se zna peljati z dvigalom; če ve, kaj je »snowmobil«, če je videl električno zobno ščetko in če zna govoriti v mikrofon.

Malavašič ni vedel, da je njegov svak odrastel v drugačnem svetu kakor nekdanji Franc Jožefovi Krajinci in je vedel mnogo več kot on, ki je v petdesetih letih, odkar je prišel v Ameriko, samo enkrat zapustil Pensilvanijo, pa še takrat ni šel v stari kraj na obisk, da bi na lastne oči videl tamkajšnji napredek, ko sta šla z Julčo, njegovo drugo zakonsko ženo, v Florido na poročno potovanje in še takrat zaradi neveste, ki si je želela videti palme in aligatorje. Škaf pa je preživel svetovno vojno, se seznanil z raznimi tehničnimi iznajdbami, videl pol Evrope in četrt Rusije, se kar dobro naučil nemško, govoril tudi srbohrvaško in madžarsko in pred vojno hodil nekaj let v gimnazijo. Malavašič je hodil v šolo samo štiri zime, pa še tisto neredno, ker je moral pasti krave ali pomagati pri kmečkih delih.

* Odlomek iz knjige *Zgodbe o zdomcih in še kaj*, Frank F. Bukvič, Izdala SKA, Buenos Aires, 1979

Komaj da se je naučil brati in pisati, pa še tisto ne v materinskem jeziku, temveč madžarsko in še to je potem pozabil.

S tujino se je seznanil že s trinajstimi leti, ko so ga poslali za pastirja na Ogrsko, da bi se tam naučil državnega jezika, »da mu bo življenje lažje«, kot je povedal šolski upravnik. Na Ogrskem se je prvič in zadnjič v življenju pokazal revolucionarja, ko se je na lastno pest uprl. Ker je bil gospodar pri delu prezahteven, misleč da so Totje* samo zato na svetu, da za »gosposke« narode garajo, gospodinja pa pri jedi preskopa, je po treh mesecih poniževanja in stradanja pobegnil domov. Tu je potem z materjo poskusil govoriti čudno mešanico madžarščine in ciganščine, kar ni imelo ne repa ne glave, samo da bi mater prepričal, da se je naučil dovolj državnega jezika, da mu bo lažje v življenju in da mu zato ni treba iti nazaj na Ogrsko, za kar mu je mati z leskovo palico izprašila suknjič na hrbtu in ga poslala nazaj.

Po končani ljudski šoli so se bratje jeli učiti raznih obrti (doma je ostal samo najmlajši sin Marko, ki je prevzel kmetijo), sestre pa so se po raznih krajih služile balo in čakale na moža, razen Lize, ki se je izselila v Ameriko, se tam kmalu poročila in jela staršem pošiljati dolarje. Takrat je Malavašič prvič v življenju jedel salamo in pil pravo kavo. Kavo in salamo je kupila mati za dolarje. Oboje, kava in salama, je bilo tako okusno, da je Steve, še predno je pogoltnil zadnji grižljaj salame in spil zadnji požirek kave, sklenil, da pojde tudi on za Lizo v Ameriko, brž ko bo velik. Svojo željo je sporočil Lizi (pisal ji je kar po krajinsko, čeprav so ga v šoli učili pisati madžarsko), ki mu je nekaj let pozneje, ko je odrastel, poslala denar za vožnjo. Na poti v obljubljeno deželo se ni samo prvič v življenju peljal z ladjo, ampak je tudi prvič videl vlak, do katerega ga je pospremil njegov pokojni oče. O vlaku je slišal že v šoli, ni si pa mogel predstavljati, kako bi lahko tekel voz sam od sebe, ne da bi ga vleкли konji, in to celo v vzpetino. Zato je bil na čudni stroj tem bolj radoveden. Ko je črna pošast privozila na železniško postajo, puhala iz dimnika ogromne črne oblake dima in tako grdo sikala, kot da bi imela poln trebuh strupenih kač, mu je bilo tako tesno pri srcu, da bi se z očetom najraje vrnil domov. Predvsem se je bal, da čudni stvar ne bi podivjal, smuknil s tračnic v goščo, se tam prevrnil in ga pokopal

podse. Toda Steve je bil rojen pod srečno zvezdo in je zato tudi srečno in brez vseh nezgod prišel v Ameriko. Mlademu izseljencu je bila usoda zares naklonjena, kajti komaj dva meseca po njegovem prihodu v novi svet so v Sarajevu padli usodni streli in sprožili svetovno vojno. Namesto v Galicijo ali v Srbijo na bojišče, kamor so drug za drug morali odriniti njegovi bratje (Koloman in Vanek sta padla že prvo leto v Galiciji. Kloši je padel proti koncu vojne na soški fronti), je njega dobra usoda pripeljala v Ameriko, daleč od bojišča, kjer se je brez težav zaposlil v tovarni, že prvi dan delal nadure in služil dolarje. Stanoval je pri svoji sestri Lizi, ki je materinsko ljubeče skrbela zanj, in pri njenem rdečelasem in enookem možu Chucku, ki se je vsak weekend nalil žganja. Chuck je bil po materi Škot, po očetu, ki ga nikdar v življenju ni videl, pa včasih Finec, potem Letonec, potem zopet Romun; to pa odvisno od količine alkohola, ki ga je spil.

Ko je bilo konec vojne in nadur, se je spomnil, da je samec in da bi bilo pametno, če bi si poiskal življenjsko družico in si ustvaril družino. Jel je pridno stikati za dekletom. Majhen, debel in zabuhlega obraza, v katerem je neutrudno tičala smrdljiva cigara, ni bil preveč privlačen, dekleta v svetokriški fari pa v njegovo nesrečo strašno izbirčna. Toda Malavašič kljub številnim odklonitvam ni obupal in lepega dne se je tudi njemu nasmehnila boginja ljubezni in zakonska sreča v podobi vitke Železnikove Magde, ki je stanovala onkraj železniške proge za železarno.

Malavašič je bil neizmerno srečen, Magda, ki je že nekajkrat skušala priti pod zakonsko streho, a je velikokrat doživela grenko razočaranje, pa nič manj. Fantje je niso marali, ker je preveč rada komandirala. Malavašiču pa je celo ugajala, da je dobil takšno žensko, ki bo v zakonu nosila hlače in držala pokonci tri vogle ter še četrtega polovico. Dokler je delal v tovarni, je bila njegova prva zakonska dolžnost, da ji je prinesel vsak petek svojo mezdo. Ker je bila Magda marljiva kot mravlja in tako varčna, da je vsak cent petkrat obrnila v roki, preden ga je izdala, ji je svoj zaslužek z veseljem odstopil in ji bil v vsakem drugem oziru podložen.

Malavašič je bil v železarni za pomožnega delavca. Ker so ga imeli v oddelku za velikega tepca, so ga delavci klicali »cement head«. Rojen v skromnih razmerah, je bil z nizkim delom v tovarni zadovoljen in bi kot pomožni delavec verjetno šel tudi v pokoj, če oblast ne bi vpeljala prohibicije in prepovedala točiti alkoholnih pijač.

Na idejo, da bi tudi onadva kuhala in prodajala žganje, je prišla Magda, ko je v tovarni slišala, da ga nekateri Krajinci že skrivaj žgejo. Steve bi kuhal, ona bi prodajala. Zaslužek bi bil hiter in lahek. Čez noč bi obogatela. Ljudje, ki so vajeni piti, bodo za žganje še svojo kožo prodali. Potem Stevu ne bo treba delati v tovarni, ona bo pa gospa, ki se ji prav tako ne bo treba več mučiti z akordnim delom in biti za weekend za pomivalko in kuhinjsko deklo. Toda kaj bi s Stevom! Dalj ga porineš, dalj je! Ko pa ji je povedal, da zna kuhati žganje, skoraj verjeti ni mogla, da bi bil njen Steve lahko tako pameten.

»Moj stari oče je imel žganjarijo. Vso zimo, od pozne jeseni pa do velike noči je žgal. V njegovi žganjariji sem si že kot otrok zapomnil, kako se kuha žganica. Ne kak strup ali smrdljivec, ampak pristno žganje, ki se ga niti papež ne bi branil«, se je pohvalil.

»Če je tako, boš tudi ti žgal, in to kar jutri!«

»Jutri?! se je začudil.

»Jutri!« je rekla Magda s takšnim glasom, ki ni poznal ugovora.

In Malavašič je pod Magdinim pritiskom že naslednjega dne po zmeni kupil bakreni kotel, iz katerega sta štrleli dve vzporedni cevi, ki ju bo napeljal skozi kad z mrzlo vodo, ki bo hladila in zgoščevala alkoholne hlape, da se izhlapijo. Kupil je sadje, ga prevrel in jel žgati. Magda pa je žganje prodajala, sprva skrivaj, pozneje, ko se je med ljudi razširil glas, kakšno izvrstno žganje kuha Malavašič in je vest prišla na čuječe uho policije in prodrla v visoke družbene kroge, ki jih je prav tako zanimalo izvrstno Malavašičevo žganje, pa kar javno in brez strahu. Magda je v nekaj letih nakopičila toliko denarja, da sta si kupila dve hiši, šeststanovanjsko sta dala v najem, dvonadstropno z gostilniškimi prostori v pritličju in s stanovanjem v prvem nadstropju pa sta zadržala zase. Kakor hitro so odpravili prohibicijo, sta odprla gostilno in nadaljevala legalno tam, kjer sta ilegalno prenehala. Levji delež svojih prihrankov sta naložila v zemljo. Neki akcionar jima je sicer svetoval, naj bi kupila raznovrstne vrednostne papirje in jela špekulirati, toda oba s kmetov doma in nevajena tovrstne špekulacije, akcijam nista zaupala, zemljo sta pa videla in na njej lahko stala z obema nogama ter zato vedela, da je njuna. In Malavašič ni bil zaman rojen v nedeljo in zato pod srečno zvezdo, kajti ko je izbruhnila gospodarska kriza in so vse akcije in z njimi vred akcionarji propadli, je njemu zemlja ostala.

Gospodarska kriza je zajela vse sloje. Najbolj prizadeti so bili tovarniški delavci, ki so jih podjetja množično odpuščala. Brezposel-

ni so se zbirali v njegovi gostilni in politizirali, zabavljali čez oblast in slabe čase ter pili. Medtem ko so postajali brezposelni delavci čedalje bolj mršavi, je bil on vedno bolj rejen in bolj glasen. Pozneje so postali glasni tudi brezposelni delavci, toda iz povsem drugega razloga kot on. Takrat je bil že tako debel, da si niti suknjiča ni mogel zapeti. Redil se je tako naglo, da mu je morala Magda vsakega pol leta kupiti za eno številko večje hlače, dokler tudi največje številke ni izrastel. Ker so v tistih časih nosili moški poleg širokih hlač tudi širokokrajne klobuke in široke pisane samoveznice s sončnicami, smehljajočimi se kravami in zehajočimi aligatorji, je bil zaradi svoje majhne postave tako smešen, da bi ga kljub vsesplošni brezposelnosti brez pomisleka nastavili v vsakem cirkusu. Bil je okrogel kot valjar, iz katerega sta spodaj kot dva ožja valjarja ohlapno viseli široki hlačnici. Od debelosti mu je nabrekli vrat, da je bil njegov tilnik tako širok kot glava in je z glavo vred tvoril še en valjar, iz katerega je na sprednjem koncu štrlela večno tleča cigara.

Magda je bila njegovo nasprotje, zaradi bolnega želodca suha kot komar in jezljiva kot osa, dokler se ni posušila in umrla. Ljudje so pravili, da je shujšala od same skoposti in hudobije, toda to so bili le hudobni jeziki posameznih nevoščljivcev, ki jima niso privoščili njunega bogastva.

Za Magdo je žaloval samo pol leta, potem pa vzel za ženo Škafovo sestro Julčo, ki je malo prej prišla v novi svet. Julča je bila od njega celih dvajset let mlajša in se je z majhnim debeluharjem poročila samo zaradi denarja. Bila je obilna ženska, mogočnih prsi, za pol glave višja od njega, s katerim se je za vsako malenkost kregala. Imela je tako mogočen glas, da so jo slišali tri bloke daleč in so v gostilni na polici zažvenketali kozarci, kadar se je zasmejala iz polnih pljuč. Mlada žena pa je tudi baje rada videla mlade moške; to pa je bilo verjetno le grdo opravljjanje in natolcevanje. Jaz osebno nisem ničesar opazil, niti tega ne, da bi se z moškimi spogledovala. In če tudi bi bila resnica, Malavašič grešnega početka svoje mlade žene tako ne bi opazil, ker je bil preveč zaverovan v svoje bogastvo in v svoj življenjski uspeh. Njega je zanimalo samo njegovo udobno življenje, ki si ga je ustvaril, njegovi Cadillaci, posest v Vermontu, pristava v predmestju, prihranki v banki, predvsem pa njegova gostilna, v kateri je v beli srajci in s slikovito kravato točil žganje in pivo. S tlečo cigaro sredi majhnih ust in nemirnih, mačje majhnih oči, ki so se izgubljale globoko v salu, je hodil med gosti, jim stregel in se radoval življenja kot majhen otrok.

LEV DETELA

**SEDMI SPOMINSKI DAN:
SVETA ŠIROKA, BRIDKA CESTA ... ***

V noči od sedmega na osmi avgust 1960 se z Mileno dokončno posloviva od Ljubljane. Tavalala skozi gluho tišino vse do gozda na Rožniku, skozi roje črnega rastlinstva nekam do Cekinovega gradu, kjer se zdaj nahaja Muzej narodnoosvobodilne vojne. Ponosni kanadski javor, ameriška klet, rdeči in črni bor, macesen ali častitljivi stoletni kostanj so še zadnjič za naju na večni častni nočni straži ... Pri gradu naju zaloti temni polblesk volkov iz železa. Nepremično naju merita z očmi, srditi živali, katerima je nesrečni umetnik pozabil izdelati jezika, nakar sta ga, kot pripoveduje legenda, krvoločni živali poslali za kazen v prostovoljno smrt. Zdaj, v tišini noči, med vonjem pokošene trave z bližnje livade in votlim zvenom belih kamnitih predgrajskih stopnic, po katerih tolčejo najini čevlji, se dokončno zaveva usodnosti trenutka. Nenadoma nama v razburjenosti zastane dih, vendar takoj veva, da je bolje, če veljava za nepopoljšljiva in pohujšljiva slovenska volkova, ki sta čez drn in strn zdrvela v svet, kot da ostaneva tukaj mrtva železna volkova brez glasu in jezikov, svetu in ljudem v posmeh v svoji gluhonemi negibnosti.

V ponedeljek, osmega avgusta, na spominski dan mučencev Cirijaka, Larga in Smaragda, se na brzovlaku preko Maribora in Gradca že voziva na Dunaj. Na konzulatu sem si še enkrat izprosil dovoljenje za obisk svoje stare tete v Gradcu, priključila pa se mi je tudi Milena. Dan je usodnostno teman. Na okencu šipe brez konca in kraja topota čemeran dež. Neprizanesljivo piha mrzel veter, kot da bi naju hotel posvariti pred neizbežnimi naporu bližnje in daljne prihodnosti. V moji notranjosti je veliko tesnobe, vendar mi neka čudna, grozljivo vseprisotna sila neprenehoma prigovarja, naj vztrajam in kljubujem ...

Nad Semmeringom se trgajo kosi temnih oblakov. Podonavje je pogreznjeno v siv pokrov mrzlega poletnega deževja. Na dunaj-

skem Južnem kolodvoru se, izstopajoč iz vlaka, dokončno zaveva, da sva se podala na drzno in samotno potovanje. Le kako ga bova smiselno mojstrila?

V prvem tednu najinega potepanja po nekdanji prestolnici avstrogrskega cesarstva sva se utopila v morju radovednih turistov iz najraznovrstnejših dežel. Zdaj sva se seznanila prav na kratko, a tudi odločilno, z glavnimi simboli tega večsmernega podonavskega mesta, v katerem bo usoda zaustavila najin življenjski korak za več desetletij. Predvsem znamenita stolnica svetega Štefana, cesarski poletni grad Schönbrunn, znameniti cesarski dvorec s kronami največjih cesarstev in kraljestev, v imenitni zakladnici v prvem okraju, letni grad Belvedere s slovito galerijo slik ali umetnostno-zgodovinski muzej na trgu Marije Terezije z zbirko najodličnejših starih slikarjev sveta pritegnejo najino pozornost. Ko nama zmanjka denarja, ki sem si ga nabavil v Ljubljani, kjer sem prodal svoje kolo in nekaj knjig, se s pomočjo avtostopa zatečeva k teti in stricu v Gradec. Tu naju medtem alarmirani sorodniki z združenimi močmi skušajo odvrniti od nadaljnjih korakov v neznano, ki se zdaj v njihovih očeh že razraščajo v pravi škandal. Midva pa se nočeva ukloniti njihovi volji in spet vrniti nazaj v domovino. Trmasto se odpeljeva nazaj na Dunaj, in tu, zdaj brez vsakih sredstev, zatečeva na policijo, kjer zaprosiva avstrijske oblasti za zatočišče. Takoj naju pošljejo kar za mesec dni v preiskovalni policijski zapor na Rossauerlande ob donavskem kanalu v devetem dunajskem okraju, ker sta pred nama leta 1936 že sedela marksistični revolucionar Boris Kidrič in znani koroški pisatelj Prežihov Voranc. Zlasti v mojem primeru skušajo oblasti ugotoviti, ali se v Avstriji nisem morda znašel z določenimi vohunskimi nameni. Komaj konec septembra se naju končno usmili moj stari stric Philipp Liebezeit v Gradcu. V posebnem pismu se obrne na svojega nekdanjega oficirskega sotovariša, enega vodilnih članov tedaj vladajoče Avstrijske ljudske stranke in predsednika parlamenta dr. Alfonsa Gorbacha, poznejšega avstrijskega zveznega kanclerja, naj nama pomaga. Zdaj naju že v nekaj dneh prav na hitro izpustijo iz zapore, vendar morava še dober mesec brez sredstev in stanovanja v begunsko taborišče Traiskirchen pri Dunaju v Nižji Avstriji.

V taborišču sva se oktobra kot sezonska delavca zaposlila v bližnjih vinogradih, kjer sva za majhno odškodnino pobirala pravkar zrelo grozdje. Občasno sem delal kot gradbeni pomožni delavec tudi na različnih stavbiščih po okolici, kar mi je šlo slabo od rok. V ponedeljek, 24. oktobra, sva se v lepi baročni cerkvici v Traiskirchnu poročila. Poročne priče so bile zaradi tedanjih razmer po višji usodi

sami nacionalistični Hrvati, kot glavna priča pa naju je počastil hrvaški oficir, ki je na robat način postopal zlasti s preprostimi ljudmi, nama kot »izobražencema« pa se je precej dobrikal. Tistega pozno oktobrskega poročnega dne je sijalo bleščeče toplo sonce in celotno pokrajino pod grebeni Dunajskega gozda in pred valovito nižino dunajske južne okolice ovijalo v slapovje zlate svetlobe.

Oblekla sva se v najboljše, kar sva v najinih dveh kovčkih z naj-nujnejšimi osebnimi stvarmi vzela s seboj v svet. Nevesta se ja na poročnem uradu in pred oltarjem, kjer naju je poročil mladi hrvaški izseljenski duhovnik Ivan Jurak, pojavila z velikim šopkom belih krizantem, ki so tedaj kot zadnje cvetje leta pravkar razsvetljevale pozni letni čas. V gostilni, kamor so naju Hrvatje po poroki povabili na poročno »malico« ob kruhu, klobasi in pivu, so se seveda takoj pojavili z znanim očitkom o slovenskem podpiranju srbstva v boju proti Hrvatom, za kar naj bil zgovorna priča prav politik Anton Korošec. Ugovarjal sem jim in jim zatrjeval, da so Slovenci kot naravni sosedje Hrvatov v resnici tudi njihovi bližnji, pričujoči očitki pa so več kot pretirani in tudi krivični. Počasi so se vendarle pomirili in spet ujeli v krogotoku poročnega praznovanja ... Naslednji dan sva odpotovala preko Dunaja v mestece Retz ob češki meji, kjer sem postal v katoliškem domu CARITAS vzgojitelj psihično prizadete šolske mladine. Računala sva, da se bova izselila k Milenini sestri v Avstralijo. Tozadevno so nama po številnih prošnjah in zdravniških pregledih avstralske oblasti izstavile izselitveno dovoljenje. Zdaj pa sva se nenadoma odločila, da bova ostala, če le gre, v Evropi, oziroma v Avstriji, kjer bom skušal nadaljevati slavistične študije. Preko Caritas-a, kjer sem bil do pomladi 1961 uslužben, sva končno na Dunaju dobila majhno in skromno stanovanje na Ottakringu v šestnajstem okraju. Do jeseni, ko sem s pičlo štipendijo nadaljeval slavistični študij na univerzi, sva se morala na različne načine prebijati skozi življenje. Zaposlila sva se kot delavca v dveh tekstilnih tovarnah, pozneje pa v neki mestni vrtnariji. Končno sem začel s privatnim poučevanjem srbohrvaščine, oziroma slovenščine pri treh zainteresiranih Dunajčanih.

Poleti 1961 so me na Dunaju še enkrat prijateljsko, kot deveto čudo, obiskali v najini Wichtelgasse, ljubljanski slavistični tovariši, predvsem France Planteu in Jože Prešeren, s katerimi smo se podali na razgovor v neko poljsko restavracijo.

Avgusta pa so se že oglasili tržaški Slovenci s profesorjem Šahom, ki je tam sourednik revije »Mladika«. Zdaj sva začela zelo veliko literarno snovati in sva tozadevno navezala pismene stike s Slovenci v Trstu, Celovcu in Buenos Airesu.

RUDA JURČEC

OH, MLADOSTI LETA*

(...)

Kje se mladost začne in kje se konča ...

Rekel bi: nikjer ji ni konca, dokler ima človek milost, da še ustvarja. Ves svet je v vsem kakor v večnem vrenju, vsak dan ima novo vsebino, vsi trenutki so kakor veriga ene večnosti, ki se je začela pred nami in se svita na obzorju prihodnosti v vedno novih barvah. Delo ljubezni ne more nikdar iz verig in vezi mladosti.

ŽIVLJENJE MED GROBOVI

Moj rojstni kraj Ormož je kakor zrcalo večnosti. Na hribu ob Dravi je star grad. Nekateri njegovi deli so bili zidani še v srednjem veku. Na nasprotni strani je drug hrib in v globini med hriboma je cesta, ki je vedno v senci. Grajski hrib je bil za nas navadne zemljane kakor začaran. Hodili smo na hrib nasproti gradu, posedali po klopeh majhnega parka in se zazirali v njegove utrdbe v pritličju, zrlili v ozka okna na ječah in na visoki stolp z uro, ki je vedno kazala isti čas. Spodaj pod nami je šumela Drava in kdor je imel priliko, da je pogled nanjo ujel ob sončnem zahodu, je daroval srečnim očem tisto, česar zvok besede in melodije misli ne bi mogla povedati. Grajski hrib je stal in še stoji trdno, mi na nasprotnem hribu smo živeli šele v perspektivah. Mestece je šumelo za prvimi ploti in zidovi, iz usnjarne sredi mesta bo proti večeru zadonela rezka sirena; po svetli železnici pod hribom so prihajali in odhajali vlaki štirikrat na dan. Če bi močnejše prisluhnili, bi slišali lene sprevodnike, kako so na postaji zateglo klicali: »Friedau ... Friedau ...«, kajti slovenskega ime-

* Odlomek iz prve knjige trilogije *Skozi luči in sence* (1914-1958), Ruda Jurčec, opremil arh. Marijan Eiletz, Editorial Baraga S.R.L., Buenos Aires, 1964.

na Ormož ni bilo na postajni tabli in ga nihče ni smel glasno izgovarjati.

Hrib, kjer sem lovil prve slike sveta, je bil nekoč posvečeni del samostanskega zemljišča. V ozadju so se dvigale visoke zidine frančiškanskega samostana, ki ga je reforma jožefinske dobe podrla. Stari zidovi so se ohranjali samo še med votlinami in loki, ki so nam kazali opeke pod rušo zelene trave; dolgo nismo vedeli, odkod ti rdeči sledovi celic in dvoran. Počasi so nam dopovedovali, da je sredi vrta na hribu stala lepa gotska cerkev, okoli cerkve je bil velik trg, ki so ga obdajala posebna poslopja samostanskega predstojništva. Kjer smo našli največ obokov, je bila knjižnica; bila je gotovo zelo bogata in po stenah so se vzpenjale dragocene freske. Frančiškanska cerkev je bila nekoč nekaj časa nemška, ko so jo za časa reformacije prevzeli protestanti s pastori, ki so prišli iz Nemškega. Toda pozneje se je marsikaj spremenilo. Prišel je nenaden vihar, samostan in cerkev so morali v nekaj letih podreti, knjige in premično imovino frančiškanov so odnesli na velike splave in vse odpeljali v Varaždin, kamor Jožefove reforme niso segale.

Nam otrokom je ostal od samostana samo velik vrt, spremenjen v bogat sadovnjak, in veliko dvorišče, ki so ga obdajali ostanki samostanskih zgradb. Sredi dvorišča je bila ogromna platana, središče naših iger. Kadar smo se v tekanju utrudili, smo posedli na njene korenine, ozirali smo se po čudnih zgradbah, ki so še očitovale svoj prvi namen. Na desni je bilo dolgo enonadstropno poslopje z leseno verando. Bilo je stanovanje in ordinacija častitljivega zdravnika z lepo belo, Miklavžu podobno brado. Ime mu je bilo dr. Žižek. Pod prvim nadstropjem ni bilo stanovanj, bile so samo velike kleti - frančiškani so najbrž imeli prostorne vinograde. Na južni strani dvorišča je bilo nizko poslopje, kjer sta stanovali dve družini, na desno lektar, na levi čevljar; nasproti zdravnikovemu stanovanju je bila tretja hiša, ki je nudila dom trem družinam: uradniku s sodnije, upokojeni učiteljici in šivilji, tik ob velikih zelenih vratih, ki so zaključevala štirikotnik. Če nam je bilo dvorišče premajhno, smo se zapodili prek južne nizke pregraje in se šli skrivalnico v neizmernih prostorih gospodarskih shramb, skedenj, kašč in podstrešij. Skrival sem se; ni me bilo strah, da bi me prijatelj prekmalu odkril, bolj sem se bal senc in prividov, ki so se bliskali pred menoj iz zgodb in pripovedk o skrivnostih nekdanjih patrov in bratov.

194 Bili so ravno časi, ko sem prebiral Meškove mladinske spise. Moral bi jih znati že na pamet, kajti vsega so me opajale barve in

zvoki iz mojega sveta. Zavidal sem pisatelju, ker ga nisem in nisem mogel dovolj izčrpati. Vedno mi je puščal vtis, da je lepše, najlepše pridržal zase.

Gori nad Ormožem proti severni strani se je bočila vzpetina. Ni bil hrib, bila je gomila, podobna velikemu grobišču iz rimskih časov. Na drugi strani obzorja je bil podoben hrib Hum, kjer so še bili sledovi rimske ceste, ki je iz Petovie vodila proti Sirmiumu. Posedal sem na gomili in se zaziral v sliko, ki me je že iz Meška vsega prevzela. Opisal je, kako je iz Lešnice prišel na ovinke pod gomilo. Pred njim je bilo ormoško pokopališče in malo nižje se je med otoki srebrnila Drava, kot iz pravljice začarana srebrna kača.

Na žalost se nikdar nisem mogel srečati s Ksaverjem Meškom; nisem se mu upal približati, zame je bil visoko, previsoko. Najbliže sem mu bil, ko sem deset let pozneje s sosednjega voza zrl, kako se je usedal ob svojega nečaka - novomašnika, da ga pospremi pred oltar in mu s prižnice izpove, kaj je sam doživljal pred istim oltarjem skoraj pred pol stoletja. Zrl sem njegov otožni profil - bil je tih, odsoten, ves v bogastvu spominov, lepih videnj, saj je moral biti pogled na Dravo z vzpetine ob gomili spet in spet v njegovi duši. Kar je najlepšega, ne more umreti, ne izgine nikdar. Toda tedaj sem bil petošolec, novomašnih gostov - študentovskih nepovablencev. A z vsemi privilegiji - nas je bilo nad sedemdeset. Bil sem toliko razburkan, da se še v cerkvi med pridigo nisem mogel dovolj zbrati. Med mašo je bil pisatelj v zlatem ornatu, zdelo se mi je, da je praznik dejansko njegov. Med slavljenjem, ki je trajalo tri dni, sem ga pogosto ošinil s pogledom, a sem se naglo umaknil z očmi - bil sem prekrhek v svoji nevrednosti in nebogljenosti. Bučanje veselja in razposajenost je potem opravila svoje. Nikdar se z njim, dasi rojakom, nisem mogel osebno srečati.

Naše pokopališče je pod gomilo pred mano ležalo kot pisana perzijska preproga; drobni spomeniki so bili posajeni med zelenilo kot nikdar zveneli zvončki. Leseni križi so oznanjali svoj bližnji razpad, ponekod že ni bilo več križa, stal je samo še pokončni kol. Mrzla sivina preperelega lesa je podeljevala vsemu blesk trohnenja. Pogosto sem hodil med grobovi, zadrževal sem se najraje na desnem gornjem kraju, kjer je bil del za gosposke grobove. Ves mejni zid je bil zaraščen z bršljanom; ponekod so ga posekali, da je puščal prostor črnim marmornatim tablicam z zlatimi črkami. Napisi so bili vsi nemški in, če le mogoče v gotici. Pod njimi so bile grobnice,

nekateri že v razpadanju. Zrl sem v imena, ki sem jih vedel že skoraj na pamet. Med ime in priimek je bilo tod ali tam vrinjeno, da je bil pokojni freiherr ali baron. Nič ni bilo navedeno, da bi bili v grobovih lastniki starega gradu - v gradu je že bila kapela z grobnico za graščaka in njegove svojce. Iskal sem zgodbe umrlih, letnice pri imenih so segale v prvo polovico prejšnjega stoletja. Na glavnem trgu so bila še poslopja, ki bi morala biti domovanje plemičev, ki so potem izumrli in tu izginili. Ob plemiške grobove so se stiskali mlajši, nekateri še polni cvetja. Imena so bila spet tuja. Pripovedovanje sestra, tet, in sosedov mi jih je približalo v njih čudni slikovitosti in čudoviti podobi preteklosti. Pri tem ali onem je bilo na grobu navedeno, da pokojni ni bil samo kmetovalec ali vinogradnik, ampak Realitätenbesitzer, Oberschullehrer ali Amtsleiter des K.u.k. Gerichtshofes, Verwalter des Bezirkseichamtes. Imena so mi zagrinjala zgodbe - pred očmi so mi zablesteli okostnjaki, ki so se zavili v rjuhe in se za nekaj trenutkov postavili na oder življenja. Kajti na desnem je bila dolga grobnica z melodičnim imenom Schoenweter. V mestu ni bilo več nikogar s tem imenom; najbolj sveže letnice so kazale, da so zadnji tega imena umrli na pragu mojega stoletja. Čim bolj sem rasel, tem bolj sem odkrival burno zgodbo tega zvenečega imena. Pripovedovali so mi, da je gospa, ki je imela hišo onstran naše ceste, bila zadnja tega imena in nekaj hiš naprej je živela njena sestra, ki je umrla šele pred nekaj leti. Bila sta zadnji iz rodu Schoenwetterjev, ki sta kot deklici znali živeti na višini svojega stanu. Leto za letom - dokler se nista poročili - sta za pusta odhajali za karneval v Nico, se mešali med maskare in eno sezono celo prejeli prvo nagrado za najlepšo krinko in najbogatejše okrašeno vozilo. Sedaj je na pokopališču bilo njuno ime že posejano med imena freiherrjev in baronov. Sprehajal sem se z očmi od imena do imena in se utapljal vanje, kakor da bi prebiral tipke na orglah spomina. Imena pa so bila Kautzhammer, Diermayer, Zugmeister, Gratzner, Gedlitzka, Brandes ...

Pred zidom nemških grobnic so bili grobovi z visokimi kovinastimi spomeniki; težki bronasti angeli so držali v rokah tablice s slovenskimi imeni. Večinoma so bila ponemčena. Najbolj bogat je bil grob familije Seinkowitsch, ob njem je bil grob usnjara, ki se je zapisal z imenom Sattler, dalje je bilo ime Steureramtsverwalterja, ki si je v gotici zapisal ime Grejan, še malo dalje je bilo ime Steueramtsexecutorja Maichena.

Dolgi zid grobnic se je zaključil z veliko marmornato ploščo, ki je bila skoraj popolnoma nova. Imeni na vrhu sta bili samo dve - naj-

prej je bilo ime gospe Ivane Omulec, moje krstne botre, in pod njim ime njenega soproga odvetnika dr. Ivana Omulca. Mali zlati križ sredi plošče je bil jasen, skoraj prečist v tem svetu večne trohnobe. Vendar mi je bilo lepo ob njem. Takrat se še nisem zavedal, kaj je bilo. Ni bilo samo občutje, da sem stal ob grobu svoje krstne botre, ampak je bilo tudi sladko spoznanje, da sem blizu nečesa, kar je bilo naše. Bil sem na varnem, ko sem bil ob grobu, kjer so bile vse besede slovenske.

Svoje krstne botre nisem nikdar poznal. Rodil sem se 1. aprila in še leta in leta pozneje mi je mama včasih razlagala, kako je bilo takrat, ko me je položila ob svoje zglavje za prvi dan življenja. Morala je biti mirna ob meni, soseda je bila za babico, a je morala brž na delo. Oče je bil v delavnici. Sama sva bila v sobi; na pragu sta sedeli sestra in starejši bratec in čuvali skrivnost novega življenja. Toda sosedi in znanci nama niso dali miru. Kakor da bi jim ne bilo prav, so prihajali v hišo mimo hiteči uradniki in trgovci nastavljeni in vdirali čez prag v sobo s klici: »Ach, der erste April ...« Kdor ni verjel je prišel še bliže ležišča. Slovenskih pozdravov je bilo malo. Popoldne je prišla gospa Ivana Omulec, ki je bila v mestu med slovenskimi damami pokroviteljica vsega, kar je bilo slovenskega - in tega je bilo takrat zelo malo. Mama mi ni povedala, kaj vse je prinesla pozdravov, a bilo je takoj dogovorjeno, da bo moj krst 3. aprila in da me bo krstil kaplan Kubinek, Čeh po rodu. Župnik je bil takrat čisto nov; ime mu je bilo Gliebe, trd Hočevnar in slovenski farani so mislili, da bo potegnil z Nemci. Cerkev je bila kakih 50 metrov od hiše, z menoj najbrž niso imeli mnogo opravka. Botra je bila zelo dobra in je za krstni dar izročila mami zlat cekin. Čuvala ga je potem leta in leta; bil je v predalu skrinje še do začetka druge svetovne vojne. Kolikokrat bi ga bila že morala prodati, saj so pri nas bile razmere trde, pogosto polne grenkobe vsakdanjih skrbi. A ga ni prodala! Le večkrat mi ga je pokazala - zlat cekin ji je blestel v očeh, veselo mi je zrla v oči, kakor da bi hotela vedno in vedno odkriti enako zlato ljubezni in sreče tudi v mojih očeh.

Črke na nagrobni plošči so pravile, da je botra umrla kmalu po mojem rojstvu. Vezi duhovnega sorodstva se niso prekinile - niso pozabili name. Takrat smo namreč prebivali v hiši z velikim dvoriščem in onstran dvorišča je stanovala naši podobna družina, kjer se je dva tedna pred menoj rodila deklica, ki ji je bilo ime Tilika. Bila sva neke vrste brat in sestra in dvorišče je bilo kraljestvo najine otroške ljubezni v igri in v vrvenju dneva, kakor se nam je ponujalo.

Bila sva vedno skupaj in ko sva imela tri leta, sva začela hoditi v slovenski šolski vrtec. Naučili so naju (ni bilo daleč, a sva morala hoditi sama), da sva hodila z roko v roki ali roko pod roko, starejši bratje so klicali za nama, da greva k poroki, da sva zaročenca. Vrtec je bil igrača, a sva se učila z vsem navdušenjem, kajti popoldne sva domov grede zavila čez glavni trg, kjer sva pred pisarno dr. Ivana Omulca počakala, dokler ni prišel na prag, da bi šel čez cesto v sosedno slovensko gostilno. Komaj sva ga zagledala, sva začela glasno pozdravljati: »Klanjam se ... klanjam se.« Otrok, ki je dr. Omulca pozdravil po slovensko, je za vsak pozdrav prejel krajcar. Dobrotnik naju ni nikdar razočaral, vsakič sva prejela dolžni denar.

Umrl je, ko še nisem imel tri leta. Njegov pogreb je bilo prvo srečanje s smrtjo. Pokojni je imel namreč lepega belega psička, ki je bil vedno z njim, kadar je bil v pisarni, je ležal na predpražniku in ljudje so vedeli, da smejo mirno stopati čezenj. Nekaj časa sva se ga s Tiliko bala, pozneje pa naju je najin dobrotnik sam naučil, kako naj ga božava. Nekega dne - bil je lep jesenski dan - pa se je razneslo, da je dr. Omulec umrl. Povedli so me ob oder, videl sem njegovo truplo, prekrito z zlatočrnim čipkastim pregrinjalom. Ob odru je ležal psiček. Rekli so, da ga niso mogli odstraniti; hotel je ostati ob truplu svojega gospodarja do konca.

Pogreb je bil pozno popoldne. Nebo je bilo zastrto s težkimi črnimi oblaki. Oče me je trdo držal za rokico. Kar pretreslo me je, ko sem vzdolž dolgega poslopja zagledal procesijo slovenske ljudske šole z veliko slovensko šolsko zastavo na čelu. Čakali so na duhovščino. Pokojni je bil velik narodnjak in dobrotnik vsega okraja, slovenski dijaki so odhajali v srednje šole z njegovo podporo. Zagledal sem, kako je od cerkve prihajala še ena procesija; bilo je več kot dvajset duhovnikov in naš župnik je bil zavit v srebrno-črn plašč pluvial. Od glavnega trga so prihajali slovenski gasilci, spredaj so bili nosilci bakel; pošastno so plamenele v rezkih rdečih zubljih. Krsto so dvignili, jo ponesli čez prag, obnjo so se postavili najprej gasilci, ki bodo krsto nosili, njim ob bok so stopili nosilci bakel. Mrzel, moker veter je vel nad nami; nisem mogel odtrgati oči od grozljivih zubljev. Duhovščina se je porazdelila pred krsto, kakor da bi bilo poslej vse samo njeno; župnik v črnem pontifikalnem ogrinjalu se mi je zazdel nadnaravno visok. Obrednemu petju duhovščine je sledila pritajena pesem žalostinka. Krsto so dvignili. Boben gasilske godbe je začel udarjati zamolklo, kakor da bi se bližal sodni dan. Veliko razpelo na

krsti je zaplesalo, krsta se je odtrgala od hiše, krenili so na pot. Prvo, kar sem zagledal za krsto, je bil beli psiček. Stopical je prvi za krsto. Takrat sem udaril v jok. Nisem vedel, kaj je smrt in zakaj moram iti na pokopališče. Zajelo me je, stisnilo pri srcu - zazdelo se mi je, da mora biti nekaj hudega. Mali psiček se mi je zasmilil. Oče me je skušal umiriti, a ker nisem znal povedati, kaj mi je, sem še bolj jokal. Oče me je hotel dvigniti v naročje, zagrozil mi je, da bova šla domov, da ne bova šla za pogrebom, če se ne bom nehal jokati.

Tiho sem hlupal. Pred menoj je bila slika celega našega glavnega trga. Bilo je preveč za otroške oči. Gasilska godba se je počasi urejala za žalno koračnico - donelo je samo strahotno udarjanje s črnino prekritega bobna. Veter se je spremenil v vihar, šolska zastava je vihrala, slovenski trak je zanašalo po svoje, črni krep ga je skušal uloviti. Velika oljnata slika na zastavi je kazala dve svetniški postavi v naših barvah. Bila sta sv. Ciril in Metod.

Mesto je bilo mrtvo. Vse trgovine, vsi uradi u nemški in slovenski u so bili to popoldne zaprti. Slovenci so korakali pred krsto v svojih preprostih oblekah, nemški meščani so bili na koncu spreveda, vsi v salonskih suknjah in visokih cilindrih. Bela pročelja nemških hiš na trgu so skušala zmanjšati temo, ki se je začela legati na trg. Kadar koli sem se pozneje spomnil te slike iz otroških let, sem si zaželel, da bi se mi kdaj nekje ponovila na odru. Le Shakespearov Hamlet me je v svojem finalu zagrabil s tolikšno veličastnostjo smrti.

Gasilci spredaj so se uredili, godba je prešla v rahlo donenje - bila je Chopinova žalna koračnica. Srce mi je zajela toplota ob lepi melodiji, ozrl sem se in se pomiril, ko sem zagledal, da stopa psiček mirno brez spremstva, nihče ga ni odpodil in nihče ga ni vodil na vrvi.

Na pokopališču je oče ostal nekoliko oddaljen od grobnice. Najbrž se je bal, da bom spet udaril v jok, ali pa se je bal, da se bo vsak hip usulo iz oblakov. Poslušal sem petje duhovnikov. Peli so vsi in mogočno koralno petje me je potolažilo. Bakle so kazale, kje se obred razvija, oče me je dvignil v naročje, videl sem bele, svetle stebre ob grobnici. Spominjam se še, kako smo hiteli domov, nisem se upal ozreti. Ko smo bili doma v sobi, je že gorela petrolejka na mizi, izginil sem v mamino krilo in utonil v spanec. Slišal sem še samo, kako so me bratje in sestre tožili, da sem jokal, se slabo obnašal, mama pa me je pod predpasnikom božala po glavi, da sem kmalu zaspal pod mirom njenih blagih dlani.

Proti križu sredi pokopališča so že bili samo slovenski grobovi. Nemški so ginili, slovenskih je bilo vedno več. Zahajal sem že v prve razrede šole. Brati in pisati so me sestre in bratje naučili že pred vstopom v prvi razred. Tik ob križu je bila vrsta enakih grobov s preprostimi nagrobniki. Vsa imena so bila lepo zlato napisana in so pravila, da so v tem zadnjem domovanju Geršaki doma. Vedno mi je bilo žal, da se nisem bolj zanimal za njih rod. Moral bi vedeti, da so bili Geršaki preporoditelji slovenstva v Ormožu. Ob križu je bil prvi iz tega rodu, dr. Ivan Geršak, ki je bil notar v Ormožu. Najbolj delaven je bil v dobi devetdesetih let prejšnjega stoletja, bil je osebni prijatelj slovenskih profesorjev na graški univerzi. Med graškimi in tudi dunajskimi krogi si je že kot dijak moral pridobiti poseben sloves, ker je bil pozneje kandidat za slovensko stolico prava, ko se je o tem govorilo v osemdesetih in devetdesetih letih prejšnjega stoletja.

Ko sem izbiral prve slovenske knjige po policah čitalnice ali katoliškega Prosvetnega društva, sem spet in spet naletel na knjigo z lepimi belimi, skoraj baržunastimi platnicami z naslovom: Dr. Ivan Geršak, Ormoški spomini. Bral sem in še bral, a je nisem dobro razumel. Knjiga je morala iziti okrog l. 1900, ko se je začejala takozvana ločitev duhov. Ormož je imel malo intelektualcev, toda kazno je bilo, da so si ti hoteli odločiti za geslo, da vera in znanost, nista združljiva; večina jih je odšlo v tabor, ki ni bil ljudstvu blizu. Geršak je imel pred seboj program, ki je terjal skupnost slovenstva z naslovitvijo na verno slovensko okoliško ljudstvo; ostali pa so menili, da morajo bolj slediti geslom, ki so prihajali iz liberalnega centra v Ljubljani, ter pri tem nameravali ljudstvo prepustiti temi, ki je ne bo mogoče pregnati, ker da se ljudstvo preveč drži Cerkve. Spor je nastal ob ustanovitvi dveh slovenskih konkurenčnih posojilnic; dr. Geršak je ustanovil Ormoško posojilnico in zgradil lepo »palačo« kot njen sedež, liberalni intelektualci pa so ustanovili Okrajno posojilnico. Tragika spora je bila, da se dr. Geršak in dr. Omulec nista mogla zediniti. Iz branja sem spoznaval, da je razdor Geršaka silno bolel in mu je nazadnje zlomil srce. Spor med obema taboroma, kolikor se je očitaval med intelektualci, je zajemal meje ibsenskih tragedij.

Med Ormoško in Okrajno posojilnico se je delal prepad, ki je bil skorajda hujši, kakor pa je bil med Nemci in Slovenci. Za Nemce smo vedeli, da so izven občestva, ker pripadajo drugemu svetu. Med sprtimi Slovenci je bilo usodnejše - bilo je, kakor da vsi skupaj ne živijo na istem svetu, kakor da ne govorijo isti jezik, ne znajo misliti po slovensko. Kolikor sem mogel spoznati iz branja, je bil dr. Geršak

človek čustev in romantično zaverovan v prihodnost slovenstva; njegovi nasprotniki so bili brez ovir, bili so materialisti tistega časa, ki za Geršakovo ljubezen do ljudstva skoraj niso imeli drugega kot nasmeh ali pa kvečjemu zrno usmiljenja, kar je bilo še bolj žaljivo, kot pa če bi se mu odkrito norčevali. V 19. stoletju je sodelovanje, sožitje med Slovenci slonelo v veliki meri na družabnosti - gojile so se »besede« po rodoljubarskih čitalnicah. Ivan Geršak je bil mož te dobe. Ko je izgubil družbo, je menil, da so ga izključili iz slovenske skupnosti.

Med uglednimi slovenskimi gruntarji in vinogradniki ormoškega okoliša je Geršak ohranil sloves in bil zelo priljubljen. Zvestoba ljudi, ki so se vsak dan z vsemi klicami vraščali v zemljo, je pomenila mnogo več kot pa si je dr. Geršak mogoče mislil.

(...)

LJUBEZEN IN SOVRAŠTVA IGRE

Bivanje v bližini domače cerkve je bilo zame poseben čar. Tisti večer sarajevskega atentata sem sedel sredi parka in se boril z vtisi, ki jih še nisem doumel. Velika gotska okna so bila kakor zalita s skrivnostjo tragedije, ki se je prigodila nekje daleč na Balkanu. Cela ladja cerkve se mi je od zunaj zdela kot ogromen katafalk, ki se začanja nekje tam daleč v svetu in se končuje onstran globine obzorja. Nočna sapa se je igrala z zastavami po strehah, nad menoj je bilo nebo, preobsuto z zvezdami. Petelin na vrhu zvonika se je svetil v svojem zlatu; bilo je, kakor da je prava zvezda na pot dogodkov, ki so nas hoteli zanesti v neznano.

Ljudi je bilo vedno manj na cesti pod parkom. Ta večer so se pojavili orožniki prvič na nočni odhod. Bila sta dva - oba Slovenca; med seboj sta šepetala po nemško - hodila sta od gostilne do gostilne, dajala navodila, svetovala, da naj zgodaj zapro. Veže hiš so ostale odprte. Bolelo me je, ko sem jih gledal, kakor da bi bila globoka žrela. Bose noge so mi naglo mencale pod klopjo, tal pod mano kakor da ni bilo, iz zvonika je trdo, prepričevalno udarila deseta ura, na pragu je zasijal lik moje mame in zaklicala je:

»Ruda, Ruda - - -«

Zjutraj sem se moral prebuditi zelo zgoraj. Bil sem ministrant. Pot ni bila dolga, ko pa je bila hiša kar sosedna cerkvi (hiša seveda ni bila naša). Vmes je bil samo park. Mama me je budila pravočasno,

a nisem mogel vstati, dokler nisem zaslišal, kako je prihitel organist, ki je bil hkrati mežnar, in udarjal s palico (bil je malo šepast) po vratih klobučarne. Takrat sem poskočil, bil sem v nekaj trenutkih nared in stekel proti zakristiji. Sunil sem čez prag in skoraj padel ob dekanu, ki je bil že ves v paramentih in me čakal. Pograbil sem misale in že bil pri vhodu v cerkev, dotaknil sem se traku in močno pozvonil. V cerkvi je bilo ob delavnikih le malo ljudi - komaj tri do štiri osebe. Bolj ko sveči na oltarju nas je zalivala kakor iz kalejdoskopa svetloba, ki se je zlivala skozi visoka gotska okna.

Cerkev je bila slovenska, samo slovenska. Vidnih Nemcev nikdar ni bilo v cerkev; ob velikih praznikih so prihajale nekatere starejše nemške dame, ki so imele kupljene klopi iz desetletja v desetletje. Počasi sem se že začel vpraševati, zakaj so Nemci tako nerazpoloženi do cerkve, da jih ni bilo k službi božji niti tedaj, ko je bila maša zadušnica za njih soproge, matere, očete. Zunanje opravilo, to se pravi pogreb, je bil zelo slovesen, kadar je bilo mogoče, so morali priti duhovniki še od drugod, da je bil obred z asistenco v dalmatikah. Redni verniki so že čakali v klopih.

(...)

Posebna očetova strast je bila politika. Bil sem premlad, da bi ga bil mogel kdaj poslušati, tudi če bi bil kdaj doma o tem govorili. Ali je to prinesel s seboj izza Sotle? Sestre so mi pozneje vedele povedati, da so se odvetniki in učitelji čudili njegovim odgovorom in komentarjem. Ko sem mnogo let pozneje našel njegov krstni list, sem opazil, da ga je v župni cerkvi v Klanjcu krstil frančiškan slovenskega imena (župnija je bila v rokah frančiškanov) in v deško dobo je rasel prav v dobi nagodbe med Avstrijo in Madžarsko. Hrvati so bili razočarani, bansko mesto jim je zasedel madžarski aristokrat. (...)

Nekaj časa pred vojsko so bile v Ormožu občinske volitve. Oče je ves dan mencial okoli mize v trgovini, nič ni govoril, prihajali so ponj člani slovenskega volilnega odbora in za njimi so vdirali napol pijani nemški agitatorji. Bil je v precepu. Trgovina je slabo šla, v hiši nas je bilo osem, pred Pepkovo smrtjo kar devet. Edino njegove roke so služile kruh; otroci smo nosili obleke drug za drugim, če že niso bile preveč strgane. Na očeta in njemu podobne je kot jastreb čakala mestna »šparkasa«. Kdor je dobil tam kredit, ki so ga neredko potem spremenili celo v podporo, je bil obsojen. V nekaj tednih so

morali njegovi otroci presedlati iz slovenske v nemško šolo.

Zrl sem vanj. Še prejšnji dan si je v delavnici z zanosom koračnice prepeval:

»Udri, udri underštat, Madžarom štrik za vrat –.

Štrika niso imeli ...«

Še opoldne si oče ni upal na volišče, ki je bilo v pisarni »šparkase« onstran ceste. Nazadnje se mu je mama smejala in mu dajala pogum. Seveda je z neodločnostjo še večal objestnost tistih, ki so silili vanj, kako mora voliti. Nekaj minut pred zaključkom je oče šel in volil. Volitve so se takrat zaključile zelo zgodaj, kmalu so tudi že razglasili izid. Slovenska lista je bila zelo tepena, Nemci so bili polni zmagoslavja. Kričali so:

»Die verbissenen Slowenen haben verloren ... die slowenischen Hetzer sind zermetzelt ...«

Bilo je kakor da na naši slovenski zemlji ni bilo drugih Slovencev, ko samo zagrizenci in hujskači. Kaj so bili oni, ki so bili dejansko priseljeni na tujo zemljo?

Vsega tega si še nisem mogel razložiti. Zelo sem se ustrašil, ko so v trgovino vdrli pijani nemčurji in se očetu rogali, ker je volitve izgubil, ker je volil slovensko. Le kako so vedeli, ko so vendar volitve tajne? Oče ni tajil in to jih je še bolj razkačilo. Med pijanimi razgrajaci je bilo nekaj tistih slovenskih obrtnikov in malih ljudi, ki so bili včasih pri Staniču z mojim očetom za isto mizo. Pozneje sem videl, kako so razgrajali, ker jim je bilo hudo. Oni niso mogli, niso smeli voliti, kakor je volil oče. Zamerili so očetu zato, da oče ne bi njim zameril, da ne bi bili ponižani v njegovih očeh. Oni so bili danes nekaj ur na strani nemške gospode, ki jih bo pa jutri pozabila in jih na ulici niti ne bo pogledala, tudi če bodo oni prvi pozdravili nemškega gospoda z glasnim:

»Sieg ... Heil!«

TONE MIZERIT

DIEGUITO*

Zgodnje poletno jutro se je prebudilo. Nad reko se je svetlikala rdečkasta zarja. Zrak je bil svež, kolikor je pač lahko govoriti o svežem zraku potem, ko je prejšnji dan vročina skočila na 37 Celzija, termični občutek pa kar na 42. Vendar je jutranjih 24 stopinj pomenilo vsaj kratek oddih. Preden vzide sonce se pljuča toliko odpočijejo, da bo telo sposobno preživeti nov dan v januarskem peklu.

Mesto se je počasi pričelo gibati. Malo dremajoče je šumelo v prvih zvokih delovnega dne. Avtobusi so že rohnili po avenijah in šum vrh avtoceste je postajal vedno bolj silen. Res je, da se občasno brnenje avtomobilov ni poglelo niti ponoči, a vsi so bili v viži tega že navajeni.

Viža. Beseda pravzaprav pomeni vas, naselje. A Buenosairesčani - in za njimi vsa dežela - so to besede prevzeli kot oznako za bedna naselja. »Villa miseria« ali enostavno viža - bedno naselje; in njih prebivalci - vižeros.

Med neštetimi velikimi in majhnimi bednimi naselji, s katerimi je bil posejan Buenos Aires, je bila »Cavita« gotovo eno najbolj zanimivih. Majhno, petnajst do dvajset barak, iz pločevine, desk in lepenke, se je stiskalo v luknjo, ki sta jo pustili kakih sedem metrov visoka avtocesta in izvozna cesta, ki se je prav na tistem mestu spuščala do tal. Na južni strani je prostor zaslanjalo visoko stanovanjsko poslopje. Proti vzhodu jo je omejeval visok zid, ki je cesti zakrival pogled na barake. Proti zahodu je avtocesta vztrajno pokrivala zemljo s svojo betonsko ploščadjo. Le na sever je bil svet odprt, ker se je do bližnjih stavb raztezal zapuščen prostor, pol travnika, pol

smetišča. Tega bodo gotovo kmalu napolnile nove barake. A sedanji prebivalci so se raje stisnili pod varno streho avtoceste.

Ta položaj je imel prednost obrambe pred dežjem in neurjem, a tudi posledico nenehnega ropota, ki tudi ponoči ni pojenjal. Druga huda posledica pa je bila, da je bil zrak nasičen z avtomobilskimi plini, ki so jih vdihavali stari in mladi, predvsem pa drobiž, ki se je ves dan podil po majhnem osrednjem prostoru. Ta je bil obenem trg, sprehajališče in govorilnica, kjer so ženske prenašale vse mogoče in nemogoče čenče te male vasi in njene okolice.

Ime Cavita ji je dala soseska, gotovo povzeto po zloglasni viži La Cava, ki v San Isidru zbira okoli trideset tisoč revežev in majhno število hudodelcev, katerih kruta slava potem pade na vse naselje. A Cavita je bila mirna vasica, prebivalci pa obubožani, a delavni ljudje, ki so se prebijali skozi življenje v miru in medsebojni pomoči.

Prav v kotu je stala majhna koča; same deske razbitih zabojev in lepenka. Pločevinasta je bila le streha. Verjetno je bila to začetna baraka, ker je bil kraj, kjer je stala, najbolj varen in v zatišju. Imela je en sam prostor, kjer so se drenjale miza z majhnim petrolejskim štedilnikom, stara postelja z oguljeno žimnico in omara, ki je služila tako za obleko kot za kuhinjske potrebščine.

Lastnik te zgradbe je bil stari Vicente. Pravzaprav »stari« je bil vzdevek, ki so mu ga dali sovaščani. Saj danes človek pri petdesetih letih pravzaprav še ni star. Res pa je Vicente izgledal starejši. Življenje in okoliščine so mu prilepile na obraz marsikatero gubo in na glavi posnežile številne lase.

Kako je Vicente padel v vižo, ni bilo nikdar jasno. Gotovo je bilo le, da je včasih imel drugačen položaj in so mu bile zvezde bolj naklonjene. Govorica, način obnašanja, odgovornost v delovanju, je pričalo o človeku, ki je bil sicer izredno preprost, a ki v mladosti ni zaman drgnil šolskih klopi. Morda je kje še imel družino, morda otroke, a o tem Vicente ni nikdar govoril. In če ga je sosed naravnost vprašal, se je malomarno nasmehnil, obrnil pogled proč in napeljal pogovor na vreme.

Koča v kotu je bila nenehno ovita v tišino. Vaščani niso nikdar vedeli, če je Vicente doma, ali ga je presenetila kaka zaposlitev. Po poklicu naj bi bil zidar; vsaj tako je trdil. Vendar je bil spreten tudi z mizarским orodjem in sploh je bil pripravljen prijeti za vsako delo. A čeprav je vztrajno iskal kako stalno zaposlitev, se je mogel zadovoljiti le s čangami. Ne najmanjši vzrok za to isto stanje je bilo to, da

ni mogel dati točnega naslova, ko so ga vprašali, kje stanuje. »Cavita« namreč sploh ni mogla imeti uradnega naslova. Čange pa so se redčile, čim bolj je rasla kriza in je množica brezposelnih iskala vsaj kak drobiž v priložnostnih opravkih.

A to jutro je bila koča v kotu polna glasov in življenja. Že okoli polnoči je otroški jok prebudil naselje in luč petrolejke v Vicentovi baraki je privabila pozornost sosedov. Potem so vsi slišali, da je nekdo trkal pri Orozkovih.

»Jacinta, prosim, pridi hitro. Nekaj se je zgodilo.« Vicentov glas je drhteče, a razločno odmeval v temi. Potem se je pričel ropot, tekanje in ponovno se je oglasilo kakor jok dojenčka.

Še preden je zarja zarisala črto obzorja, je vse naselje zbujeno premlevalo nočno zgodbo. Vicente se je bil že v temi pozno vračal z dela. Zakasnil se je, ker je don Castro zahteval, da dokonča omet zidu - seveda za isti dogovorjeni denar. Vicente se je zavedal, da je to izkoriščanje, a je bil navajen podobnega postopanja; predvsem pa je vedel, da mu don Castro nikdar več ne bo dal posla, če mu odreče. In večkrat ga je že rešil s kakšno čango, ko ni imel niti kovanca več v žepu.

Čeprav je bilo pozno in pot nevarna, se je napotil peš tiste dolge kvadre. Od avenije Amancio Alcorta mimo bolnišnice Muñiz in nato po cesti Pichincha. V tretjem kvadru po otroški bolnišnici je čez cesto velik prazen prostor. Morda bo tam kdaj nova sodna stavba, a to je le še v načrtih mestnih mož. V medli svetlobi cestne svetilke je Vicente zagledal vrečko za odpadke. Oblika je bila svojevrstna, neobičajna.

»Morda pa je kaj uporabnega«, mu je šinilo v glavo. Navajen je bil zbirati še tako neverjetne stvari in jim najti primerno uporabo. Zato je križal cesto in pohitel do sumljive vrečke. Težka je bila. Hitro jo je razvezal in se znašel pred - dojenčkom, zavitim v umazane cunje. Vicente se je komaj zavedel, kaj se pravzaprav dogaja. Kot v sanjah je zagrabil umazan povoj z otrokom, ugotovil, da revše še diha in z njim v naročju oddrvel proti naselju. Doma ga je položil na posteljo in hitro skočil k Orozkovim po pomoč.

V viži je primanjkovalo vsega, a do jutra je bil otrok skopan, oblečen in nasičen. Solidarnost vižerov ne pozna meja, ne zapreke, ki bi je ne premostila. Eden je prispeval stekleničko za dojenčke, drugi plenice, tretji oblekco, še kdo je prinesel mleka. Da, celo ime je že dobil: Diego, Dieguito. Izbral ga je seveda Vicente. Ko so ga vpra-

šali zakaj, ni nič odgovoril. Ko so vztrajali, če je zaradi Maradone, se je le nasmehnil, a v tem nasmehu je bilo tudi jasno, da njegove nogometne simpatije nimajo ničesar opraviti z izbiro imena.

Ko je bilo vse opravljeno in se je začelo svetlikati, sta se Vicente in Jacinta odpravila proti otroški bolnici. Bilo je potrebno, da dojenčka zdravniki pregledajo in da ga prijavijo. Vicente je vedel, da bo imel težave. In res: potem, ko je zdravnik ugotovil, da je malček zdrav kot riba v vodi in predpisal le običajno cepljenje, so ga s potrebnimi formularji napotili na policijo.

Na policijski postaji so ga po dolgem čakanju poklicali. Vso zgodbo je moral ponoviti do najmanjše potankosti. Potem se je začelo zasliševanje. Odgovarjati je moral na razna umestna in neumestna vprašanja. Za tem so se dva policista, socialna delavka in on odpravili na kraj, kjer je otroka našel, da so vse popisali. In končno so šli vsi skupaj do naselja pod avtocesto, da so ugotovili stanje najdenčka in kako je postrežen. Potem pa znova nazaj na policijsko postajo. Ponovno čakanje, dolgo, neskončno. Potem so ga poklicali v komisarjevo pisarno in tam je moral poslušati odločitev, da mu glede na prontuarne, sociološke in sanitarne okoliščine poverijo začasno oskrbo Diega, dokler sodnik za mladoletne ne odloči, kaj in kam z otrokom.

Ko se je Vicente sredi popoldneva vrnil domov, je bila Cavita pravi sejem. Kar mrgolelo je časnikarjev in sosedov. Nekdo je namreč s policije že dopoldan o najdbi obvestil znanca na radijski postaji. Od tam naprej je bil plaz nevzdržen. Večerni programi novic na televiziji so obširno poročali o zgodbi in kazali Dieguita. Tudi Vicente je pred kamerami in mikrofoni ponavljal svoj doživljaj. Naslednji dan so še jutranjiki prinesli zgodbo. Clarín je na naslovni strani objavil ogromno fotografijo, kjer je Vicente držal v naročju Dieguita, v ozadju pa se je odražala avtocesta. In znotraj še drugo, posneto pred revno kočico v kotu. »Cavita« je postala slavna in Vicente glavni junak.

A že drugi dan je zgodba zgubila privlačnost, drugačne novice so prodrle v ospredje in mir se je vrnil v naselje. Tedaj šele se je Vicente mogel posvetiti najdenčku. Dieguito se je izkazal kot priden fantič in Vicente kot skrben oče. Pestoval ga je, skrbno hranil, ga čistil in mu menjal pleničke. Vsa »Cavita« je pri tem sodelovala. Doma morda niso jedli, a v Vicentovi koči ni zmanjkalo mleka, ne plenice, ne obleke.

Tekli so dnevi. Teden je bil kmalu okoli in za njim mesec. Vicente se je popolnoma spremenil. Iz tihega samotarja je postal duša »Cavite«. Vedno si ga lahko videl z Dieguitom v naročju. Sprehajal se je med kočami, ga nosil sončit na severni travnik, hodil z njim po nakupovanju, obiskoval domala vse kolibe v naselju. Pri Orozkovih je bil kot doma. Pri Jacinti je Vicente tudi pušcal otročička, kadar se je odpravil za kakim delom. A vedno je pazil, da je bil zgodaj doma, preden je noč zavladata nad naseljem.

Sreča se je naselila v koči tam v kotu in iz nje izžarevala na vse naselje. Diego je živel pri Vicentu, a nekako je bil otrok vseh, jih združil in povezoval, jim bil v veselje in jih polnil s ponosom. Ljudje, ki so živeli na robu življenja, so rešili to majceno življenje in ga osvojili. Tako so tekli srečni dnevi.

Potem je prišlo tisto neizbežno, kar so vsi vedeli, a o čemer nihče ni hotel govoriti. Pristojni sodnik je ugotovil, da socialno in sanitarno okolje v naselju ni primerno za pravi telesni, sociološki in kulturni razvoj dojenčka. In ker policiji dotlej še ni uspelo najti prave matere, je odločil, da naj otroka prevzame v oskrbo državni zavod za sirote, dokler ga sodišče ne odda v posvojitev vrednim staršem.

Nekaj je skupnega vsem, ki živijo v bednih naseljih. To je vdanost v usodo: tako je, tako mora biti in je prav. Nihče se v Caviti ni uprl, nihče nasprotoval, nihče protestiral. Ko je nekega poznega jutra prišla policija in z njimi socialna delavka, so ji le mirno izročili otroka. Sem in tja se je zaiskrila kaka solza. Samo Dieguito je jokal, ko je prišel v neznano naročje.

Odhod je bil mnogo tišji kot prihod: brez radijskih poročil, brez novice v televizijskih programih. Le kak dnevnik je naslednji dan objavil kratko novico, da je bil pred meseci slavni Dieguito izročen v varstvo države.

Naslednje jutro je bilo v viži mirno. Le zunanji ropot z ulice in z visoke avtoceste je motil tišino. Jacinta je večkrat stopila pred kočjo in se razgledala proti kotu. Nobenega glasu ni zasledila. Tako do večera. »Morda pride pozno« je menila v upanju, da je našel kakšno delo, a v strahu, da bi se mu kaj pripetilo. Da bi se napil, ni niti pomislila. Toliko je že poznala Vicenta. Zaspala je s skrbjo v srcu.

Ko se je prebudila in iz kota ni bilo znaka življenja, se je napotila tja. Za hip je postala, preden je odrinila okorna vrata. Stopila je v beden prostor. Vicente je ležal na postelji.

Ni se zganil, ni pogledal. Saj tudi dihal ni več. Mir mu je bil za vedno legel na zgubano, zgarano obličje.

NARTE VELIKONJA

ZANKE

Nenadoma je planil pokonci in zastrmel v steno. Nič. Vsenao-koli mir. Niti koraka ni čul na ulici. A vendar. Saj je vse videl, kakor bi gledal skozi steno. In potem je bil nenadoma v sebi. Saj je govoril z njim, saj ga je pahnil skozi vrata in vrata zaloputnil, saj mu je oni zagrozil, saj ga je oni sunil, saj se mu je zarežal. Nič, nikjer nič.

»Bi rad videl onega, ki bi mogel obdolžiti mene. Vse prej. Vas in njegovo ženo, če hočeta, a ne mene. Niti na misel ne bo nikomur prišlo in nikomur ne more priti, da so vmes moji prsti.«

Tako mu je dejal, saj je slišal in še sliši. Potem je tisti fant stopil naprej ter ga potrkal po čelu. Ali vam ni vse v redu? Lahko trdi, kar hoče, pa mu nihče ne verjame.

Nato se mu je zgrnil okoli glave žarek plamen in vse zavil v moten blišč.

Potokar Peter ga je naglo sunil skozi vrata in zaloputnil. Še sedaj, zbujen se je čudil, kje je vzel toliko poguma.

Ves poten in tresoč je iskal v temi vrata.

»Ne, to je prav. Niso bila ta. Vrata, ki sem jih videl, so bila na desni, pahnil sem ga z desnico. Tako!«

Vstal je in ves drgetajoč od nežnega mraza, četudi je bilo v juliju in je bilo vroče, si je brisal ledni pot z obraza ter stopil k vratom. Bila so prav tako zaprta kakor zvečer; stol, ki ga je bil zvečer premaknil, ko je nekaj iskal v omari, je prav tako stal pred njimi. Kdor bi hotel v sobo bi se moral zadeti vanj.

* Odlomek zbirke, ki jo je zbral pisatelj sam. Uredil in sklepno besedo napisal dr. Tine Debeljak, opremil arh. Jure Vombergar. Tej knjigi je s svojim mecenskim darom botroval gospod Herman Zupan. Knjigo je izdala in založila SKA za petindvajsetletnico pisateljeve smrti kot 70. publikacijo.

»In vendar sem ga videl! Videl. To ni bila samo pojava, to je bil on in izgovarjala sta se.«

»To si bil ti,« mu je rekel, ti si ga ustrelil, ki te je nosil na rokah in ti delil podpore. Ali se spominjaš ,kako si se potem zarežal: Vidite, pa je moja veljala in ne vaša. Čemu ste se trudili. Mene bi bili vprašali, pa bi si prihranili delo in jezo.«

Potokar se je spomnil, da je bilo res tako. Da je fant res imel oster, samozavesten pogovor z Oblakom. In zdaj je dejal, da ga je ustrelil.

»Počakati moramo jutra! Če je živ, potem je to bila sanja; ko je zdaj toliko drugega govorjenja, se mi je pritaknilo še to. In ker so govorili, da mu nekaj groze, se je to pritaknilo.«

Nenadoma se je hotel spomniti imena. Kakor bi ga bilo nekaj udarilo po čelu. Ni se mogel spomniti. Videl je obraz, a imena se ni spomnil. Kakor bi bil pretepen, se je zavlekel k oknu. Polknice so bile odprte in skozi je vela prijetna sapa. Na grajskem pobočju je gorela plinska luč, na vrtu je slišal črička in nenadoma je zaslišal zavijajoč glas psa volčjaka, ki je sedel ob gredi in tulil. Tulil kakor tuli pes ob mrliču.

Ura je bila tri. Zamolklo je udarilo. Štel je udarce. Najprej štiri, potem tri in nato še tri. Prisluhnil je: sosed je imel kokoši in petelin je začel hripavo peti. »Kakor bi bil vasoval!« mu je šinilo v misel. Toda pletel je ob njej in dejal:

»Morda je splezal skozi okno!«

Nagnil se je čez okno. Nič. Nič. Okno je bilo v prvem nadstropju in če bi hotel v sobo, si moral preplezati tudi napušč, ki je molel pred oknom.

»Nič!« si je oddahnil. »Hvala Bogu: nič! Vse je bilo samo privid«

Legel je spet, a ni mogel zaspati. Premetaval se je po postelji in vedno bolj so rasle sence v sobi. Tisti trenutek je šinila preko oči neka svetloba. Planil je spet pokonci, pa se tako glasno nasmejal, da se je žena zganila v postelji. Za trenutek se je potajil, a žena se je prebudila in dejala:

»Ali ne moreš spati?«

»Prebudil sem se. Tako smešnih sanj še nisem imel. V Frančiškanski ulici sem čepel na vseh štirih in okoli mene je bilo zmerom več ljudi!« se je izvil s sanjami, ki jih je imel pred tem.

»Prašek si preveč vzel!« se je obrnila ter se zavila v odejo. »Kar spi naprej!«

Potokar se je obrnil in spet mu je svetloba šinila čez obraz. »Mesec, pa ne prašek!« je zagodrnjal, ko je ugledal skozi okno svetlobno kroglo. »Rekel sem, naj mi zatemne okno, pa ga niso.«

Spomnil se je, kako ga je zvečer bolela glava ... Zamižal je spet, a prav takrat je začel na vrtu zavijati pes in po cesti je zaropotal avto ter žarko razsvetlil ulico. V silnem diru je zatrobil rešilni voz. Saj to je bilo običajno: rešilni voz je vozil vsako noč in trobil vsako noč. Vsako noč si slišal psa, samo nocoj je tulil, tulil in zavijal.

In še nekaj se mu je zdelo čudno: v nosu je čutil neznan duh. Duh kakor po tlečem zamašku, duh, ko je nekoč streljal z revolverjem, duh po gorečem smodniku.

Valjal se je po postelji in razmišljal. Vse mogoče mu je drvelo po glavi in dobivalo čudne obrise. Ustavil se je spet pri človeku, ki ga je videl v snu, spet je videl njegov režeči se obraz, spet je zavijal pes na vrtu.

V čudni motnjavi so se mu začele križati misli, ko se je izgubil v pijani dremavici. Toda zdelo se mu je, da je buden in da leži bolan v bolnici, ko se je nad njega sklonil oni obraz:

»Gorje, gorje ti, če komu poveš!«

Kakor bi bilo nekaj treščilo, je planil spet pokonci.

Drugo jutro je pozvonila mlekarica. Vse je še spalo, samo žena je bila šla k jutranji maši. Odprl ji je in počakal, da je za njo zaklenil. Toda ni bila še dva koraka na cesti, ko se je vrnila.

»Hotela sem zvedeti pri vas. Ali se je res nekomu nekaj zgodilo? Ko sem oddajala strankam mleko, sem slišala nekaj. Dve ženski sta stali na cesti in starejša je pripovedovala mlajši, da je njen sin v bolnici za strežaja in da so danes ob treh pripeljali nekoga ranjenega, ki mu ne morejo pomagati. Nezavesten je bil, našli so ga na cesti. Kaj naj bi delal ob treh na cesti? Neznani visoki mlad človek da mu je prišel nasproti. Šla sta nekaj korakov skupaj, potem pa da je oni mlajši potegnil orožje in ga ubil. To da je videl nekdo, a nič več. Fant je naglo zbežal in ni sledu za njim.«

Hotela je povedati in ne zvedeti. Ali pa – ali ni nagonsko hotela nekaj zvedeti?

Prvi trenutek je hotel vprašati, ali je ta Oblak, pa je pogoltnil besedo.

»Česa danes ženske ne strobezljajo. Ali ni sosed spoznal morilca, če bi bilo res? Mesec je svetil in če sta mirno govorila, je znamenje, da sta bila znana. Naj pa sam pove!« je dejal.

»Če je pa nezavesten!« je tiščala mlekarica. »Mislila sem, da že kaj veste!« Ženska se je obrnila in šla.

Potokarju pa je bilo, kakor bi mu svet plesal pred očmi. »Ta je le hotela zvedeti! Od mene!« si je dejal. »Visok je bil in mlad je bil!« je omahnil pred umivalnik. »In oni je bil tudi visok in mlad, z Oblakom se poznata dobro.«

Prišla je žena ter ga našla, kako si prizadeva, da bi razvozlal stogelj.

»Kaj delaš?« ga je začudeno pogledala. Ali ne vidiš, da ni nobene zanke?«

»Oh, zanka je, zanka je!« je dejal in zdrknil na čevelj.

Žena je zavpila, otroci so planili s postelj ter ga začeli močiti z jesihom.

»Slabo je spal!« je vzdihnila na vprašanje, kaj mu je.

»Danes ne moreš v urad!« je razsodila žena ter ga spravila v posteljo. Potokar se je vse dopustil, kakor bi bil otrok. Ko je ostal čez hip sam, je zamrmral:

»Zanka je, o zanka je!«

II

Sklicali so zdravniški posvet. Niso vedeli, kako bi mu povedali. V sobi je dišalo po jesihu, muhe so sedale bolniku na lice, da je trudno mahal z roko. Nihče ni vedel, kaj mu pravzaprav je. Živčni zdravnik je govoril o živcih, zdravnik za nalezljive bolezni mu je gledal v grlo, če ni davica ali angina, zdravnik za notranje bolezni je trkal in našel, da je nekaj na srcu.

»Mir, mir!« so bili soglasni.

Zato so morali otroci v gozd po borovnice, da je bilo pri hiši tiho, samo žena je hodila zamišljena po kuhinji in slišali so se njeni koraki.

Spet je zazvonilo. Slišal je, kako govori žena pridušeno, kako ji odgovarja razburjeni zvonki glas. Razložil je besede:

»Jaz moram govoriti z njim, za vsako ceno moram govoriti z njim!«

»Če pa zdravniki pravijo, da ne!« je ugovarjala žena »On še nič ne ve in bi mu razburjenje škodilo.«

»Jaz pa vem, da ve!« se je zgrozil ženski glas.

Potokar je na to planil iz postelje in omahnil na vrata:

»Da, vem, vem!« je kriknil »Oblak je mrtev. Ustrelil ga je!«

Žena je prebledela, ko je videla moža tako razburjenega v nočni srajci na pragu.

»Kdo ti je povedal?« se je zaletela v prvem presenečenju.

»Zvedel sem!« je dejal. »Gospodična naj toliko počaka, da se oblečem, « je rekel

In čez čas mu je sedela naproti drobna gospodična.

»Jaz sem Metka!«

Ozrla se je in videla ženo v sobi.

»Metka ste! Čudno, da mi je to ime tako prijetno! Ali veste, da ne bi bilo nobeno ime za vas tako blagoglasno?«

»Nič poklonov!« se je otresla deklica. »Nič poklonov. Večkrat sem vas že hotela iskati na cesti in nekaj mi je dejalo, da sem vas morala danes zjutraj čakati, da bi vas kje uzrla. Potem so mi povedali, da ste bolni in da ne smete iz sobe.«

Spet se je ozrla po sobi in ji je pogled obvisel na ženi.

»Hotela bi z vami sama!« je v zadregi izdavila.

Žena je nejevoljno menila:

»Ne razburjajte ga! Saj vidite, gospodična, da ga ne smete razburjati!«

»Kar mi more povedati, me ne bo razburjalo! Saj vem, kaj vas je pripeljalo!«

Žena se je vdala, ko je videla, kako mož mirno govori. Odšla je, toda gospodična Metka je videla, da je ostala ozka špranja pri vratih odprta, zato se je sklonila in zašepetala. Glas je bil svinčeno hladen in poln groze. Videl je, kako se ji roka rahlo trese, ko je segla po robcu, kakor da se usekuje, in za njim je dahnila:

»Pošilja me. Zaročenka sem: ne smete nikomur povedati!«

»Zato vam ni bilo treba semkaj, vedel sem že prej! Da, vedel sem že prej!« je prikimal.

»Mislila sem, da boste mogli!« je dejala na glas s čisto spremenjenim glasom, kakor bi poslušali neznanci. »Zdaj pa vidim sama, da ne boste mogli. Če bo moglo čakati dva dni?« je lagala.

Potokar je razumel. »Saj vidite, da ne morem! Čez nekaj dni pa prav rad! Najbolj nujne reči lahko počakajo tri dni!«

»Potem sem pa odpravila,« je dejala na videz ravnodušno in brezбриžno.

»To bi pa bili pa prav lahko povedali glasno,« je dejal. »To vendar ni nikaka tajnost!«

»Če so pa tako rekli!« je segla v roko in v njenih očeh se je za hip utrnil neznan strah in groza. Sklenila je roke kot v molitvi.

»Rada ga imam!« je dahnila. "Ne povejte nikomur!"

"Prav, prav!" je dejal. »Čez dva dni!« se je smehljaj glasno.

In je šla. Šele čez čas se je spomnil, da niti ne ve, kako se piše.

Žena je zunaj na hodniku govorila:

»To ste hitro končali, to ste pa hitro končali!«

Bila je radovedna in je hotela vedeti, kdo je.

»Naša tipkarica,« se je zasmel. »Če me ni na uradu, pa pridejo domov. Neko vabilo ...« se je otresel. »A misli trapica, da je vse uradno tajnost!«

»Ti, pa tvoje uradne tajnosti!« se je našobila.

»Takšen je zakon in naše tipkarice so vse zanesljive.«

III

Strmel je z razprtimi očmi v strop. Ni ga zmotilo brenčanje muhe, ki se je ulovila na muholovcu, niti ropotanje voza na ulici. Strmel je v strop in dejal.

»Zdaj jo pošilja! Kako ve, da jaz vem zanj in odkod ta strah, ki ga je prevzel?« Predstavljal si jo je znova. Vitka, majhne brčice pod nosom, krilo modrikasto, bluza tenka, bela svila in na vratu drobne rdeče koralde. Ko je govorila, se ji je delala jamica. Vse to mu je ostalo bežno, a neizbrisno v spominu. Spomnil se je, videl jo je dvakrat, trikrat na cestni železnici in enkrat je bil oni visoki fant z

njo. Samozavesten, drzen. Rdeč nagelj je imel v gumbnici in brčice pod nosom. Kadil je cigareto in pihnil dim. Toda ponoči ga je videl brez brčic in je bil bolj nervozen in manj samozavesten, dasi se mu je rogal. In zdaj mu pošilja sporočilo, kakor je rekel že sam ponoči: »Ne povejte nikomur!«

Potokar se je sključil v postelji od čudne bolečine, ki mu je stisnila srce. »Ne povejte nikomur!«

Predstavljal si je, kaj bi bilo, če bi izrekel svoj sum. Fanta bi prišli, a njega bi vsak zagovornik lahko odklonil in spoznal, da ni pri pravi pameti. Zdvomil je, da je ves nestrpen poklical ženo:

»Kaj ti je rekla, ko je stala na pragu?« je dejal in nepremično uprl vanjo pogled.

»Nič!« se je zasmejala. »Nič! Kaj pa naj reče tvoja tipkarica!«

»Nekaj sta govorili!« je dejal. A pri sebi je razpletal: »Torej je bila res tu in ni privid. Ni privid, torej je res!«

»Kaj praviš?« se je obrnila žena od okna, kjer je pripravljala vodo za kapljice.

»Nič, nič!« je odvrnil. Štel je kvadrante na stropu toda nenadoma se je sunkoma dvignil in vprašal:

»Kaj in kako je z Oblakom? Nekaj sem čul, a ne vem vsega. Vem samo, da ga je nekdo danes ponoči ob treh ustrelil, vem, da je bil mlad, visok fant, vem, da so ga odpeljali v bolnico ... Mlekarica je povedala ...«

»Da je umrl, pa še ne veš?« je vprašala žena. »Krogla mu je prebila čelo in šinila pri čeljusti ven. Prizadevali so se kirurgi, da bi ga rešili, a saj veš, preden jih kličeš, traja nekaj ur. Pravijo, da ne bi mogli nič napraviti, če bi bili z vsem pri roki že na mestu. Umrl je in ni mogel povedati, kdo ga je.«

Koliko muke mu je prizadelo, da se je potajil. Rekel bi bil:

»Ne vem, sicer imena, a poznam ga in njegova zaročenka Metka je bila pravkar tu.« Toda zaplaval mu je pred očmi nežen ženski obraz z brčicami, brsknilo krilo in rdeče koralde pod vratom. Videl je tisto neznano globoko grozo in iz njenih oči je razbral, da ji je zaročenec zagrozil, ko jo je poslal k njemu. Samo ni si znal razložiti, kako je morilec vedel, da on ve, in kako se je to moglo zgoditi, da se je v snu prikazal njemu, da ve za dogodek, ki so ga videli samo Oblak, morilec in tisti sosed, ki ju je videl na tej samotni cesti in ob

taki uri. In zdaj je ta zaročenec grozil tudi njemu. Ko blisk mu je šlo po možganih, da bolj grozi njemu kot se boji sam zase. On je že na varnem kje in se mu ni treba bati, medtem ko sta tu dva, ki natančno vesta zanj: zaročenka in on sam.

»Kdaj ga bodo pokopali?«

»Jutri ob štirih!« mu je spregovorila žena.

Tisti trenutek je udarilo skozi okno zvonjenje.

»Zvoni mu!« je dejala. »Toda zvon ima tak glas, da bo odkril morilca. Takrat si ti spal, zdravniki so rekli, da je spanje dobro znamenje. To so rekli že zjutraj, ko je zvonilo. Vsi ljudje vedo, da ga bo policija našla. Ves aparat je na nogah in stikali so za njim po vseh kotih v mestu.«

Zunaj pa so udarjali zvonovi, kot bi bilo to njihovo zadnje zvonjenje in bi se morali pri tem razbiti.

»Jutri ob štirih!« je povlekel. »Jutri ob štirih bom že pokonci!«

V sobo so se vsuli otroci. Pet drobljančkov, ovenčani z zelenimi listi mladega kostanja. Okoli ust črni od borovnic. Najmlajša je bila kraljična ter je ukazovala, dve sestrici sta ji držali vlečko ter sta stopali ob strani. Eden od bratcev je bil kraljevič, toda dogovorili so se, da samo za pol svečanosti, druge pol pa bo kraljevič drug.

Jedli pa bodo vsi.

Tako je sprevod prišel do njegove postelje. »Rekli so, da moramo priti tiho. In smo prišli tiho! Če kdo spi, ni mrtev? Če kdo spi, ni mrtev. Ali veš, da smo po poti stopili tudi na Žale? Da bomo videli, kako je, če je kdo mrtev. Videli smo tudi gospoda Oblaka. Nam se je zdelo, da spi, samo čez čelo ima obvezo. In Lenčka je rekla, da bi bilo treba samo obvezo dvigniti, pa bi se zbudil?«

»Ne bi se zbudil!« je zatrdil. »Ne bi se zbudil! Umorjen je!«

»Potem je res, da ne bo nikoli več prišel k nam!«

»Res!« je potrdil. »Res!«

»Potem tudi Nelka ne bo imela več očka!« je silila vanj najmlajša. »Nelka ni nikomur nič naredila, pa ne bo imela več očka!«

»Saj ni treba nič napraviti, a vendar ga nimaš!« je vsevedno odvrnil starejši fantek, že gimnazijec Miklavžek.

(...)

V

Drugi dan je bil pogreb. Zdravniki so Potokarju strogo prepovedali, da ne sme iz postelje. Njegovo stanje se je poslabšalo. Spal je zelo nemirno in vsak hip se je stresel in planil pokonci. Zdaj je zašel v čudno zamotano ulico, kjer ni bilo drugega izhoda, kakor da je plezal po zidu, a komaj je priplezal po strmi steni, se je na vrhu pokazala neznana žival. Drugič je spet sedel v šoli in izgubil nalogo. Zaman si je dopovedoval, da je vendar že bil na univerzi in mu ni treba več hoditi v gimnazijo in pisati nalog. Ni si še od tega opomogel, ko je stal pred oltarjem in čisto neznani ženski obljubljal zakon, dasi mu je nekaj šepetalo, da je vendar že poročen in ima pet otrok. Lahko je zadremal, ko je lezel po vseh štirih bos in v samih hlačah ob jarku, ki ga ni mogel preskočiti, a za njim je divje hlastalo troje popadljivih psov.

»Kaj je?« je enkrat planila žena pokonci, ko je grabil stol ob sebi in udaril po tleh, da je zaropotala vaza, ki je bila sredi sobe na stojalu.

»Nič, nič!« je odgovarjal. »Stol se mi je prekucnil!«

Zjutraj so prišli spet trije zdravniki in mu po dolgem posvetovanju prepovedali vstati. Dali so mu mrzle obkladke in kapljice.

Potem se je čez dan potuhnil. Obležal je lepo, in če je kdo prišel v sobo, se je hlinil, da spi. Tako je ždel. Roj muh pod mizo ga je zanimal. Štel jih je, a nikoli ni mogel ugotoviti pravega števila. Kositi se mu ni ljubilo. Gledal je samo, če je vsa obleka pri postelji. In ko je videl, da dekla pospravlja jopič v omaro, je pozorno zasledoval, kam ga nese.

Zdelo se je, da se je vdal. Napravljali so se k pogrebu. Niti malo ni pokazal, kaj namerava. Mirno je gledal, kako so se napravljali otroci in še dejal jim je, naj pazijo, da jih ne povozi avto. Ženi je dal za vse denar, naj se peljejo. Naj gredo na pokopališče zgodaj, ker bo potem gneča in na tramvaju tesno. Tudi na Žalah bo mnogo ljudi in zato naj si poskrbe ugoden prostor. Na levi strani glavne kapele, da bo najbolj ugodno. Tudi dekle gre z njimi, da bo žena lažje pazila nanje.

Tako je vse odpravil. Niso še dobro izginili iz hiše, ko je smuknil v obleko in jo mahnil za njimi. Najprej ga je sonce zaščemelo v oči, tudi tramvaj je vozil, kakor bi vozil po neznanem tiru. Vse se mu je zdelo tako sumljivo skrivnostno in tajnostno. Naglo se je peljal do

bolnice; vedel je, da tam stoje avtomobili. Skočil je iz voza, kakor bi bil ubežen deček, in naglo sedel v avto. Naj ga zapelje na Žale.

Na Žalah je bila že velika množica. Ni se zmenil za nikogar. Zdrenjal se je v kapelico sv. Andreja, ko se je zdrznil.

V kapeli sta ob mrtvem Oblaku stali dve postavi: mladenič in deklica. Fant vitek, gologlav, ostrižen na golo, deklica v modrikastem krilu in beli svileni bluzi s koraldami. Kropila sta mrtvega Oblaka, ki je ležal z zavezo čez čelo. Prerinil se je do krste, ko sta pokropila. Takrat mu je šinilo skozi možgane:

»Če morilec stoji ob krsti, mrlič krvavi!«

Toda nič tega, A videl je, da obema drhti roka z zelenjem. Če bi prav tako drhtela roka tudi drugim pogrebcem!

»Ne,« si je dejal, »krivico sem delal! Fant je prišel nemoteno k pogrebu. Krivico sem delal. A čemu je prišla potem Metka?«

Poškropil je in se potem hotel obrniti, ko se mu je zdelo, da sliši nekakšen šepet. Šepet, ki je prihajal od nasprotne strani. Iskal je z očmi, iskal z ušesi. Nikogar ni videl, nikogar ni slišal, samo tisti šepet se mu je zdel močnejši. Zdrznil se je, ko se mu je zdelo, da so se zgibale mrliču ustne na smeh.

»Na svidenje! Skrbi, da bo vse v redu! Saj sem te pozdravil!«

»Saj me je pozdravil,« si je mislil, »po otrocih me je pozdravil.«

Prav tisti trenutek je zadel obenj komolec mladega fanta:

»Vse dobro, Metka je povedala vse.«

Preden se je mogel znajti, sta že zginila iz kapele. Ostal je v gneči, ki je rinila v dveh vrstah od izhoda nazaj. V tej množici je izgubil par izpred oči. Lovil je sapo ter si brisal pot z obraza. Ko se je prerinil na prosto, je srečal svoje. Toliko, da ni žena kriknila, ko ga je uzrla, a potem se je znašla in dejala:

»Morda je pa res najbolje, da si prišel.«

Videl je vdovo, videl dva otroka, videl mater in očeta. Srce se mu je krčilo od neznane bolesti in žalosti, ki ga je obšla. »Če bi bil jaz na tem mestu? - Na svidenje!« mu je rekel Oblak.

Prišel je na prosto. Začele so se pogrebne svečanosti. Toda sredi govora, da je Bog videl zločin in že gre maščevalec za zločincem, se je Potokar ozrl na nasprotno stran in videl fanta, ki je prav takrat nekaj zašepetal dekletu. Potokarju se je stemnilo pred očmi. Oprijel se je stebra, ki je bil pred njim, nato prosil znanca, naj ga podrži in

ga pelje do tramvaja. Bila je gneča in pozorno so sledili govorniku, zato ni nihče zapazil, kdaj sta prišla iz ljudi, in od tu je šel Potokar sam na voz.

Ko je bil sam, si je oddahnil.

Komaj je stopil k oknu, je zavil sprevod iz Žal. Železnica je potegnila proti Kolinski tovarni. Doma se je spravil spet v posteljo in se plašno prepričal, ali ni morda koga pod posteljo.

»Na svidenje!« mu je brnelo v ušesih. »Vse dobro. Metka mi je povedala!«

Med dvema stavkoma je nihal ter ni mogel priti do nobene druge misli. »Skrbi, da bo vse v redu!«

Mrzel pot mu je legel čez čelo, strepetal je od nepopisnega mraza in svet se mu je začel vrteti, da je videl same iskre okoli sebe. Spet je začutil tisti vonj po smodniku in v ušesih mu je bilo, kakor da bi slišal strel.

Našli so ga nezavestnega na obrazu sredi sobe, ko je stiskal podobno žene z otroki.

DR. VINKO BRUMEN

RESNICA IN AVTORITETE*

1. Predmet teh premišljevanj in razmišljanj je resnica in njen pomen za naše življenje. Premišljanj in razmišljanj, ker sta oboji, čeprav morda bolj drugo, kot prvo. Premišljanje je bolj osredotočeno, enosmerno ubadanje z nekim vprašanjem, kateremu hočemo priti do dna, najti mu polno in dokončno rešitev. Pod razmišljanjem pa razumemo bolj od vprašanja do vprašanja begajoče, razvejano miselno iskanje, ki se ustavi in poglobi malo več tukaj in malo manj tam, se ob tem dotakne raznih in marsikdaj celo raznovrstnih zadev, se ob njih raztresa in mnogokrat nobeni ne more do dna. Tako razmišljanje je bolj v sozvočju z okoliščinami, v katerih opravljamo to delo, okoliščine, ki ne dovoljujejo mirnega dela, ki raztresajo in ki ponujajo, celo vsiljujejo toliko vprašanj, da si je težko izbrati le eno in se mu docela posvetiti. Razmišljanju bo pač dovoljeno, da se pri tem dotakne, pa čeprav le iz ramišljenosti, tudi vprašanj, katerih obravnava je komu manj ljuba. Razen tega je pri razmišljanju prav zaradi tedaj upravičene piščeve razmišljenosti manj zamere vredno, če se h kaki zadevi večkrat vrne, kako prej povedano misel ponovi, kako malo drugače izrazi. Marsikdaj se to napravi namenoma, da se natančneje pokaže njeno mesto ali mesto kake nove misli v celoti razpravljanja.

2. Ko govorimo tukaj o resnici, pa seveda menimo zlasti spoznamo resnico, resnico, ki smo jo mogli odkriti in si jo prisvojiti. Ugotovili smo že, da moremo pri tem razlikovati troje: prvič, ali je to, kar menimo, da smo spoznali, tudi zares stvarno resnično, ki stvarnost slika tako, kakor ta zares je; drugič, kako moremo vedeti in tudi drugim pokazati, da je naše spoznanje zares to, da res izraža resnico in da torej velja za nas kakor tudi zanje, saj je resnica vedno

in za vsakogar resnica; tretjič, ali stojimo mi sami trdno za svojim spoznanjem, zares verujemo vanj, sprejemamo tudi odgovornost zanj in je le tako tudi zares naše spoznanje, oboje: zares naše in zares spoznanje.

Glede na tretje vprašanje marsikdaj grešimo s tem, da sicer radi kaj trdimo in oznanjamo, včasih skozi usta drugih, kot čisto resnico, ki jo imamo obvezno za vse, a kadar nas kdo prime za besedo, kadar nam resničnost našega mnenja izpodbija ali nas vsaj vprašuje po razlogih zanj, tedaj pa ne pokažemo obraza, ne stopimo na plan, ga ne branimo, zlasti še, kadar smo ga skušali uveljaviti brezimno. V tem primeru naše mnenje ni naše in še manj je spoznanje. A vse to utegne biti predmet posebnega razmišljanja. Danes pa se nekoliko ustavimo, še enkrat, pri drugem od zgoraj naštetih vprašanj; kako moremo vedeti, da je naše mnenje zares poznanje, to je resnično.

3. Saj smo že ugotovili, da ni dovolj, da je naše mnenje le stvarno resnično, to je, da nekaj meni tako, kakor zares je. Da je naše mnenje tudi naše spoznanje, moramo še vedeti, da je resnično, moramo biti njegove resničnosti gotovi. Tega toliko bolj potrebujemo, če želimo svoje spoznanje posredovati drugim; saj ne moremo terjati, da nam verjamejo na besedo, pokazati ali celo dokazati jim moramo, da je zares resnično, za kar mi trdimo, da je resnica. Da to moremo, pa moramo najprej sami imeti razloge ali dokaze za resničnost svojega spoznanja.

Kakor pa je resnico samo težko odkriti, je še težje uvideti razloge za gotovost ali nedvomnost spoznanja. Prav zato poznamo toliko raznih poizkusov, da bi odkrili povsem zanesljive razpoznavne znake za resničnost spoznanj. V prejšnjem razmišljanju smo se malo dalje pomudili pri mnenju, da je življenjska praksa najzanesljivejši razpoznavni znak resničnosti spoznanj, in smo videli, da nas to ne more zadovoljiti, že samo po sebi ne, razen tega pa ni vedno oznanjano iz povsem čistih namenov.

Mogli bi naštet še več drugih podobnih poizkusov. Posebno zanimiv in sodoben je ta, ki hoče vsa naša spoznanje opreti na prvinska izkustvena do znanja ter jih ob njih overiti ali zavreči. To je samo na sebi zelo mikavno. Vendar proži premnoge nepresežne težave, o katerih se sedaj ne moremo razgovoriti. Tudi se pravila overjanja rada iznajdevajo in predpisujejo precej samovoljno in včasih z izrečnim namenom, da bi iz možnosti overitve izločiti nekatera mnenja, ki se že od vsega kraja imajo za nepravilna ali nesmiselna.

To se pravi, da se neka mnenja že imajo ali določajo za nesmiselna ali vsaj neznanstvena, potem pa se iščejo taki načini overjanja, ki bi to tudi pokazali.

Drugi so mnenja, da bi mogla biti razpoznaven znak gotovosti naših spoznanj njihova popolna sovisnost ali notranja skladnost. To bi pomenilo, da so naša spoznanja nedvomno resnična, če si med seboj ne nasprotujejo, če se dajo spraviti v lepo zaokrožen sestav. Tudi to mnenje je zelo mikavno, saj je res, da si razna spoznanja, ki so zares to in kolikor so to, ne morejo med seboj nasprotovati. Saj nobena resnica ne more biti v nasprotju z nobeno drugo resnico. Toda tudi tukaj ne moremo prek nekaterih dvomov: kaj pa če bi tudi same zmote mogle dati v sebi sklenjen in notranje skladen sestav mnenj? To je sicer malo verjetno, vsaj v skrajni obliki, toda ali je to tudi zares nemogoče v omejenem obsegu naših spoznatkov?

Še manj izpriča pravilnost ali resničnost nekega mnenja, kdor hoče to doseči le z zavrnitvijo kakega drugega. Tudi če bi bila zavrnitev upravičena in pravilno izpeljana, s tem ne bi bilo prav nič dokazano kot resnično. Če je resnica ena sama, njej nasprotnih ali od nje se razlikujočih zmot je lahko na stotine. Ta predmet zasluži posebno razpravo in bomo to tudi storili.

4. Med ljudmi, ki bi radi odkrivanje resnice vodili in usmerjali, ki bi radi določali lice in meje resnice, ki bi radi, da bi resnica bila to, kar bi oni hoteli imeti za resnico, pa se vzdržuje še eno posebno mnenje o najzaneslivejšem razpoznavnem znaku resničnosti spoznanj. To je sklicevanje na takozvane avtoritete ali poudarjanje obveznosti v iskanju resnice slediti nekim priznanim ali vsaj razglašenim učenikom, klasikom ali kakor se še imenujejo. Tisti, ki hojo za klasiki predpisujejo, te klasike često tudi že po svoje tolmačijo in ne dopuščajo drugega umevanja kot svojega, še več, tudi svoje tolmačenje spremenijo, kadar mislijo, da mora biti drugačna resnica, ki jo hočejo imeti.

Obveznost slediti nekim avtoritetam pa je le še en poizkus vpreganja mišljenja pred vnaprej določen voz in usmerjanja k ciljem, ki so prej določeni kot spoznani.

Kaj nam v tej zvezi pomeni avtoriteta? Pomeni ugled in zaupanje, ki si ga je nekdo pridobil na svojem delovnem področju, zaradi česar lahko njegove dosežke z neko gotovostjo imamo za pravilne, ne da bi ga imeli za povsem nezmotljivega in njegovih naukov ali del sploh ne bi smeli presojudati.

Gotovo je, ko sami delamo na nekem področju, v našem primeru razmišljamo o nekih vprašanjih, ne moremo preiti vsega, kar je na istem področju bilo že doseženo, ter začenjati povsem znova. Tako ne bi nikoli nikamor prišli. Dokler ne čutimo izrečno potrebo ali nimamo stvarnih razlogov, da kak nauk znova preverimo, marsikdaj štejem kar za gotovo in sami delamo naprej. Seveda smo bolj pripravljeni imeti za gotovo nauke tistih mislecev, da ostanemo na miselnem področju, o katerih že vemo, da so v mnogih in zlasti v temeljnih vprašanjih zadeli pravo in jim lahko zaupamo tudi, kadar sicer nimamo naravnostnega uvida v pravilnost njihovih učenj. Zato bomo ob kakršnemkoli najrahljšem dvomu ali pa kadar je čim trdnejša gotovost za naše delo potrebna, tudi nauke najbolj priznanih in spoštovanih učiteljev kritično premerjali, sprejemali, kar se nam bo pokazalo kot gotovo, in popravljali ali zavračali, kar se bo izkazalo kot manj dobro ali celo zmotno.

Taka je vloga in pomen avtoritet v miselnem naporu. Nikakor pa ne morejo biti njihovi nauki zadnji razpoznavni znak resničnosti ali neresničnosti, pravilnosti ali nepravilnosti kakih nazorov ali tudi dejanj. Naš Aleš Ušeničnik je v konkretnem primeru modro domislil in povedal, da »ni mogoče reči, da bi zapustil pravo filozofijo, kdor ne bi bil povsem istih misli s sv. Tomažem« (IS III, 78), in to velja tudi za vsako drugo filozofsko ali nefilozofsko avtoriteto. Pravo ali resnično ni nekaj zato ali že zato, ker je določeni nekdo to učil, pravo in resnično je tedaj in zato, kadar in ker izraža stvarno resničnost. To pa je avtoriteta, v tem določenem vidu, zajela prav ali pa tudi ne, vsaj ne vemo tega. Zato moremo tudi mi resničnost spoznanja meriti le ob stvarnosti, ob bitni resničnosti.

Morda je ena izmed slabosti sedanjega filozofiranja, tudi v deželi, kjer smo, da več in raje vprašuje filozofe, kaj mislijo ali so mislili o stvareh, kakor pa išče v stvareh samih, kaj so. Našega Franca Vebra zasluga je, da je svoje učence znal napotiti naravnost k stvarnem, brez ovinka čez izročila, čeprav smo potem sami morali iskati poti do teh. Saj res tudi brez poznanja in nadaljevanja izročil ni mogoče plodno filozofirati, ali je vsaj to mnogo težje, a ostajanje pri samem izročilu tudi ni filozofiranje. Avtoritete ali klasiki, ali sploh izročila, so nam lahko v dragoceno pomoč, ne morejo biti zadnji in dokončni razpoznavni znak resnice. To je in ostane stvarnost sama.

Če ne moremo postaviti avtoritet na mesto dokazov za kaka mnenja, velja še manj sklicevati se na kako avtoriteto, da bi s tem spodbili ali zavrnilo kako drugo. Gotovo imajo nekatere več ali

bolj prav kot druge, a tudi to je treba šele ugotoviti in dokazati, zopet z vpraševanjem stvarnosti, ne drugih avtoritet: tedaj nauke sprejemamo v moči dokazov in ne avtoritet. Še mnogo manj pa velja zavračati nauke ene avtoritete in meniti, da smo s tem podprli nauk katere druge. Zanikanje ničesar ne potrdi. O tem bomo še spregovorili.

5. Avtoritete so to lahko ali tudi niso; so lahko avtoritete na nekem področju ali v neki zadevi, ne pa drugje in ne za drugo stvar. Tudi kadar so avtoritete v neki stvari, ni nujno, da so v vseh nadrobnostih. So lahko bolj ali manj srečno zadele neke resnice, a so lahko zgrešile druge. Zato lahko ponovimo misel, da je prav, kadar skušamo izročilo čim bolje poznati, se nanj opreti, ga nadaljevati, a da je pravo in zadnje merilo vsake resničnosti le stvarnost sama.

Tako je z avtoritetami v filozofiranju, pa tudi z avtoritetami sploh. Še manj se smemo in hočemo ukloniti kaki avtoriteti, kadar nista njen ugled in zaupanje, ki ga je v nas zbudila, kar naj bi jo naredilo za avtoriteto, marveč nam hoče le kdorkoli ukazovati, naj jo priznamo za avtoriteto, in ji v svojem delu sledimo. Taka avtoriteta, ali bolje, tako vsiljevanje kake avtoritete je odgovornemu mislecju povsem nesprejemljivo. Sicer pa o avtoritetah največ in najraje govorijo tisti, ki nimajo ali ne razodevajo stvarnih razlogov za svoja mnenja, pa jih hočejo tako uveljaviti. V praktičnem življenju pa tisti, katerih ravnanje je tako negotove vrednosti, da jo morajo krepiti z avtoritativnostjo drugih, poleg napihovanja lastne avtoritete. Takim je vsaka kritična opomba že rušenje avtoritete, to pa je greh, ki je malo milejši od grehov zoper Sv. Duha, če sploh je.

Taki ne morejo umeti, da najhujše in tudi najuspešnejše rušenje avtoritete je zloraba avtoritete, in da je tako rabo treba kot tako tudi pokazati. Taka zla raba pa je tudi uveljavljanje ali vsiljevanje kake avtoritete, lastne ali druge, kadar to ni upravičeno. Sploh pa, da ponovimo misel, nekega zla ni kriv, kdor ga odkriva, marveč oni, ki ga je zakrivil.

Kakor v drugih primerih je tudi v tem pogledu najpravilneje postaviti vsako stvar na svoje mesto. Tudi vero v avtoriteto. Dati jim čast in zaupanje, ki jim gre, a zlasti prisluhniti stvarjem samim.

AVGUST HORVAT

SODOBNI HLAPEC JERNEJ IŠČE PRAVICO*

Cankarjev hlapec Jernej je prispodoba množice človeških bitij, ki v naših dneh iščejo pravico do življenja, sredstev, kulturnih in tvarnih, ki so potrebna za dostopno, človeka vredno življenje. Kljub vsem mednarodnim izjavam, pogodbam in resolucijam ter prevzetim obveznostim se v naših dneh človekove pravice kršijo v velikem obsegu in to v vseh deželah in državah sveta.

Kršitve so vsakdanjik v gospodarsko in kulturno razvitih deželah, enako tudi v deželah v razvoju in zaostalih. Sodobni tehnični napredek v številnih primerih stanje še poslabša in odreka množicam zaposlitev in pravico do vsakdanjega kruha.

NEKAJ ZGODOVINE

Zadnji mesec letošnjega leta, točno 10. decembra 1998 bo preteklo 50 let odkar je Organizacija združenih narodov (OZN) sprejela Deklaracijo človekovih pravic. V 30 členih ali točkah bi naj bile zajete vse pravice, ki pripadajo vsakemu človeku. Večina članic OZN je glasovala za Deklaracijo, le države komunističnega bloka so se glasovanja vzdržale in jih dejansko tudi niso nikoli spoštovale in upoštevale.

Vprašanje človekovih pravic je vedno aktualno in prisotno v človeški družbi. Njihovo nespoštovanje povzroča mnogo krivic in gorja. Katoliška Cerkev se je tega vprašanja vedno zavedala, trudila za njegovo reševanje. Kristus ji je dal navodila, ki so zapisana v evangelijih in obsežena v desetih zapovedih. Velika so bila prizadevanja

* Meddobje, letnik 1998 - št. 3-4, (str. 215-223)

in nauk cerkvenih očetov prve dobe krščanstva. V srednjem veku še posebej izstopata Avguštin in Tomaž Akvinski. Po odkritju Amerike je zaradi izkoriščanja in uničevanja Indijancev papež Pavel III. junija 1537 to obsodil z bulo *Veritas ipsa*.

Po prvi industrijski revoluciji se je razbohotilo izkoriščanje delojemalcev, še prej pa izkoriščanje kmetov tlačanov po gosposki in graščakih. V novejši dobi so bila vsa ta početja obsojena na prvem katoliškem shodu nemških katoličanov leta 1848, to je istega leta, ko je Karel Marx poslal v svet svoj komunistični manifest. Cerkev se ga ni ustrašila, ampak so se v katoliških deželah katoličani na različne načine prizadevali za rešitev družbenih krivic in zahtevali spoštovanje človekovih pravic. Vsa prizadevanja je povezal papež Leon XIII. v okrožnici *Rerum novarum* in drugih dokumentih. Naslednji papeži so to delo nadaljevali, posebno znane so okrožnice Pija XI. *Quadragesimo anno* iz leta 1931, *Mit brennender Sorge* iz leta 1937 in *Divini Redemptoris* istega leta. V prizadevanjih sledi Pij XII. v okrožnici *Summi pontificatus* iz leta 1939 in številnih radijskih nagovorih, Janez XXIII. pa v okrožnicah *Mater et Magistra* in *Pacem terris*, ki je deklaracija človekovih pravic in dostojanstva. Papež Pavel VI. to poslanstvo Cerkve nadaljuje v okrožnici *Populorum progressio*, v apostolskem pismu *Octogesima adveniens* in številnih govorih na apostolskih potovanjih. Pri sedanjem vladajočem papežu posebej izstopata okrožnica *Centesimus annus* ter *Laborem exercens* ne gre pa prezreti njegovih drugih dokumentov in govorov na številnih apostolskih potovanjih. Vprašanje človekovih pravic je obravnaval tudi drugi vatikanski cerkveni zbor in objavil v konstituciji *Gaudium et spes* leta 1965. Škofovska sinoda je leta 1971 s posebnim poudarkom obravnavala vprašanja pravic na svetu. Tudi v laičnih političnih aktivnostih ni manjkalo prizadevanj za spoštovanje človekovih pravic. Tozadevne korenine so pognale v evropski in severnoameriški zgodovini. Anglija jih je vključila v svojo *Magno Charta* leta 1215, v *Petition of rights* leta 1629, *Habeas corpus* leta 1679. Človekove pravice so bile vključene tudi v severno ameriško Deklaracijo o neodvisnosti leta 1776, sledila ji je Deklaracija o pravicah človeka in državljana iz leta 1789 kot geslo francoske revolucije o enakosti, bratstvu in svobodi, a jih je ista revolucija zelo grobo kršila in pozabila, da so človekove pravice univerzalne, moralne in neodvisne od izrecnih pogodb in političnih ciljev.

Izmed zvrst laičnih intelektualnih mislecev se pojavijo prava prizadevanja za človekove pravice v XVIII. stoletju. Poleg Lockeja so bili

njihovi pospeševalci še C. de Montesquieu in J. J. Rousseau in drugi manj znani sodobniki. Polagali so temelje, iz katerih izhaja sodobna demokracija. V naslednjem XIX. stoletju, sta socialista Ch. Fourier in Karl Marx kritizirala liberalno pojmovanje človekovih pravic rekoč, da so ločene od človekove realnosti. V našem iztekajočem se stoletju je že pred deklaracijo o človekovih pravicah OZN Institut za mednarodno pravo v Ženevi na seji 12. oktobra 1929 sprejel Mednarodno deklaracijo človekovih pravic, v katerih poudarja človekove pravice do enakopravnosti, do verske svobode, uporabe jezika, veroizpovedi in državljanstva. Te pravice so neodtujljive in obvezne.

OB 50 LETNICI DEKLARACIJE OZN

V ustanovni listini OZN, ki je bila podpisana 26. junija 1945 v San Franciscu v Združenih državah, dober mesec po končani drugi svetovni vojni v Evropi, med katero so bile grobo kršene osnovne človekove pravice tako s strani zmagovalcev, predvsem komunistov, in premaganih. V tej osnovni listini je nakazan nov svetovni družbeni red, ki bo temeljil na svobodi, pravici in miru. Države podpisnice so se obvezale, da bodo storile vse potrebno, da se prepreči nevarnost novih vojnih spopadov, ki v so v XX. stoletju že dvakrat prizadele predvsem Evropo. Podpisniki ustanovne listine so se obvezali, da bodo spoštovali temeljne človekove pravice, to je dostojanstvo človekove osebnosti, enakost med spoloma, enakopravnost velikih in majhnih narodov in držav, mednarodne pogodbe in druge obveznosti, ki izhajajo iz mednarodnega prava.

Naslednje leto, to je 1946, je bila pod okriljem OZN ustanovljena posebna komisija z nalogo, da pripravi deklaracijo o človekovih pravicah. Po preteku dveh let je bila deklaracija pripravljena. Vršile so se tri seje, zadnja od 21. septembra do 10. decembra 1948 v Parizu, na kateri je bila sprejeta dokončna redakcija deklaracije. Dokončno je bila deklaracija sprejeta na plenarni seji članic OZN z 48 glasovi večine, osem se jih je glasovanja vzdržalo, nihče pa ni glasoval proti. Kljub temu, da nobena članica ni glasovala proti sprejetju, je številne, predvsem iz komunističnega bloka, niso nikoli spoštovale.

Kot že omenjeno ima deklaracija 30 členov. V uvodu poudari, da imajo vsi pripadniki človeške družbe enake pravice, na katerih temelji človekova svoboda in mir na svetu. V prvem členu deklaracije poudarja načela enakopravnosti, bratstva in svobode, kot jih je že proglasila francoska revolucija ob koncu XVIII. stoletja. V nasle-

dnjih členih je poudarjena pravica do življenja in varnosti. Pravico do življenja moramo razumeti od spočetja do naravne smrti. Sledijo pravica do dela in njegove svobodne izbire, do pravice plače, ki zadostuje za osebno življenje in vzdrževanje družine, do tedenskega počitka, predvsem nedeljskega, do letnih počitnic in po zakonu določen normalni delovni čas. Med temeljne človekove pravice spadajo tudi svoboda vesti, mišljenja, verskega prepričanja, govora, združevanja, tudi sindikalnega gibanja, ustanovitve družine, izobrazbe in udejstvovanja v družbenem življenju. Pravica do varnosti vključuje pravico do lastne narodnosti in državljanstva, pravne osebnosti, spoštovanja zasebnosti, zasebne lastnine, socialnega skrbstva, posebne zaščite družine in otrok. Vse te pravice so obvezne za vse članice OZN, ki so jih dolžne spoštovati, upoštevati in ščititi v družbenem življenju.

Že v prvih letih po sprejetju deklaracije pa se je na pristojnih mestih pojavil dvom, če bodo vse države podpisnice in članice OZN spoštovale in v praksi izvrševale sprejete obveznosti. Zato so bila sprejeta v naslednjih letih različna dopolnila z namenom, da bodo načela deklaracije še bolj učinkovita. Leta 1966 so bile sprejete mednarodne pogodbe, ki zadevajo politične in družbene pravice človeka, tudi gospodarske in kulturne pravice. Te pogodbe so dale pobudo za ustanovitev več odborov in za druge institucije. Leta 1977 je bil ustanovljen odbor za zaščito človekovih pravic, leta 1982 odbor za odpravo diskriminacije žensk, za gospodarske, družbene in kulturne pravice, leta 1987 odbor proti mučenju, istega leta tudi za zaščito pravice otrok in leta 1994 Visoki komisariat OZN za varstvo človekovih pravic.

Poleg mednarodnih pogodb in odborov ter Visokega komisariata za varstvo človekovih pravic so bile sprejete tudi različne konvencije in statuti. Leta 1949 je bila sprejeta konvencija o prepovedi prostitucije in izkoriščanja človeških bitij, decembra 1950 statut za zaščito beguncev, leta 1952 statut za politične pravice žensk, 1962 statut proti diskriminaciji v šolah, leta 1965 statut proti rasni diskriminaciji v vseh možnih oblikah, leta 1984 statut proti nečloveškemu kaznovanju človeških bitij. Po letu 1948 je bila ustanovljena Mednarodna organizacija za delo s sedežem v Ženevi kot organ OZN za zaščito pred delojemalcev.

Kljub vsem navedenim prizadevanjem OZN deklaracija o človekovih pravicah ni dosegla pričakovanega upoštevanja in spoštovanja.

228 To se je pokazalo takoj po končani drugi svetovni vojni, ko so zma-

govalci, posebno še Sovjeti in njihovi sateliti, izvajali teror in krvavo maščevanje nad svojimi nasprotniki z množičnimi umori ter desetletnim preganjanjem.

Kolonialni narodi in ljudstva, ki so v prvih letih po drugi svetovni vojni dosegli državno samostojnost, s tem niso pridobili resnične svobode in demokracije, ker so se v številnih primerih polastili oblasti različni diktatorji domačini, ki so veliko manj spoštovali človekove pravice državljanov kot nekdanje kolonialne oblasti.

Po 50 letih od sprejetja deklaracije OZN o človekovih pravicah se še vedno pozablja, da mora moralno obvezno spoštovanje človekovih pravic prispevati k splošnemu napredku in izboljšanju tudi življenjskih pogojev človeštva ter splošni blaginji. Vsaka družbena skupnost mora pomagati prizadevanjem posameznika za lastno blaginjo. Pri teh prizadevanjih nihče ne sme ostati osamljen. Posebej še kristjani ne smemo pozabiti, da je ena človekova duša več vredna kot vse veselje, nad njo je samo Bog.

Z ozirom na to absolutno vrednost človekove duše družba obstoja zaradi človeka in mu mora služiti. Družba je skupnost oseb, osebnostna, pluralistična, teistična ali krščanska, kar pa ne pomeni, da mora vsak človek verovati v Boga ali biti kristjan, ampak, da vsak prizna realnost bitij in stvari, da je Bog začetek in življenjski cilj vsakega človeka, kar je tudi prvo načelo politične skupnosti in njene avtoritete.

Človeštvo je planetarna družina. Kljub številnim posebnostim in razlikam med narodi in državami se morajo spoštovati medsebojne pravice maloštevilnih, še posebej pravice narodnih manjšin, kakor je na to opozoril in učil Janez XXIII. v okrožnici *Pacem in terris*. Medsebojno si morajo pomagati v tvarnem in kulturnem pogledu in tako tudi k blaginji človeške skupnosti.

KRIZA SOLIDARNOSTI JE KRŠITEV ČLOVEKOVIH PRAVIC

Delo je človekova pravica in dolžnost. Skozi dobo industrijskega napredka se pogosto vrednost človekove osebe meri po donosnosti njegovega dela. To je bilo zelo močno potencirano v obdobju prve in druge industrijske revolucije z metodami taylorizma, fordizma in podobnih sistemov znanstvene organizacije dela. V 50 in 60 letih tega stoletja je gospodarsko razvite dežele zajel prvi val avtomatizacije. Ta je zelo zmanjšal človekovo prisotnost v proizvodnem

procesu. Branilci človekovih pravic, predvsem njihove organizacije in delojemalski sindikati so z ostro kritiko novih iznajdb te obsodili, ker bi postopoma vodile v proizvodjalni proces brez človekove prisotnosti.

Po uspešnem razvoju avtomatizacije je nastopila doba informatike. V prihodnjih letih naj bi tehnologija informatike, ki temelji na informatizacijah proizvodjalnih procesov, pripeljala v novo dobo civilizacije, za katero bo značilno, da bo zmanjšalo človekovo prisotnost v proizvodjalnih procesih in drugih aktivnostih na minimum ali jo celo odpravila. Posebej se stremi za tem v poljedelstvu, industriji in tercialnih dejavnostih (služnostih). Ta nova tehnologija, ki je šele v začetkih in se aplicira v sodobnem gospodarstvu, predvsem v proizvodnji, je že povzročila večjo brezposelnost, kot je bila v obdobju gospodarske krize leta 1930. Več kot 800 milijonov delavoljnih oseb je v naših dneh brez dela in potrebnega zaslužka.

Sredi gospodarske krize in velike brezposelnosti v letih 1930 je že angleški ekonomist John Maynard Keynes opozoril na tehnološko brezposelnost. Poleg Keynesa je na vprašanje brezposelnosti v XXI. stoletju to je prihodnjem, že leta 1932 opozoril tudi angleški filozof in sociolog Bertrand Russell. Opozarja, da tehnični napredek ne sme povzročati brezposelnosti, ampak omogočiti, da se z manj dela dosežejo enaki rezultati in zaslužki. Po njegovem mnenju se bo moral uvesti štiri urni delavnik, da se bo tako omogočila zaposlitev čim večjemu številu delavoljnih in spoštovalo njihovo pravico de dela.

Kakšne bodo posledice, če ne bo več zaposlitve in zaslužka za množice človeških bitij, če bo tehnični napredek poteptal njihove osnovne življenjske pravice? Kako se bodo preživljali brezposelni in njihove družine v materializirani človeški družbi, ki oznanja evangelij potrošnje? To ni samo evangelij premožnih, ampak tudi evangelij mase. Sodobna potrošnja se je v primerjavi z dobo pred drugo svetovno vojno podvojila.

Obstoječa histerija globalizacije, po kateri bi naj bila zemeljska obla en sam prosti trg in nudi popolno svobodo lastnikom kapitala ter proizvodjalnih sredstev ter fleksibilizacija v delovnih odnosih, je dokaz velike moralne krize, v kateri se nahaja človeštvo, predvsem tisti del, ki vodi gospodarsko in družbeno življenje. Nekateri je že prevzela resna zaskrbljenost, kako preživeti brezposelne. Vključi naj jih v delo v družbenih ustanovah pomožnega in dobrodelnega značaja in v kulturi. To naj bi bil turizem, gostinstvo, zabavišča, gleda-

lišča, okrevališča za bolne in ostarele poleg drugih ustanov, ki bodo zadovoljile zahteve prostega časa. Pri tem pa nastane vprašanje, kdo naj financira te aktivnosti. Številni sociologi predlagajo, da mora za to skrbeti država in sicer z zvišanjem davkov lastnikom kapitala, naj bo to v proizvodnji ali drugih pridobitnih aktivnostih.

Posledice brezposelnosti so že močno prisotne v sodobni družbi. Vedno več je tatvin in napadov na osebe kjerkoli, tudi v prometu, na počitnicah ali v javnih ustanovah, predvsem v bankah. Ni več varnosti na cesti niti v stanovanjih. Državna oblast ne zmore več skrbeti za varnost in mirno življenje svojih državljanov. Vedno več je tudi samomorov zaradi pomanjkanja za življenje potrebnih sredstev posebej še med mladimi v starosti od 20 do 30 let kljub visoki izobrazbi in delovni sposobnosti in starih nad 55 let, kjer jih odpustijo iz službe kot odvečne, ker njihove izkušnje in sposobnosti ne odgovarjajo več zahtevam informatike. Posledice tega je tudi naraščanje števila razporok in padanja rojstev. Zakonci se branijo tudi enega samega otroka. Mladi nočejo skleniti legalnih zakonskih zvez, ampak se zadovoljujejo s priložnostnim življenjem v dvoje brez obveznosti. Zato bo v bodoče vedno manj rojstev in v demografski strukturi bodo prevladovali starejši, predvsem upokojenci, katerim že sedaj družba ne more nuditi za skromno življenje potrebne pokojnine. V družbenem življenju prevladuje egoizem premožnih brez čuta odgovornosti in zavesti dolžnosti do bližnjega. Vse to so velike kršitve osnovnih človekovih pravic. Prevladujoče države v sodobnem svetu si prizadevajo (in so ponekod tudi dosegle), da bi človeštvo bilo podrejeno globalizaciji, to je v službi mita, ki se je polastil kolektivne podzvesti zaradi močne propagande. To se pojavlja na različne načine, a je političen pojav in povzroča gospodarske in socialne razlike ali prepade v človeški skupnosti. Pod stalnim pritiskom ponujani novi red ne more biti nobena čudežna rešitev težav, ki tarejo človeštvo, ampak zadnja etapa v razvoju kapitalizma, dokler se ne bo izčrpal in potem zrušil. In kaj bo potem? Človeštvo se oddaljuje od Boga in njegovih zapovedi ter se koncentrira v iskanju rešitev vprašaj sožitja, pozablja pa na transcendenco. Le v vrnitvi k spoštovanju božjih zapovedi, predvsem ljubezni do bližnjega ob zavesti, da morajo tvarne in kulturne dobrine služiti vsemu človeštvu ne glede na raso, spol, bo sodobni hlapec Jernej, ne glede, kje se nahaja, lahko našel njemu pripadajoče življenjske pravice. Ne gre za nasprotovanje tehničnemu in gospodarskemu napredku, vendar oba morata služiti človeku, vsakemu in vsem.

DR. MILAN KOMAR

ZAKLJUČKI*

Stvarnost ne ubija osebnosti. Ko razmišljamo o našem mestu in družbi v toku zgodovine, se suče naše razglabljanje okrog treh vidikov: miselne pravilnosti, etične moči in duševnega zdravja, ki niso nič drugega kot trije izrazi celotnostno razvite osebnosti. Ni mogoče spoznati resnice, živeti krepostno in biti zdrav po duhu brez znatnega navora vsega našega bitja, ki se pri tem razvija in raste. Ko se etično urejamo in popravljamo, ne trebimo svojega osebnostnega bogastva, da ne bi hladni obrazec, ki si ga nalagamo, naletel na odpor, ampak delamo silo le slabim nagnjenjem in se gibljemo v smislu naših najglobljih silnic. Zato je etično življenje strogo osebno in nikakor brezosebno ali odmišljeno. Vsakdo je dober na svoj način in, ne da bi iskal nadomestne izvirnosti, je le s tem, da stoji na svojem mestu in da je to, kar je, neprisiljeno pristen ter nikomur enak.

Prve straže in glavnina. Zato se tudi vsak na svoj način vživlja v zgodovinsko dejstvo. Če smo obsojali beg iz stvarnosti, nismo s tem že predpisovali določenega načina vživljanja vanjo. Narodi in kulturne skupnosti so kot vojska. Imajo svoje prednje straže, glavnino in zadnje vrste. Toda že same besede prednje straže mnogi, ki se prištevajo glavnini, ne morejo prenesti. Zdi se, kot da bi že zaradi tega postali zamudniki ali staroverci. Zato v svoji prizadetosti svarijo pred razboritejšimi in naprednejšimi ljudmi, ki jih, vsekakor ne brez slabe vere, hitro proglasijo za zvodnike in heretike. Na drugi strani pa spet avantgardisti imajo radi svoje opravilo za edino zveličavno ter gledajo na glavnino z viška kot na čredo. Potrebno pa je eno in drugo. Res je, da se glavnini priključuje veliko hinavskih, zdolgočassenih in lenih duš, da je tam idealno mesto za lizune, kimavce in ponavljavce, da se tam nesposobnost, poniglavost in

potreba po udobnosti laže pretvarjajo in je tam kariera bolj varna; res pa je tudi, da v prvih vrstah ni vse samo bistrost in predvidevanje, da se med raziskovalci radi natepejo hlastači in glumci, ki svoje male osebne komplikacije projicirajo kot velike lastnosti na platno napredka in borbe proti zaostalosti. Toda katera raba nima svoje zlorabe? Človekovo dejanje ni dobro ali slabo zaradi določene zunanje opredelitve, ampak zaradi skritih namenov in nagibov, iz katerih se je porodilo.

Ni dvoma, da je za izvidništvo potrebna nadarjenost, izobrazba, pogum, toda kdo bo tajil, da vodstvo glavnine ne zahteva tudi nadarjenosti, izobrazbe in poguma, verjetno drugačne, a gotovo ne nižje vrste. Stojimo pred resnim vprašanjem težav, ki jih imajo ljudje, ko se morajo vživeti v različno od svojega, in pa skušnjave, kateri zapadejo, da svoje enačijo z dobrim in različno s slabim. »Kar jim je tujega, je nemoralno,« je dejal Cankar (Gospa Judit, 1). Pravi izvidnik ne hlasta, le prej se upogne zahtevam časa, ker jih prej zazna, ve, da ni nezmotljiv in da lahko zaide. Toda tudi ko se moti, zahaja, išče poti in se vrača, je njegovo delo nenadomestljivo za skupnost, brez njega ni mogoče voditi družbo. A s tem še ni rečeno, da je izvidništvo isto kot vodstvo. Med obema je treba neprestano plesti vezi, ki nenehoma pokajo v napetosti borbe, ki ne mlati v prazno, ampak grize v stvarnost. Vedno na novo vzpostavljena solidarnost ni lahek, a malovreden sad nekakšne angelske edinosti, ki jo pridigajo enostavneži, ki se po drugi strani ne pomišljajo poseči po cinizmu, ampak je nagrada za napor, ko vsakdo zvesto brani svoje, a vendar klone pred razvidnostjo razlogov. Komur je res za dejanstvo v eni točki, ga ne bo odklanjal v drugi.

Modrost je stalna in gibka. Nihče se ne more brez kazni upirati resničnim zahtevam časa. Vse kar je minljivega, mora miniti in kdor bi skušal delati silo času, bi sam povzročil, da bi to, kar skuša na vsak način ohraniti pri življenju, le silovitejše razpadlo (Prim. Maksim Spoznavalec, Migne 90, 260 C). Obenem pa vemo, kakor je zapisal R. Eucken, da »pravzaprav izginejo le stvari, ki so to zaslužile, medtem ko se bistveno in neminljivo uveljavlja s toliko večjim sijajem in dobi življenje od te usode in od tega nasprotja več resničnosti in svežine« (Citirano po A. Guzzo, Philosophie de demain, p. 19).

Kaj pa odpor proti tokovom? Če živimo s časom, živimo s tem, kar nam čas dejanskega, konsistentnega prinaša. Prilagojevanje je

prilagojevanje biti, ne česa kar je, temu, kar biva. Zato se ni mogoče prilagoditi zmotam, kajti zmote, v kolikor so zmote, so ne-bit. Neresnici kot taki ne odgovarja nobeno dejanstvo. Neresnica je le pomanjkanje resnice. Popolna, vsestranska zmota je nemogoča. Zmotne struje se morajo obdržati pri življenju le, kolikor se zajedajo na delni resnici, ki jo imajo v sebi in katere se navadno krčevito oklepajo. Iztrgati jim ta del resnice, je morda eden izmed najbolj učinkovitih načinov borbe proti njim. Ko se borimo proti zmoti, moramo torej ostati odprti do resnice, ki je njena jetnica: preko nje se namreč lahko javlja nova stvarnost. Zato se tudi, kadar zastavljamo pot sodobnim zmotam, ne obračamo proti toku zgodovine, ampak se gibljemo z njim. Na zunaj pa se zdi naše stališče kot protislovno: gremo s tokovi in se borimo proti njim. Racionalistična miselnost je navadila današnjega človeka na enostavne izbire: ali preteklost ali prihodnost, ali levica ali desnica, ali napredek ali reakcija. Resnično življenje je preveč bogato in prepleteno, da bi se dalo vivisekcionirati na tak cenjen način. Naše zadržanje ni udobno sredinstvo ali lagodna in vzvišena nevtralnost v vprašanjih, ki ne dopuščajo odlašanja.

Iti moramo s časi, boriti se z neresnico ne izza obzidij varnih pribežališč, ampak na področju, kjer se vodi boj in kjer je edino možna zmaga. Če je kakšna nevarnost, ki jo je treba z močnim glasom razklicati, je to beg dobrih iz stvarnosti v umetna okolja. Nasprotno, biti moramo kakor val, ki se poganja naprej, in kakor skala v reki, ki se ne gane in morda prisili valove, da spremenijo smer!

Druga stvar, ki se zdi racionalističnemu opazovalcu protislovna, je naša trdnost v bistvenem in naša gibljivost v nebistvenem. Zgodovina za nas ni kot za heglovce le bežen tok, v katerem ni ničesar trdnega, ampak je nastajanje, ki vkljub vsej spremenljivosti spoštuje mnoge stalnice. Večna načela in stalna bistva odkrivamo in odmišljamo iz časnega in spremenljivega dejanstva: niso zgolj umske tvorbe, ampak imajo podlago v stvarnosti. V minljivem in nestalnem dejanstvu najdemo odsvit stalnosti in neminljivosti. Ali ne obstoji prav v tem modrost, ki je najvišja med krepostmi? Njen duh je namreč »enovit« in »mnogoteren« in čeprav je »stalen, gotov, varen«, je ona »najbolj gibka med vsemi gibkimi stvarmi« (Knjiga modrosti, 7- 22, 23, 24).

DR. MARKO KREMŽAR

NAPREDEK, RAZVOJ, RAST*

O napredku govore predvsem tisti, ki zaupajo v človeka. V razvoj verujejo navadno ljudje, ki se jim zdi, da vodijo človeka slepe sile po neizbežnih in nespremenljivih potih. Rast pa predstavlja neki ustvarjen red, ki ni neizbežen, ker more človek pri njem sodelovati, ga pospešiti, ali pa ga zavirati in celo zmaličiti.

In vendar si pojmi napredka, razvoja in rasti med seboj ne nasprotujejo vedno, temveč se lahko dopolnjujejo.

Človek pri svojem vsakdanjem delu napreduje le, kadar ga pravilno usmerja. Sicer kmalu spozna, da aktivnost sama na sebi še ni delo in da vsako delo še ne pomeni napredka. Zato oboževanje aktivnosti z izgovorom, da gre pri tem že za napredek, ne drži.

Nesmotrna aktivnost je zapravljanje sil, delo pa, ki ni v skladu z redom stvari, prinese namesto napredovanja nazadovanje.

Kadar torej presojujemo človekovo dejavnost, pa najsi gre za posameznika ali za skupnost, se moramo najprej vprašati, kakšen smoter zasleduje, nato pa če je ta smoter v skladu z naravnim redom. Odgovor na to vprašanje ni vedno lahak, a zato nič manj potreben.

Le z ozirom na človekov smoter moremo presojati, kdaj se gola aktivnost spremeni v smiselno delo in družbeno gibanje v napredek. V primeru, da vidimo človekov edini namen v tvarni blaginji, izgubimo izpred oči potrebno perspektivo za presojanje lastnih in tujih dejanj, ločimo sicer lahko med praznim brskanjem in delom, a se nam kaj rado zgodi, da ne razločimo med brezsmiselnim premikanjem in napredkom.

* *Obrisi družbene preosnove*, Dr. Marko Kremžar, str. 85 - 87, SKA, Bs. Aires, 1984.

Kadar družbeno gibanje ni podrejeno moralno dobrim namenom, kadar je njegova gospodarska cena previsoka in kadar povzroča morda celo nehoten ali nepredviden nered, tedaj ne gre za resničen napredek.

Zgodovinsko obdobje, ki je brezmejno zaupalo v človeka in v njegovo svobodo, je imelo slepo zaupanje tudi v napredek, ki naj bi bil posledica človekove prirojene aktivnosti in nagona po boljšem življenju. Vendar, kot je rečeno, aktivnost brez smotra ni delo, prav kakor sebično iskanje koristi brez ljubezni ni zadostna družbena vez; zato sta aktivnost in koristoljubje premalo za resničen osebni in družben napredek.

To so dobro čutili pristaši razvojnih družbenih teorij, ki so vzeli iniciativo iz rok človeka poedinca ter zaupali raje v slepo silo splošnega razvoja. Imeli so močan razlog za svoje mnenje, ker so se opirali na zakone žive in nežive narave, ki obdaja človeka. Materialistična vera v novo odkrito »nujnost« družbenega razvoja je tedaj preprosto razdelila človeštvo v »naprednjake«, ki so po lastnem »razodetju« hoteli pomagati pri razvoju človeštva, in »nazadnjake«, ki so si razvoj iste družbe predstavljali drugače. Ker žene razredni boj po mnenju »naprednjakov« družbeni razvoj neizbežno v pravo smer, je njegova cena, to je moralno ali fizično uničenje političnih oziroma idejnih nasprotnikov, upravičena. Razvoj je slep in neizbežen ter ne vpraša za ceno. Družbeni totalitarizem je dobil s tem teoretično podlago.

Vendar je tudi ta osnova šepala, ker ni upoštevala celotne realnosti. Človeška narava je namreč bistveno drugačna od ostalega stvarstva (ali kozmosa, kot radi govore ljudje, ki ne verujejo v Stvarnika).

Človek je edino razumno in svobodno bitje na svetu in potemtaka more izbirati.

Kjer je pa izbira, najsi bo še tako omejena, tam ni popolnega determinizma. Človek ni le svoboden, da gradi, ampak tudi da ruši, da rešuje ali pogublja, da ljubi ali sovraži, da dela ali lenari, da išče pravo pot ali tava brez smisla in cilja. Te svobode, ki je lastna osebi, razvojni materializem ne more priznati. Zato postavlja v središče dogajanja vsestransko pogojeno množico. S tem v zvezi postane očitna kratkovidnost »potrošniškega kapitalizma«, ki z neodgovorno trgovsko propagando prav tako usmerja človeka v množičnost in s tem brezskrbno žaga vejo, na kateri sedi.

Komaj pa sprejmemo načelo človekove svobode, spoznamo, da razvoj človeške družbe ni več »neizbežen«. Človek je v veliki meri svoboden, da pri družbenem razvoju sodeluje, da ga usmerja, pospešuje ali zavira, čeprav ga nikdar ne obvlada popolnoma. Seveda razvoj ni povsem odvisen od človekove volje, ker je omejen po naravnem redu in tudi po neredu, ki so ga človeški rodovi vanj zanesli. Razvoj je mogoč tedaj le v mejah naravne in deloma tudi družbene danosti. Kadar človek samovoljno izbira smer in tek razvoja, doseže sicer lahko veliko razgibanost sredi rastočega nereda, a taka razgibanost sredi rastočega nereda, a tako razgibanost ni razvoj, temveč razkroj.

Zato je prav, da smo nezaupni do novosti, ki nam jih predstavljajo kot »zanesljive« zanke napredka in razvoja. Preden jih sprejmemo, se moramo prepričati, da gre za razvoj v sprejemljivo smer s sredstvi, ki ne povzročajo nereda. Novosti in spremembe morajo prestati presojo razuma, morajo jasno pokazati, ali res vodijo k smotru, ter ne smejo skrivati ne svoje cene ne posledic. Le tako je lahko predmet treznih osebnih odločitev.

Kadar sta napredek in razvoj v skladu z naravnim redom in s potrebo skupnosti v določenem zgodovinskem obdobju, ju smemo imenovati rast.

Rast je namreč naraven, to je smotrni razvoj stvari. Pojem rasti vsebuje ohranjanje in prenavljanje, napredek in razvoj v okviru končnega smisla ter je prav zato v skladu s potrebami in namenom vseh naravnih skupnosti, ki sestavljajo človeštvo.

Družba naj bi tedaj ustvarjala pogoje za zdravo rast in ne le napredovala po slepi poti egoizmov, niti se razvijala po nekem fatalističnem programu, ki jemlje človeku vlogo in nalogo soustvarjalca.

DR. IGNACIJ LENČEK

HVALEŽNOST*

Važna socialna krepost je hvaležnost. To najbolje vidimo ob njenem nasprotju: nehvaležnosti. Ta nas med seboj odtuja, odbija, razdvaja, žali. S tem pa trga vezi. Hvaležnost pa nasprotno približuje, veže, sklepa globoka prijateljstva. Predvsem pa daje pobudo za še več dejavne ljubezni. Je iskreno priznanje dobroti in priznanje jo dviga, krepi. Vse pa, kar dviga in krepi ljubezen in dobroto, ustvarja notranjo povezanost v ožjem in vedno širšem krogu.

1.

Vedno je bila hvaležnost redka krepost. Danes pa se zdi, da je izjema. Kar preseneti nas, če jo srečamo. Preiskovati vzroke bi nas predaleč dovedlo. Le dva, za današnji čas bolj tipična, naj navedem.

Naša generacija je trda v zahtevanju, mrzla v sprejemanju, skopa v zahvali. Je, kakor da nimamo več kaj prositi, vse le zahtevati kot nekakšno pravico. Kar nam drugi stori ali da, je pač njegova dolžnost. Takšno zadržanje kaže pogosto že berač pred vrati, ki kar sam mrko diktira, kaj hoče in koliko hoče. Daru ni več; le nekakšno »izravnavanje«, pri katerem se ima naprošeni že vnaprej za »krivičnega posestnika«. Kjer pa ni daru, ni zahvale ne hvaležnosti. Nezadovoljnost, kritiziranje, pritoževanje so pogosto edini odgovor na dar ali uslugo.

Drugo, kar hvaležnost ubija, je neki skrit napuh, ki se boji, da se ne bi z zahvalo nekako ponižal. S tem v zvezi je tudi neko prikrito, zadržano sovraštvo do dobrotnika, ki ga je neredko opazati. Kdor prosi in prejme, česar sam nima ali ne zmore, s tem prizna svojo potrebo, svojo nemoč, in to v primeri s tistim, ki tisto ima, zmore. Manjšega, slabotnejšega se občuti pred njim. Tega pa mnogi

danesh ne prenesejo. Za vse to hočejo, navadno podzavestno, neko nadomestilo, povračilo: sami sebe poudarjajo, dvigajo, napihujejo. Čutijo do dobrotnika neki odpor, skušajo ga v mislih in besedah storiti manjšega, manj vrednega in se tako »oddolžiti« za dozdevno ponižanje. Nekaj tega, pravijo, je tudi v odporu proti ZDA v svetu. Prav tisti, ki so jim Združene države pomagale iz ruševin in stiske, kaj radi iščejo, v čem bi se mogli znesti nad svojim rešiteljem ...

Iz tega že vidimo, da ima nehvaležnost globlje korenine v človeku. Izvira iz krivega mišljenja in ravnanja. Zato pa je tudi hvaležnost najgloblje zasidrana v resničnem in osebnem krščanstvu.

2.

Hvaležnost je odgovor plemenitega človeka na plemenito dejanje. Dober človek že naravno občuti ob prejeti dobroti neko dolžnost: iskrena zahvala mu privre iz srca in išče, kako bi se s podobno dobroto oddolžil. Težko, neprijetno nam je, če nas kdo kar obsipa z dobrotami, kakor da bi nas težilo breme nekakšnega dolga. To naravno težnjo hvaležnosti je krščanstvo usmerilo v zavestno krepost. Sv. pismo je polno opominov in nagibov za hvaležnost predvsem Bogu, pa tudi ljudem. Kristus daje pogosto zgled zahvale in hvaležnosti, graja pa nehvaležnost. Sv. Pavel ponavlja večkrat, kar je kratko in jedrnato pisal Tesaloničanom: »V vsem bodite hvaležni« (1Tes. 5, 18).

Hvaležnost je v trojem: v tem, da dobroto priznam, da se zanjo zahvalim in da jo nekako povrnem.

Dobroto prizna le, kdor se je zaveda. In tu je prava težava. Sila mnogo dobrot prejmemo, pa jih ne občutimo kot dobrote. Prav bi bilo, da bi premislili svoje življenje v zadnjih letih! Tudi leta v taboriščih, ko smo živeli od - dobrote. Vse se nam zdi nekam samo po sebi umevno, kar drugi za nas store, čeprav niso dolžni storiti. Drugače je, če mi komu storimo še tako majhno uslugo; zdi se nam, da smo storili nekaj izrednega, in boli nas, če tega drugi ne občuti, ne ceni, ne prizna. Zelo prav bi bilo in mnogo bi pripomoglo k boljšemu medsebojnemu razumevanju, če bi se iskreno razgledali okrog sebe in zavestno premislili, koliko dobrote in ljubezni sprejemamo. Kakor mrena bi padlo z naših oči in spregledali bi. Postali bi tudi notranje srečnejši ob tem odkritju.

O hvaležnosti govorimo prav za prav le tedaj, kadar nam je kdo storil uslugo, ki je ni bil dolžan storiti in s tem nekako primoran storiti. Hvaležnost je odgovor na dobro delo, ne za dolžno delo, na neprisiljeno dobroto, ne na strogo dolžnost. In takšnih del je na vseh

področji veliko. Ne smemo misliti le na materialne usluge, ki jih stori eden drugemu, marveč na vse, tudi na dobro besedo, dober nasvet, na delo za skupnost, katere delček smo. Posebno izginja smisel za nesebične napore javnih delavcev. Včasih se ti zazdi, kakor da bi moral biti npr. predavatelj hvaležen poslušalcem, da so prišli, ne pa ti njemu za njegovo pripravo, pot, napor. Vse naše društveno življenje po malem na tem trpi. Toliko nesebičnega dela v organizacijah v korist članom navadno ne najde hvaležnosti, raje nejevoljo in včasih prepir. V tem je videti eno plat naše socialne nevzgojenosti.

Prava notranja hvaležnost je občutljiva tudi za majhne prijaznosti, za majhno pozornost in neznatno uslugo. V teh majhnih rečeh zna odkriti včasih veliko srečno dobroto. Saj je pri hvaležnosti notranje razpoloženje kakor zunanji dar. Bolj smo hvaležni za malenkosti, pa iz zares dobrohotnega srca, kot pa večji dar, pa nekako neosebno, hladno, morda celo z nejevoljo dan. Ni mogoče, da bi delili velike dobrote in usluge, moremo pa vedno imeti odprto srce, besedo, roko za majhne stvari. In v tem, v tej neprestani čuječi odprtosti in pripravljenosti, je resnična dobrota človeka. Tak človek povsod razliva dobroto, nekako mimogrede, nekako neopazno, a naravno, nenarejeno, ker vre iz njegove volje, iz srca. Taki ljudje ne pričakujejo hvaležnosti, a so jo zelo vredni. In jih je več, kot mi, za dobro slepi, vidimo. Tako, brez veliko besedi, hodijo med nami, brez hrupa, zato skoraj neslišno. Človek mora biti sam tih, da jih opazi. V to vrsto spadajo gotovo neprestane dobrote naših mater.

Socialno pomembna je še ena vrta hvaležnosti v širšem pomenu, a še bolj plemenita. Gre za tiste, ki nam po svoji službi, torej iz dolžnosti, služijo. Mislim, na službo v širšem smislu; na vse, kar je v našo korist. Samo en zgled naj pojasni, kaj mislim, Zamislimo se v praznično razpoloženje svetega večera. Hitiš domov, da boš v toplini skrivnostne domačnosti preživel v krogu svojih dragih božično noč. Stopiš na omnibus, nato na vlak in morda niti ne misliš na voznika, na strojevodjo, sprevodnika in tisoč drugih, ki se morajo ta večer vsemu temu odpovedati, da ti moreš domov. Ne pomisliš na njihovo žrtev; če bi se pa vživel, bi bil hvaležen. Takih zgledov, morda manj izrazitih, je brez števila. Hodimo mimo njih, neobčutljivo. Zares škoda! Veliko bolj bi cenili delo drugih, spoštovali ljudi, ki nam na toliko načinov služijo, in v medsebojni hvaležnosti bi se pletle drobne, a globoke vezi lepšega sožitja.

Drugo je zahvala. Včasih nam tako težko pride ta beseda zahvale iz ust. Vprašajmo se, zakaj! Nekako trmasto, z nekim napuhom, jo zadržujemo. Na drugi strani pa kar vre z jezika, prenaaglo in prepogosto. Ne da bi se preveč zahvaljevali, marveč preveč

govorimo brez resnične zahvale. Beseda: »hvala lepa« pogosto ne izraža ničesar, je gola navada, zadeva olike, a prazna. Izgovarjamo jo tja v en dan, ne da bi se zavedali in občutili, kaj vsebuje. Nič nismo položili vanjo resnične hvaležnosti, ki naj jo izraža. Ne javlja je, ker je morda nimamo, ali pa ker smo lahkomišelní, površni. Tako lepa beseda je, a le če je res beseda, to je: izraz naše notranjosti, naše misli in našega srca, torej naše plemenitosti. Trda pa je ta beseda, kadar skriva hinavščino, če vsebuje laž. Tudi to se dogaja: beseda zahvaljuje, srce mrzi; beseda izraža priznanje, srce obsoja. Večkrat ji manjka iskrenosti in tedaj je zlobna.

Resnična zahvala je odsev in odjek zares hvaležnega srca. Pozna se ji na zvoku, da je odkrita in globoka. Odpira srca, kakor je iz srca prišla. Človeka samega pa utrjuje v resnični hvaležnosti.

Tretje je povračilo za dobroto. Hvaležnemu človeku je to razvidno: naravno se mu zbudi želja odgovoriti s plemenitim dejanjem. Saj je tak odgovor vse bolj prepričljiv izraz hvaležnosti kot beseda.

Seveda je povračilo hvaležnosti nekaj bistveno drugega kot plačilo dolga. Je čisto drugo razmerje, bolj notranje in nič pravno.

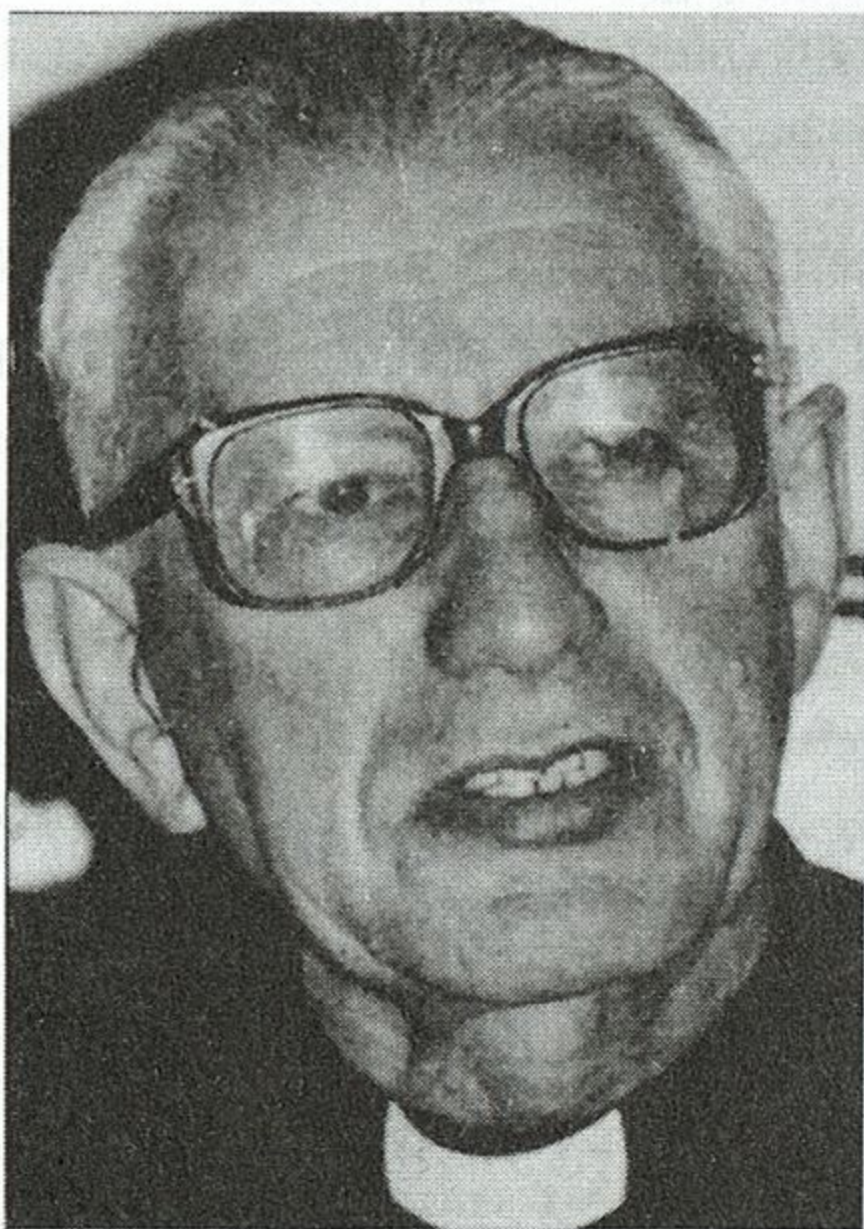
Žalili bi človeka, če bi tako ravnali kakor v nekakšnem trgovanju. Svobodno, plemenito dejanje se more nekako povrniti le s svobodnim, plemenitim dejanjem. Bolj vrača srce srcu kot roka roki.

Zato tudi ne glede na to, ali dam enako za enako, marveč ali dam z enako ljubeznijo in dobrohotnostjo. Tak moj odgovor hvaležnosti sploh nima narave povračila, marveč bolj proti-darila, proti usluge, to je: nove dobrote iz misli na njegovo dobroto. Zato pa takšna dejavna hvaležnost ustvarja tople vezi, pogosto resnično prijateljske, čisto drugače kot »trgovski« odnosi, ki so sami po sebi hladni, nekako napeti.

Hvaležen človek je zato v »povračilu« dobrot obziren, rahločuten. Ne pozabi dobrote, ker živi v njem želja oddolžiti se. Ko najde primerno priliko, jo porabi in srečen je, da je mogel biti dober dobremu.

Zapisal sem nekaj raztresenih misli o širokem in važnem poglavju hvaležnosti. Prepričan sem, da hvaležnost notranje bogati človeka in zelo krepi družbene odnose. Je pa res: hvaležnost je naravna hčerka plemenitosti in dobrote. Obenem jo krepi in širi. Svoj vrh pa doseže v resnični hvaležnosti Bogu. Zahvala je eno prvih religioznih dejanj. V liturgiji zavzema važno mesto. Mar ni morda pomanjkanje splošne hvaležnosti vzrok za pojemanje globoke religioznosti? Saj si ne moremo misliti iskrenega odnosa do Boga, ki ne bi bil odnos hvaležnosti.

ALOJZIJ GERŽINIČ

BLIŽINE Z MOŽEM DEJANJ IN POBUD**»Delati drugim dobro.«*

Moje prvo srečanje z *Ladom Lenčkom* je bilo na misijonski prireditvi l. 1946 v Senigalliji. Predavat so prišli Lado, dr. Branka Sušnik in prof. Jože Velikonja. Lado, me je prevzel z nasmejanostjo in optimizmom; tak je zame ostal tudi poslej skozi vsa desetletja prijateljstva. Ob imenovanem njegovem obisku sva izmenjala le malo besed. Dobro pa se spomnim, kako mi je na poti skozi taborišče dejal: *»Upam, da bova še veliko sodelovala, pa ne samo za misijone«*. In tako je bilo. (...)

PODROČJE KULTURE: PRVI POSKUSI ORGANIZACIJE

Prizadevanje za organizacijo kulturnega dela se je pričelo že takoj po prihodu prvih skupin iz Italije. Na poziv Društva Slovencev se je 20. junija 1948 sestalo 13. kulturnih delavcev in razpravljalo o ustanovitvi kulturnega odseka. Sklenili so, naj ta ima lasten odbor

in ga začasno predstavljata predsednik in tajnik (dr. Tine Debeljak, prof. Alojzij Geržinič). Na sejah (11.VII., 19.IX., 17. X.) so razpravljali o osnutku pravil (sestavil Božidar Fink). Namen Kulturnega sveta - tako naj se imenuje - : Pobuda za kulturno rast, koordinacija kulturnih prizadevanj; vzgoja h krščanskemu in slovenskemu usmerjanju kulture; priprave za morebitno vključitev v kulturno življenje domovine. Napetost z Društvom Slovencev je vzbudila določba: Kulturni svet je v odločbah in sklepih neodvisen od Društva. Iz debat naj navedem tele misli: Petrič (Niko Jeločnik): *Kulturni svet naj ne bi mislil le na kulturo v Argentini, ampak po vsem svetu, kjer delujejo Slovenci.* Marolt: *Dogodki nas prehitevajo. V začetku se je zdelo, da se bo vse delo dalo voditi iz enega središča, danes pa so diferenciacije že dejstva; nastala bo potreba kulturne matice ali prosvetne zveze.* - *Da je organizacijska povezava kulturnikov nemogoča, priča zgodovina, npr. Poskusi po prvi svetovni vojski. Šele ko imaš in nudiš še materialno podlago, se zberejo okoli tebe.* - *DŽ pripravlja na vsaka 2 meseca leposlovno znanstveno prilogo. Prav bo, da sodelujemo. Ali bomo sami začeli z revijo?* Dr. Krivec: *Pobijmo škodljivi princip neplačenega dela.*

Do sem poroča o tem zgodnjem poskusu 18 strani zapisnika in nekaj kratkih dopisov. - Težnje po neodvisnosti od upravnega in političnega vodstva so se pojavljale tudi v Balantičevi družini, v igralski družini Narte Velikonja, po Domovih.

POT V SKA JE ŠLA PREKO VREDNOT

Skupina kulturnih delavcev (DOSKI) je po dolгих pogovorih in posvetovanjih storila dejanje. L. 1951 so izdali revijo Vrednote. Ni šlo lahko. Uredniki so poiskali Lada Lenčka, pri katerem so pričakovali najti zamisli kako revijo utrditi. Dolgotrajni pogovori so pri Lenčkovi širokopoteznosti vodili k sklepu ustanoviti primerno organizacijo. Preko Vrednot in po Vrednotah je šla pot v Slovensko kulturno akcijo. Gl. A. Geržinič, Nekaj o »Vrednotah« pa o prejšnji in sedanji SKA (Sij S.S., 1-1. julija 1974). O tem članku mi je Lado pisal 12. VIII. 1974: *»Tvoj sestavek v Siju sem lepo sprejel, deloma kot dragoceno podajanje zgodovine, deloma kot povsem umirjen pogled s Tvojega vidika na ono ločitev pred leti«.* Zaradi centralistične usmerjenosti Miloša Stareta in Društva Slovencev, pa zaradi neprijaznega odziva nekaterih na pojav Vrednot, smo sklenili o naših posvetih, namenih in sklepih ohraniti molčečnost; tako se bomo obvarovali morebitnih zavirajočih potez naših »nasprotnikov«. Živo mi je pred očmi,

kako sva z ženo in leto in pol staro Mariko prebila sončen popoldan v Adroqueju, kjer je takrat prebival Nace Lenček v prijazni hišici z vrtom. Z Lodom in - mislim - Jurčecem smo predelali kup vprašanj ter preiskovali nove zamisli.

Prodorni duh Ruda Jurčeca je deset let kasneje izpovedal, kako je zaznal posebno silo in njeno oplojevalno vplivanje v Lenčkovem delovanju: »Pogosto sem se vprašal, odkod - pri Lenčku - tolikšen dinamizem, zaupanje in vera v prodor zamisli, ki bodo takrat najbolj uspešne, kadar bodo kar najširše in tvegane. Menim, da nam je g. Lado prinesel to iz svojega nam sorodnega področja: misijonska misel«. (Preljubo veselje, Glas SKA 15. XIII.63). V tem članku - pobudil ga je srebrni jubilej Lenčkovega mašništva - je najti najbolj zanesljive podatke o začetku SKA. Enajst let pozneje je te podatke potrdil Lado sam (Kako smo začeli, Glas SKA junij- julij 1974).

SKA LADOVA SPODBUDNOST

Delo pri vodstvu SKA z Lodom - zame torej v prvem petnajstletju ustanove - je družilo prizadevnost in prijateljsko razumevanje. Spodbudna je bila njegova predanost kulturnim vrednotam. Brez laskanja je priznal ustvarjalne uresničitve in pobujal nove. Primer: V tretjem letu obstoja SKA je predlagal Tinetu Debeljaku, naj za bližajočo se Baragovo obletnico napiše primerno pesnitev. S to (Baragov oratorij) v roki je šel Lado nadme. Prijelo me je in kar naglo je nastala kantata ali oratorij. Naziv ne sme motiti, gre za uglasbitev Tinetove pesnitve.

Drug primer: Pri učenju takrat prepisanega predmeta Svetovna književnost na srednješolskem tečaju sem začutil potrebo po učbeniku. Sestavil sem pregleden priročnik za orientacijo po svetovni književnosti v novem veku. Ko je Lado to izvedel, je takoj predlagal, naj sežem do začetkov, pa bo knjižico izdala SKA. Cena priročnika in njega uporabnost je predvsem v oznakah miselnih in slogovnih vrednot posameznih dob.

Nov primer: okoli božiča l. 1981 sem mu omenil, da urejam gradivo in sestavljam ogrodje za prikaz povojnega dogajanja v slovenskem šolstvu na Primorskem. Takoj ga je prevzelo, ko niti ni mogel vedeti, ali gre za daljši članek ali za manjšo ali večjo knjigo. Potem, ko je čez čas prebral celotni tipkopolis, se je v baru mnogih sej v središču Buenos Airesa razvil pogovor, kot ga zlepa ni med založnikom in avtorjem. Lado je z navdušenjem sprejemal vse moje predloge in

sam kar sipal najboljše zamisli. Dne 15. VII. 1982 je po seji odbora SKA sporočil, da je ta sprejel njegov predlog o izdaji Boja za slovensko šolstvo na Primorskem. *»Ker bo izdajanje gotovo močno deficitno, zato bo deficit kril Lenček kot pisatelj priatelj.«*

Takoj nato me je prosil, naj pripravim izbor razprav in člankov njegovega brata dr. Ignacija Lenčka. Težava je bila v tem, kako odkriti in kako dobiti Nacetove predvojne članke. Lado je izkoristil misijonsko potovanje l. 83 in je iz Afrike oznanil, da ima *»... sredi še zadnjega obiskovanja slovenskih misijonarjev s sabo vse Nacetove v domovini tiskane stvari.«* Knjiga je izšla z naslovom Rast v resnici in ljubezni.

OPTIMIZEM, PODJETNOST, TVEGANOST

Ladovo upravljanje financ, njegova podjetnost, tveganost dajejo prav prej navedenemu Jurčecemu oznamovanju (*»dinamizem, zaupanje in vera v prodor zamisli, ki bodo takrat najbolj uspešne, kadar bodo kar najširše in tvegane«*). 23. julija 1975 mi je priznal: *»Moja slabost je večni optimizem, zato kljub težavam še vedno upam, da se bo vse počasi uredilo v deželi.«* Dva meseca potem: *»Tvoja vest, da se ne da pošiljati v inozemstvo večje količine knjig, me je zelo zaskrbelo (...) Knjige SKA, ki smo jih izdali in ki jih še mislimo izdati, pa knjige izdaj Baragovega misijonišča (...), to je investicija z astronomskimi številkami, in če je položaj res tak, bomo vsi finančno zadavljani, kajti rešuje nas le, kar pride iz inozemstva.«*

Leto prej (I. VII. 74) odgovarja na moje poročilo, da seje slovenskega prevoda knjige Josemaría Escriva de Balaguerja 'Pot' dotlej prodalo le 300 izvodov. Seveda, pravi, ustanova Opus Dei *»bi morala doseči razširjanje knjige v Sloveniji sami, kjer bi šla takoj vsa v promet. (...) Tudi mi smo morali več sto izvodov knjige 'Lepo je biti mlad' spraviti preko meje, da se je vsa razprodala. In še so tamkaj sobratje knjigo ponatisnili v 5 000 izvodih in jo tudi vso razprodali.«*

Po spremembi v RS je SKA na debelo pošiljala v Slovenijo knjige in Meddobja, *»ki smo jih namenoma tiskali v več izvodih, pa se je moj tedanji optimizem izkazal za upravičenega«*. (27.III. 1991).

RAZCEP V SKA

Februarja 1969 se je na občnem zboru SKA razdelila. Zgodilo se je sredi močno razgretga ozračja. Dr. Baraga je takrat prvič prišel na občni zbor in je med sukanjem in žvenketom sabelj večkrat zakli-

cal: »Stojte, stojte! Ali ne vidite, da je skozi okno pridrl hudič!«. Lado je bil nepričakovano napadalen. Andrej Rot začudeno in občudujoče sporoča, kako se je Lado na poslovilnem večeru 12. XI. 88 iskreno samoobtoževal za nekatera svoja dejanja in nehanja. Za dogodke 22. III. 69 si je očital »... saj bi se ob mojem ravnanju v smeri kompromisa med obema načrtoma izpolnitve pravil morda izognil izstopu iz SKA tako odličnih njenih sil in bi SKA delovala nemoteno naprej ob sodelovanju vseh« (Republika duhov, 131) Tudi Jeločnik mi je, mislim, že nekaj prej rekel, da bi bil danes - tedaj, ko sva se pogovarjala - čisto drugače ravnal.

O razcepu je treba pomisliti na tole: Ako do tega ne bi prišlo, ne bi med stvaritve emigracije stopil Sij slovenske svobode, bojevit glasnik protikomunistične odločnosti in slovenske državne misli, kar bi bila velika škoda, nevarna vrzel na fronti slovenskih katoliških svobodnjakov. SKA, ki je po letu 68 obstala ob Tinetu, Ladu, Jeločniku, Papežu in novih močeh, pa ima zaslugo, da je omogočila nadaljnje ustvarjalno in založniško delo.

Med pripadniki ene in druge skupine je po razcepu vstal trd zid. Z Ladom se nisva srečala kako leto. Lepega večera je vstopil na dvorišče Slovenske hiše, od koder sem pravkar odhajal. Segla sva si v roke s starim prijateljskim nasmehom. Spet sem z njim redno sodeloval. Vendar je nekaj ostalo. Po izidu knjige o Gnidovcu so v Ljubljani želeli dobiti vse uporabljeno gradivo. Povabil sem ga, naj pride ponj k meni. Odvrnil je, da bi zelo rad storil, a dodal »... Si ne upam priti in se ne spustiti v kak daljši razgovor ne s Teboj ne z Jurčecem ne z Božom. Radi pritiska sem zelo razburljiv (...) se ne smem razburjati (...) je moje stališče do mnogih zadev v slovenskih in cerkvenih vprašanjih veliko manj ekstremno kakor pa Tvoje oziroma sijevcev. Spoštujem, cenim in rad imam vse vas, moje nekdanje največje prijatelje, a v sedanjih okoliščinah se moram omejiti in zadovoljiti s tem, da prepadov ne poglobljam.« (8. septembra 1972)

Toda storil je mnogo več. 11. XII. 79 piše, da se naroča meni na ljubo na Sij. Dve leti kasneje se je na mojo novico, da sem stopil med delavce Vestnika, naročil na to domobransko revijo, čeprav niso lazaristi naročeni ne na Vestnik ne na Tabor in čeprav dvomi, da bi se Vestnik osvobodil vpliva stranke in NO.

Preden je zapustil Argentino, nam je Finkovim in mojim v hiši svaka Božidarja podaril prelep večer. Iz vsega poteka pogovorov je odsevalo, kako smo bili povezani, koliko smo z njim služili sloven-

ski katoliški in kulturni rasti, kako nas je medsebojno bogatila tesna povezava duhovniških in laičnih vrednot, koliko sta za nas in emigracijo pomenila brata Lenčka.

DELATI DRUGIM DOBRO

Ne morem pozabiti njegovega zadnjega pisma iz Ljubljane. *»Peš pa vedno težje hodim (...), tako da je pot v cerkev preko Tabora kar žrtev«*. (15. XII. 1992). Kmalu potem je sam postal žrtev te poti - podrl ga je avto, kmalu je izgubil zavest in mesec pozneje umrl.

V tem pismu pravi, da se bo morda lotil pripovedovanja o svojih misijonskih in drugih dejavnosti, torej tega, kar je napovedal leta 1991: *»sestaviti nekako trilogijo spominov iz mojega gledališčnikovanja, iz misijonskega delovanja in iz kulturnega sodelovanja.«* (DŽ, maja 91). Večkrat prej je že bil ponudil prispevati k mojemu in ženinemu obisku Slovenije. Zdaj je ponovil to ponudbo *»iz tistega, kar mi je še ostalo od mojih prihrankov, potem ko sem financiral 'Argentinski slovenski čudež'«*. Zahvalil sem se mu, sporočil, da z ženo ostajava pri prejšnjem sklepu, občutiva pa njegovo ponudbo, kot da bi jo sprejela. Tako je v zadnjem pismu poklonil še zadnji dar prijateljstva.

V njem je od mladega porajalo sadove navodilo sv. Pavla: *»Pri-zadevajte si, da boste imeli ljubezen.«* Oblikovala ga je miselnost redovnega očeta sv. Vincencija. Povzemal je njegove značilne lastnosti. Preprostost in ponižnost, modrost, praktično usmerjenost. Vse to zveni v treh besedah, ki jih je odgovoril Tarasu Kermaunerju, ko ga je ta vprašal, kaj je bilo vodilo njegovega življenja: *»Delati drugim dobro.«*

DR. TINE DEBELJAK

MARTIN FIERRO

Slovenski prevod Martina Fierra - najbolj tipična in reprezentativna argentinska pesnitev - ki jo je v letih 1872 in 1879 spesnil José Hernández, naj bi imel tole poslanstvo:

Mojim rojakom, raztresenih po vseh celinah, kakor tudi onim v moji domovini, evropski Sloveniji, naj pokaže to klasično delo argentinske književnosti v pesniški obliki, vsaj podobna izvirniku.

Z njim naj bi se Slovenci kot celota spomnili devetdesetletnice prvega našega načrtnega prihajanja v to deželo ob »Srebni reki« - Río de la Plata - (1878), ki nam je odslej še večkrat nudila v svoji gostoljubnosti dela, kruha in miru.

Obenem naj prevod razširi slovensko ime med Argentinci in zavest, da se ta njihova narodna pesnitev bere tudi v slovenskih besedah in rimah.

Iz teh razlogov sem v dodatni študiji predstavil Slovencem rast argentinskega naroda iz trenj prvotnih Indijancev in španskih vseljencev v svojsko zvrst kreolov, katerih predstavnik je gavč, svobodni brodar pampe, jahač in pevec-payador.

Nasprotno pa naj mi bo v uvodu dovoljeno predstaviti Argentincem Slovence ter ob Martinu Fierro podčrtati našo devetdesetletno pričujočnost v tej deželi. (...)

PRIHAJANJE SLOVENCEV V ARGENTINO

Slovenci so prvič prišli kot skupina v Argentino leta 1878 kot - Avstrijci, kajti živeli so v Avstro-Ogrski monarhiji. Takrat je argentinska vlada želela poseliti svoje pravkar od Indijancev osvojene neizmerne nižine z evropskimi vseljenci z namenom, da civilizira pampo. Iz tega vzroka je naprosila avstrijsko vlado, naj pošlje sem kakih tristo družin. Tam je tedaj vladala velika gospodarska kriza.

Priglašati so se začeli tudi Slovenci. V slovenskem časopisju tistega časa (april 1878) je ta poziv na selitev zbudil debate za in proti, toda kakih 100 družin se je odločilo in prišlo v Argentino še istega leta. Za njimi pa so prihajali še posamezniki. Ta imigracija je danes v celoti poargetinjena.

Drugi množični val se je priselil po prvi svetovni vojni v letih 1922-1929 zaradi politične in gospodarske stiske. Bili so to Slovenci, ki so po razsulu Avstrije leta 1918 prišli pod Italijo - iz Trsta in okolice - , ter so se umaknili fašističnemu režimu. Ta je tedaj začel preganjati narodne manjšine, jim poitalijančevati imena in prodajati njih posestva. Ti Slovenci so tedaj prihajali v Argentino z italijanskimi potnimi listi kot - Italijani. Računajo, da se je takrat vselilo kakih 25.000 Slovencev. Temu valu se je pridružilo tudi nekaj Prekmurcev iz bivše Ogrske ter Belokranjcev. To skupino je kmalu zajela svetovna gospodarska kriza. Bilo je v njej le malo izobražencev, večinoma so bili kmetškega in delavskega stanu ter so se razgubili kot delavci. Najspretnější med njimi so postali obrtniški in trgovski sloj, ki prihaja v industrijske vrste šele zadnje čase.

S pomočjo slovenskih izseljenskih duhovnikov, posameznih izobražencev ter jugoslovanskega poslaništva so imeli svojo tiskarno, živahno časopisje, odlične pevske zборе, vsaj sedem društev, več Domov in tudi slovensko ljudsko šolo šolskih sester. Med drugo svetovno vojno so se vsa ta društva včlanila v Slovansko zvezo - Unión Eslava (vodena od Moskve), ter bila z njo vred leta 1949 razpuščena, razen dveh, ki še obstajata. Ta emigracija je bila ekonomska, deloma (Primorci) pa tudi politična, in se mladina še dobro zaveda slovenskega porekla staršev.

Tretji val se je usmeril v Argentino po drugi svetovni vojni in je bil izrazito politična emigracija. Bili so to protirevolucionarni borci v protikomunističnih bojnih formacijah, ali pa politični pripadniki demokratičnih strank. Ti niso mogli ali niso hoteli ostati za železno zaveso, tedaj še moskovskega satelita in stalinističnih metod. V primeru s prejšnjimi imigracijami je bilo v tretji poleg kmetškega stanu mnogo obrtnikov, trgovcev ter vsaj tretjina izobražencev z visokošolskimi študijami, srednješolsko ter strokovno tehnično kvalifikacijo. S tem valom se je v letih 1947-1950 vselilo v Argentino okrog 6.000 Slovencev iz raznih begunskih taborišč v Evropi, ki jim je politični azil preskrbel izseljenski duhovnik Janez Hladnik. Ti politični vseljenci so prihajali sem deloma z jugoslovanskimi listi

kot Jugoslovani, večinoma pa z dokumenti Mednarodnega Rdečega križa kot brezdomovinci. V kolikor je posameznik hotel se je ob tej priložnosti lahko prijavil kot Slovenec in tem so argentinski uradniki pripisali na potni list črko »E«, kar pomeni Esloveno (Slovenec). Takrat šele so nastopili prvič kot Slovenci.

Že v teh prihajanjih v Argentino pod drugimi imeni se nazorno kaže vsa tragična usoda tega etnografsko samonarodnega slovanskega naroda, ki zaradi maloštevilnosti in predvsem zaradi razkositosti ozemlja nikdar ni predstavljalo zaokrožene slovenske državnosti. Nekaj podobnega je z Baski, ki so registrirani kot Španci in Francozi, Slovenci pa še celo pod tremi imeni držav, v katerih okviru so tedaj pripadali.

Zato je nemogoče določiti število Slovencev v Argentini, dokler se no bo našel kdo, ki bo po arhivih priseljencev iz Avstrije, Italije in Jugoslavije približno določal Slovence na temelju rojstnih krajev in priimkov.

(...)

PREVAJANJE MARTINA FIERRA V SLOVENŠČINO

S prevajanjem Hernandezove pesnitve sem pričel takoj po vsetitvi v Argentino, natančno 25. januarja 1949, kakor sem zabeležil v izvod izdaje Sopena v ureditvi in s komentarjem Ramona Villasa, ki mi je služil za osnovo. To omenjam zato, ker je več izdaj z mestoma različnimi verzijami. Noč in dan sem se tisti čas iskanja službe ukvarjal z njim ter ga končal v osnutku 26. avgusta istega leta. Pol leta nenehnega napora. Z zelo pomanjkljivim znanjem jezika, s pomočjo specialnih slovarjev za Martín Fierra, s folklornim slovarjem gavčevskega življenja in z raznimi prevodi (italijanskim, nemškim) sem siloma rinil do konca. Ostal sem prepričan, da je nagel prevod na mnogih krajih zmoten, ker ga nisem razumel in sem prevajal pač tako, da sem lahko šel naprej. Mnogo mi je bilo na tem, da bi prišel iz velemesta v gavčevsko okolje. Ta želja je bila eden izmed glavnih vzrokov, da sem sprejel službo v 300 kilometrov oddaljenem mestu Olavarría (Cementarna tovarna Loma Negra) prav v centru martinfierrrovske »prve meje proti Indijancem«; kjer je bil še leta 1866 fortín. Imel sem znanca, tovarniškega šoferja, ki je znal cele odlomke Martína Fierra na pamet. On mi je pomagal razumeti marsikakšen izraz. Zato sem leta 1950 prevod na novo

popravit, misleč ga izdati za stoletnico smrti osvoboditelja Argentine, generala José de San Martina, in vključiti z njim tudi Slovence v program proslave.

Nisem pa mogel dobiti ne državne ne privatne pomoči za izdajo. Pa tudi prevod ni dozorel. Po vrnitvi v Buenos Aires sem ga od časa do časa nesistematično popravljaj ter odlomke priobčeval v Svobodni Sloveniji, Koledarju Svobodne Slovenije in v Glasu Slovenske kulturne akcije, hoteč zainteresirati slovensko in argentinsko javnost za izdajo. Pa ni bilo odziva ne na eni ne na drugi strani, a pri meni ne več volje za novo predelavo brez upa na tisk. Tudi intervju v argentinskih listih, nastopi v televiziji in bibliografska registracija neizdanega prevoda v Battistessovi reviji Cuadernos, da, niti ustne intervencije pri Fondo de Artes ne pismene prošnje pri argentinskih velepodjetnikih za pomoč pri širjenju argentinske kulture, niso imeli uspeha. Leta 1966 sem v počastitev stopetdesetletnice argentinske neodvisnosti objavil prevod prvega speva.

V začetku istega leta se je nepričakovano javil slovenski mecen. Pripravljen je bil kriti stroške za tisk. Obenem pa se je zavezal kriti izgubo, s katero moramo pri podjetju računati, čeprav so vsa dela pri izdaji te knjige - prevod, ilustracije, oprema, revizija itd. - brezplačna, opravljena iz idealizma, da se postavi spomenik slovensko.-argentinskim kulturnim stikom. Ta mecen sta Bojana in Matija D. Karba, katerima se na tem mestu najiskreneje zahvaljujem. V času prve slovenske knjige, katera je pred dobrimi 500 leti nastala tudi v emigraciji kot ta, so tuji fevdalci prevzeli stroške zanjo. Zdaj pa sta slovenski industrialec in njegova soproga emigranta, pokazala svoje slovensko kulturno plemstvo, ko sta omogočila to izdajo predvsem v mislih na svoja vnuka Pavla in Martina Coppola-Karba, da jima - Argentincema - dasta v branje njihovo pesnitev v rojstnem jeziku matere in njenih staršev. S to knjigo se uvrščata med tiste, ki širijo argentinsko in slovensko kulturo.

Ko je bila odprta pot za tisk, je bilo treba prirediti prevod do končne dozoritve. V tem mi je bila za najbolj vestno sodelavko Danica Kanalc Petričkova. Sistematično je primerjala z originalom moj prevod od vrstice do vrstice (in teh je 7.210!) s pomočjo najnovejših komentarjev in o katerem pravi C.A. Leumann, da so mesta v njem, ki so »celo hispanistom nerazumljiva«. Njeno sodelovanje podčrtavam s hvaležnostjo. Menim, da je zdaj prevod smiselno in oblikovno dobro osnažen. Gospa Da-

nica posveča svoj trud pri tej izdaji Martina Fierra spominu svojega sina Roberta ml. - Boja Petrička, ki se je smrtno ponesrečil v avgustu leta 1866 na poti v pampo, da bi se tam zakoreninil kot estanciero. Naj bo to njeno sodelovanje literarni spomin nanj, ko so mu ga kamnitega postavili svojci sredi pampskih neizmernosti s slovenskim znamenjem (ruta 5, km 488,5), ki ga je po onem iz Podgorja pri Kamniku (iz XVI. stol.) priredil arh. Jure Vombergar.

Zahvaljujem se akademskemu kiparju Francetu Ahčinu za njegove kiparske ilustracije, ki so kot take edinstvene v dosednji martinfierrovski bibliografiji. So to fotoreprodukcije keramičnih reliefov.

Hvaležen sem arh. Juretu Vombergarju za risbe, s katerimi je dal pesnitvi nazorno folklorno obeležje in s tem približal snov slovenskemu bralcu.

Hvala tudi ostalim sodelavcem, imenovanim v začetku, ki so nekateri brezplačno (prevod uvoda in plastifikacija ovitka), drugi pa bolj z ljubeznijo kot zaslužkom (tiskarna in fotografska dela) sodelovali pri izdaji knjige, katere prvi spevi so izšli separatno kot brošura za narodni praznik 29. X. 1968.

S sodelovanjem vseh teh more slovenski prevod Martina Fierra iziti šele sedaj, na kar se je pripravljajl - od 25. I. 1949 - več kot dvajset let.

Ko je gospa Ana Paulina, mati omenjenega slovenskega gavča, po prihodu v Argentino pomagala opremljati farno cerkev v Formozi, je dala vliti v Gorici, v svoji domovini, dva zvonova, ki še danes zvonita iz lin formoškega zvonika. S slovenskim glasom dajeta hvalo Bogu za blagostanje v novi domovini. Tako bi rad tudi jaz s tem prevodom obesil v zvonik naše književnosti najmočnejši zvon iz argentinske pampe, da nam čez gore, doline in polja zvoni s slovenskim odmevom o njej in njenem gavču.

V Buenos Airesu, na dan 29. oktobra 1969

REVIJA »MEDDOBJE«*

V kratkem bo izšla prva številka nove slovenske literarno-kulturne revije, o katere nastanku in nalogah smo pisali bralcem »Glasa« v njegovi drugi številki.

Vinko Beličič priobčuje dve pesmi, v katerih se pokrajina in misel spajata v doživeto lepoto. **Tine Debeljak** poje v novi rimi in novih pesniških prispodobah ljubezenske pesmi, združene v ciklus »Zariski s kredo«. **Rafko Vodeb** je za to številko poslal nekaj pesniških silhuet in pesem spominskega doživetja. **Jeremija Kalin** riše pot Antona Novačana s pesmijo prigradnico. **Marisol de Castro** iz Madrida je prevedla v španščino Zupančičevo »Prišla si« in Balantičovo »Elegijo«, ki kažeta kako močna pesem v tujem jeziku ničesar ne zgubi.

V prvi številki Meddobja bo objavljenih tudi nekaj pesmi iz Novačanove zapuščine, med drugim ena verzija prologa k »Frideriku Celjskemu«. Istočasno bo objavljen tudi celotni pregled pesnikove zapuščine.

Revija prinaša dve prozi. **Lojzeta Novaka** »Jakob Sršen« je psihološka zgodba o »slabem« človeku, ki ne more pognati korenine v tujini, pa naposled zaradi sile spominov propade. **Bine Šulinov** objavlja v tej številki daljšo prozo »Obhojene stopinje« so misli nekoga sredi življenjske poti.

V »Pismu iz Nemčije« govori **Ignacij Lenček** o miselnosti ljudi v Evropi po preteku desetletja, o duhovnem nemiru, o iskanju in tavanju človeka, znova postavljenega pred življenje. **Milan Komar** objavlja prvi del članka »S tokovi ali proti tokovom«, kjer

* Iz Glasa Slovenske kulturne akcije – mesečno poročilo, Leto 1, številka julij - avgust, leto 1954.

razmišlja in kaže pot med dvema človeškima stališčema v novem in vsakodnevnem življenju: med hlastanjem po novem in med mržnjo do vsega novega.

Anica Kralj (»Obisk pri Bari Remec«) je pogledala za kulise življenja ene naših največjih umetnic izven domovine; pogled, ki približa umetnika njegovemu občudovalcu. **Marijan Marolt** razpravlja o novejših likovno – umetnostnih publikacijah in izsledkih doma in v svetovnem gledanju daje poleg informacij tudi svoj osebni pogled na dogajanja.

Pod rubriko »Črke, besede, misli« **Ruda Jurčec** na nov način prikazuje razne izseke iz kulturnega življenja po svetu in doma. Govori o Papinijevem »Hudiču« in o istem problemu pri drugih modernih pisateljih (Sartre, Camus); o novih pogledih doma na literarno delo v preteklosti. Pod naslovom »Čas na tribuni« nam **France Gorše** daje svoje misli o likovni umetnosti v ZDA ter o Van Goghu.

»**Glasba**« ima v tej številki dva daljša članka: »Predstavljamo se«, kjer so poročila o glasbenem udejstvovanju naših umetnikov v tujini, ter »Predstavljajo nas«, kjer pisec govori o izvedenih slovenskih skladbah v pretekli sezoni ter o članku **Cirila Krena** o slovenski glasbi.

Sledijo ocene knjig Ahčinova »Sociologija«, Terčeljevi »Vozniki« v francoščini, Vodebova zbirka »Kam potujejo oblaki« ter Beličičevi knjigi »Antologija pesništva« ter »Kačurjev rod«. Zadnje strani te številke Meddobja izpopolnjujeta obširna »**Kronika**« s kulturnimi novicami iz raznih koncev sveta, z izpiski iz domačih in tujih revij, z gradivom za razumevanje novih kulturnih dogodkov.

NEDA FINK

NAŠI VEČERI - KONCERTNI DEL*

(…)

Kvartet sester Finkovih z bratom Božom je izpolnil drugi del glasbenega sporeda. Izvajali so predvsem stilno ubrana dela slovenske glasbene literature. Narodne v Geržiničevi priredbi »Goreči ogenj« je zapel kvartet brez spremljave. V njih so se nam pokazali izvajalci glasovno in barvno zlit; pesmi so bile dobro uvežbane in doživeto podane. Kogojevo »Zvončke« je zapel tercet; razgibanost in dinamika sta prišli jasno do izraza. Prodorno in iskreno doživeto je bila zapeta Lajovičeva »Pesem deklice«, ki jo je tudi izvajal tercet. Bariton Božo Fink je prišel v Premrlovi »Zapel bi pesem žalostno« zlasti barvno do izraza. Sledili so izvirni skladbi Alojzija Geržiniča: »Baragova smrt« in »Svatovska«. Prvo je izvajal baritonist Božo Fink, drugo pa kvartet. Ženski glasovi so v tej zadnji izdelano in tehnično enotno podajali naraščanje misli in izoblikovali glavno melodijo. Gotovo je bila skladba za izvajanje več kot zahtevna. Je polna fines in menjajočih se doživetij. Kvartet jo je podal stilno izbrušeno in v zanosu, kakor to zasluži prvo izvajanje take umetnine.

Kvartet Finkovih je s tem koncertom znova opozoril na mesto, ki ga zavzema v naši glasbeni kulturi: posveča posebno skrb novitetam in goji zanimanje za našo, zlasti moderno vokalno literaturo, ki jo podaja z vso skrbnostjo in ljubeznijo. Uveljavlja se vtis, da je kvartet postal nepogrešljiv v razvoju našega glasbenega ustvarjanja v zamejstvu. Avtor prof. Alojzij Geržinič je spremljal na klavirju.

* Glas, Leto VI. - 9, 15.5.1959

PROŠNJA IN POZIV*

SLOVENSKA KULTURNA AKCIJA izpolnjuje važno nalogo in njeno delo je že rodilo lepe sadove. Skupina slovenskih kulturnih delavcev ohranja ideale slovenske duhovnosti ko ustvarja na polju znanosti, umetnosti, kulture. Podporo in zaupanje je uživala že od spočetka. Iz globoke ljubezni do slovenstva izvira vse delo, ki krepi in množi tudi delavnost na verskem, socialnem in političnem polju.

Naše kulturno delo koraka vzporedno s tokovi, ki oplajajo vse človeštvo: naše bivanje v zamejstvu dobiva s tem poseben pomen in vrednost.

Napori pa bodo brezuspešni, če ne bodo sloneli na medsebojnem razumevanju in podpiranju. Delo bo začelo hirati, če se za njegovo usodo ne zavzemajo vse plasti našega naroda; prav vsi mu moramo priskočiti na pomoč v čim večji meri.

Slovenska kulturna akcija se ob začetku novega knjižnega leta obrača na nas vse s pozivom za naročilo in podporo. Njenemu klicu nikakor ne smemo ostati gluhi. Po svojih močeh jo skušamo okrepiti: zgradimo ji trdno zaledje vsega naroda, ki mu je mar za usodo slovenske kulture v zamejstvu.

Slovenska kulturna akcija je že opravila veliko delo: zavarujmo ji varen in nemoten razvoj. Naša pomoč naj ne zaostaja za idealizmom in vero, ki jo izpričuje in oznanja.

P. BERNARD AMBROŽIČ, Sydney, Avstralija. - Dr. VOJKO ARKO, Bariloče, Argentina. - IVAN AVSENIK, Cleveland, ZDA. - Dr. JOŽA BASAJ, New York, ZDA. - Prof. MARKO BAJUK, Mendoza, Argentina. - Dr. RUDOLF ČUJEŠ, Toronto, Kanada. - IGOR DOMICELJ, Buenos Aires, Argentina. - Dr. LEOPOLD EILETZ,

predsednik Slov. Akad. Starešinstva, Buenos Aires, Argentina. - Dr. FRAN GNIDOVEC, rektor Slov. Semenišča, Adrogué, Argentina. - Dr. CELESTIN JELENC, član NO za Slovenijo, Buenos Aires, Argentina. - Dr. ANTON KACIN, Gorica, Italija. - Dr. MIHA KREK, predsednik NO za Slovenijo, Cleveland, ZDA. - Dr. RAJKO LOŽAR, Manitowoc, ZDA. - ing. ALBIN MOZETIČ, Buenos Aires, Argentina. - ANTON OREHAR, direktor slov. dušnih pastirjev, Buenos Aires, Argentina. - p. ANTON PREŠEREN S.J. Rim, Italija. - Prof. FRAN SEKOLEC, London, Anglija. - MILOŠ STARE, tajnik NO za Slovenijo, Buenos Aires, Argentina. - D. A. SFILIGOJ, Gorica, Italija. - Prof. PAVLE VERBIC, Buenos Aires, Argentina. - KAREL A. WOLBANG C.M., Princeton, ZDA. - Dr. BORUT ŽERJAV, Pariz, Francija.

Decembra 1960

RUDA JURČEC

PISMO VLADIMIRJU KOSU

Buenos Aires, januarja 1967

Cenjeni,

MEDDOBJE stopa v deseti letnik. Prehojena pot priča dovolj o dosežkih revije - bili so uspehi, pa gotovo tudi nepopolnosti in oboji bi nam naj bili v premislek. Stalno smo priče, kako se posebej po drugi svetovni vojni književno ustvarjanje množi. Ko smo ob ustanovitvi Slovenske kulturne akcije nastopili lastno pot za oblikovanje duhovnih vrednot slovenske emigracije, je bilo rečeno, da se vključujemo v »republique des esprits - republiko duhov« in obrasti slovenstva bomo morali znati vzporediti svoj korak z razvojem vsega sveta. »Za nas zunaj pomeni revija šele začetek. Ne iti naprej ... ne imeti poguma pogledati resnici v oči, ali celo zadremati sredi varljivega miru, pomeni nazadovati, čakati na trenutek, ki nas bo spet našel nepripravljene ... Če bo Medddobje prineslo samo eno iskrico k tlečemu ognju naše kulture ... bo namen več kot dosežen. (Glas, I, št. 2, maj 1954). Pri tem pa se nismo odtrgali od slovenske duhovne skupnosti, kajti zapisano je bilo: »Slovenski duhovni svet se bo moral ohraniti kot celota - ustvarjanje v zamejstvu bo moralo ostati zavestno ali podzavestno vzporedno z onim doma, dasi po svojih poteh ...« (Glas, 18.II. 57).

In naše mesto v sedanjem trenju sveta?

Povezanost med narodi narašča; trenutna gesla ali sprotne definicije niso zadostne – občestvo se širi s prodorom v globino vsega in sicer v vsakem posamezniku - vsakdo nosi breme vsega sveta in vsakdo izmed nas je odgovoren za usodo vseh okoli nas, tu in v domovini. Ne gre za romantične slutnje in tudi ne za herojska dejanja - gre za zavest, da nikomur ni bilo naloženo večje breme kot bi ga zmogel.

Za tako pot pa je treba globlje povezanosti, kot jo more pri reviji graditi samo uredništvo. Revija potrebuje skupnostno vodstvo. Novi, deseti letnik naj pokaže, kako se naj skupnostno (kolegialno) vodstvo oblikuje in uveljavlja - izvira naj iz globokega spoštovanja do vseh odtenkov darov, ki jih je Bog vsakemu podaril, gotovo v skladu s potrebami časa. Prve oblike skupnostnega vodstva bi se naj sprožile s pojasnjevanjem ciljev, s kritiko dosedanjega dela pri reviji; ob izidu vsake številke naj bi vsakdo podal svoje mnenje in sporočil predloge; dalje bi kazalo opozarjati na nove naloge in nova področja, dinamično iskati nove ideje, predlagati teme za obdelavo in širiti krog z novimi sodelavci. Meddobje bodi odslej stvaritev skupnostnega vodstva vseh sodelavcev. Ob nastopu novega desetletja želi uredništvo, da bi nam vsi sodelavci ostali zvesti, in da bi nam kmalu poslali pripombe k povedanim mislim. Imamo namen, da bo deseti letnik v celoti izšel v letu 1967 in za prvi zvezek prosimo rokopise do konca februarja, za drugi do konca junija in za tretji do konca avgusta 1967.

Periodično bomo vse sodelavce obveščali o prejetih predlogih in zamislih in prosili vedno novih pobud za napredek revije.

Na pragu Novega leta želimo, da bi vsem Bog podelil mnogo blagoslova.

Z najlepšimi pozdravi

Ruda Jurčec
urednik

UMETNIŠKA ŠOLA SLOVENSKE KULTURNE AKCIJE*

Razstava je obsegala 27 olj, 62 akvarelov in tušev, barvnih študij in grafik ter 35 listov aktnih skic, vsega torej 123 del. Razstavljali so: *Ivan Bukovec, Tone Kržišnik, Barica Majcen, Andrej Makek, France Papež, Jure Vombergar in Metka Žirovnik.*

Poleg obiskovanja umetniške šole smo gojenci večinoma tudi prisostvovali kulturnim večerom Slovenske kulturne akcije. Kakovost predavateljev in obravnane tematike so nam nudile dodatno izpopolnjevanje v splošni kulturi. More se trditi, da kdor je redno obiskoval te večere skozi desetletja obstoja SKA, je dosegel solidno izobrazbo, čeprav ni študiral na univerzi.

Nekateri izmed gojencev umetniške šole pa smo se še izobraževali na univerzi, poleg službe, seveda. *Tatjana Karba, Barica Majcen* in jaz smo študirali arhitekturo. Zaradi preobilice študija sta dekleti v tem času opustili umetniško šolo, pridružil pa se nam je zadnji dve leti **Darko Šušteršič**. Umetniška šola se je zaključila ob koncu leta 1959. Kronist Glasu SKA takole opiše razstavo abiturientov:

»Razstava umetniške šole Slovenske kulturne akcije bi morala biti že lansko leto v okviru petletnice. Iz tehničnih razlogov pa je bila predstavljena na prostorih SKA, Alvarado 350. Razstavljali so: *Meta Žirovnik, Ivan Bukovec, Tone Kržišnik, France Papež, Darko Šušteršič, in Jure Vombergar.* Pred številnim občinstvom je predsednik Ruda Jurčec odprl razstavo; čestital je učencem ob koncu študija, se zahvalil profesorskemu zboru, zlasti *Bari Remčevi*, za njeno ljubeznivost in požrtvovalnost ter *Francetu Ahčinu* in *Milanu Volovšku* za vse njuno delo. Tajnik SKA *Marijan Marolt* je moral biti sicer odsoten zaradi bolezni,

toda učenci in vsi navzoči so mogli ugotoviti, kolik je bil njegov delež, da je šola sploh mogla priti do zaključka prve dobe. Želel je, da bi absolventi pot v svoj umetniški razvoj nadaljevali, pri tem pa skušali najti način, ki bi obstoj šole zagotovili še za naprej. - Podpredsednik SKA dr. Tine Debeljak je prebral govor, ki ga je napisal tajnik Marijan Marolt. V njem je podan zgodovinski razvoj, orisane so ovire in težave in podana slika dela. Tudi se je posebej zahvalil vsemu profesorskemu zboru, zlasti pa Bari Remec. Ob koncu je zaklical šoli, da naj živi, se razvija in cvete še naprej mladim umetnikom pa naj bo pot odprta v gradnji slovenske zamejske umetnosti. - V imenu učencev je spregovoril Jure Vombergar; zahvalil se je upravi SKA, ki je šolo ustanovila, podpirala in vedno spremljala z razumevanjem njen obstoj, enaka zahvala gre vsemu profesorskemu zboru, pa tudi vsem prijateljem in ljubiteljem slovenske umetnosti, ki so razstavo obiskovali!«

DR MIRKO GOGALA

RAZGOVOR O
SLOVENSKI KULTURNI AKCIJI**(Prvi kulturni večer v petnajsti sezoni)*

»Razgovor prištevamo med najodličnejše pojave človeške dejavnosti in kulture«, tako pravi Pavel VI. v okrožnici *Ecclesiam suam* (št. 83). Tega se tudi Slovenska kulturna akcija dobro zaveda in zato razgovor zavestno vključuje v svoj delovni program. Pri tem ji poleg Meddobja odlično služi Glas Slovenske kulturne akcije, ki je njeno organizacijsko in propagandno glasilo. Ta pisani razgovor ima zlasti to veliko prednost, da se lahko vrši med osebami, ki se fizično ne morejo sestati. To je predvsem važno za našo organizacijo, ki ima svoje člane in prijatelje raztresene po celem svetu. Vendar kljub temu ne smemo prezreti dejstva, da je le *osebni* razgovor tisti, ki v vsej polnosti in pristojnosti zasluži to ime. Kadar se torej ljudje lahko osebno razgovore, zgolj pisani razgovor ne zadošča. Še več. Pisani razgovor bi celo postal zelo dvomljive vrednosti, če bi se ljudje osebnemu razgovoru izogibali ali pa ga morda kar načelno odklanjali. To bi namreč pomenilo, da jim manjka potrebnih pogojev za pravi razgovor. Zato pa Slovenska kulturna akcija polaga tako važnost na *sestanke*, ki so nujen predpogoj osebnega razgovora. Zato tudi svojemu prvemu javnemu sestanku, v tej novi poslovni dobi, še posebej hoče dati *značaj razgovora*.

Slovenska kulturna akcija namerava nadaljevati svoj *razgovor* o vseh mogočih problemih, ki spadajo v njeno področje: bogoslovnih, glasbenih, gledaliških, likovnih, literarnih, modroslovnih, zgodovinskih in drugih. Vendar bi se pa na prvem letošnjem sestanku, ob svojem 15. letnem jubileju, *želela pogovarjati* o sami sebi: o svojem poslanstvu, kako ga je zlasti razumela v prvih letih navdušenega dela; o anketi, ki je bila izvedena še pred občnim zborom; o svojih

novih pravilih; o svojem rednem in podpornem članstvu; o svojem finančnem položaju in o gospodarski ustanovi, ki bi skrbela za materialne potrebe organizacije, kot je predvideno v 16. členu pravil; o svojem delovnem načrtu glede predavanj, kulturnih prireditev in tiskanih izdaj; o svojem odnosu do drugih slovenskih organizacij in ustanov in o medsebojni pomoči pri kulturnem delu.

O vsem tem bi se Slovenska kulturna akcija rada razgovorila z vsemi svojimi rednimi in podpornimi člani. Pa ne le z njimi. Poslanstvo Slovenske kulturne akcije, kot je predvideno v 2. členu pravil, »presega okvir članske skupnosti in je usmerjeno v ves slovenski pa tudi ostali svet«. Zato vabi na razgovor prav vse, ki se iz katerega koli razloga zanimajo za delo Slovenske kulturne akcije. Še posebej pa se obrača na *vse naše ustanove*, kot so domovi, organizacije vseh vrst, listi, revije, gospodarske in druge ustanove s prošnjo, da na ta razgovor pošljejo svoje zastopnike. Slovenska kulturna akcija se želi na široko odpreti vsej slovenski skupnosti. Od iste skupnosti pa pričakuje razumevanje in pomoči, da bo lažje in učinkoviteje doprinesla svoj delež »pri ustvarjanju in širjenju kulturnih vrednot, posebno slovenskih« (1. čl. pravil).

SLOVENSKA KULTURNA AKCIJA JE PREJELA VISOKO PRIZNANJE*

V torek, 25. oktobra 2005, je predsednik Republike Slovenije dr. Janez Drnovšek na posebni slovesnosti v veliki dvorani predsedniške palače odlikoval devet posameznikov in eno organizacijo. Odlikovana organizacija z *Zlatim redom* za zasluge je bila Slovenska kulturna akcija.

Odlok za odlikovanje Slovenske kulturne akcije z Zlatim redom za zasluge, ki je druga stopnja odlikovanja Republike Slovenije je bil objavljen v št. 86 Uradnega lista.

Utemeljitev odlikovanja se dobesedno glasi:

»Za ohranjanje slovenske kulturne in narodne identitete, za povezovanje slovenskih izseljenkih kulturnikov po svetu in v Argentini ter za zvestobo vrednotam slovenstva v prelomnem času preteklega stoletja«.

Po odločitvi odbora SKA je odlikovanje v imenu naše organizacije prevzel ustanovni in dolgoletni član akademik in pisatelj Zorko Simčič, ki živi v Sloveniji. Ob izročitvi odlikovanja je ganjen in hkrati vesel Zorko Simčič nagovoril goste s sledečo zahvalo:

»Spoštovani gospod predsednik. Po končani vojni se je okoli 6000 slovenskih beguncev izkrcalo na obali Argentine. Kmalu se je zbrala skupina kulturnih ustvarjalcev, rodila se je SKA, okoli katere se je z leti zbralo nad 150 po raznih kontinentih delujočih slovenskih umetnikov in znanstvenikov. Človek se sprašuje, kaj bo o delovanju SKA - potem, ko bo čas vse presejal - nekoč sodila zgodovina? Najbrž, kakor je bilo že zapisano, da je celotno delovanje Slovenske kulturne akcije mnogim celo v matici komaj znane organizacije, majhna pa vendar ... epopeja. Ostala bo v zgodovini zaradi kulturnih dosežkov,

pa tudi kot dokaz zvestobe svojim idealom, svojemu narodu, SKA je počaščena, da iz rok predsednika slovenske države sprejema odličje Zlati red za zasluge. S tem so počaščeni vsi njeni člani, predvsem pa petnajstorica očetov Kulturne akcije, katerih večine pa žal ni več. Hvala«!

Te slovesne svečanosti se je udeležilo precejšnje število ljudi, ki živijo v Sloveniji in v zamejstvu. Med gosti je bil med drugimi tudi član SKA baritonist Marko Fink, naša tajnica Milena Ahčin (ki se je za stalno preselila v domovino) in Ivo Jevnikar iz Trsta; tako kot nekaj Slovenskih kulturnih delavcev, ki se zanimajo za kulturno ustvarjanje v zdomstvu France Pibernik, dr. Mihael Glavan, mag. Rozina Švent iz narodne in univerzitetne knjižnice.

Vsi člani Slovenske kulturne akcije smo veseli in ponosni na to odlikovanje po več kot petdesetih letih delovanja in upamo, da nas bo to priznanje še bolj opogumilo in navdušilo za nadaljnje delovanje in pridobitev novih mladih znanstvenikov in umetnikov!«

DR. KATICA CUKJATI

SKROMEN SPOMIN

»Odprta noč in dan so groba vrata;
al dneva ne pove nobena prat'ka«

Dr. France Prešeren

Pod tem naslovom smo se pred petimi leti, v posebnem Meddobju, ki smo ga izdali ob 55-letnici Slovenske kulturne akcije, spomnili na naše do tedaj pokojne člane.

V teh zadnjih petih letih so odšli v večnost nekateri naši izredno pomembni člani. Med njimi so tudi osebnosti, ki so pustili globoke sledove z nesebičnim delovanjem in sodelovanjem v naši ustanovi, istočasno pa so bili stebri naše zdomske skupnosti v Argentini. Imamo dva blesteča primera in to sta odvetnik *Božidar Fink* in *Tine Debeljak ml.*

Hvala Bogu in znanosti je mnogo izmed naših pokojnih članov doživelo visoko življenjsko starost in so bili do zadnjega trenutka zemeljskega življenja aktivni in plodoviti na svojem znanstvenem ali umetniškem področju.

Imamo primere kot *Božidar Kramolc*, ki je po osamosvojitvi Slovenije razdajal svoje umetniške in pesniške talente med Kanado in Slovenijo.

Pri pokojni slovenski-sardenski, originalni in bogati likovni ustvarjalki *Aleksi Ivanc Olivieri* bi lahko ponovili Župančičev stavek »... in tujina se diči z deli njihovih rok«.

Vse tri sestre *Fink - Neda, Marija in Marta* nam bodo melodiozno zveneale v spominu z njihovimi pevskimi poustvaritvami.

Priklic v spomin pesnika *Branka Rebozova* nam ne bo predložil črn plamen njegove zadnje zbirke pesmi, ampak plamen ponosa, poetičnosti in domotožja.

Lik *dr. Nadislave Laharnar* o kateri mislimo, da jo bo čas postavil na zasluženno mesto med zavednimi in sposobnimi Slovenkami, nam je zgled za vsako sodobno žensko.

Članki *lic. Avgusta Horvata* s področja sociologije se nam predstavljajo vedno bolj aktualni in modri.

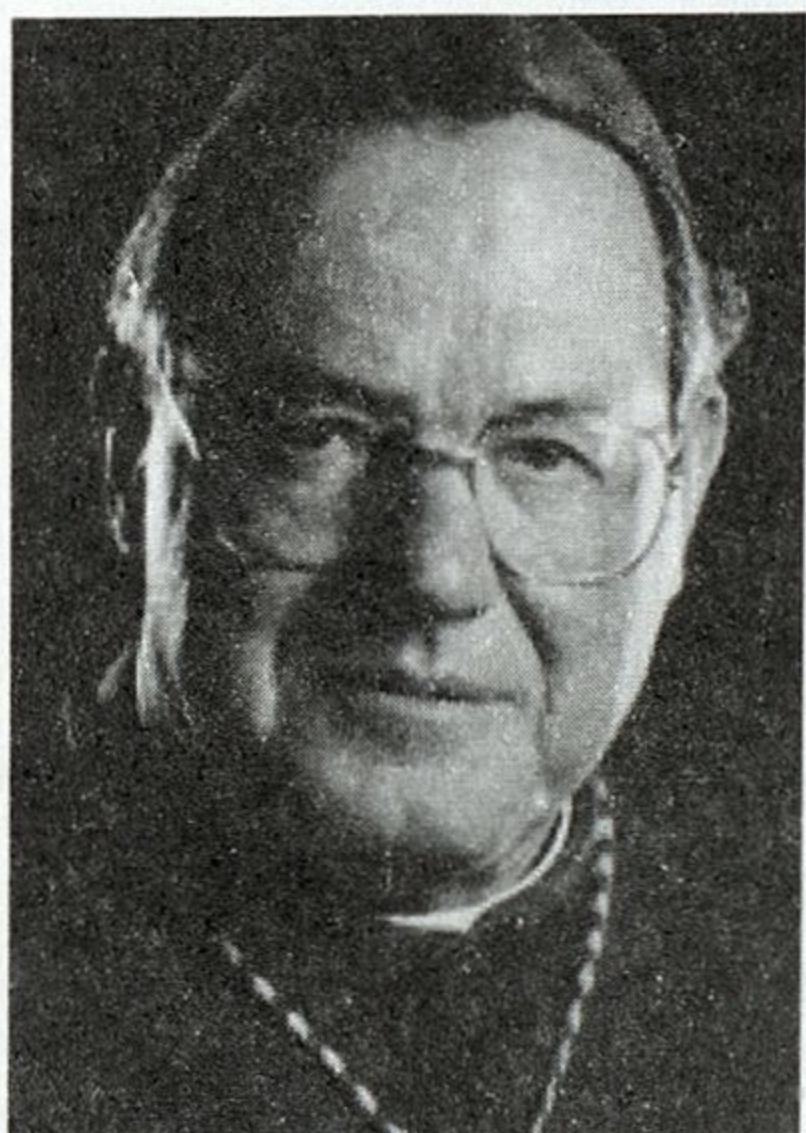
Temu zboru ustvarjalcev iz najrazličnejših področij se je prekmalu pridružil režiser *Blaž Miklič*, rojen na argentinskih tleh, ki pa je zvesto in strokovno udejeval ideale in vrednote slovenskih zdomskih povojnih Slovencev - predvsem na odrskih deskah do zadnjega trenutka svojega življenja. V večnosti se je pridružil priznanemu kolegu - režiserju, pisatelju in vsestranskemu kulturnemu delavcu *Mihu Gaserju*.

Vladar naših življenj je tudi odločil uro odhoda v večnost dveh naših pomembnih in talentiranih članov iz duhovniških vrst: filozofa in teologa *dr. Alojzija Kukovice* in literata, filozofa *dr. Branka Rozmana*. V Kanadi pa je odšel po večno plačilo upokojeni torontski nadškof kardinal *dr. Alojzij Ambrožič*, ki je zapustil za seboj bogato delo na najrazličnejših področjih Kanadi in Sloveniji v ponos.

V tem zadnjem obdobju pa je odšel v večnost tudi naš dragi podporni član *dr. Jože Bernik*, ki je vedno spremljal delovanje celotne naše skupnosti in jo moralno podpiral ter kadar je ugotovil, da je to potrebno, tudi gmotno priskočil na pomoč.

Ti kratki spominski življenjepisi so skopi, preskromni, nepopolni; upamo, da se bodo strokovnjaki potomcev Slovencev v zdomstvu, zamejstvu in pa Slovenci iz matične domovine še naprej zanimali za te osebnosti, se želeli poglobiti v njihovo življenje s preučevanjem gradiva s katerim razpolagajo naše ustanove in arhivi ter jih postavili na mesto, ki jim pripada pri gradnji Slovenije.

Medtem pa jih tisti, ki smo jih poznali osebno ali pa smo zasledovali njihovo delo po informacijah, ohranjamo v lepem in hvaležnem spominu za vse, kar so naredili za Slovenijo in za boljši svet.

**KARDINAL
ALOJZIJ AMBROŽIČ**

(Dobrova, 1930 -
Toronto, 2012)

Krstna knjiga župnije Dobrova za leto 1930 ima pod redno številko 2 ob datumu 27. januar 1930 zapisano ime Alojzij, sin Alojzija Ambrožiča in Helene roj. Peča. Nekaj ur porojstvu sta namreč botra Ivan Guzelj in njegova žena Marija v farno cerkev iz »Žirovnikovega grabnja« iz vasi Gabrje prinesla Trnovčevega drugega otroka, malega Lojzeta, da ga je krstil dobrovski kaplan Franc Mozetič. Krstna knjiga ima pod rubriko »Opombe« danes zapolnjen že ves prostor, saj se je v njegovem življenju nabralo toliko stvari, da za nove podatke ni več prostora.

Alojzij Ambrožič se je rodil v družini malega posestnika v vasi Gabrje, ki leži ob cesti iz Dobrove v Polhov Gradec. Oče je bil ugleden veljak, zelo podjeten

in sposoben. Imel je kmetijo, zraven pa mu je še uspelo zgraditi trgovino z gostilno. Zato je bilna »udaru« med drugo svetovno vojno. Partizanskim napadom na italijanske vojake je maja 1942 sledilo kruto maščevanje. Pred zid so Italijani, potem ko so požgali sosedovo domačijo, postavili tudi Trnovčevo družino. Le očetova okorno izrečena prošnja v italijanščini jih je rešila smrti. Partizani so zato gledali Trnovčeve postrani in so zato družino že izbrali likvidatorja (sedaj naš argentinski rojak). Ta pa je Ambrožičeve vnaprej opozoril, kaj jih čaka, in sam pobegnil od partizanov. Ob takih grožnjah je jasno, da se je Ambrožičeva družina ob koncu vojne odločila za odhod na tuje.

Mladi Lojze je začel svoje šolanje v domači fari, nižjo gimnazijo je obiskoval v Ljubljani, nato pa v begunskem taborišču v Spittalu ob Dravi. Leta 1948 se je vsa družina preselila. V naših arhivih je sicer zabeleženo, da so se vsi zapisali za nastanitev v Argentini, a prej je prišlo dovoljenje za vselitev v Kanado – in odšli so tja. Tam je Alojzij končal bogoslovje in bil 4. junija 1955 posvečen v duhovnika. Novo mašo je imel v slovenski župniji Marije Pomagaj.

Kot duhovnik torontske nadškofije je začel podiplomski študij na bibličnem inštitutu v Rimu in v Wurzburgu, kjer je doktoriral. Nato je poučeval Sveto pismo na teološki univerzi v Torontu, tam je pozneje postal tudi dekan in ravnatelj semenišča. Leta 1976 ga je papež Pavel VI. imenoval za naslovnega valabrijskega in pomožnega škofa v Torontu. Posvečen

je bil 27. maja v Torontu. Za svoje škofovsko geslo si je izbral besede »Jezus je Gospod«. Opravljal je tudi številne službe. Pri vsem tem ga je vodila ljubezen do Cerkve in zvestoba papežu. To je opazil tudi Janez Pavel II. In ga 22. maja 1986 imenoval za nadškofa pomočnika s pravico nasledstva torontskega nadškofa kardinala Carterja. 9. maja 1990 je za njim tudi uradno prevzel nadškofijo. 18. januarja 1998 je Janez Pavel II. Objavil njegovo imenovanje za kardinala in mu 21. Februarja istega leta v Rimu podelil biret. Čeprav je bil izbran za kardinala kot torontski nadškof, smo bili Slovenci tega imenovanja posebej veseli. Ko je pred osmi mi leti dopolnil 75 let je v skladu s cerkvenimi predpisi papežu ponudil odstop.

Dr. Alojzij Ambrožič svojega slovenstva ni nikoli skrival. To se je še posebej pokazalo ob napadu JLA na Slovenijo, ko je javno pozval kanadske oblasti in svetovno javnost k obrambi Slovenije in je tudi napel vse moči za njeno mednarodno priznanje. Večkrat je obiskal Slovenijo, nazadnje ob svoji zlati maši za veliki šmaren 2005. Takrat (14. avgusta) so mu na Dobrovi pripravili veliko praznovanje.

S hvaležnostjo se ga spominjamo. Zelo rad je imel Slovence v Argentini in nas tudi leta 1999 obiskal. Kot večletni član Slovenske kulturne akcije, s katero je po možnostih vedno obdržal stike, je takrat predaval v okviru naše ustanove.

Vedno je bil tudi zvest naročnik Svobodne Slovenije, ki jo je prebiral z navdušenjem. In kolikokrat je ta tednik tudi velikodušno podprl ob finančnih stiskah. V slovenski spomin se je zapisal kot drugi kardinal v naši zgodovini (za dr. Missio) in kot prvi slovenski kardinal, ki je volil papeža. Je prvi med dvema kardinaloma - drugi je dr. France Rode -, ki sta izšla iz vrst povojnih beguncev – žrtev komunizma, predvsem pa znan kot velik domoljub, ki je izjemno prispeval k priznanju in ugledu Slovenije v svetu. Svojo 80-letnico je praznoval 27. januarja 2010 v domu oskrbovancev. V torontski stolnici pa so imeli ta dan mašo po njegovem namenu. Odkar se je bil umaknil iz javnega življenja kanadske Cerkve in družbe in ko se je pojavila tudi bolezen, je preživel svoje dneve najraje v krogu najbližnjih sorodnikov.

Odšel je v večnost v Torontu 26. avgusta 2011.

DR. JOŽE BERNIK

(Škofja Loka, 1924 –
Trnovo pri Ljubljani, 2010)

Dr. Jože Bernik se je rodil 13. aprila 1924 v Puštalu pri Škofji Loki. Študiral je na klasični gimnaziji v Mariboru (1935-1938), potem pa na klasični gimnaziji v Ljubljani, kjer je tudi maturiral julija 1943. Za časa druge svetovne vojne je kot študent odšel z Gorenjskega v Ljubljano. Po končani gimnaziji v Ljubljani, se je vpisal na pravno fakulteto, ki pa so jo italijanski okupatorji aprila leta 1943 zaprli. Kot časnikar začetnik se je zaposlil pri Slovincu. Med drugo svetovno vojno je delal kot civilist v domobranskem centru. Maja 1945 je, po dvomesečnem gestapovskem zaporu, zaradi nasprotovanja sleherni diktaturi in totalitarizmu odšel v tujino. V Rimu je študiral novinarstvo in pravo, nadaljeval pa je študi ekonomije v Madridu. Bil je

med ustanovitelji Slovenskih katoliških akademikov v tujini. Kasneje je emigriral v ZDA, kjer je diplomiral iz mednarodne trgovine in leta 1960 doktoriral iz prava. V ZDA in Kanadi je bil soustanovitelj društva Sava (Slovenski akademiki v Ameriki). Bil je tudi navdušen sodelavec Društva slovenskih študij. Leta 1962 je bil sprejet v službo v mednarodnem farmacevtskem podjetju Abbott Laboratories, v bližini Chicaga, kjer je kmalu po zaposlitvi kot strokovnjak mednarodnega prava napredoval do direktorja za mednarodne posle in bil odgovoren za vse pravne zadeve v vseh državah.

Takoj po osamosvojitvi je uresničil svoje dolgoletne želje, vrnil se je v Slovenijo. V rodni domovini je začel aktivno in navdušeno nastopati v javnem življenju in tudi na političnem področju. Že prej pa je vložil mnogo prizadevanj, da je bila Slovenija priznana kot samostojna država, kar se je še prav posebno izkazalo ob obisku slovenskega predsednika vlade Lojzeta Peterleta. Leta 2002 je bil kot poslanec NSi govornik ob žalnem spominu v Kočevskem rogu. Na prošnjo Demosove vlade je leta 1991 sodeloval tudi kot svetovalec v vladnih skupinah. Med drugim se je zavzemal za demokratizacijo medijev. Bil je eden od pobudnikov Svetovnega slovenskega kongresa in njegov prvi podpredsednik, leta 1996 pa je bil izvoljen za predsednika SSK. To vlogo je odgovorno izvrševal do leta 2000, od takrat naprej pa je bil častni predsednik ustanove. Dr. Jože Bernik je bil tudi ustanovni član stranke NSi. Bil je tudi poslanec v

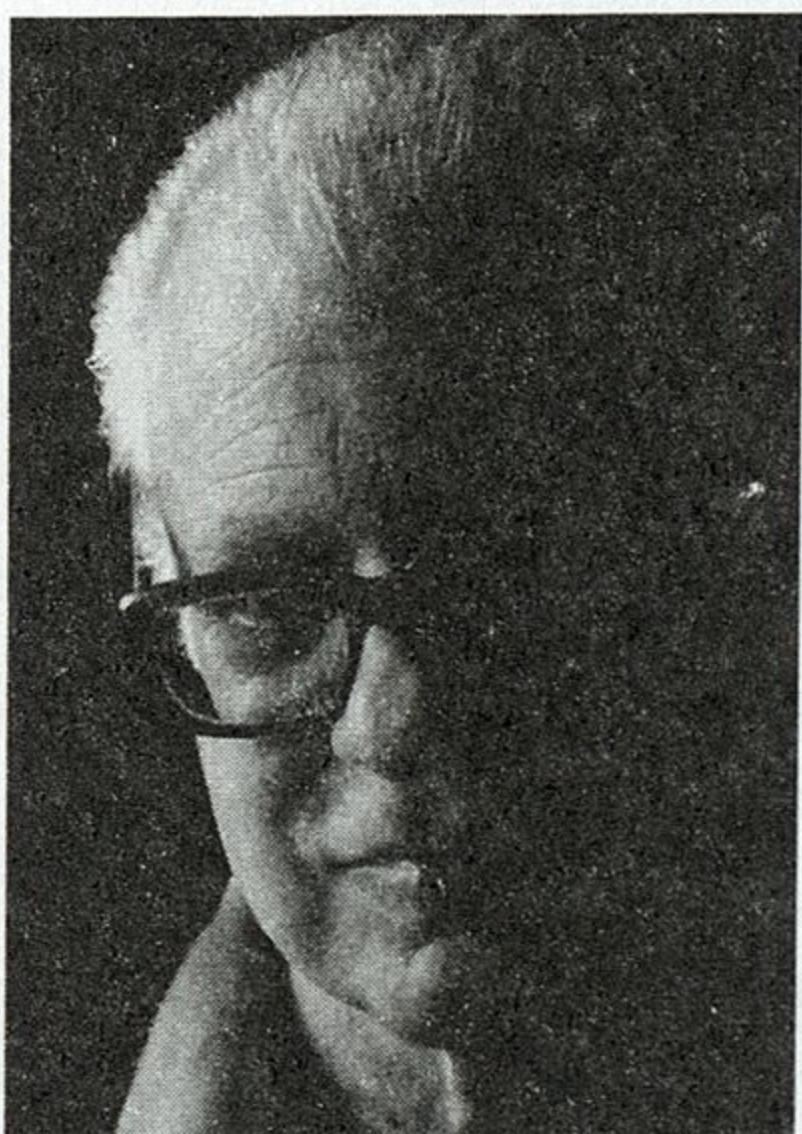
Državnem zboru Republike Slovenije, izvoljen na listi NSi v mandatu od leta 2000-2004.

Bil je odličen, iznajdljiv in sposoben vodja, hkrati pa izredno prijazen in preprost. Kot nekdanji politični izseljenec se je stalno boril za objektivni prikaz polpretekle zgodovine.

Dr. Jožeta Bernika so ob njegovi 80-letnici predlagali za najvišje slovensko odlikovanje Zlati znak svobode Republike Slovenije. To odlikovanje je prejel junija 2004. Dr. Bernik je vseskozi povezoval Slovence po svetu. Skupaj s soprogo zdravnico dr. Marijo Bernik sta stalno spodbujala in podpirala slovenske študente, ki jim je bilo njuno stanovanje v Chicagu na stežaj in pristrčno odprto. Večkrat je s svojo ženo obiskal rojake v Argentini.

Dr. Jože Bernik je bil izredno radodaren v vseh ozirih. Mi se ga še prav posebno spomnimo s hvaležnostjo kot podpornega člana Slovenske kulturne akcije, ki jo je stalno podpiral moralno in tudi materialno.

V petek, 14. oktobra 2000, je v 87. letu starosti zaspal v Gospodu. Zadnja leta je preživel s svojo ženo Marijo, zvesto in ljubeznivo življenjsko sopotnico, v domu sv. Janeza Krstnika v Trnovem pri Ljubljani.

TINE DEBELJAK ml.

(Ljubljana, 1936 –
Buenos Aires, 2013)

Valentin Bogumil Debeljak je bil rojen 25. avgusta 1936 v družini dr. Tineta Debeljaka in gospe Vere Remec. Njegovo otroštvo je kruto prizadela vojna, saj je moral oče leta 1945 bežati pred komunizmom in je mati s tremi otroki (sinom Tinetom, ter hčerkama Meto in Jožejko) ostala sama sredi sovražne povojne dobe. Družina se je znova sešla v Buenos Airesu leta 1954.

Tukaj se je Tine, ki je že v Ljubljani dokončal klasično gimnazijo, aktivno vključil v izseljenske dejavnosti. Vse ga je veselilo, najbolj pa družba vrstnikov. Zato je takoj vstopil v Slovensko katoliško akademsko društvo, v katerem je bil odbornik in pozneje tudi predsednik. Bil je vesele narave in je v skupino prinesel stare študentske navade.

Vključil se je v gledališko dejavnost. Bil je član Slovenskega gledališča Buenos Aires, nastopal v raznih igrah, sodeloval pri recitacijah, pa tudi prevajal in pisal odrske nastope. Pripravil je več besedil za naše skupinske proslave in tudi prizore ob raznih priložnostih. Naj posebej omenimo besedilo za avdiovizual Popotnik, ki ga je spisal za proslavo ob 25. obletnici SKAD-a. Rad je priskočil na pomoč s svojim znanjem in izkušnjo na vsako prošnjo naših krajevnih domov, kot lektor, pisatelj ali vsestranski sodelavec.

Bogastva svojega znanja in kulture pa ni ohranjal le zase. Rad ga je podal mlajšim generacijam. Trideset let je poučeval kot profesor na Slovenskem srednješolskem tečaju ravnatelja Marka Bajuka v Buenos Airesu. V sklopu tega tečaja je bil pobudnik in začetnik abiturientskih potovanj, ki jih je imenoval RAST (Roj abiturientov srednješolskega tečaja). Prve je usmeril v ljubljene Bariloche. S petošolci je tudi pripravljaval sedaj že uvedene almanahe. Kar trinajstim letnikom je botroval kot predmetni profesor, mentor in urednik. Nekaj časa je poučeval slovenščino tudi v Slovenskem podpornem društvu Triglav.

Zavzet kulturnik, je bil član in odbornik Slovenske kulturne akcije, kjer je vodil znanstveni in jezikovni oddelek. Več let je tudi urejal kulturno revijo Meddobje in sodeloval pri informativnem biltenu Glas. Bil je tudi

predavatelj pri kulturnih večerih SKA in govornik na Slovenskih dnevih, obletnicah in drugih prireditvah. V Sloveniji je sodeloval pri simpoziju o pokojnem očetu, ki je potekal v rodni Škofji Loki.

Tine Debeljak je bil čuteča duša, ki je našel izhod svojim čustvom v poeziji. Objavljal je v raznih medijih, bistveno v tedanji *Mladinski vezi* in v Meddobju. Izdal pa je tudi dve pesniški deli: *Pesmi iz pampe* (skupaj z Vinkom Rodetom) v okviru Mladinske vezi; ter *Prsti časa*, knjiga, ki je izšla v založbi Slovenske kulturne akcije.

Ko je tudi med nami potekal referendum za samostojno Slovenijo, je Tine vse glasovnice osebno ponesel v Ljubljano in jih tam slovesno predal vodilnim oblastem.

Najbolj pa je tudi Tine izstopal na področju častnikarstva. Že kot mlad študent je bil soustanovitelj in dolga leta sodelavec *Mladinske vezi*, pri kateri je okoli sebe zbiral vrsto mlajših sodelavcev, ki so bili potem pomembni kulturni dejavniki v slovenski skupnosti.

Kmalu ga je na tem mestu opazil g. Miloš Stare, ustanovitelj in lastnik tednika *Svobodna Slovenija* in ga povabil k sodelovanju. Njegovo globoko znanje slovenščine ga je postavilo na mesto lektorja, pa tudi sodelavca z raznimi članki. Ko je zaradi smrti celotne »stare garde« tednik zašel v težave, je prevzel vodstvo in bil nad dvajset let glavni urednik *Svobodne Slovenije*. Ko mu bolezen ni dovolila nadaljnjega urejanja je, kljub zdravstvenim težavam, še naprej sodeloval kot izvedenec za slovensko politiko.

Za vse svoje delo in zasluge je leta 2006 prejel priznanje Zedinjene Slovenije.

Pokojni Tine Debeljak je bil poročen s kulturno delavko in sedanjo predsednico Slovenske kulturne akcije Katico Cukjati.

Tine Debeljak je umrl 11. marca 2013 v Buenos Airesu.

BOŽIDAR FINK

(Litija, 1920 –
Buenos Aires, 2013)

Božidar Fink, eden izmed graditeljev in stebrov slovenske skupnosti v Argentini, se je rodil 30. avgusta 1920 v Litiji. Osnovno in srednjo šolo je obiskoval v Ljubljani in leta 1939 maturiral na klasični gimnaziji. Nato je študiral na pravni fakulteti univerze v Ljubljani in diplomiral leta 1943. Po diplomi je pripravljala specializiran doktorat iz kazenskega prava, ki ga ni mogel dokončati, ker je bilo prej ukinjeno delovanje univerze. Pri apelacijskem sodišču je opravljal sodno prakso kot sodniški pripravnik.

Ko je bil dijak, je bil član jezuitske Marijine kongregacije, še potem kot študent pa je bil pri mladcih Katoliške akcije, za katero je tehnično urejal glasilo *Mi mladi borci*. Ob začetku vojne se je prostovoljno prijavil v jugoslovansko vojsko in v Zagrebu doživel razpad. V času italijanske zasedbe je bil

več mesecev interniran v Gonarsu, potem se je pridružil vaškim stražam v Šentjoštu in Rovtah. Opravi je tudi podoficirski tečaj Slovenske legije. Domobranstvu se je pridružil prav kmalu po ustanovitvi in je bil kot sodni častnik - izslednik dodeljen bataljonu na Vrhniki, nato pa sodnemu oddelku Organizacijskega štaba v Ljubljani. Po umiku je v Vetrinju spremljal reagrupacijo domobranskih enot vse do vračanja, ki ga je bil obvarovan zaradi bolezni in prijateljev.

Prva begunska leta je preživel v taboriščih v Avstriji in Italiji. Tam je kot pravnik sodeloval pri organiziranju taboriščnega življenja. Na begunski gimnaziji je poučeval latinščino in matematiko ter bil član pevskega zbora. Tam se je tudi poročil in dobil prvega sina Andreja.

V Argentino se je priselil ločeno od družine, ker ga je zasledoval komunistični režim in se je moral čim prej umakniti iz Evrope. V novi domovini je pričel kot tovarniški vratar, med tem pa poučeval latinščino v zasebnem zavodu. Nato se je zaposlil v velikem cementnem podjetju, kjer je delal trideset let v raznih upravnih oddelkih in se tam tudi upokojil.

Pri vsem tem pa je stalno spremljal življenje slovenske skupnosti. Več let je pel v pevskem zboru Gallus, s sestrami nastopal v okviru »kvarteta Finkovih«, bil je odbornik in predsednik Slovenskega katoliškega akademskega starešinstva, pri I. katoliškem shodu v Argentini je vodil odsek za izobražence, pri II. shodu pa je bil vodja narodno - družbenega odseka.

Bil je tudi član zaupnega zbora zgodovinske SLS. Sodeloval je v skupini, ki je izdajala Zbornike znanstvenih razprav *Vrednote* ter je zanje pisal, potem pa je spemljal ustanavljanje Slovenske kulturne akcije in bil pozneje njen odbornik. V njej je deloval kot član glasbenega odseka s pevskimi nastopi ter v filozofskem odseku, s pisanjem v Glasu SKA ter številnimi predavanji.

Sodeloval je pri izdajanju polmesečnika *Sij slovenske svobode* ter je zanj pisal članke za idejno jasnost in uveljavljanje slovenske državne miselnosti. Nekateri govori in članki - tudi iz drugih publikacij - so bili leta 1999 izdani v knjigi *Na tujem v domovini* in leta 2006 v knjigi *Za notranjo osvoboditev Slovenije*.

Pri krovni organizaciji Zedinjena Slovenija je bil odbornik in šest let predsednik ter ji je pri argentinskih oblasteh pridobil pravno osebnost. Ob dvajsetletnici zdomstva je organiziral vidnejše javne nastope s časopišnimi članki in drugimi publikacijami, tiskovno konferenco, osrednjo umetniško prireditvijo in drugim.

Povsem pa naj bi omenili njegovo delovanje v ključnih trenutkih slovenske skupnosti, ko je prišlo do napetosti in trenja med osrednjim vodstvom in tedaj nastalimi krajevnimi Domovi. Tedaj je g. Fink dosegel soglasje med krajevnimi skupnostmi in Zedinjeno Slovenijo. Sporazum so podpisali 25. februarja 1962. Uredil je notranje razmerje in ustanovil Medorganizacijski svet, naš »izvršni senat«. Ta sistem še danes uspešno deluje in je podlaga enotnosti in soglasja v skupnosti. Za to delo je leta 2012 ob 50-letnici sporazuma prejel posebno priznanje krovnega društva.

V prvi dobi po osamosvojitvi je kot pooblaščenec Ministrstva za zunanje zadeve Republike Slovenije opravljal diplomatske in konzularne posle v Argentini in po koncu prejel častni znak svobode Republike Slovenije za prizadevanja za njeno mednarodno priznanje in uveljavljanje.

Poročen je bil z Valentino Kovač s katero sta imela šest otrok: Andreja, Marijo, Marka, Bernardo, Heleno in Veroniko.

S krščansko vdanostjo je prenašal hude posledice možganske kapi in odšel k Bogu po zaslužen plačilo 18. februarja 2013.

**MARIJA FINK
GERŽINIČEVA**

(Litija 1922 -
Buenos Aires 2011)

Rodila se je 18. julija 1922 v Litiji, v družini občinskega uradnika Ignacija in Nežike roj. Javornik. Ko je bila še zelo majhna se je družina preselila v Ljubljano. Stanovali so v »rdeči hiši«. Diplomirala je kot učiteljica na ljubljanskem učiteljskem študiju. Študirala je solo petje in violino na državnem konservatoriju in na Glasbeni Matici, pri prof. Foedrantspergovi; pa tudi privatno pri prof. Lohovi.

Kot violinistka je igrala v orkestru in imela vlogo prve violine. Že na učiteljskem študiju je vodila veliko skupino sošolk na pevskih nastopih. 16. letna je prvič dirigirala zbor deklet v Unionski dvorani. Pri istih letih je na njeno pobudo in pod njenim vodstvom začel nastopati »Tercet sester Fink«. Od avgusta 1938 do maja 1941 so redno vsakih 14 dni imele svoj program

na državnem radiu, katerega redne članice so bile. S klavirjem jih je spremljal prof. Marjan Lipovšek, v njegovi odsotnosti pa prof. Lucijan Marija Škerjanec ali prof. Slavko Mihelčič. Večkrat so s pevskimi vložki sodelovale pri radijskih igrah, pa tudi v Ljubljanski Drami. V »stekleni dvorani« na banovini so pele v pomoč domobranskim ranjencem. Na Balantičevem večeru v Drami je Tercet sester ob spremljanju viole in tenorista Janeza Lipuščka izvedel daljšo Osanovo kompozicijo, na Balantičev tekst. Med vojsko so pele tudi v Gorici, Postojni, na Vrhniki. Na prvih v Ljubljani izdelanih ploščah je bil posnet tercet (20 plošč; te so oddajali tudi v Trstu).

Leta 1944 je bila nastavljena z dekretom kot dirigentka osrednjega srednješolskega dekliškega zbora. Že je bil pripravljen koncert v Drami pa se je morala umakniti pred komunistično okupacijo Jugoslavije. Že begunka, so sestre nastopile v Vatikanskem radiu.

Kot begunka je študirala na visokih šolah v Rimu ter obiskovala konservatorij Santa Cecilia. Maestro Somma je tercet sester predstavil kot model za »musica dinsieme«. Tudi v Rimu je študirala dve leti časnikarstvo na »Istituto Internazionale Pro Deo« na Facolta di Giornalismo, specializzazioni: Radio - Cinema e Propaganda ideologica.

Leta 1948 je prispela v Argentino. Njeno prvo delo je bilo kot pospravljalica. Za tem je dobila službo kot učiteljica v šoli »Pereyra Iraola«. Nato je

bila nastavljena v podjetju »Orus«, kjer je delala do nekaj mesecev pred rojstvom njene prve hčerke.

Prva leta bivanja v Argentini je začela s poučevanjem Slovenskih otrok skupaj z direktorjem Antonom Oreharjem.

S kvartetom je imela oddajo na državnem radiu. Na tekmovanju na Radio Splendid je kvartet Fink med vokalnimi skupinami dobil 1° nagrado. Kot zmagovalci so se predstavili na televizijskem kanalu 7. Na natečaju solistov in vokalnih skupin je ponovno kvartet dosegel 1° mesto in zato imel koncert na univerzi del Museo Social Argentino. Sodelovala je pri zboru »Gallus« pod vodstvom dr. Julija Savellija in imela velikokrat solistično vlogo. Leta 1954 je postala redna članica pravkar ustanovljene Slovenske kulturne akcije, v glasbenem odseku. Sodelovala je pri gledaliških predstavah in koncertih s tercetom in kvartetom Fink. Koncertirali so tudi v najvažnejših dvoranh argentinske prestolnice (v dvorani Katoliške univerze, Birabén, v dvorani Argentinske znanstvene družbe, Museo Social Argentino, itd.). Leta 1965 je Kvartet Fink, pod okrovom Slovenske kulturne akcije, snemal ploščo. Leta 1966 je sodelovala in vodila snemanje plošče Slomškovih pesmi »Preljubo veselje, oj kje si doma?«, ki jo je naročil p. Odilo Hajnšek OFM. Delovala je tudi v argentinskih zborih »Coro de Santa Cecilia« in »Lagun Onak«.

Potem je začela s poučevanjem petja v Slovenski šoli na Pristavi, pozneje z Dekliškim zborom. Leta 1970 so se pridružili tudi fantje in tako je nastal Mladinski mešani zbor po katerem se je ustvaril Komorni mladinski mešani zbor, ki si je izbral ime Vokalna skupina »Karantanija«, ki je do konca žela ugled in veliko uspehov. Nekaj članov, kot Bernarda Fink, Marko Fink, Veronika Fink, Marija Alojzija Geržinič in Juan Vasle, je začelo s profesionalnim študijem petja in tako se je zbor razpustil.

Leta 1965 je začela delati v katoliški redovniški šoli »Sagrado Corazon« v Castelarju kot vzgojiteljica. Potem so jo namestili kot organizatorko in poslovodkinjo velike šolske knjižnice, kateri se je pozneje tudi dodal psihopedagoški kabinet in je tam delala do upokojitve leta 1986.

Leta 1952 se je poročila s prof. Alojzijem Geržiničem. Imela sta dve hčeri. Umrla je nenadoma v svojem domu, 27. aprila leta 2011 v Buenos Airesu.

MARTA FINK

(Ljubljana 1924 -
Buenos Aires 2011)

Rodila se je 19. februarja 1924 v Ljubljani, v družini občinskega uradnika Ignacija in Nežike roj. Javornik. Gimnazijo je opravila na Ljubljanskem učiteljišču. Študirala je petje na Glasbeni Matici pri prof. Fodrerspergovi. Nastopala je v Tercetu sester Fink, ko je bilo najstarejši šele 16. let. Od avgusta 1938 do maja 1941 so redno vsakih 14 dni imele svoj program na državnem radiu, čigar redne članice so bile. S klavirjem jih je spremljal prof. Marjan Lipovšek, v njegovi odsotnosti pa Lucijan Marija Škerjanec ali prof. Slavko Mihelčič. Večkrat so s pevskimi vložki sodelovale pri radijskih igrah, pa tudi v Ljubljanski Drami. V »stekleni dvorani« na banovini so pele v pomoč domobranskim ranjenecem. Na Balantičevem večeru v Drami je Tercet sester Fink ob spremljanju viole

in tenorista Janeza Lipuščka izvedel daljšo Osanovo kompozicijo, na Balantičev tekst. Med vojsko so pele tudi v Gorici, Postojni, na Vrhniki. Na prvih v Ljubljani izdelanih ploščah je bil posnet tercet (20 plošč; te so oddajali tudi v Trstu).

V začetku maja 1945 se je umaknila pred komunistično okupacijo. Že begunke so sestre nastopile v Vatikanskem radiu. V Rimu je obiskovala konservatorij »Santa Cecilia«. Maestro Somma je tercet predstavil kot model za »musica dinsieme«.

Leta 1948 je prispela v Argentino. Prvo delo, ki ga je dobila je bilo kot pospravljalca.

Sodelovala je pri zboru "Gallus" pod vodstvom dr. Julija Savellija. Izpopolnjevala se je v petju s prof. Gabrielo Moner in prof. Tino Bertini.

Leta 1954 je postala redna članica tedaj ustanovljene Slovenske kulturne akcije v glasbenem odseku, sodelovala pri gledaliških predstavah in koncertih s Tercetom in Kvartetom Fink. Koncertirali so tudi v najvažnejših dvoranh argentinske prestolnice (v dvorani Katoliške univerze, Birabén, v dvorani znanstvene družbe, Museo Social Argentino, itd.).

Imeli so tudi oddajo na državnem radiu. Na tekmovanju na Radio Splendid je med vokalnimi skupinami Kvartet Finkovih dobil 1° nagrado. Kot zmagovalci so se predstavili na televizijskem kanalu 7. Na natečaju so-

listov in vokalnih skupin je ponovno Kvartet dosegel 1° mesto in zato imel koncert na univerzi del Museo Social Argentino.

Delovala je tudi v argentinskih zborih »Coro de Santa Cecilia« in »Lagun Onak«.

Leta 1965 je Kvartet Fink, pod okrovom Slovenske kulturne akcije, snemal ploščo. Leta 1966 je sodelovala pri snemanju plošče Slomškovih pesmi »Preljubo veselje, oj kje si doma?«, ki je naročil p. Odilo Hajnšek OFM.

Kar nekaj časa je vodila »Mladenke« na Slovenski Pristavi: spoznanje Slovenskih pesnikov in pisateljev; recitiranje Slovenskih poeziji; dobro vedenje; igre, itd.

Zaposlila se je v medicinskem laboratoriju »Elea«, kjer je delala dolga leta v uradu za osebje in se upokojila kot šefica tega oddelka.

Umrla je po dolgi bolezni 28. junija 2011 v Buenos Airesu.

NEDA FINK

(Ljubljana 1925 -
Buenos Aires 2014)

Rodila se je 14. septembra 1925 v Ljubljani v družini občinskega uradnika Ignacija in Nežike roj. Javornik. Stanovali so v »rdeči hiši«. Doštudirala je srednjo šolo na Klasični gimnaziji v Ljubljani.

Študirala je petje na Glasbeni Matici pri prof. Foedranspergovi. Nastopala je v Tercetu sester Fink, ko je bilo najstarejši šele 16. let. Od avgusta 1938 do maja 1941 so redno vsakih 14 dni imele svoj program na državnem radiu, čigar redne članice so bile. S klavirjem jih je spremljal prof. Marjan Lipovšek, v njegovi odsotnosti pa Lucijan Marija Škerjanec ali prof. Slavko Mihelčič.

Večkrat so s pevskimi vložki sodelovale pri radijskih igrah, pa tudi v Ljubljanski Drami. V »stekleni dvorani« na banovini so pele v pomoč domobranskim ranjen-

cem. Na Balantičevem večeru v Drami je tercet sester Fink ob spremljanju viole in tenorista Janeza Lipuščka izvedel daljšo Osanovo kompozicijo, na Balantičev tekst. Med vojsko so pele tudi v Gorici, Postojni, na Vrhniki. Na prvih v Ljubljani izdelanih ploščah je bil posnet tercet (20 plošč; te so oddajali tudi v Trstu).

V začetku maja 1945 se je umaknila pred komunistično okupacijo. Že begunke so sestre nastopile v Vatikanskem radiu. V Rimu je obiskovala konservatorij »Santa Cecilia«. Maestro Somma je tercet predstavil kot model za »musica dinsieme«.

Leta 1948 je prispela v Argentino. Prvo delo, ki ga je dobila je bilo kot pospravljalica. Pozneje je bila nastavljena v podjetju »Orus«. Kasneje je dobila službo v firmi »Flica«.

Sodelovala je pri zboru »Gallus« pod vodstvom dr. Julija Savellija. Izpopolnjevala se je v petju s prof. Gabrielo Moner in prof. Tino Bertini. Leta 1954 je postala redna članica tedaj ustanovljene Slovenske kulturne akcije v glasbenem odseku, sodelovala pri gledaliških predstavah in koncertih s Tercetom in Kvartetom Fink. Koncertirali so tudi v najvažnejših dvoranh argentinske prestolnice (v dvorani Katoliške univerze, Birabén, v dvorani znanstvene družbe, Museo Social Argentino, itd.).

Imeli so tudi oddajo na državnem radiu. Na tekmovanju na Radio Splendid je med vokalnimi skupinami Kvartet Finkovih dobil 1° nagrado. Kot zmagovalci so se predstavili na televizijskem kanalu 7. Na natečaju solistov in vokalnih skupin je ponovno kvartet dosegel 1° mesto in zato imel koncert na univerzi del Museo Social Argentino.

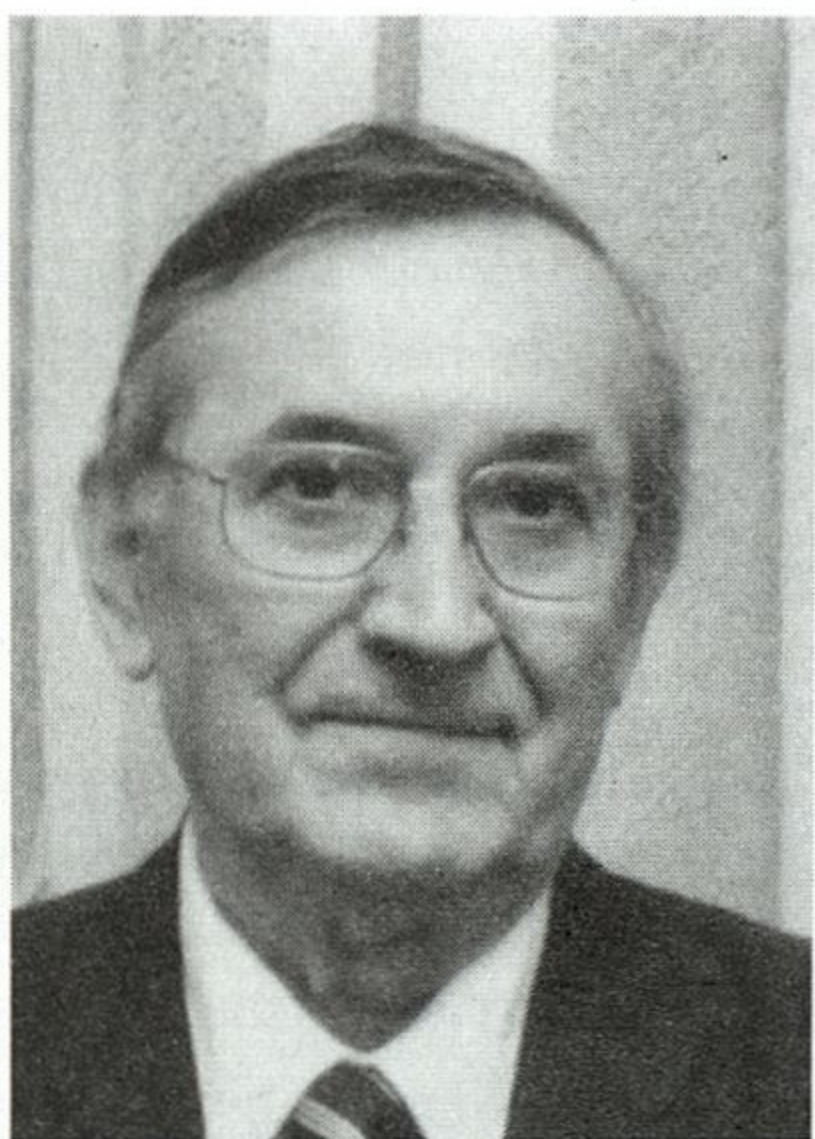
Delovala je tudi v argentinskih zborih »Coro de Santa Cecilia« in »Lagun Onak«.

Študirala je francoski jezik v »Alianza Francesa« in izpopolnila najprej elementarno šolo francoščine potem pa se višjo šolo.

Leta 1965 je Kvartet Fink, pod okrovom Slovenske kulturne akcije, snemal ploščo. Leta 1966 je sodelovala pri snemanju plošče Slomškovih pesmi »Preljubo veselje, oj kje si doma?«, ki je naročil p. Odilo Hajnšek OFM.

Dolga leta je delala v petrolejski francoski firmi »Flopetrol« kjer je dosegla visoko funkcijo v računovodskem oddelku in se tam upokojila.

Umrla je po kratki bolezni 23. maja 2014 v Buenos Airesu.

MIHA GASER

(Jesenice, 1935 –
Buenos Aires, 2010)

Režiser Miha Gaser se je rodil 7. septembra 1935 na Jesenicah. V Sloveniji se je družina večkrat selila. A po vojni in revoluciji je z demokratičnimi Slovenci odšla v begunstvo, v taborišča in končno v Argentino. Pot jih je peljala v Córdoba, malo potem mu je umrl oče. Študiral je v zavodu, kjer je dokončal šolo in se po devetih letih preselil v Buenos Aires. Tukaj se je takoj vključil v slovensko skupnost in sodeloval pri mladinskih organizacijah. Tam je spoznal Anko Savelli, s katero se je poročil. Ustvarila sta družino in Bog ju je obdaril s tremi sinovi.

Pokojni Miha je bil izredno aktiven pri delu v skupnosti. Vsa leta je bil navdušen član pevskega zbora Gallus. Bil je tudi član Slovenske kulturne akcije v gledališkem

odseku. V pristavskem odboru je bil dolga leta kulturni referent. Isto funkcijo je vršil tudi pri Zedinjeni Sloveniji. Kot Pristavčan je bil velik stebler društvu, spoštoval je vse in vsakega. Zaljubljen je bil še posebej v delček tega zemljišča na Pristavi, kjer je, še nedolgo rasel ombú. Morda je bil prav ta pobuda za mnoge igre, ki jih je postavil na veličastni oder.

Miha Gaser je bil namreč predvsem človek gledališča. Od vsega začetka se je posvetil igralski dejavnosti. Sodeloval je v igralskih skupinah z Jeločnikom, Borštnikom in drugimi. Kot igralec je bil njegov prvi nastop v igri »Plavž«. Bil je velik režiser, scenograf in dramaturg.

Naj naštejemo samo nekatere igre: »Kovačev študent« (1974 in 1987), »Trije vaški svetniki«, (1976), Molierov »Namišljeni bolnik« (1977) in prvo predstavo pod ombujem leta 1978, s čez sto nastopajočih Petričkovo »Ziljska ohcet«.

Poleg različnih proslav ob materinskih, mladinskih, Slovenskih in Pristavskih dnevih, ob dnevu slovenske državnosti, Miklavžu, božiču, jubilejih šole in spominskih slovesnostih v spomin povojnim žrtvam, je treba posebej omeniti veleuprizoritve pod ombujem: Brenkovo »Poslednje ustoličenje«, leta 1983; nadaljevalo pa se je leta 1984 z Davorina Petančiča »Naša Apostola«. Tisto leto je obljubil in potem tudi izpolnil nadaljevanje tega »ciklusa« ter tako je postavil na oder leta 1985 še »Kralj Svetopolk«. Potem je sledil »Jurij Kozjak« leta 1988 in končno leta 2005 še veliki odrski prikaz »Velika Puntarija«.

Leta 1980 je ustanovil in tudi oblikoval svoja besedila, samostojne humoristične skupine »Le Ludje«.

Med vsem tem je leta 1981 režiral v Slovenski hiši »Naša daritev« in leta 2006 za proslavo Kristusa Kralja »Luč z gora«. Ob 50. Obletnici skupnega mladinskega dne pa »Gorenjska ohcet«.

Leta 1977 smo se spominjali kronanja podobe brezjanske Marije Pomagaj, na Pristavi je pripravil in režiral odrski prikaz, nastopili so pristavki igralci in zbor Gallus.

Leta 1993 ob 40. Obletnici Prešernove šole, je tudi pripravil celoten program; imenoval ga je »Luči in sence«. Tako je tudi za 50. obletnico pripravil program, in ga naslovil »Spomini in dvomi«.

Miha se je posvetil tudi pisanju odrskih del. Leta 1982 je spisal in tudi režiral »Pri rdečem jelenu« in leta 2008 »Andražev norček«. Prešernova šola je leta 2006 uprizorila »Biserni diadem«.

Iz španščine je prevedel v slovenski jezik »V pričakovanju voza«, ki jo je uprizorila igralska skupina Slomškovega doma in z njo tudi gostovala v Sloveniji.

Za svoje delo je na praznik državnosti leta 2003 prejel priznanje Zedinjene Slovenije.

Pri vsem delu ga je zvesto spremljala, ga podpirala in z njim sodelovala njegova žena gospa Anka Savelli.

Pokojni je bil izredno aktiven član naše skupnosti, jo bogatil s svojim delom ter talente delil tudi s sodelavci. Zapustil nas je v soboto, 31. julija 2010. Ni čudno, da je njegova smrt globoko odjeknila v vseh slovenskih skupnostih na področju Velikega Buenos Airesa. Nešteto sodelavcev, prijateljev in znancev ga je po stari slovenski navadi pokropilo, ko je ležal v krsti v pogrebnem zavodu. Prava množica iz vseh krajev se je zbrala v nedeljo, ko je bil že pokojni Miha zadnjikrat prisoten pri, slovenski maši na svoji ljubljeni Pristavi.

AVGUST HORVAT

(Ivanci 1920 –
Buenos Aires, 2012)

Avgust Horvat je bil rojen 21. februarja 1920 na Ivancih, župnija Bogaina.

Diplomiral je na Scuola Superiore di Studi Sociali, sede presso il Pontificio Ateneo Lateranense v Rimu.

Poklicno se je bil zaposlen kot analist investicijskih projektov in kontrole njihove realizacije.

Pred drugo svetovno vojno je bil poročevalec za Novice, Mursko Krajino in Slovenskega delavca. Med drugo svetovno vojno je sodeloval s članki za Kmetijske novice v Ljubljani. V begunstvu je izstopal po svojih člankih za Družabno pravdo v Rimu, članek za Demokracijo v Trstu, katere urednik je bil Andrej Uršič, pod psevdonimom.

Ko se je preselil v Buenos Aires je v zdomstvu sodeloval s članki v *Slovenski besedi*, *Delu in svetu*, (začasna priloga Svobodne Slovenije), *Družabni pravdi*, *Duhovnem življenju*, *Svobodni Sloveniji*, *Slovenski poti*, *Smer v Slovensko državo*, *Meddobju*, *Slovenskem svetu* ter v zborniku *Dom in svet* ter zborniku *Vrednote*.

V rokopisnem skladu NUK-a v Ljubljani sta v rokopisu dve knjigi in sicer *Gospodarski pomen dela* in *Demokracija v podjetju*. Dve Horvatovi brošuri sta izšli pri salezijanski založbi Knjižice v Trstu: *Na pravo pot* in *V skrbi za človeka*.

Vrsto let je bil član Slovenske kulturne akcije, v okviru katere je poleg številnih razprav sodeloval s tehtnimi predavanji iz področja sociologije. Zaradi svojih posebnih zaslug in poznanja družbenih tem je bil vrsto let vodja Sociološkega odseka SKA.

Vsa leta je imel stike s slovenskimi sociologi po svetu predvsem z znanim sociologom dr. Rudolfom Čuježem iz Kanade.

Umrli je 2012 na svojem domu v Haedu. Vsa leta zdomskega življenja morda ni zablestelo njegovo delo v polni luči, ker je bil v svojih prizadevanjih in delovanju vedno skromen. Odlikovali so ga marljivost, vztrajnost, zahtevnost do samega sebe, natančnost in odgovornost.

**ALEKSA
IVANC OLIVIERI**

(Ljubljana, 1916 –
Korzika, 2010)

Aleksa (ali Alexa) Ivanc Olivieri se je rodila v Ljubljani 1. avgusta 1916. Po končani maturi na meščanski šoli v Siški se je učila tekstilno oblikovanje. Po zlomu Jugoslavije leta 1941 se je vrnila v Ljubljano in obiskovala Goršetov večerni risarski tečaj, študirala pri Sternenu, risala pri Jakcu.

Leta 1944 je izdelala dvoje predlogov za jaslice po srednjeveških freskah. Ti predlogi niso izšli; za prvim se je izgubila sled, drugi je ohranjen v ljubljanski škofijski knjižnici. Po vojni je študirala eno leto v Beogradu pri profesorju Tobakoviču, potem pa v Ljubljani (Pengov, Stupica, Pregelj). Med reprodukcijami pomembnih slikarskih del, naj omenimo kopijo Jelovškove Svete Družine, ki je zdaj v brezjanski cerkvi. Diplomirala je leta 1950 na likovni

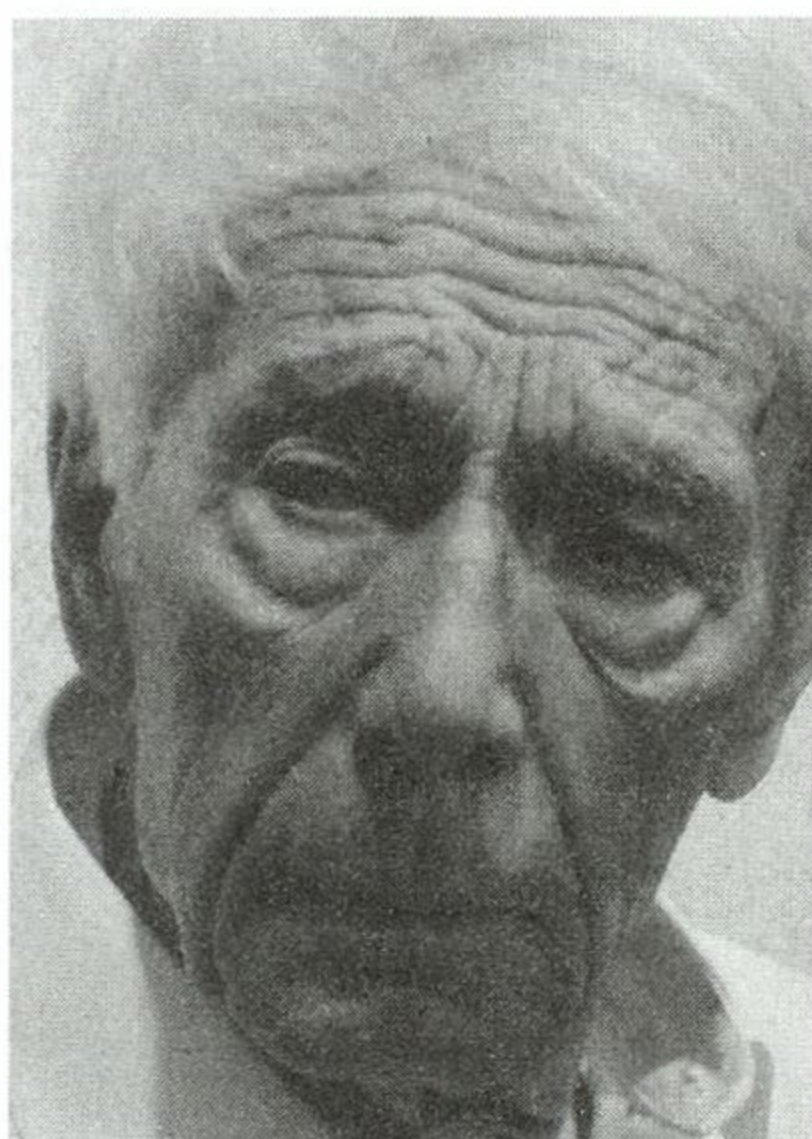
akademiji v Ljubljani in opravila specialko iz restavratorstva. Leta 1951 je v Ljubljani pripravila svojo prvo samostojno razstavo.

Ob obisku beneškega bienala leta 1952 se je odločila, da ostane v tujini. Živela in ustvarjala je v Italiji (1952 - 1954), v Parizu (1954 - 1961), v Afriki – predvsem v Maroku (1961 – 1964). Imela je mnogo samostojnih razstav v državah, v katerih je začasno živela in tudi v ZDA. Vendar so ji bila vsa vrata slovenskih galerij na domačih tleh zaprta; to je bila kazen za njeno izseljenstvo in za združenje s »sovražno emigracijo«, kot so takratne komunistične oblasti imenovala povojne begunske skupnosti. Kot je zapisal Gregor Batagelj »Kako ne, ko pa je umetnica »sodelovala« oziroma bila članica Slovenske kulturne akcije in se je s svojimi deli udeležila nekaterih skupinskih razstav slovenskih likovnih umetnikov po svetu in opremila nekaj knjig.«

Leta 1965 se je naselila na Korziki, kjer sta se postopoma spremenili vsebina in paleta njenih slik. Poročila se je z domačinom, s katerim sta živela v bukoličnem okolju tega otoka. Na Korziki je umrla 11. junija 2010 v 94. letu starosti in plodovitega umetniškega življenja. Slikarki se je ob njenem odhodu simbolično poklonilo Slovensko veleposlaništvo v Franciji. Pokopana je na pokopališču vasi Occiglione. V Ljubljani, v cerkvi sv. Frančiška v Siški, so 22. junija 2010 po daritvi sv. maše za rajnko Alekso, predstavili njeno življenjsko pot in umetniške stvaritve. Poklon je

vodila argentinska Slovenka Zalka Arnšek, ki je tudi vodila pripravo razstave leta 1996 in bila v pogostem stiku z umetnico.

Aleksa Ivanc Olivieri sodi med pomembne slovenske ustvarjalce, toda njeno delo je v Sloveniji malo poznano. Leta 1996 je Izseljensko društvo Slovenija v svetu v Zavodu Svetega Stanislava priredilo prvo razstavo njenih likovnih del po njenem odhodu v tujino leta 1952. Leto kasneje je doživela razstavo v galeriji Ars sacra v Mariboru. Umetnostni zgodovinar dr. Ivan Sedej je v razstavnem katalogu opozoril na izjemno kvaliteto delo slikarke - menil je, da sodi med najbolj zanimive slovenske iskalke drugačnega, nekonvencionalnega likovnega izraza v petdesetih in šestdesetih letih prejšnjega stoletja, pa tudi v vrsto zrelih umetnic, ki so se spontano odzvale na izzive historično naglaščenega postmodernizma. Likovni kritik dr. Ivan Sedej jo je poimenoval »*poetesa mediteranske klenosti in trpke monumentalnosti*.« Gre za slikarko, ki se naslanja na prvine ekspresionističnega in sodobnega slikarstva, ki še ostaja zvesta figuraliki, barvna paleta pa je zelo blizu barvnim odtenkom narave s Korzike in Krasa. Kot zanimivost lahko zabeležimo, da je leta 1999 na veliko platno naslikala 14 slik Križevega pota za cerkev sv. Martina v Doberdolu.

TED KRAMOLC

(Podgorica pri Šentvidu,
1926 - Toronto, 2013.)

Ted Kramolc se je rodil 27. marca 1922 v Podgorici pri Šentvidu v Ljubljani. Njegov oče je bil znameniti skladatelj, muzikolog in zbiralec ljudskih napevov Luka Kramolc. Pri Tedovih šestih letih se je družina preselila v Bežigrad. Pred svetovno vojno je študiral realko v Ljubljani. Že v tem obdobju ga je najbolj veselilo risanje, ki ga je učil Anton Kozelj. Posebno so ga navdušili za slikarski poklic kasnejši pedagogi France Košir, Nikolaj Omerza in Marij Pregelj. Po končani realki je Kramolc nadaljeval šolanje v Pragi. Zaradi vojne se je vpisal na arhitekturo pri Jožetu Plečniku (dobro leto). Leta 1940 je pričel z poukom pri Božidarju Jakcu. Obiskoval je razne zasebne slikarske šole tudi pri Matiji Šviglu, Mateju Stermenu in Marjanu Tršarju. Dvakrat je bil poslan

v koncentracijsko taborišče Gonars. Nadaljeval je izobraževanje pri kiparju Francetu Goršetu. Gorše je ustanovil risarsko šolo prav na pobudo Teda Kramolca in Marjana Tršarja.

Toge taborišča je delil z Nikolajem Pirnatom, bratoma Vidmar, Jakobom Savinškom in Marjanom Tršarjem. V Gonarsu so slovenski umetniki ustanovili slikarsko šolo in pripravili razne razstave. Ted Kramolc je imel svojo prvo samostojno slikarsko razstavo v podhodu Nebotičnika.

Pred vojno je šel na Koroško. V Spittalu se je preživljal z risanjem priložnostnih portretov britanskih vojakov in ilustriral knjige za taboriščne šole.

Odhod v Ameriko zaključi prvo njegovo ustvarjalno obdobje.

Julija 1948 je skupaj z bratom Nikom emigriral v Kanado in po nekaj letih dobil kanadsko državljanstvo. Prvo leto v Kanadi je trdo in ob vsakem vremenu delal na železnici. V srcu pa je vedno ostala želja po nadaljevanju umetniške poti, ki si jo je zarisal že v Sloveniji. Vpisal se je v znano šolo Ontario College of Art in po dveh letih diplomiral. Kasneje po poroki in rojstvu dvojčkov se je zaposlil v arhitekturnem biroju in se posvetil notranji arhitekturi ter projektiranju stanovanjskih in počitniških hiš. Po končanem študiju je dolgo opravljal delo oblikovalca notranje opreme v pomembnem kanadskem biroju Royal Trust. Vedno se je počutil razpet med mestnim življenjem in naravo. Zelo so ga zanimali odnosi med ljudmi in njihovi značaji, kar se pozna v njegovih črticah in short stories. Pisal je tudi pesmi, te pa večinoma v angleščini. Za objavo v našem tisku

jih je prevajal France Papež. Takoj, ko je pričel z ustvarjanjem na literarnem in likovnem področju, je postal tudi član Slovenske kulturne akcije. Njegove stvaritve je zaslediti v *Meddobju* in *Glasu SKA* in večkrat se je celo odzval na natečaje, ki jih je razpisala naša ustanova.

Kot pisatelj je njegova prva knjiga, ki jo je tudi sam ilustriral, izšla v taborišču Spittal na Koroškem z naslovom »*Pravljice*«. Po prihodu v Kanado so njegovo literaturo in ilustracije objavljali v *Meddobju*, *Koroški kroniki*, *Ameriški domovini*, *Zbornikih Svobodne Slovenije*, *Novem svetu*.

Božidar Kramolc je obdržal živo vez z domovino in slovenskim jezikom, zato je pisal kratke zgodbe in romane. Medtem, ko je bil v diaspori znan in cenjen, je v Sloveniji postal znan šele po osamosvojitvi. Veliko zaslug za njegovo ponovno rojstvo v domovini ima *Nova revija*, ki je izdala njegove romane ter direktorica ajdovske Pilonove galerije dr. Irene Mislej, ki ga je predstavila z obsežnimi razstavami in zapisi. Tako je gostovala razstava, ki jo je s slikarjem pripravila dr. Irene Mislej, maja 2011, v Ars galeriji na Travniku v Gorici. Odprtja se je udeležil sam slikar, ki je malo prej imel odmevno razstavo s posebnim kulturnim večerom v Pilonovi galeriji v Ajdovščini.

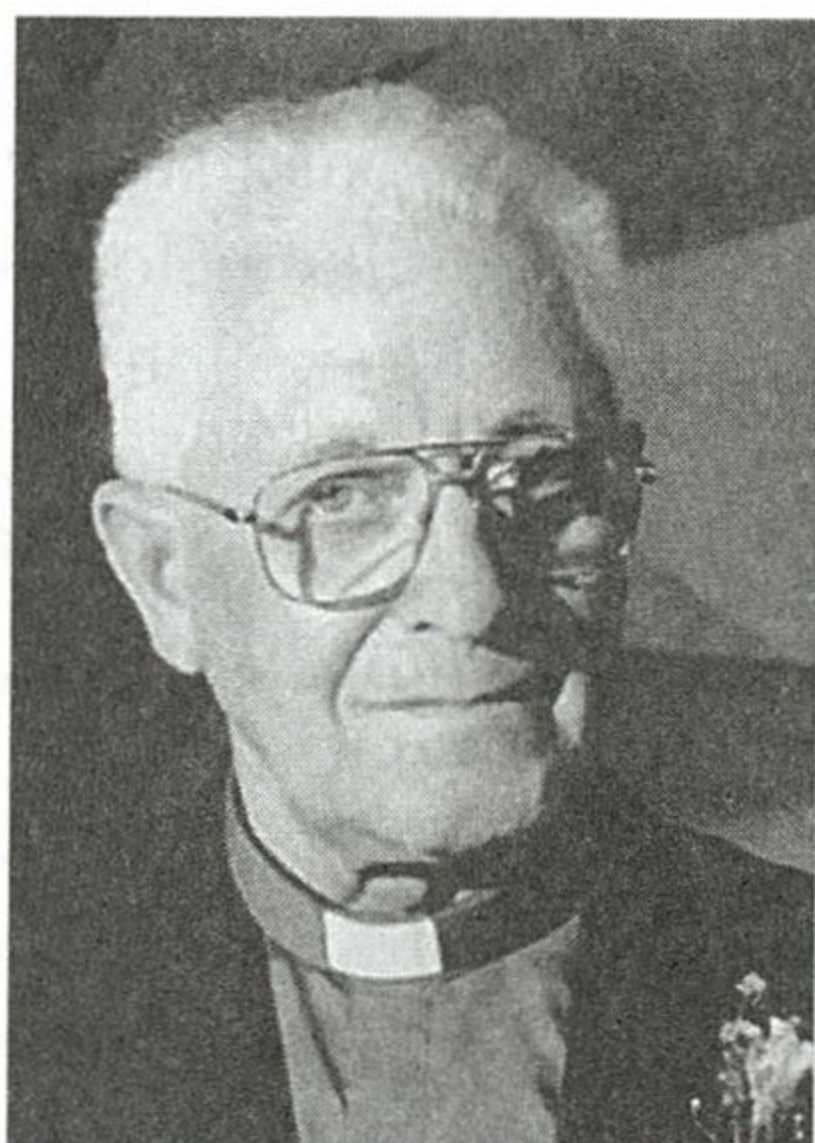
V Narodni univerzitetni knjižnici (NUK-u) je bila slikarska razstava ob 90-letnici rojstva Teda Kramolca iz Toronta. Ted Kramolc je bil slikar in pisatelj, zato so otvorili razstavo pod naslovom »*S peresom in čopičem*«.

Ted Kramolc je bil odličen slikar in risar; med drugimi likovnimi deli je razstavil tudi *Zadnjo večerjo*, na kateri je namesto apostolov okoli Kristusa umestil delavce. Na vprašanje, zakaj je naslikal umetniško delo s tako močno socialno sporočilnostjo, je Ted Kramolc povedal, da goji globoko spoštovanje do delavcev in težakov, ki niso imeli take sreče, kot sta jo imela z bratom, saj sta oba v Kanadi dokončala univerzo.

Njegova dela - slike in grafike - so uvrščene v najpomembnejše kanadske nacionalne likovne storitve.

Ted Kramolc je imel izredne risarske sposobnosti, imel je značilen slikovit in barvit slog, ki ima nekaj ameriškega pridiha. Slovenija ga je uradno začela spoznavati kot sposobnega pisatelja in slikarja šele po osamosvojitvi. Leta 1992 je izšla zbirka Kramolčevih kratkih zgodb *Podobe iz arhivov*: pozneje pa tudi njegova daljša prozna dela. Pri Novi reviji pa je izšel Kramolčev roman *Tango v svilenih coklah*, ki je bil nominiran za nagrado Kresnik. Pozneje pa so mu natiskali roman *Sol v grlu* s prvotnim naslovom *Karavana brez vprege*.

Ted Kramolc je umrl v Torontu, v 92. letu življenjske poti, 3. septembra 2013.

**DR. ALOJZIJ
KUKOVICA DJ**

(Devica Marija v Polju,
1926 – Buenos Aires, 2013)

Pokojni **pater dr. Alojzij Kukovica**, znan in priljubljen zaradi svoje goreče vere, predanosti duhovniški službi in stalne pripravljenosti za delo je odšel v večnost 31. julija leta 2013, prav na godovni dan svetega Ignacija Lojolskega, ustanovitelja Jezusove družbe, ki ji je pripadal z dušo in srcem.

Rojen je bil 22. junija 1926 v Devici Mariji v Polju. Skoraj še kot otrok je zapustil dom in v zavodu dokončal gimnazijska leta. Naslednji študij je prekinila vojna in mladi Lojze se je uvrstil med domobrance. Štiri njegovi bratje so utrpeli mučeniško smrt v rokah komunističnih krvnikov.

Po vojni se je pridružil beguncem in medtem, ko je njegova družina odšla v Ekvator in od tam naprej po svetu, se je pater Kukovica odločil za duhovniški poklic in se odpravil v Argentino. V slovenskem izseljen-

skem semenišču v San Luisu je bil 19. marca 1951 posvečen v duhovnika. Nadaljeval je študije in doktoriral leta 1953 v Adroqueju.

Leta 1957 je vstopil v Družbo Jezusovo, v kateri je z neverjetno aktivnostjo deloval dokler so mu dopuščale telesne moči. Bil je profesor cerkvenega prava in moralne teologije v jezuitskem semenišču Colegio Máximo v San Miguelu. Deloval je v jezuitski skupnosti Regina Martirum; urejal je *Glasnik Srca Jezusovega*; deloval je tudi v bednih naseljih in povsod oznanjal evangelij.

Enako ali pa še bolj aktivno se je udeleževal v slovenski skupnosti. Bil je prefekt in profesor slovenščine v Adroqueju, duhovni vodja tedanjega Slovenskega akademskega društva in član Akademskega starešinstva. Bil je član Slovenske kulturne akcije pri kateri je vrsto let vodil teološki in filozofski odsek. Tudi na Slovenskem srednješolskem tečaju ravnatelja Marka Bajuka je dolga leta deloval kot katehet. Na vabilo slovenskega dušnega pastirstva je prevzel dušno skrb najprej dolgo let v skupnosti na Slovenski Pristavi, zadnja leta pa, do konca svojih moči, v Našem domu v San Justu. Bolniki in starejši so bili njegova posebna skrb. In njegova zavzetost za duhovne vaje! Kot zvest sin svetega Ignacija Lojolskega je v tej pobožnosti videl temelj globokega krščanskega življenja. Vodil je nepregledno vrsto duhovnih vaj tako v slovenski skupnosti kot med domačini. Goreč spovednik in zavzet duhovni vodja je dejansko izgoreval v

delu »za večjo čast božjo«, kot navaja geslo jezuitskega reda. Poleg tega pa je bil v dveh obdobjih vicedelegat za slovensko dušno pastirstvo v Argentini. V letu 2010 je za svoje delo prejel priznanje Zedinjene Slovenije. Poleg vsega dela je vedno našel čas za pisanje. Pisal je knjige ter članke in razprave za naše publikacije, predvsem za *Duhovno življenje*. Imel je mnogo predavanj pri Slovenski kulturni akciji in objavljal eseje in spise v kulturni reviji *Meddobje* in v *Glasu Slovenske kulturne akcije*. Bil je eden izmed velikanov našega zdomskega filozofskega mišljenja. Vedno se je trudil, da bi v pisani besedi, zlasti pa s svojim življenjem in nastopom dokazal, da si vera in znanost ne nasprotujeta temveč dopolnjujeta.

**DR. NADISLAVA
LAHARNAR**

(Grebinje, 1919 –
Buenos Aires, 2012)

V mirnem nedeljskem popoldnevu, 29. julija 2012, je prestopila prag večnosti **dr. Nadislava Laharnar**. Rodila se je v Grebinju na Koroškem slovenskim staršem. Po mejnem sporazumu se je družina preselila v Maribor. V tem mestu je maturirala na Klasični gimnaziji leta 1938. V Mariboru je Nada preživela otroška leta in mladost. Večkrat je boleče omenila Jaroslava Kiklja, ubitega sošolca, že akademika, v Ljubljani leta 1942. Odlagala je željo napisati njegov življenjepis.

Leta 1943 je diplomirala na Filozofski fakulteti, kjer je dokončala klasične jezike. Na povabilo organizatorjev obnovljenega šolstva, ki je na Goriškem in Tržaškem že obstajalo pod staro Avstrijo, podpisano po odvetniku dr. Ivo Češniku, je odšla na prvo službeno mesto v Gorico. Prvo dobo

pod nemško okupacijo je bil ravnatelj dr. Jože Lavrenčič. Delovanje je bilo kmalu potem za nekaj mesecev prekinjeno, dokler ozemlje ni prišlo pod zavezniško upravo »Kranjci« so med tem odšli v taborišče v Italijo. V drugi dobi pod zavezniško upravo so se profesorji vrnili na svoja mesta. Takrat je dr. Nadislava Laharnar poleg poučevanja postala tudi podravnateljica Slovenske klasične gimnazije in Liceja v Gorici. Ko je 15. septembra 1947 po podpisu mirovne pogodbe v Gorici (mesto) pripadlo Italiji so »prišleki«, ki niso imeli italijanskega državljanstva, izgubili svoja mesta. Skupina slovenskih profesorjev je bila postavljena pred težko izbiro: ali v Jugoslavijo ali v emigracijo. Dr. Laharnar je izbrala zdomstvo. Celo življenje je ohranila prijateljske stike s kolegi iz Gorice, zlasti z dr. Vinkom Brumnom.

Leta 1948 je stopila na argentinska tla. Dobre sestre na Paternalu (Buenos Aires) predvsem usmiljenka-sestra Magdalena Gerzetič, so ji svetovale, naj odpotuje v notranjost države, Formozo, kjer bo lahko v nekaj letih ponovila vse obvezne stopnje šolske izobrazbe in tudi akademske. Vmes je tudi delala na občini in poučevala v Catamarci, Entre Riosu in nazadnje v Buenos Airesu vrsto let. Z železno voljo je dosegla, kar si je zastavila. Vsi pridobljeni naslovi so bili polni naporov, odrekanih, skrbi in nad. Nikdar ni klonila. Zadnji dve diplomi je prejela na univerzi El Salvador v Buenos Airesu. Oddahnila se je šele z zadnjim izpitom, ko je

uspešno branila z odliko doktorsko tezo (300 strani) v angleščini, samo eno leto pred devetdesetletnico rojstnega dne. Zagovarjala je tezo »Enotnost, identiteta in integracija evropske celine«, v kateri je trdila s tehničnimi dokazi, da sta nedvomno proglasitev sv. bratov Cirila in Metoda za sozavetnika Evrope (1985) in razširjenje Evropske unije na Vzhod (2004), v luči današnjega procesa evropske integracije dve strani močne povezave dogodka: Vzhod in Zahod v bistvu izhajata iz istih kulturnih korenin, čeprav ne nujno v istem časovnem razporedu.

V zadnjem času je imela vrsto predavanj pri raznih slovenskih ustanovah tudi pri Slovenski kulturni akciji. Bila je članica Slovenske kulturne akcije na zgodovinsko – družbenem področju.

DR. NADISLAVA
LAHARNA

(Gorizia, 1919 –
Buenos Aires, 2012)

BLAŽ MIKLIČ

(Buenos Aires, 1957 –
Buenos Aires, 2010)

*Pojdem, ko pride moj maj,
pojdem na rožne poljane,
kjer najdem vse svoje zbrane
od včeraj in kdo ve od kdaj.
Pojdem v kraj vseh krajev,
pojdem v maj vseh majev...
Ne kličite me nazaj!*
(Tone Kuntner)

Blaž Miklič se je rodil leta 1957 v Buenos Airesu slovenskim zavednim staršem, Jožetu Mikliču in Francki Krajnik. Argentinsko šolo je končal v župnijski šoli v San Justu. Vse sobote je obiskoval slovensko šolo Franceta Balantiča, kjer je še kot otrok razodeval svoje talente pri recitacijah in nastopih. Gimnazijo pa je dovršil v Slovenskem zavodu v Slovenski vasi. Zanimanje

za gledališče je še bolj občutil ob igranju prve igre, pri kateri je nastopil v slovenskem zavodu skupaj z drugimi študenti.

V slovenski skupnosti se je pred vsem udeleževal v Našem domu v San Justu. Bolj resno je začel nastopati pod režijo Frida Beznika v igri *Paul Claudela Ivana Arška na grmadi*. Vse, kar je pridobil pri tem režiserju in igralcu, mu je ostalo v spominu in se je k temu podzavestno vračal pri izvajanjih. Poleg njega je Blaž občudoval režisersko delovanje Nikolaja Jeločnika, kot velikega kulturnika in gledališčnika in režiserja ter igralca Marjana Villemporta. Najbolj pa je pogrešal prijatelja, režiserja in igralca Maksa Borštnika. Od vsakega se je nekaj naučil.

Zanimanje za režijo je občutil že ob prvi igri. Čutil je posebno željo, da je naštudiral ne samo vso igro, ampak tudi avtorjevo okolico in dobo, v kateri je živel, predvsem pa vloge značajev.

Tečaj, ki ga je v Buenos Airesu izvedel igralec in pesnik Tone Kuntner, je pustil tudi pri Blažu Mikliču svoje sledove, ko je poudarjal čustveni del recitacije. Obiskoval je tudi zelo zahtevno dramsko šolo za režiserje priznane argentinske gledališke umetnice, igralke in režiserke v Argentini Alejandre Boero.

Med drugimi odrskimi predstavami je režiral: *Ljubezen za bolezen*, *Veliki oder sveta* (Calderón de la Barca), *George Dandin ali Kaznovani soprog* (Moliere), *Slehernik* (Hugo von Hoffmansthal), *Striček Vanja* (Čehov) in

Martín Fierro (José Hernández). V njegovi režiji so bile predstavljene markskatere recitacije, otroške igre, velikonočne akademije in božični prizori ter domobranske proslave v Našem domu San Justo in v Slovenski hiši.

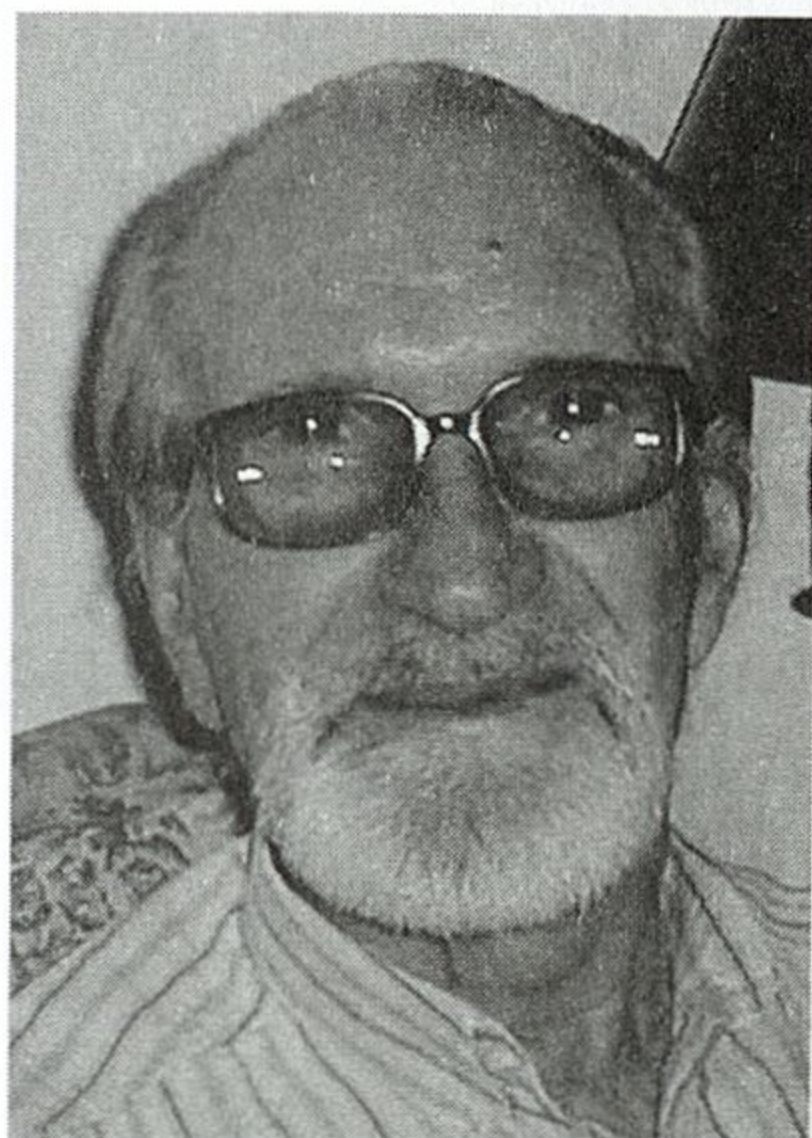
Zaradi bogatega in kvalitetnega delovanja v okviru slovenske skupnosti v Argentini je bil imenovan za člana gledališkega odseka Slovenske kulturne akcije in bil skozi tri leta tudi vodja gledališkega odseka.

Za svoje delo in zasluge v slovenski skupnosti je leta 2009 prejel priznanje Zedinjene Slovenije.

Že težko bolan, je do zadnjega pokazal močno voljo, požrtvovalnost ter se z vso vnemo lotil režije igre *Veliki oder sveta*. S to igro bi sanhuška igralska skupina nastopila tudi v raznih krajih v Sloveniji. Zavedajoč se svojega zdravstvenega stanja in z veliko mero odgovornosti, je hkrati z vajami pripravljajal sorežiserko Ivano Tekavec ... za vsak slučaj. Igra je bila izredno kvalitetno predstavljena v raznih krajih po Sloveniji en mesec po Blaževi smrti. Igralci so občutili, da je bil pri teh predstavah Blaž Miklič med njimi.

Po težki bolezni, proti kateri se je bojeval z vso vnemo in z globoko vero v Jezusa in Marijo ter nadaljeval z delom v skupnosti, nas je Blaž zapustil, 9. maja zjutraj. Odšel je k Bogu, k večnemu Plačniku prav na nedeljo, ko smo Slovenci romali k Materi Božji v Luján. Žalostna novica je pretresla vso skupnost. Ob krsti so se njegovi prijatelji in znanci poslovili s sv. mašo v dvorani Našega doma, kjer je pokojni Blaž preživel nešteto ur s pripravo iger, proslav, akademij in podobno.

Blaž Miklič ni bil samo režiser in igralec temveč človek izredno dobrega srca. Zadnja leta življenja je delil s ženo Marijo Paulo Martín in sinčkom Matejem Jožetom.

BRANKO REBOZOV

(Sevnica, 1926 –
Buenos Aires, 2013)

Branko Rebozov se je rodil 8. julija 1926. leta v Sevnici, kjer je končal 6 razredov ljudske šole; 7. in 8. razred pa je končal v Državnem deškem vzgajališču na Selu v Ljubljani, ki so ga vodili salezijanci. Prvo gimnazijo je napravil v Salezijanskem zavodu v Veržaju s prostimi izpiti v Murski Soboti. Malo maturo in del petega razreda pa je končal kot redni dijak na Državni moški realni gimnaziji na Rakovniku v Ljubljani, kjer je živel v internatu kot gojenec. Ob kapitulaciji fašistične Italije so ga partizani mobilizirali v svoje čete do njegovega pobega sredi novembra 1943. Od 1. januarja 1944 do umika čez Ljubelj v angleško ujetništvo v Vetrinju in do pobega iz njega tik pred zadnjim transportom v boljševiško Jugoslavijo, koncem maja 1945 je služil je

v domobranski vojski. V Avstriji in Italiji je bival v begunskih taboriščih. Maja 1948 je emigriral v Argentino in postal argentinski državljan.

V okviru Slovenske kulturne akcije je objavil v reviji Meddobje nekaj proze, pesmi in prevodov. Nekaj prispevkov je priobčil *Celovski in Ljubljanski zvon*. Poročil se je z Ljudmilo Drobnič s katero sta imela štiri otroke. Slovenska kulturna akcija in vsa skupnost mu dolgujeta priznanje za njegovo zvestobo kot sodelavcu, kulturniku, ki je stal do konca na okopih slovenstva v boju za zgodovinsko resnico in za prijaznejšo Slovenijo. Bil je naš član, prijatelj, sourednik Meddobja, spremljal je naše delo, pisal in objavljaj. Bil je stalna vez med SKA in NUK-om preko Rozine Švent. Malo pred predstavitvijo njegove *Pesmi* sem ga obiskal na domu, zelo tiho je govoril, jaz pa slabo slišal; tako da se je potem pošalil, da je bil pogovor gluhonemih.

Po tem se je Branku zdravje še poslabšalo in je predstavitev preklical. Katica Cukjati ga je le prepričala, da je dovolil, saj je bil večer že napovedan. Knjigo *Pesmi Črn Plamen* smo predstavili 1. septembra 2012 v Slovenski hiši. Na volji je bilo le pet izvodov, a vabilu akcije se je odzvalo lepo število rojakov. Naj se Branku oddolžim, čeprav z zamudo, s skromnim zapiskom, kot počastitev njegovemu spominu. Zapis morda ne odgovarja čisto dobesednemu predvajanemu v živo, a v glavnih mislih nedvomno. Zbirka *Pesmi Črn Plamen* je izšla kot samizdat. Na naslovnici je avtorjeva fotografija iz mladih let. V posvetilu beremo *Spomini slovenske domo-*

branske vojske ... res mi je Branko omenjal te pesmi kot domobranske. Zbirko je pripravil za tisk in jo izoblikoval sin Aleksander Borut. Izvemo, da je knjiga namenjena družini, sorodnikom, prijateljem in znancem, ne pa za prodajo. Na zavitkih platnic je strnjen avtorjev življenjepis.

Leitmotiv zbirke je revolucija na Slovenskem in posebno tragična zgodba slovenske narodne vojske, katere član je bil. V zbirki prevladuje tematika smrti, groze, nasilja, krivic. Tragika protikomunističnega tabora ga je zaznamovala kot travma. Pisanje mu je bila terapija, beseda ga zdravi. Boli ga izguba domovine, razočaran je nad svetom brez ljubezni.

Nezaslišan zločin genocida je tema, ki se ponavlja v mnogih pesmih, *Vest o izdaji, Kje so, da jih ni nazaj? Skupen grob, Jaz sem en sam velik grob, Mati čaka sina. ...* Potem naš eksodus: *Prihod v Argentino, Slovenki Dom na tujem, Zakaj se ne vrnem.* V pesmi *Lastovki* vzklikne: *Smrt srca je, ki v meni tli in žge, kot črn plamen.* (...) Pesmi so po večini pričevanjske. Sporočajo resnico o naši tragediji, ki nas je kot narod razdvojila in - žal - tudi pohabila. Mislim, da je v tem njena vrednost. Knjiga je ostra obtožba boljševiske revolucije - in tudi pričevanje o upravičenosti upora.

Črn plamen je, kot vem, edina Brankova pesniška zbirka. A pisal je tudi spomine; postal mi je na ogled prvo verzijo iz njegove domobranske dobe. Ne vem, če jih je mogel končati. Mnogo je prevajal. Eriko Poglajen za knjigo *Devet pomladi*. Gregorja Papeža v več kot sto pesmih; Gregorčičevo Soči; pesmi Spoon River Edgarda Lee Mastersa. Tudi kakšno mojo je prevedel. Da se mu oddolži, mu je Gregor Papež, prevedel *Neformalne pesmi*.

Kje je objavljaj? Največ v *Meddobju*, potem v *Zavezi*, v *Zvonu* in še kje. Veliko napisanega čaka na izbor in objavo. Omenil mi je, da ga je Rozina Švent priganjala naj le piše, da bo pozneje čas za loviti napake.

Branko Rebozov ponovno zatrobi v rog zgodovine: bil je domobranec in to mu je v čast. Bil je velik domoljub in poštenjak, kot vsi njegovi sobojevniki. V neki pesmi piše: *Ne vem ali je Bogu všeč moja vera, / ne vem, ali ganejo koga moje pesmi, / Vem, da v tem svetu brez ljubezni / umiram.*

A glej, kot avis fenix vstaja iz pepela in nam sporoča - v posvetilu: *Rad pel bi srečnemu življenju in ljubezni / pa upajoč v Boga moram peti smrti.*

Dragi Branko, počivaj v miru, kot si napovedal v pesmi: *na pampski ravni, / med samotnimi ombuji... / tu bom ležal in še mrtev mislil nate, domovina, / čakal tvoje ljubezni in tolažbe ...*

(VIR, Svobodna Slovenija, Buenos Aires, 1. avgusta 2013)

DR. BRANKO ROZMAN

(Bohinjska Bistrica, 1925 –
Ljubljana, 2011)

Rojen je bil v Bohinjski Bistrici, 31. marca 1925 in bil krščen v župnijski cerkvi sv. Nikolaja. Škofijsko klasično gimnazijo je obiskoval v Šentvidu in v Ljubljani maturiral leta 1944. Pred komunistično nevarnostjo se je moral z domobranci umakniti na Koroško maja 1945. Bogoslovne študije je opravil v Slovenskem begunskem semenišču; šel je skozi vse »postaje« našega semenišča: Praglia, Brixen in Bagnoli v Italiji ter San Luis in Adrogué v Argentini. V duhovnika ga je posvetil škof dr. Gregorij Rožman 13. januarja leta 1952 v cerkvi Marije Pomočnice kristjanov v Don Boscovem zavodu v Ramos Mejiji in bil vpisan v ljubljansko škofijo. Skupaj z njim je bilo tisti dan posvečenih enajst novomašnikov - domobrancev. Kasneje je škof Rožman

dejal, da je bil to eden najsrečnejših dni v njegovem življenju.

Služboval je najprej kot kaplan v Villa Dominico pri Buenos Airesu. Leta 1955 je na teološki fakulteti slovenskega semenišča dosegel doktorat iz teologije. Leta 1957 je postal prefekt v Rožmanovem zavodu v Adroguéju in v semenišču predavatelj pastoralne teologije, asketike in mistike, kateheze in pedagogike. Poučeval je tudi koralno petje in primerjalno veroslovje. V zavodu in slovenskem bogoslovju je bil tudi ekonom. V slovenskem dušnem pastirstvu je sodeloval kot voditelj duhovnih vaj, predaval je na duhovniških sestankih, pri SKAD-u in na sestankih fantovske zveze in dekliške organizacije. Leta 1966 je odšel v Evropo pomagat izseljenskim duhovnikom v Nemčiji. Naselil se je v Münchnu in prevzel vodstvo slovenske župnije. Sprejel je tudi nalogo urednika izseljenskega mesečnika *Naša luč* in ji ostal zvest do leta 1993. Skozi 27 let je uspešno postavljial drugo-našo izbiro proti tisku iz matične Slovenije, ki je prinašal med rojake le komunistično propagando.

Branko Rozman je že kot študent odkril v sebi hrepenenje po lepi besedi in posebej v svoji »argentinski« dobi začel pot literarnega ustvarjalca na več področjih. Bil je član literarnega odseka Slovenske kulturne akcije. Ukvarjal se je s pesništvom, leposlovjem in dramatiko. Izdal je pesniško zbirko *Na steni spi čas* (Rim 1954) in napisal tri drame, ki jih je uprizorila SKA v režiji Nikolaja Jeločnika: *Roka na steni* (1957), *Človek, ki je ubil Boga* (1959) in *Obsodili so Kristusa* (1962). Prevedel je dramo Diega Fabrija

Preiskava. Bil je sourednik Duhovnega življenja (1956-1966), pri katerem je sodeloval s članki verske vsebine, črticami in poezijami. Bil je sourednik Vestnika, sodeloval je pri Meddobju, Glasu SKA, Oznanilu, tedniku Svobodna Slovenija, Katoliških misijonih in pri duhovniški reviji Omnes unum.

Kot prefekt Rožmanovega zavoda je režiral igre in lutkovne predstave, z gojenci in sodelavci je pripravil vrsto uspelih prireditev: *En dan v zavodu* (1961), *Ob 10-letnici zavoda Preljubo veselje, oj, kje si doma* (1962), ob 1100. obletnici prihoda svetih bratov Cirila in Metoda med Slovane *Naša zgodba* (1963). Ob 20. obletnici vetrinjske tragedije sta z Nikom Jeločnikom pripravila besedilo za odrsko balado *Obsojen sem bil* (Fui condenado), za slovensko in argentinsko občinstvo - sodelovalo je 150 fantov in deklet (1965).

Po prihodu v Evropo je opustil literarno ustvarjanje in se posvetil osveščanju rojakov v domovini in po svetu o zločinih KPS med drugo svetovno vojno in po njej. Napisal je knjižico: Tomaž Kovač, *V Rogu ležijo pobiti* (Buenos Aires 1968) in izdal deli: Matjaž Klepec, *Teharje so tlakovane z našo krvjo* (Buenos Aires 1973) in pod psevdonimom Stane Kos (skupaj z Nikolajem Jeločnikom), sta izdala pomembno knjigo »*Stalinistična revolucija na Slovenskem*«.

Po upokojitvi leta 1991 se je vrnil v Slovenijo in še dolgo sodeloval pri tedniku Družina. Umrl je v Ljubljani 31. januarja 2011.

MARIJAN MAROLT

SLOVENSKA LIKOVNA UMETNOST V ZAMEJSTVU*

K temu delu o slovenski emigracijski umetnosti smo povabili tiste umetnike, ki so se že v domovini posvetili umetnosti in svojo umetnostno snovanje v tujini, v emigraciji nadaljevali in sicer ali v bistvu samo doma pridobljenim tehničnim znanjem ali pa tudi s še pozneje na tujem izpopolnjenim učenjem. Med prve bi prišteval kiparja Franceta Goršeta in slikarico Baro Remec, ki pa je sodelovanje pri tej publikaciji odklonila z razlogi, ki urednika niso mogli jasno prepričati. Ostali spadajo v drugo skupino, ker so pot v tujino izkoristili za izpopolnitev šolanja.

Živi pa v izseljenstvu že tudi tretja generacija, ki je pričela s sistematičnim umetnostnim študijem šele v tujini in jo na slovenstvo veže poleg drugega zlasti zbor slovenskih učiteljev iz prve in druge skupine. Ta tretja generacija že zasluži posebno obravnavanje.

Od prve in druge generacije se je morda še kdo v svetu uveljavil ali se obrtniško, poslovno utrdil, pa je opustil ali zrahljal svoje stike z ostalim slovenskim izseljenskim življenjem. Le-teh v tej zbirki ni. Prav tako ne onih, ki živijo neposredno v bližini domovine, in so po večini živeli izven jugoslovanske Slovenije že pred komunistično revolucijo.

Tu obravnavani slikarji in kiparji so obenem tisti, ki so se v teku 6 let obstoja SKA nekako priključili s svojim delom, stremljenjem te organizacije, sodelovali z raznimi razstavami in publiciranjem pri njenih podvigih ali drugače pomagali. SKA hoče s tem delom dati njihovem sodelovanju tudi skromen izraz zahvale.

Kratek pregled razvoja moderne slovenske upodabljajoče umetnosti bo tudi nam služil za umevanje delovanja izseljenskih ume-

* Odlomek iz knjige *Slovenska likovna umetnost v zamejstvu*, Marijan Marolt, oprema Ivan Bukovec, SKA, Buenos Aires, 1959.

tnikov. Vzporedno in nekako istočasno z moderno v literaturi in glasbi se je približno ob meni 19. in 20. stol. pojavil slovenski impresionizem, ki se je razvijal v višino še pozneje ob sožitju z novjšimi umetnostnimi tokovi. Nekoliko novjši in mlajši Vesnani bi mogli deloma biti nekakšni predhodniki ekspresionizma, kot sta bila Fran Tratnik in mlajši G. A. Kos. Pravi slovenski ekspresionizem pa je nastopil manifestativno na razstavah šele po prvi svetovni vojni. Ekspresionisti niso vedno enotno nastopali, niti se niso vsi oprijeli njihove reprezentance Kluba mladih, ki je bil bolj kratkotrajnega dejanskega življenja in ga je kmalu zamenjal Slovenski lik z deloma istimi umetniki. Slovenski lik je bil nekako organizacija nove stvarnosti, ki je bila programsko naperjena proti ekspresionistični poglobitvi slikarstva. Faza nove stvarnosti ni bila niti tako dolgotrajna, kot ekspresionizma, toda posledice njenega programatičnega pojava so bile dosti trajne. Realizem nove stvarnosti je kljub nekakšni opoziciji do ekspresionizma, ravno pridobitve tega ekspresionizma upošteval, priključili so se mu prav veljavni prejšnji ekspresionisti poleg nekaterih novih. Kot rojstno leto nove stvarnosti velja letnica 1925.

A že komaj tri leta pozneje, leta 1928 nastopi Četrta generacija tako proti ekspresionizmu kot proti novi stvarnosti. Problem slikarstva ji je predvsem problem barve. Pridružili so se ji spet deloma tudi oni, ki so spočetka sanjali o realizmu nove stvarnosti in zagrebške Zemlje. In prav iz Zagreba je ta četrta generacija dobila največ pobude. Predmet ji je nosilec barvnega izraza, lahko bi jo imenovali nekak poetični barvni realizem. Razpoloženje ima veliko veljavo, poseben študij velja odnosu barvnih ploskev med seboj. Značilna je izjava pokojnega Frana Pavlovca Francetu Steletu, da se stari impresionisti mladim lahko smejejo, ker se borijo za to, kar so oni že dosegli. V to smer se je nekako nagnil tudi G. A. Kos. Ne da bi katera izmed navedenih smeri umrla ali splahnela, se je slovenska upodablajoča umetnost gibala v glavnem po teh tirnicah še vse do konca 2. svetovne vojne in do odhoda beguncev v tujino.

France Gorše ni bil med vodilnimi umetniki v nobeni struji. Kot Meštrovičev učenec na zagrebški akademiji je bil do neke mere med ekspresionisti, kar pričajo njegove zgodnejše skulpture in zlasti risbe pa ilustracije. Bolj poznane so njegove realistične skulpture zrele dobe v tridesetih in štiridesetih letih in ne morejo mimo njegovega zasebnega ljubljanskega umetnostnega učitelja, kjer je vzgojil po-

membnega, v bistvu slikovitega emigranta Božidarja Kramolca in deloma Ivančevo. Zanimivo je, da se je v Ljubljani združil Gorše z mlajšim ekspresionistom Miho Malešem in s predvsem naturalističnim G. A. Kosom v skupino trojice, ki jih je vezala izključno kvaliteta in so vsi stali izven programskih združenj. Saj je bilo tudi Goršetovo prvenstvo med kiparji predrevolucijske Ljubljane skoraj nesporno. Mlajša Bara Remec prav tako ni bila med dejanskimi propagatorji kakšne programske smeri. Njen poglavitni učitelj na zagrebški akademiji je bil impresionist francoske šole prof. Becič, kakor ga je označila v intervjuju z go. Kraljevo v Meddobju I, 1-2.

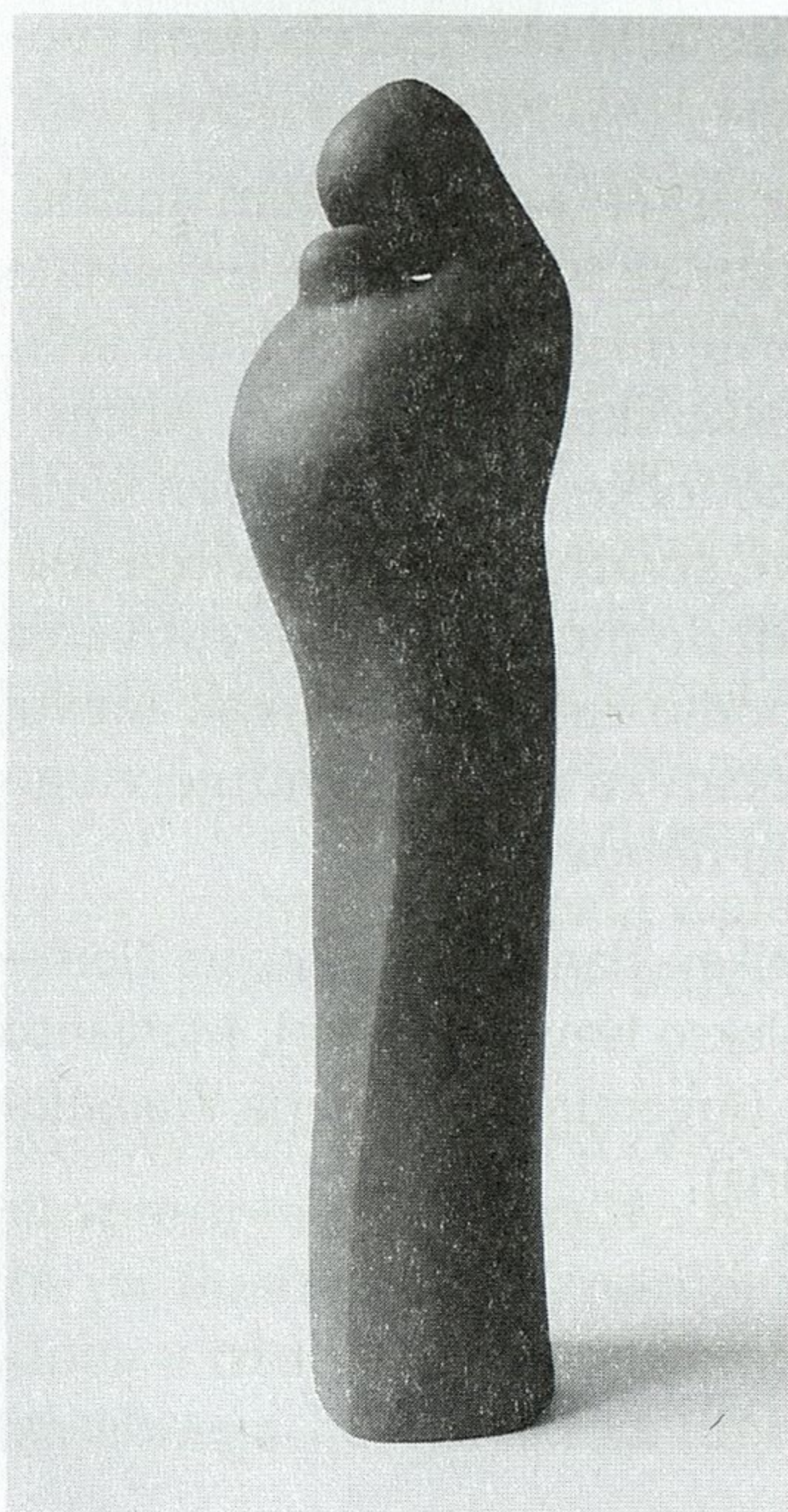
Najsi ta oznaka ni morda povsem pravilna, vendar kaže podobno vrednotenje čustvenega barvnega realizma kot zgoraj navedena Pavlovčeva izjava. Tako smo umetniško vlogo obeh dosedanjih vodilnih emigracijskih umetnikov, Goršeta in Remčeve, približno ugotovili in moremo reči, da se lepo ujema s sodobnim slovenskim umetnostim potekom v domovini pred 2. svetovno vojno.

Po analogiji med katoliško in protestantsko, zlasti nagrobno umetnostjo koncem 16. in še v začetku 17. stoletja, bi tudi za razvoj sedanje emigracijske in domače umetnosti po revoluciji lahko sodili, da med njima ne bi bilo bistvenih razlik, če bi obema bila dana svoboda ustvarjanja.

Niti Gorše, niti Bara Remec nista organizatorja v tem smislu, da bi pod svojim okriljem zbirala umetnike ter jih stilno usmerjala in vodila. Zato tudi ne moremo govoriti o kakšnem enotnem stilu emigracijske umetnosti. Za buenosaireško skupino Remec - Ahčin - Volovšek bi lahko naredili neko skupno točko, nekak soroden kompozicijski način v smislu tradicije nove stvarnosti in barvnega realizma, kjer je zlasti v začetku prišlo tudi do medsebojnega vplivanja in napredka. S kratkimi označbami bomo zato obravnavali razvoj vsakega umetnika posebej, osebno, dočim za njegovo zadnjo vlogo in pomen govorijo v prvi vrsti posnetki njihovih del.

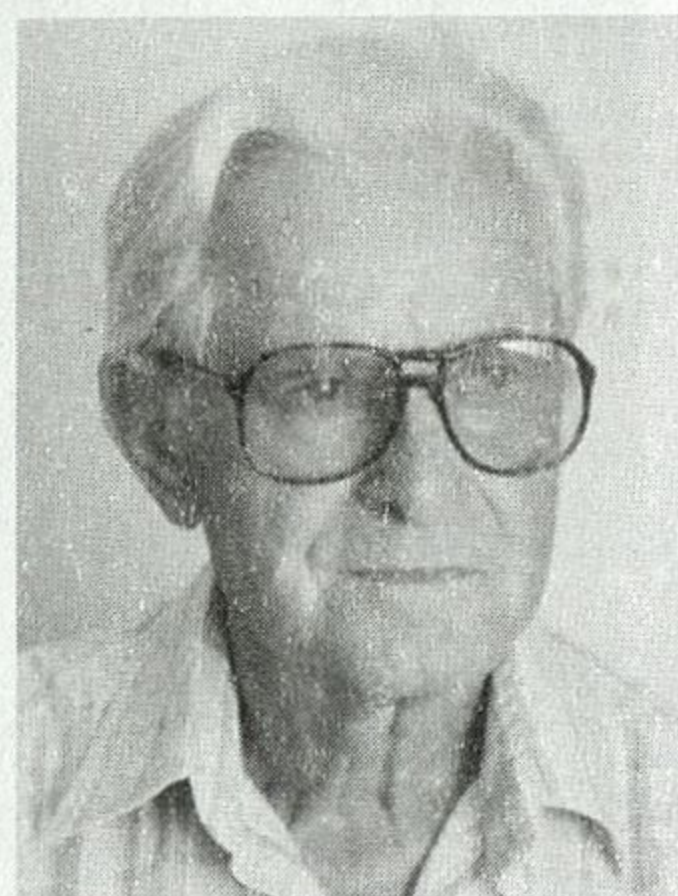
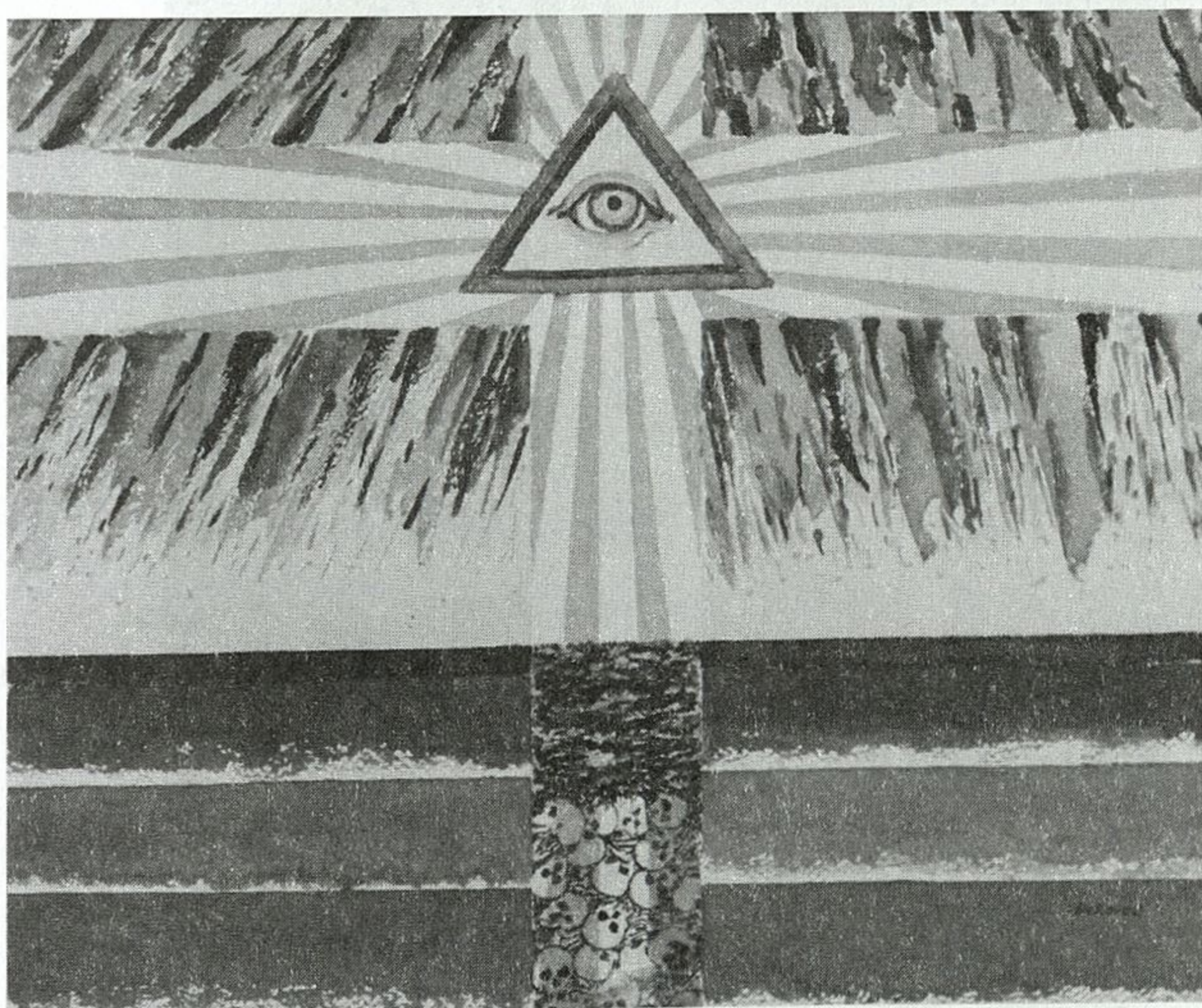
Avtor nato obravnava sledeče umetnike - člane SKA: Franceta Goršeta (ZDA), Baro Remec (Argentina), Alekso Ivanc (Maroko), Marijanco Savinšek (Francija), Franceta Ahčina (Argentina), Božidarja Kramolca (Kanada) in Milana Volovška (Argentina).

FRANCE AHČIN
Mati z otrokom

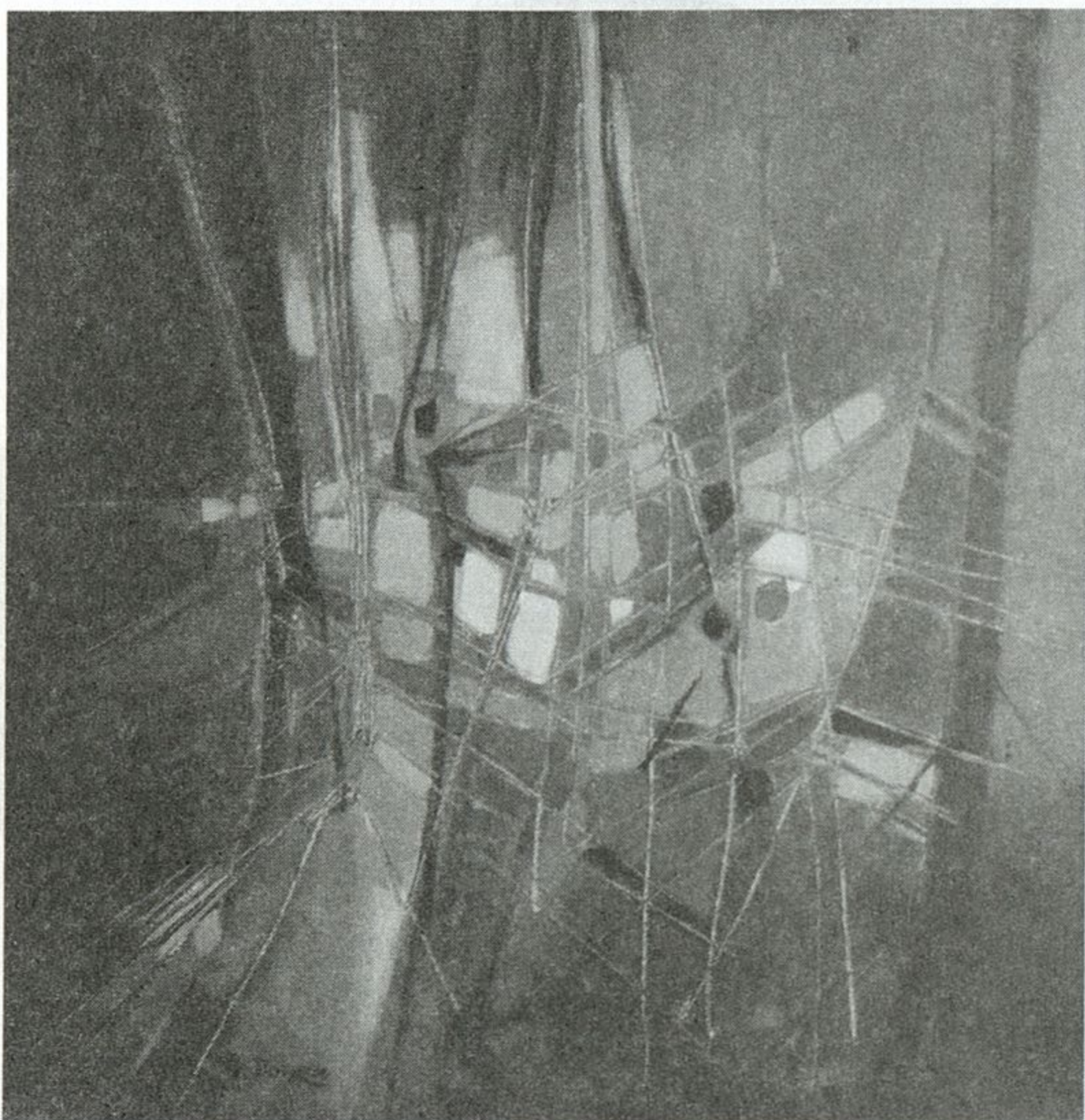

ZALKA ARNŠEK
Uspavanka,
črna žgana glina, 2007

**LAURA BAVDEK
ANTONIO**
El mensajero,
olje.

IVAN BUKOVEC
Gospod, usmili se nas!,
akvarela, 2014

ANDREJA DOLINAR
Nove oblike.

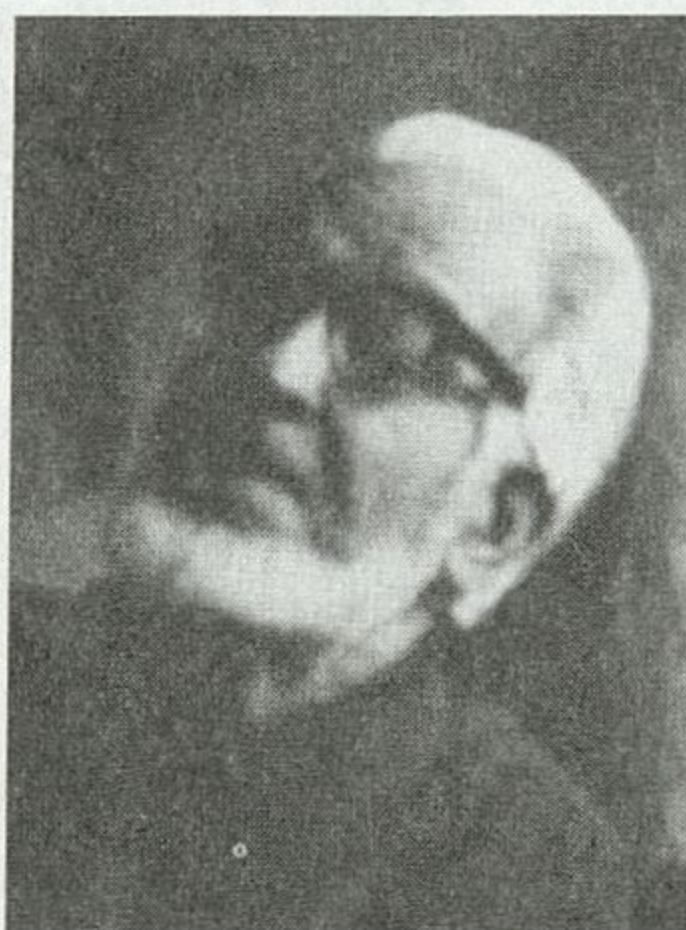

MARJETA DOLINAR
Huda jama 1,
kreda.

FRANCE GORŠE
Dve materi.

CECILIJA GRBEC
Otroška igra.

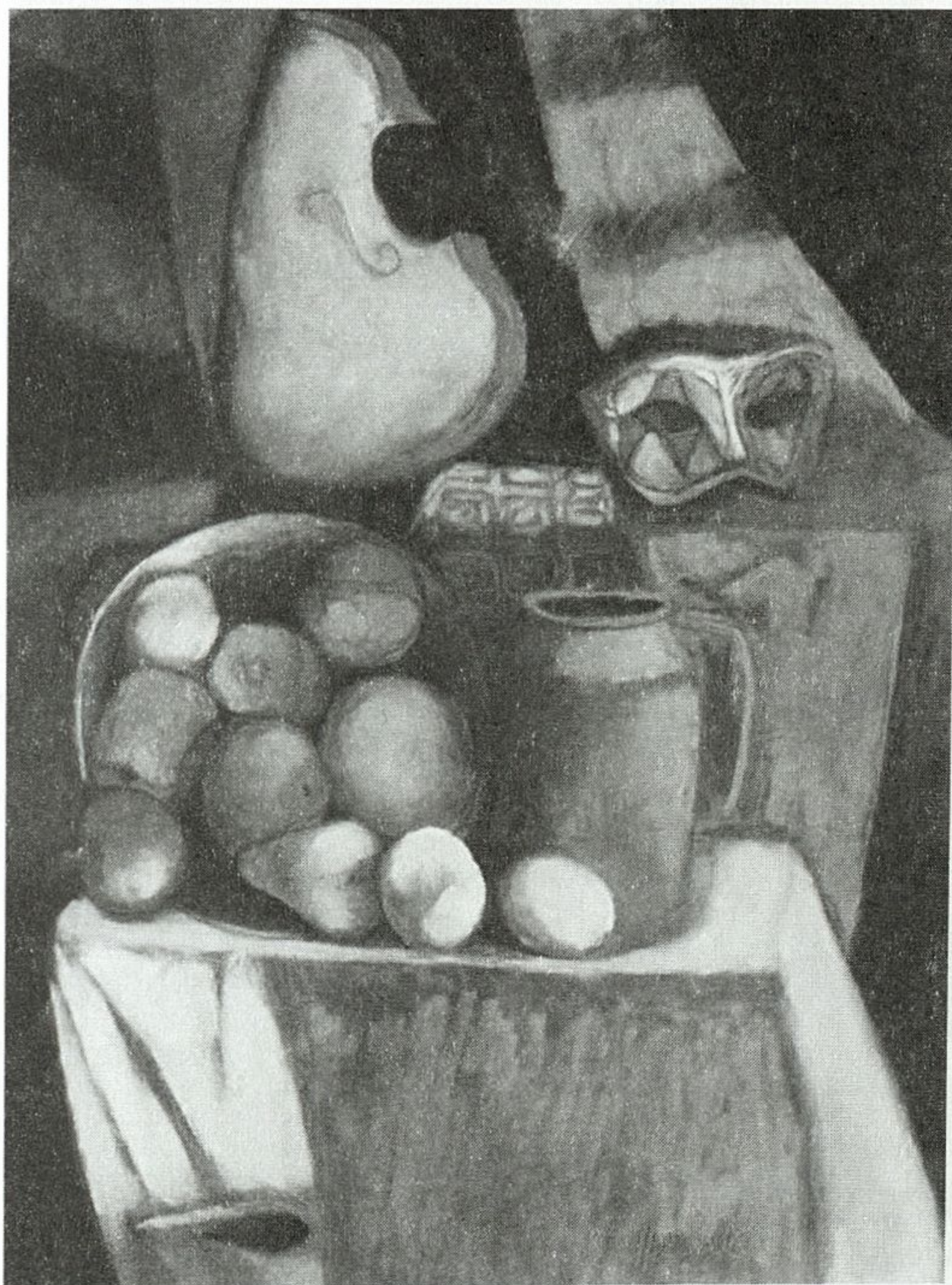

MARJAN GRUM
Kovinaste vrtnice.

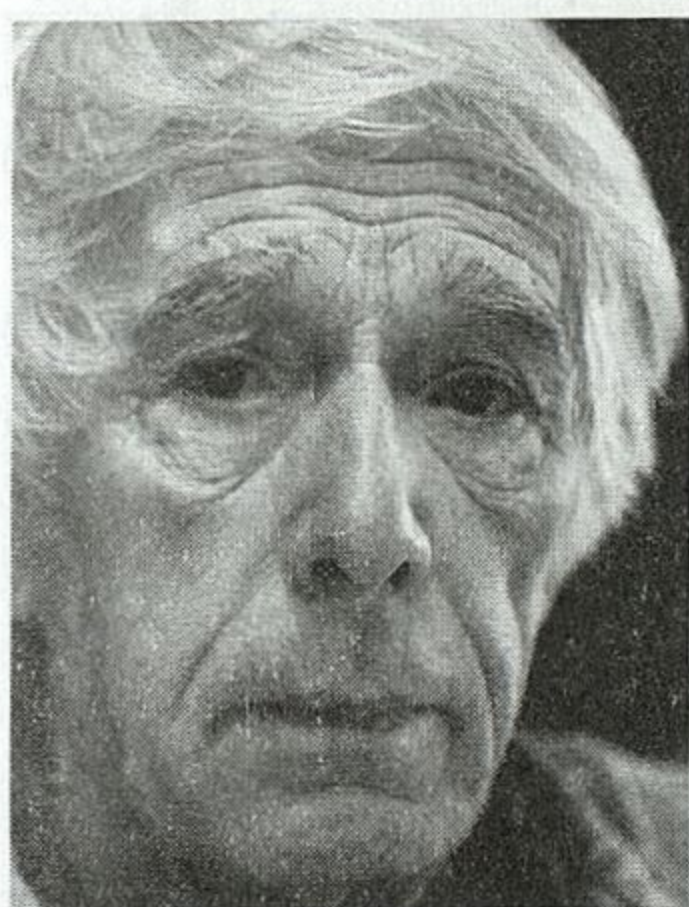
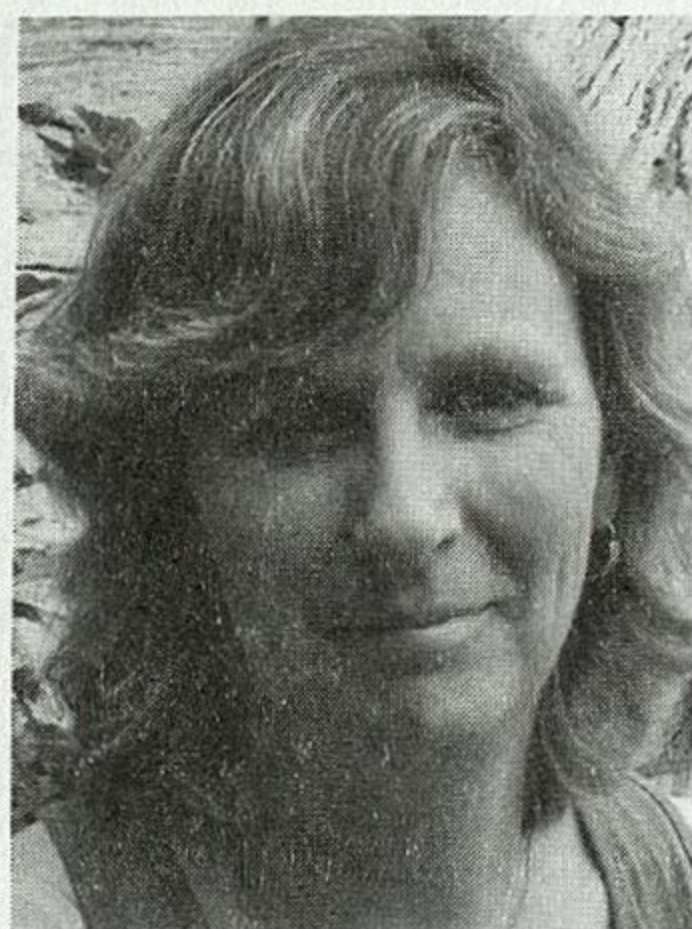

**ALEKSA
IVANC OLIVIERI**
Rojstvo luči,
olje.

HELENA KLEMENC
*Violina, maska in
sadje.*

TED KRAMOLC
Avtoportret.

TONE KRŽIŠNIK
Šopek.

DANIEL LEBER
*Nenavadna stvar,
novi obredi,
olje na lesu.*

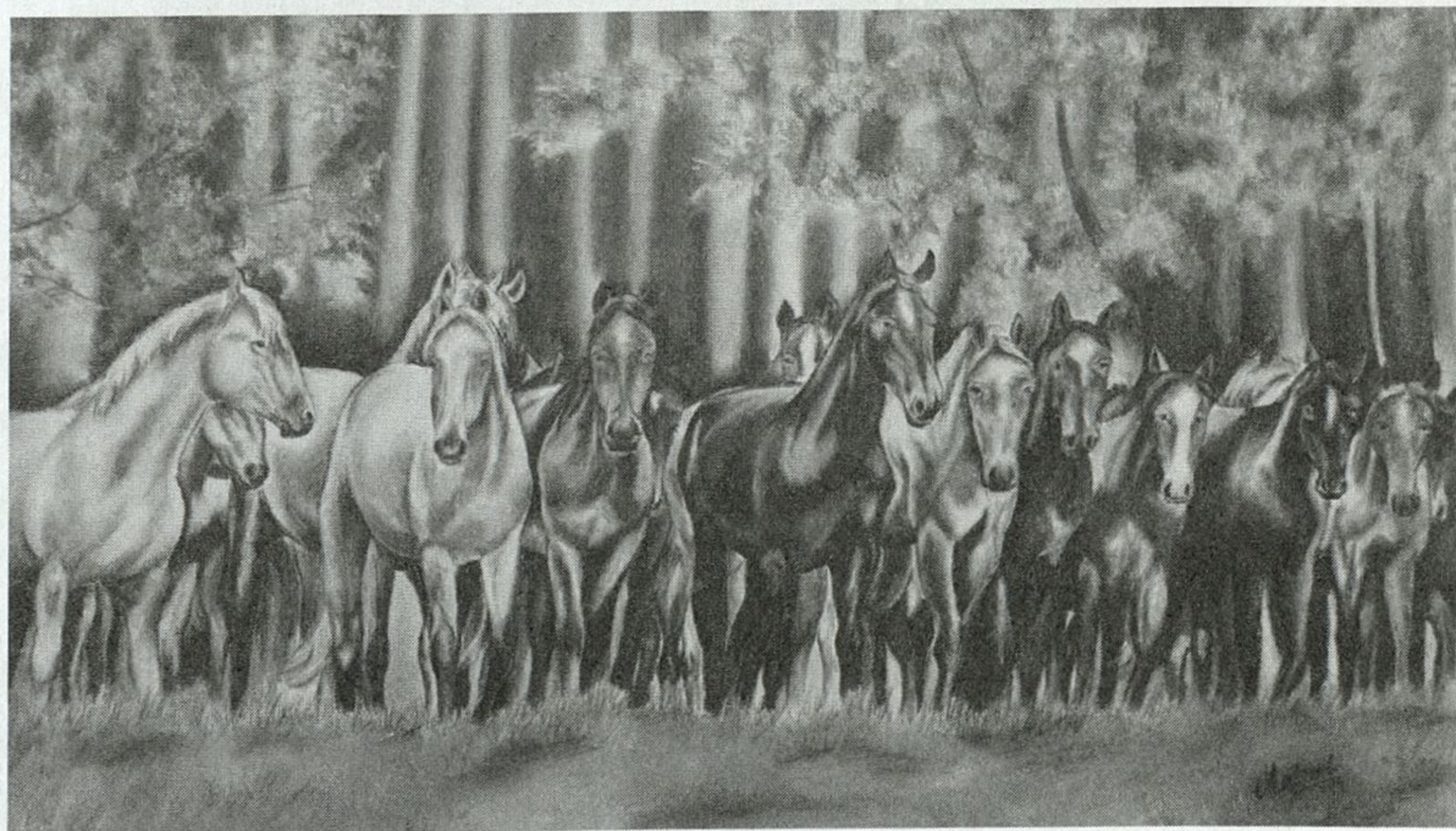

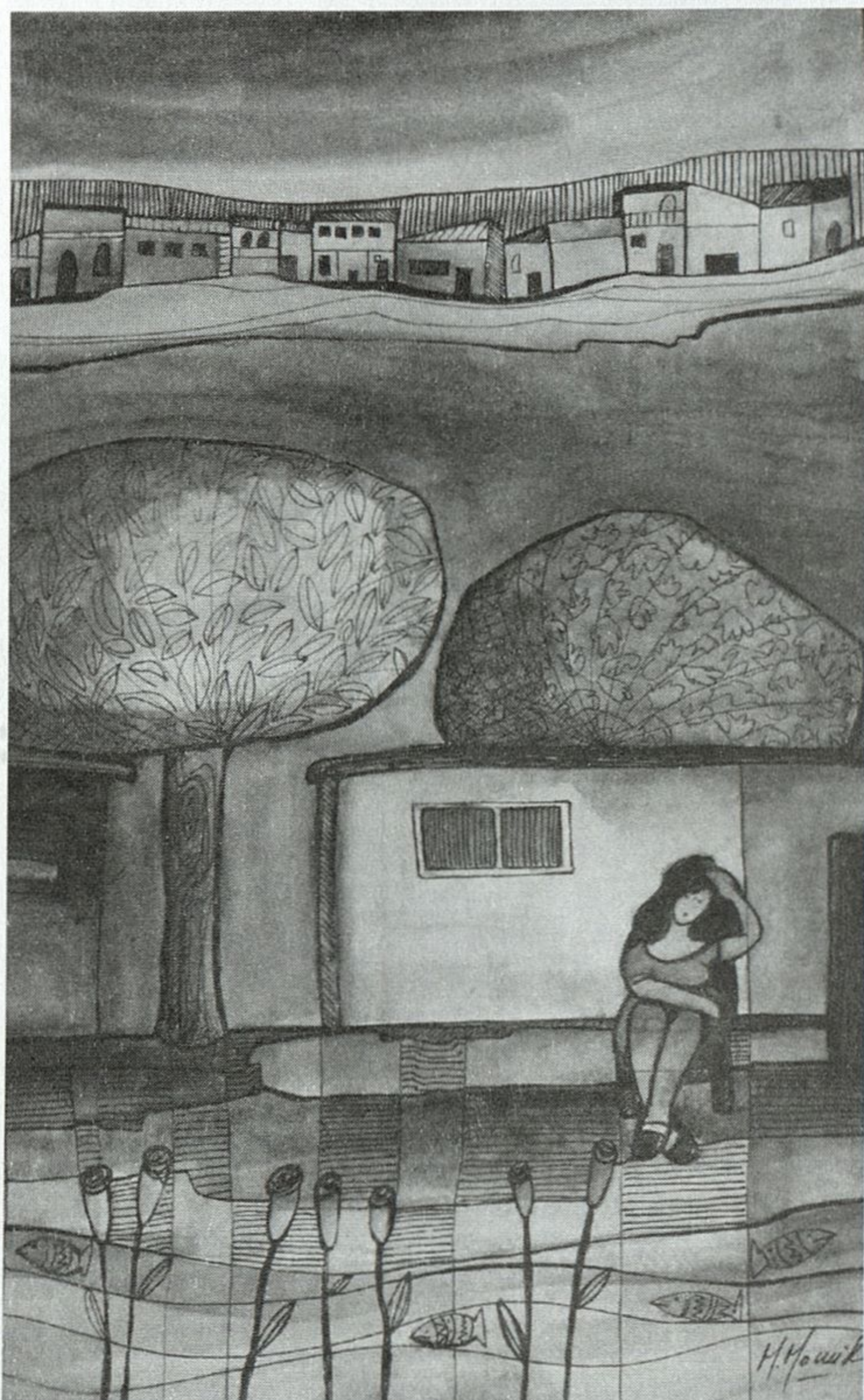

ANDREJ MAKEK
Domov.

ANA MALOVRH
Svoboda.

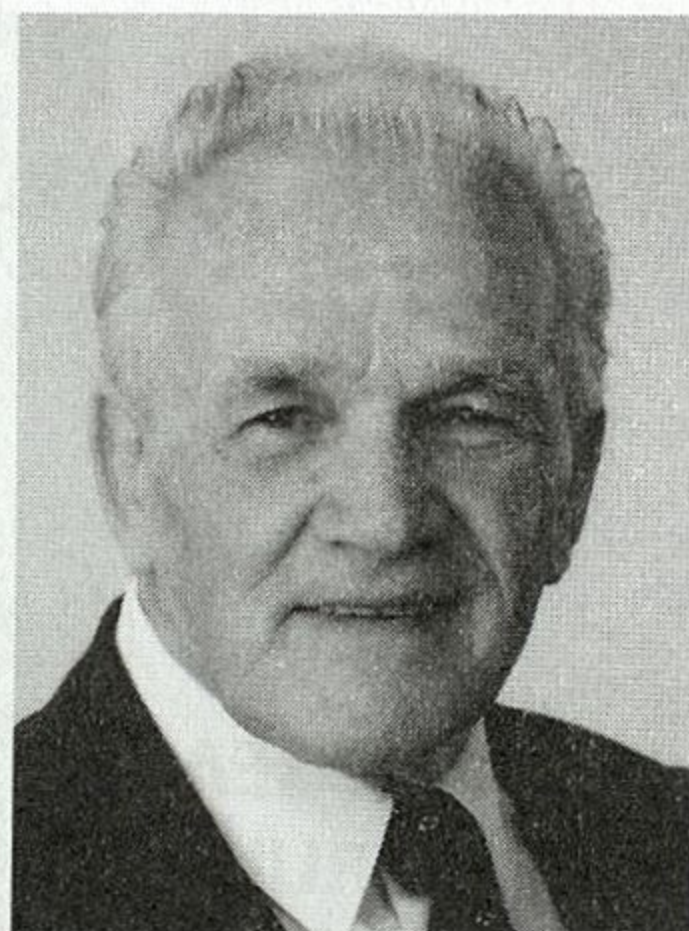

TILKA MOČNIK
Kontrasti.

GRACIELA MRAVLJE
Velikani,
lesorez.

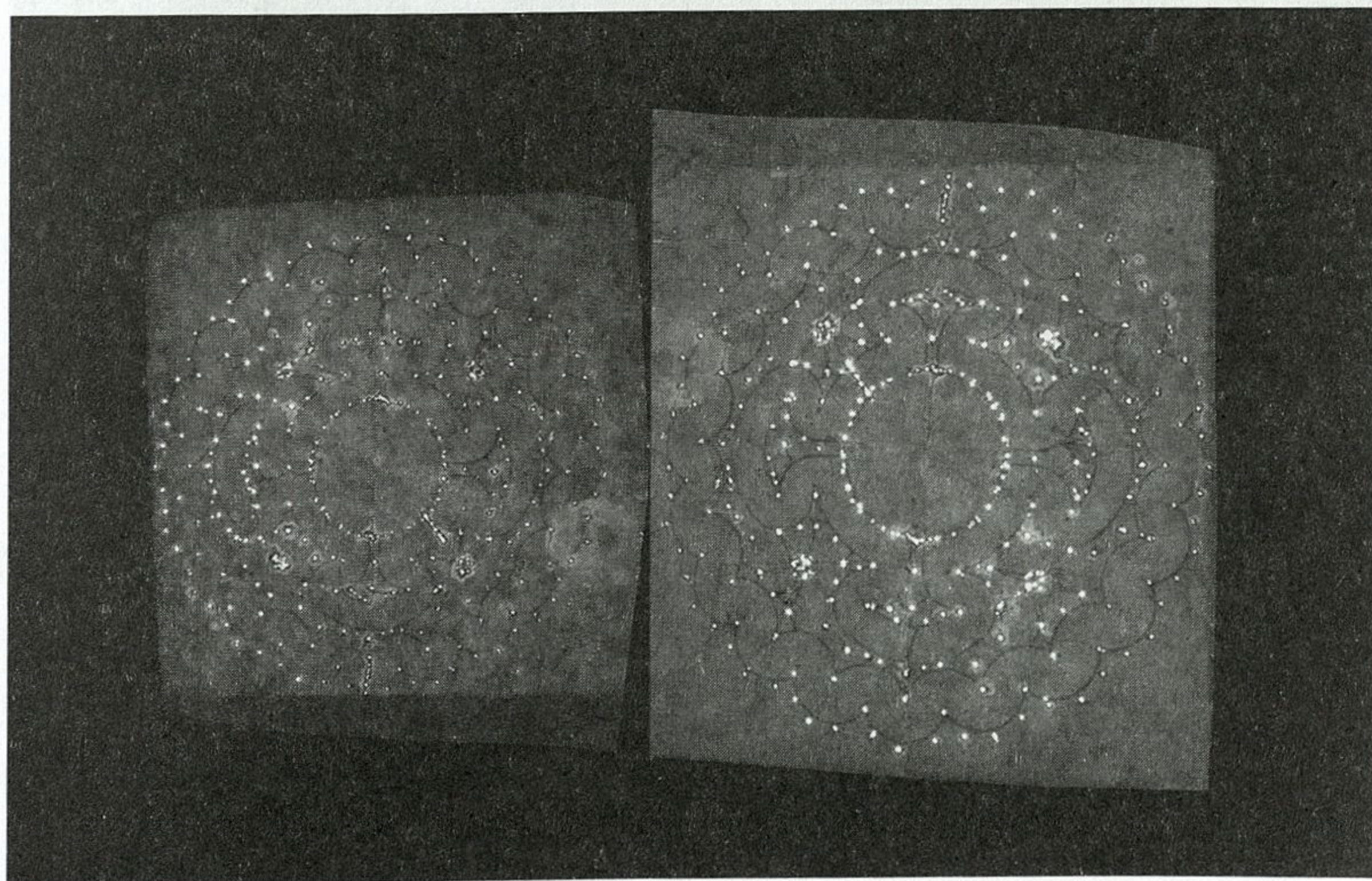

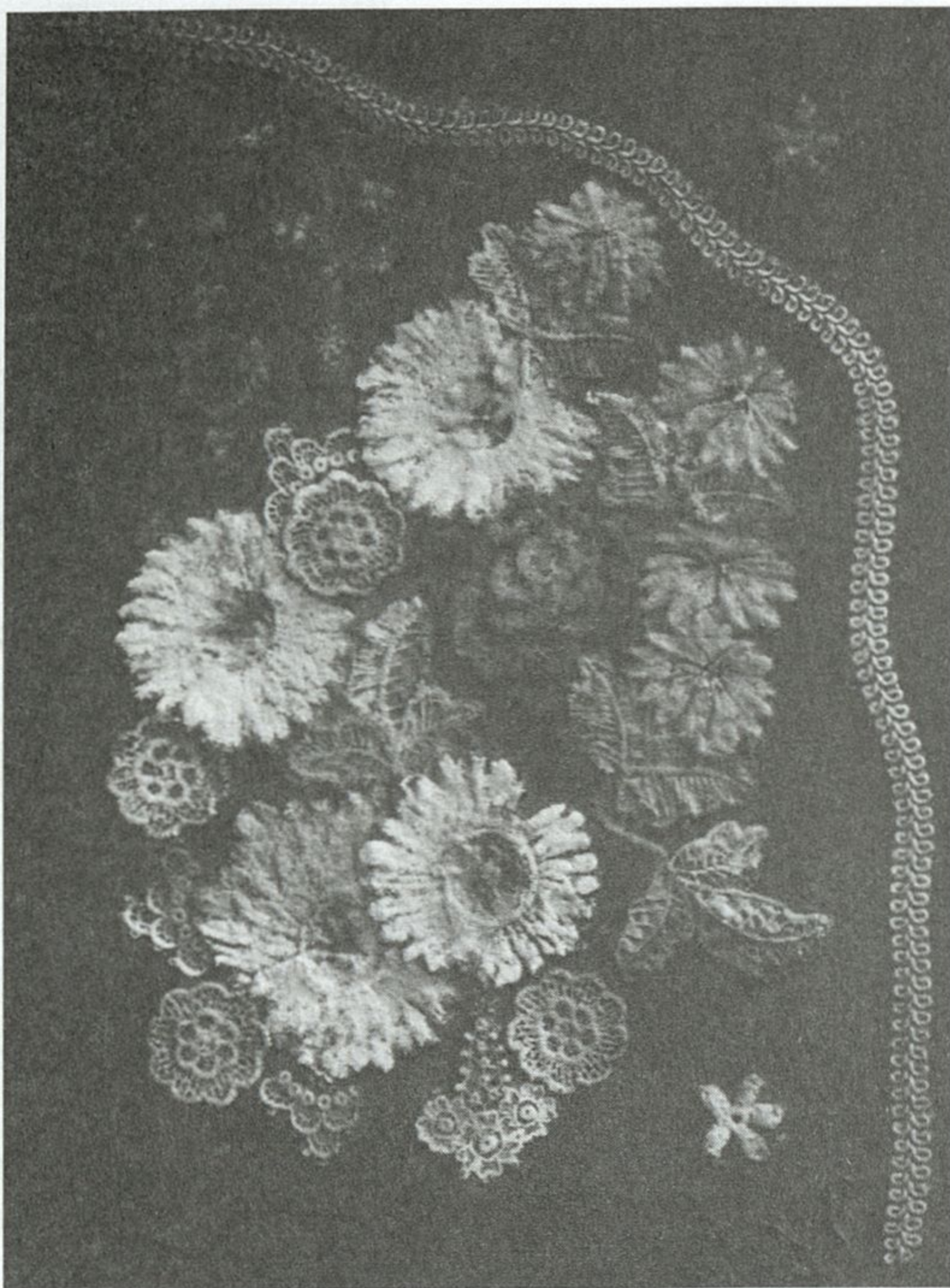
TONE OBLAK
*Marijin oltar v San
Nicolasu.*

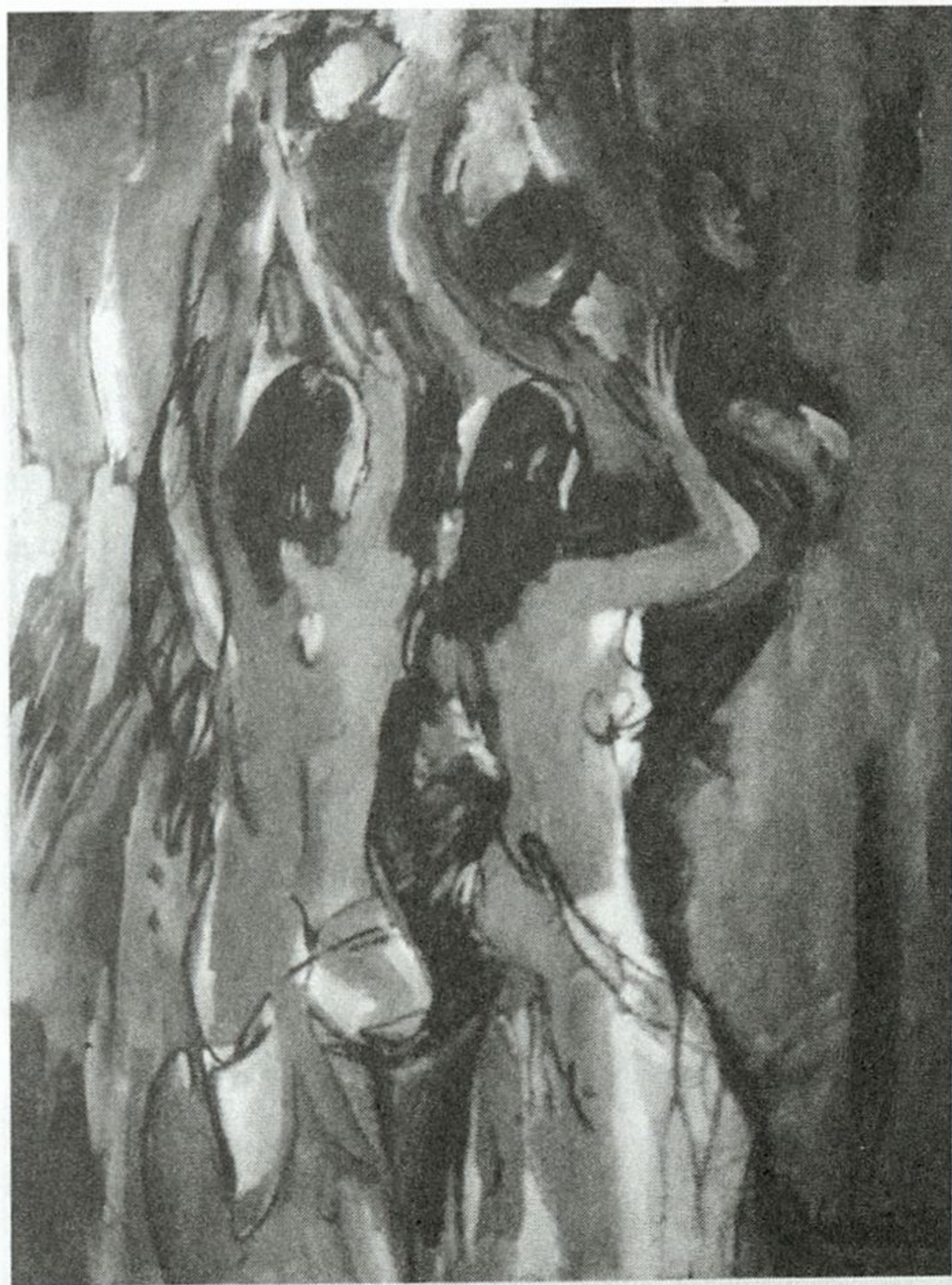
ADRIANA OMAHNA
Anastazija pod Južnim križem

**ANDREA
QUADRI BRULA**
*Noč v modrem,
mešana tehnika.*

BARA REMEC
Indijanski domačini.

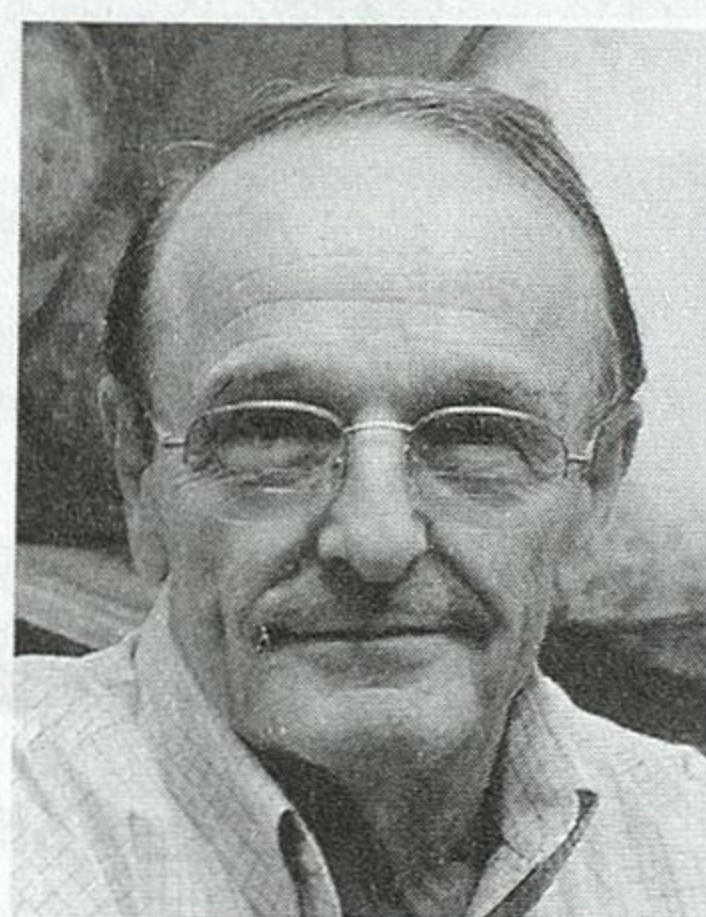
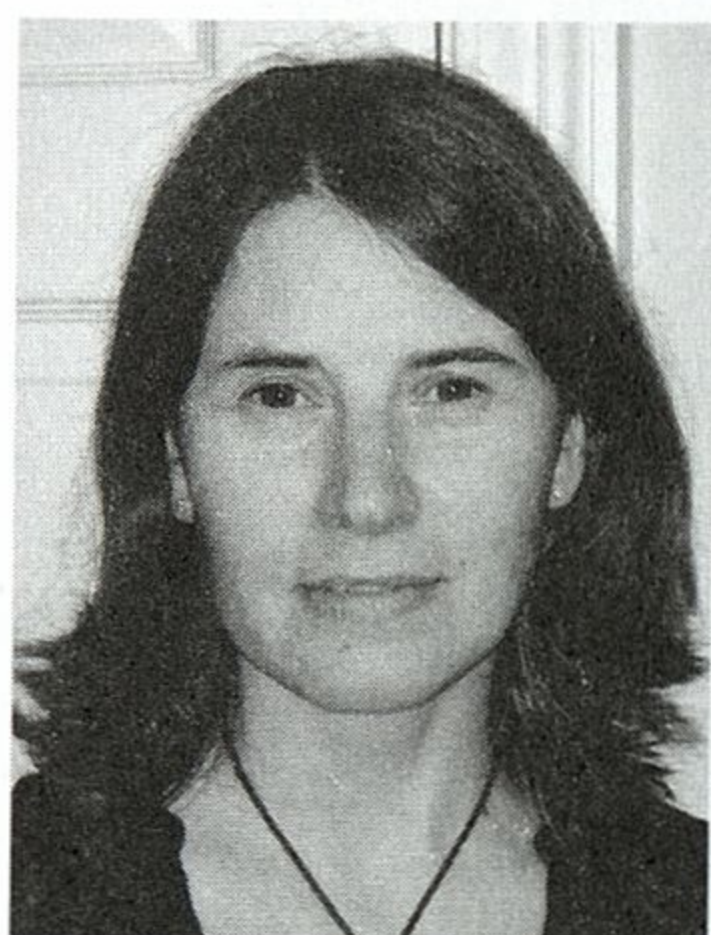
MARJANA SAVINŠEK
Tempera.

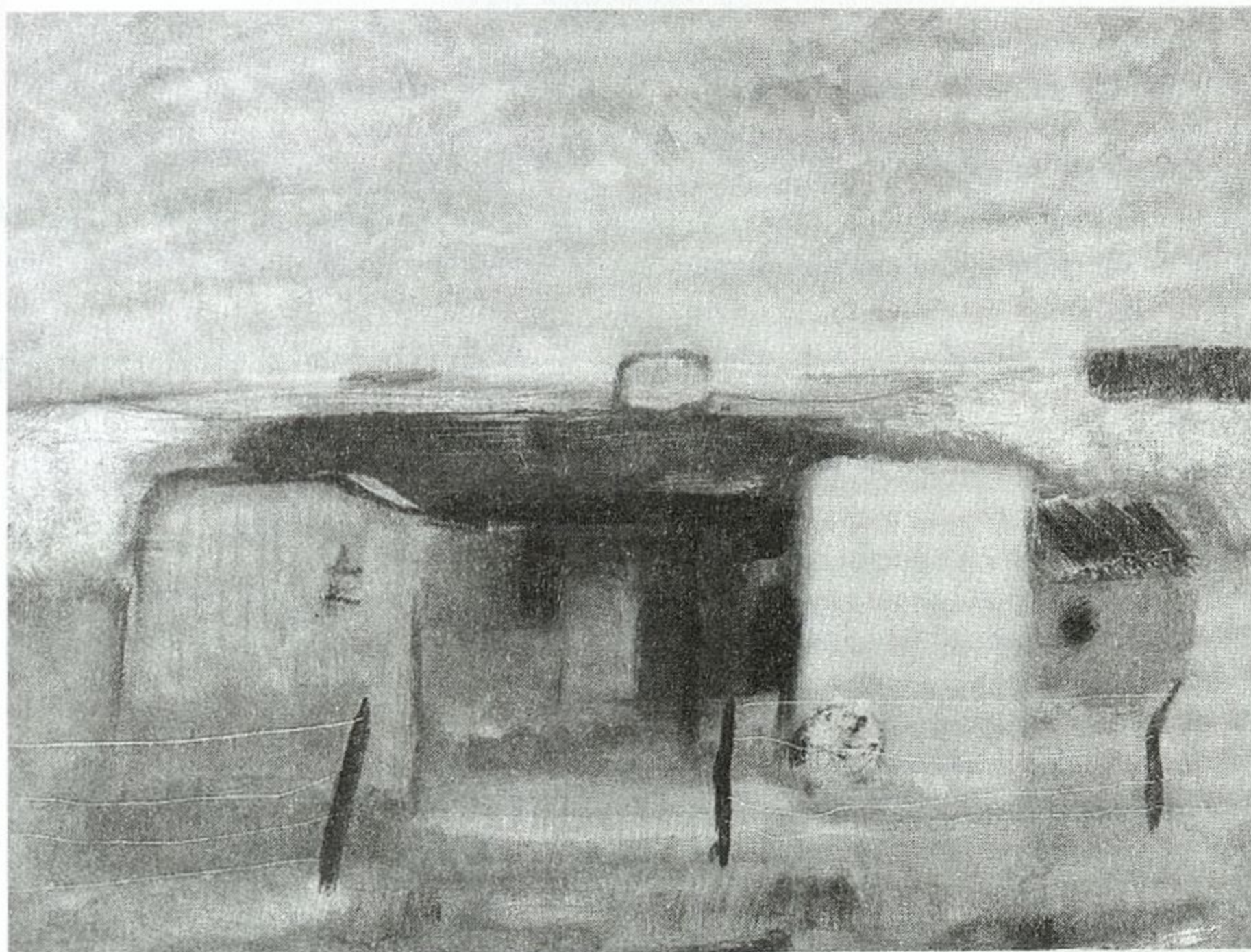
KARLA SKVARČA
Mis mañanas,
mešana tehnika.

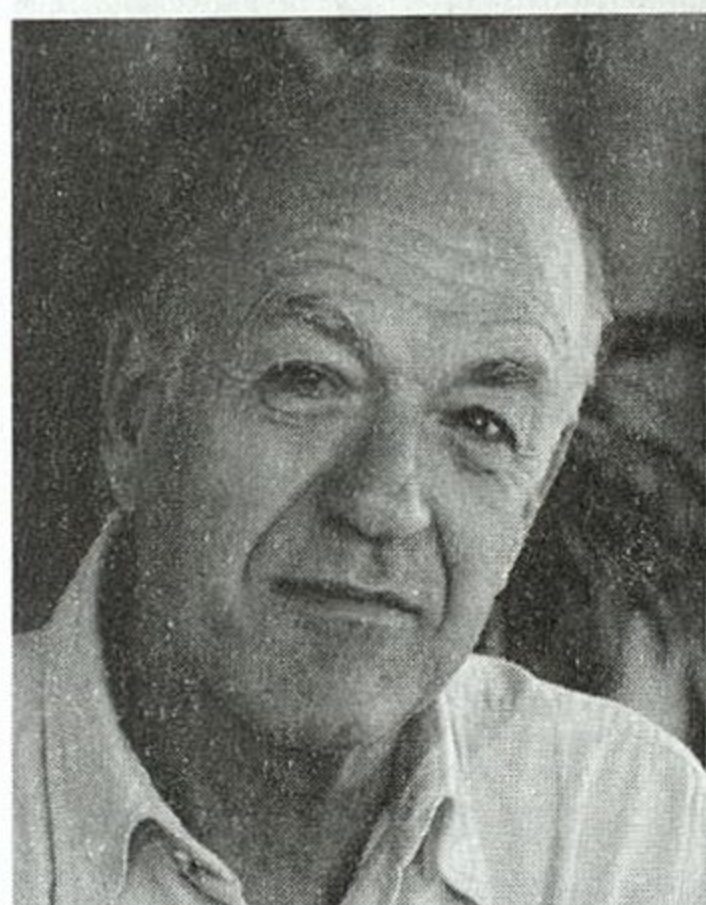
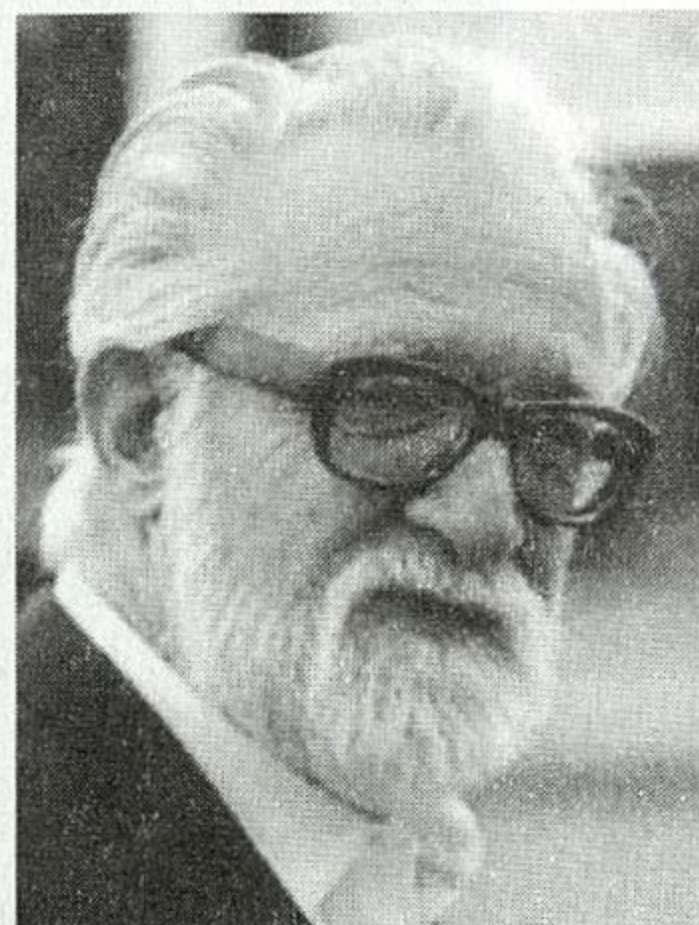
VERONIKA ŠPARHAKL
Proti soncu.

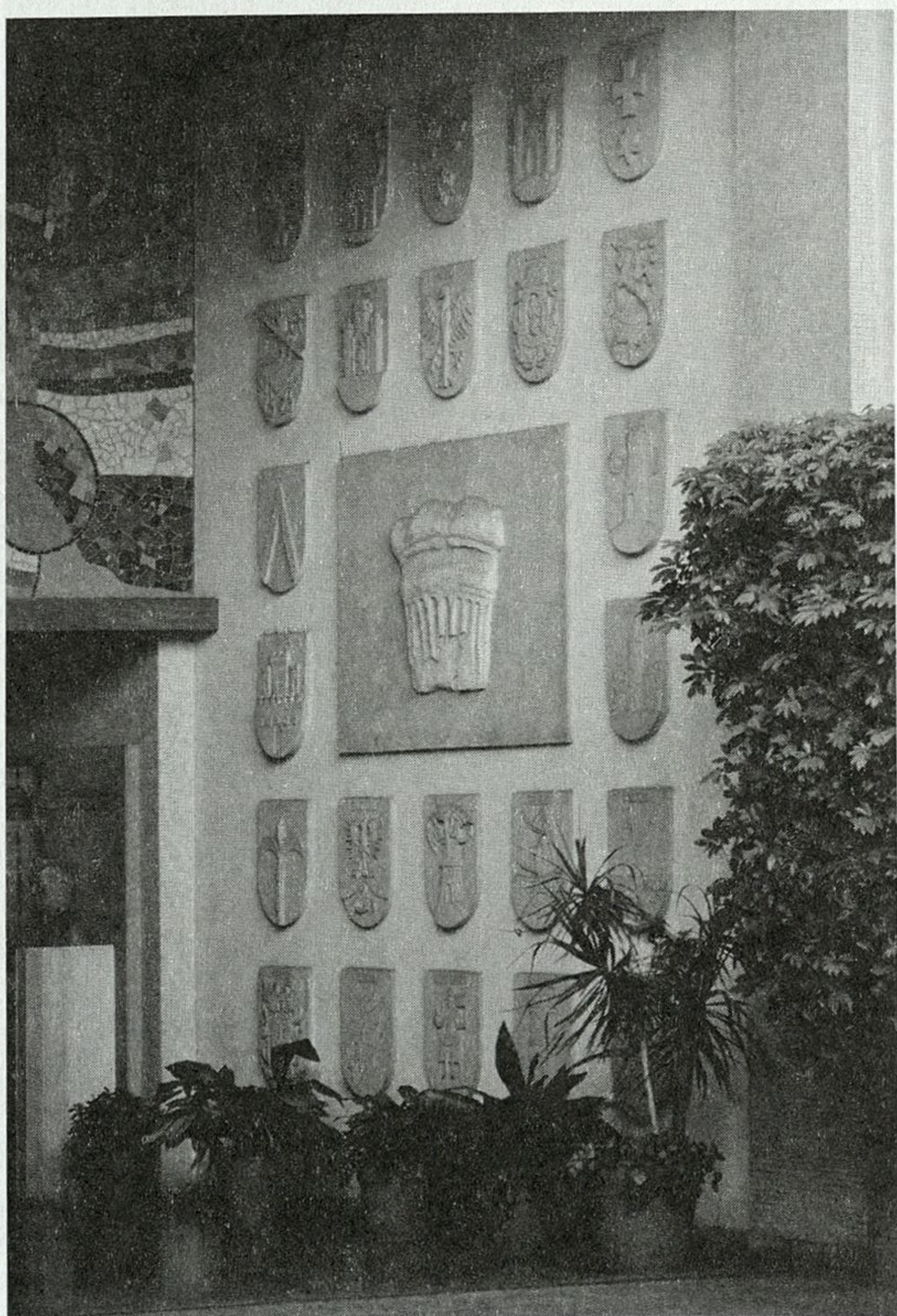
JOŽE VODLAN
Brez naslova,
olje na platno.

MILAN VOLOVŠEK
Rancho,
olje.

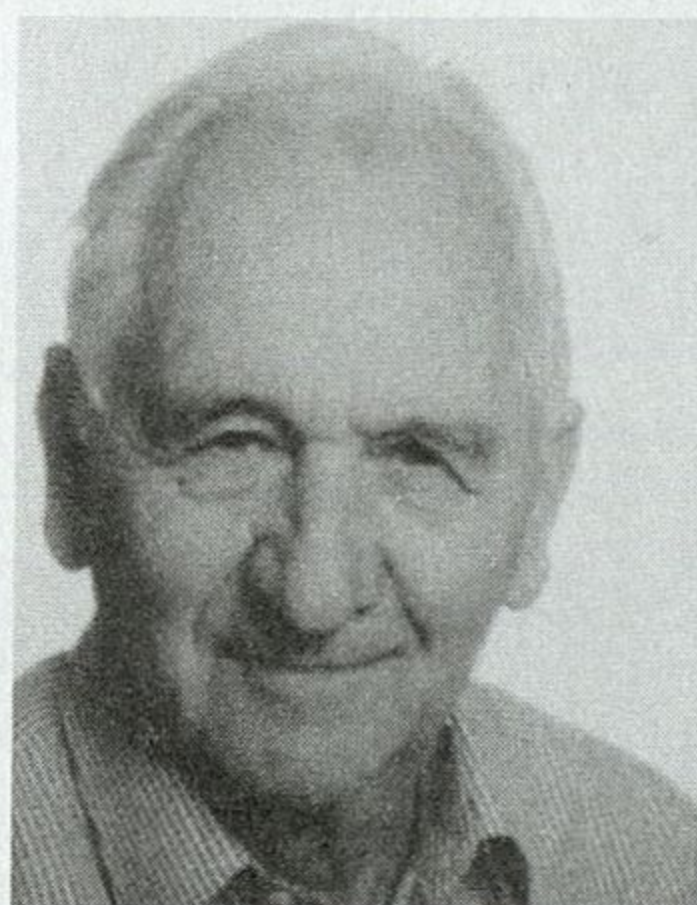
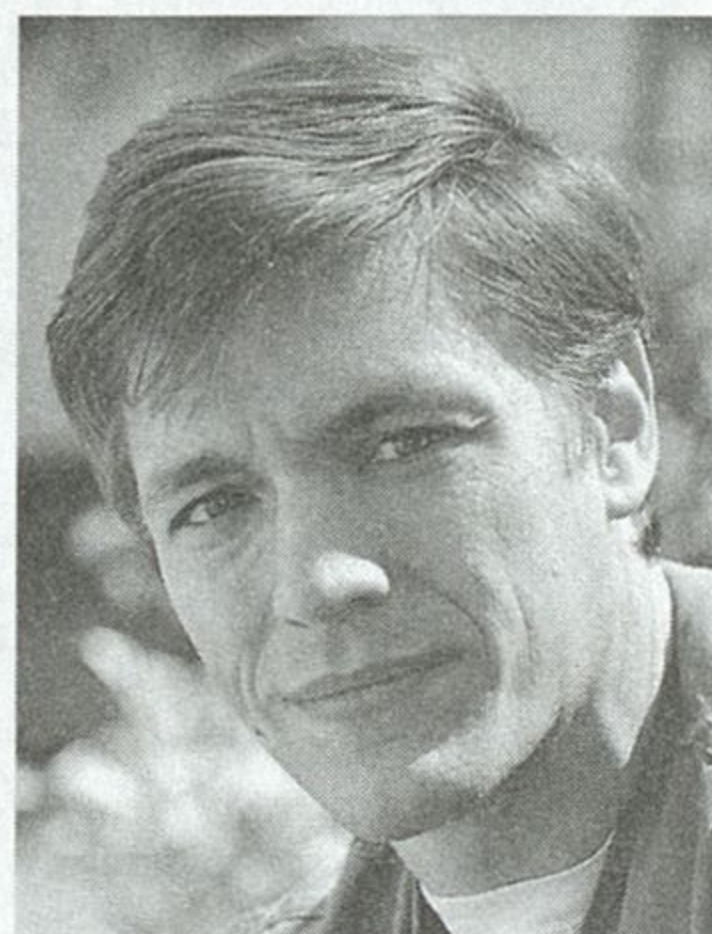
JURE VOMBERGAR

MARKO VOMBERGAR

Motiv iz pampe,
črno bela umetniška
fotografija.

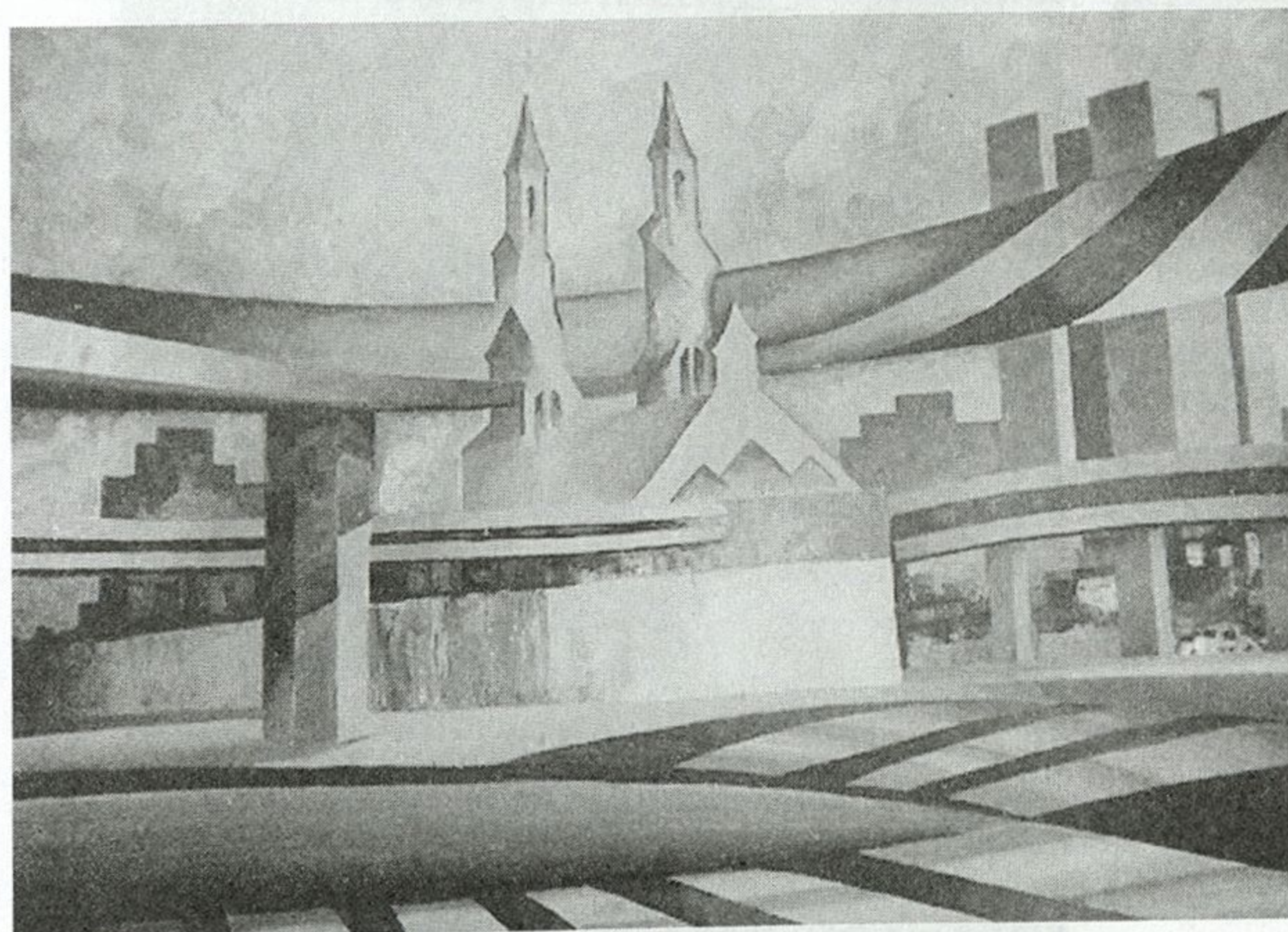

VLADIMIR VORŠIČ

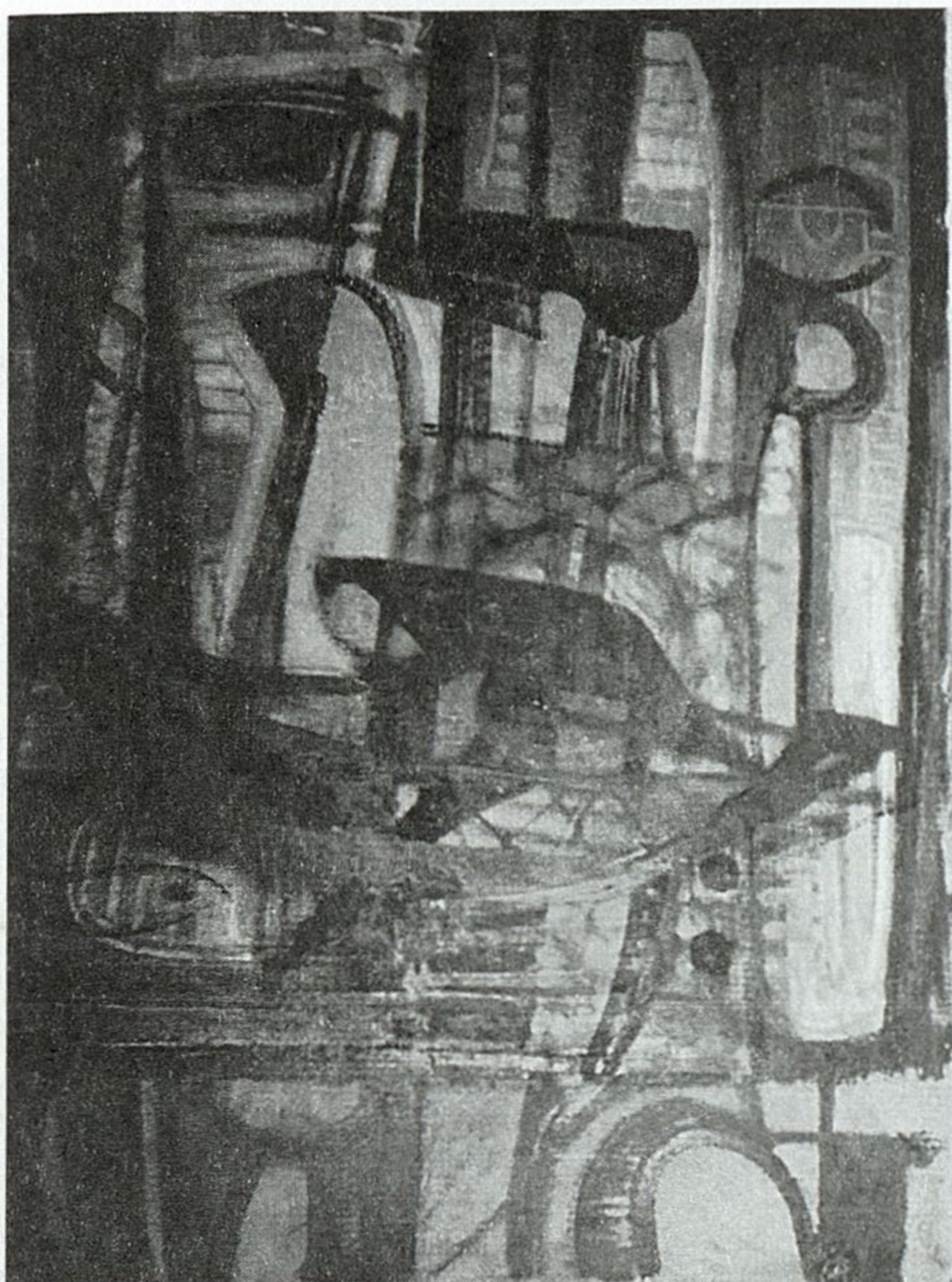

UVODNA MISEL
DOKO SMO USTVARJALI
PROSTOR
LEVI OTTEL
MAJENI PRAT
DIPLOMA
SIPA PRAT
OSEBNOSTI
ANTON, POK

**LUČKA
VORŠIČ BIDONE**

BRANKO ZAVRTANIK
Cerkev
Marijino srce,
olje.

MIROSLAV ZUPANČIČ
Pristanišče,
olje, 1960.

IRENA ŽUŽEK
Čričkovo petje,
akril na platnu,
2014.

UVODNA MISEL

ZORKO SIMČIČ (Slovenija): *ŠEST DESETLETIJ ŽIVLJENJA* 1

PROZA

LEV DETELA (Avstrija): *MORDA JE BILO POPOLNOMA DRUGAČE - SARAJEVO 1914* 3

MARIJAN EILETZ (Argentina): *PRAVLJICA O MARJETKINEM ČUDEŽU* 19

DIPLOMSKA NALOGA

SARA HORVAT (Slovenija): *LITERARNI OPUS LOJZETA NOVAKA* 29

OSEBNOSTI

ANDREJ FINK (Argentina): *DR. ANDREJ GOSAR, NJEGOVA DOBA IN MI* 65

ESEJI IN RAZPRAVE

MARTIN SUŠNIK (Argentina): *PEDAGOGIKA SRCA - KOMARJEVI NAUKI O VZGOJI* 88

INTERVJU

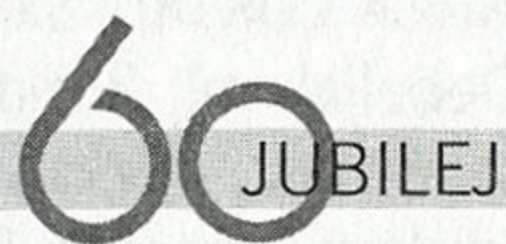
KATICA CUKJATI (Argentina): *ARH. MARIJAN EILETZ* 99

KNJIGE

LEV DETELA (Avstrija): *OBSEŽNA ŠTIRIJEZIČNA ANTOLOGIJSKA IZDAJA PESMI
MILENE MERLAK DETELA* 117

OBLETNICE

VINKO RODE (Argentina): *ALOJZ REBULA, 90-LETNIK* 120

UVODNE MISLI

LEV DETELA (Avstrija): *DUHOVNI POTENCIAL SKA OB NJENI 60-LETNICI* 125

VLADIMIR KOS (Japonska): *SONET ŠE ZMERAJ MLADEMU MEDU* 127

ANDREJ ROT (Slovenija): *SVETOVLANSTVO SKA* 128

TAKO SMO PELI

FRANCE PAPEŽ: *SLOVENSKO ZDOMSKO PESNIŠTVO* 132

DAMJAN AHLIN; VINKO BELIČIČ: *Gluhi šumot borov*; JOŽE CUKALE: *Bilo je lani*; ANGELA CUKJATI: *Sodobnost*; DR. TINE DEBELJAK: *Pinija v Pompeji*; TINE DEBELJAK ml.: *Sklenjen krog*; VLADIMIR KOS: *Čista Marija*; TED KRAMOLC: *Spomin / Meddobje*; JOŽE KRIVEC: *Poletje*; MIRKO KUNČIČ: *Ded se poslavlja*; LOJZE LAVRIČ: *Poljub v slovo*; ALBIN MAGISTER: *Iz kampa*; STANKO MAJCEN: *Kočevski rog*; KAREL MAUSER: *Molitev*; MILENA MERLAK: *Devin*; AGUSTIN MOJICA: *Panorami*; LOJZE NOVAK: *Pampa*; FRANCE PAPEŽ: *Hiša*; GREGOR PAPEŽ: *Bežna sonca*; ERIKA LIDIJA POGLAJEN: *Liker iz vrtnic*; HUMBERT PRIBAC: *Zlate nitke*; KAREL RAKOVEC: *Giunto e gia il corso de la vita mia*; TONE RODE: *Golobje*; VINKO RODE: *Dolina La Punilla*; ANDREJ ROT: *Oaza*; BRANKO ROZMAN: *Večeri v maju*; NEVA RUDOLF: *Jesen v Avstraliji*; FRANC SODJA: *Kaktus*; MILENA ŠOUKAL: *Mrtvo drevo*; ŠTEFAN TONKLI: *Življenje*; DOLORES TERSEGLAV: *Tuje mesto*; KAREL VLADIMIR TRUHLAR: *Srce v večeru*; RAFKO VODEB: *Sibila iz Kume*; MAJDA VOLOVŠEK: *Pesmi*; VINKO ŽITNIK: *Domov*.

TAKO SMO PISALI

UVOD; VOJKO ARKO: *Cerro Shaihueque*; FRANK BUKVIČ: *Svaka*; LEV DETELA: *Sedmi spominski dan: sveta, široka, bridka cesta ...*; RUDA JURČEC: *Oh, mladosti leta*; TONE MIZERIT: *Dieguito*; NARTE VELIKONJA: *Zanke*. 177

TAKO SMO RAZMIŠLJALI

DR. VINKO BRUMEN: *Resnica in avtoritete*; AVGUST HORVAT: *Sodobni hlapec Jernej išče pravico*; DR. MILAN KOMAR: *Zaključki*; DR. MARKO KREMŽAR: *Napredek, razvoj, rast*; DR. IGNACIJ LENČEK: *Hvaležnost*. 220

OBRAZI

ALOJZIJ GERŽINIČ: *Bližine z možem dejanj in pobud*. 242

ZA ZGODOVINO

DR. TINE DEBELJAK: *Martin Fierro*. 248

IZ ARHIVA

Revija Meddobje; NEDA FINK: *Naši večeri - Koncertni del; Prošnja in poziv*; RUDA JURČEC: *Pismo Vladimirju Kosu; Umetniška šola Slovenske kulturne akcije*; DR. MIRKO GOGALA: *Razgovor o Slovenski kulturni akciji; Slovenska kulturna akcija je prejela visoko priznanje*. 253

ODŠLI SO

DR. KATICA CUKJATI: *Skromen spomin*; Kardinal Alojzij Ambrožič; Dr. Jože Bernik; Tine Debeljak ml; Božidar Fink; Sestre Marija, Marta in Neda Fink; Miha Gaser; Avgust Horvat; Aleksa Ivanc Olivieri; Ted Kramolc; Dr. Alojzij Kukovica DJ; Dr. Nadislava Laharnar; Blaž Miklič; Branko Rebozov; Dr. Branko Rozman. 266

TAKO SMO USTVARJALI

MARJAN MAROLT: *SLOVENSKA LIKOVNA UMETNOST V ZAMEJSTVU*; 299
FRANCE AHČIN: *Mati z otrokom*; ZALKA ARNŠEK: *Uspavanka*; LAURA BAVDEK ANTONIO: *El mensajero*; IVAN BUKOVEC: *Gospod, usmili se nas!*; ANDREJA DOLINAR: *Nove oblike*; MARJETA DOLINAR: *Huda jama 1*; FRANCE GORŠE: *Dve materi*; CECILIJA GRBEC: *Otroška igra*; MARJAN GRUM: *Kovinaste vrtnice*; ALEKSA IVANC OLIVIERI: *Rojstvo luči*; HELENA KLEMENC: *Violina, maska in sadje*; TED KRAMOLC: *Avtoportret*; TONE KRŽIŠNIK: *Šopek*; DANIEL LEBER: *Nenavadna stvar, novi obredi*; ANDREJ MAKEK: *Domov*; ANA MALOVRH: *Svoboda*; TILKA MOČNIK: *Kontrasti*; GRACIELA MRAVLJE: *Velikani*; TONE OBLAK: *Marijin oltar v San Nicolasu*; ADRIANA OMAHNA: *Anastazia pod Južnim križem*; ANDREA QUIADRI BRULA: *Noč v modrem*; BARA REMEC: *Indijanski domačini*; MARJANA SAVINŠEK: *tempera*; KARLA SKVARČA: *Mis montañas*; VERONIKA ŠPARHAKL: *Proti soncu*; JOŽE VOLDAN: *Brez naslova*; MILAN VOLOVŠEK: *Rancho*; JURE VOMBERGAR: *Slovenska stena*; MARKO VOMBERGAR: *Motiv iz pampe*; VLADIMIR VORŠIČ; LUČKA VORŠIČ BIDONE; BRANKO ZAVRTANIK: *Cerkev Marijino srce*; MIROSLAV ZUPANČIČ: *Pristanišče*; IRENA ŽUŽEK: *Čričkovo petje*.

MEDDOBJE Entresiglo
kulturna revija . revista cultural

„ ...dokler se bo
slovenski človek v svetu
zavedal moči in bogastva
svoje besede,
bo obstal. ”

France Papež, 1980

SLOVENSKA KULTURNA AKCIJA
R. L. Falcón 4158 - CABA - ARGENTINA